

DET KONGELIGE
LANDBRUKS- OG MATDEPARTEMENT

Meld. St. 8

(2024–2025)

Melding til Stortinget

Dyrevelferd

Omslagsfoto:
Fisk: Øystein Paulsen / Havforskningsinstituttet
Svin: Torbjørn Tandberg
Kylling: Torbjørn Tandberg
Sau: Jørgen Mølmann
Hund: Landbruks- og matdepartementet
Merd: NSEC / Seafood
Rein: T Gustavsen

DET KONGELIGE
LANDBRUKS- OG MATDEPARTEMENT

Meld. St. 8

(2024–2025)

Melding til Stortinget

Dyrevelferd

Innhold

1	Hovedpunkter i regjeringens forslag og sammendrag	7	3.2.3	Fiskeriene	22
1.1	Hovedpunkter i regjeringens forslag	8	3.2.4	Norsk sjømateksport	22
1.2	Sammendrag	8	3.3	Regelverksutvikling	22
1.2.1	Bakgrunn for meldingen	8	3.4	Fra dyrevern til dyrevelferd – definisjon av dyrevelferd	23
1.2.2	Gjennomgang av status og utviklingstrekk for dyrevelferd i Norge	8	3.4.1	Kan dyrevelferd måles?	23
1.2.3	Regelverk og forvaltning av dyrevelferd	9	3.5	Avveining mellom dyrevelferd og andre samfunnshensyn	25
1.2.4	Mål og tiltak	9	3.5.1	Dyr skal beskyttes mot fare for unødige påkjenninger og belastninger	26
1.2.5	Økonomiske og administrative konsekvenser	11	3.5.2	Veien fremover	26
2	Bakgrunn og arbeidsprosess for stortingsmeldingen	12	4	Forvaltning av dyrevelferd	27
2.1	Bakgrunn	12	4.1	Mattilsynet	27
2.1.1	Hvorfor er det nødvendig med en dyrevelferdsmelding?	12	4.1.1	Dyrevernemndene	29
2.2	Prosess og involvering	12	4.2	Mattilsynets forvaltning av dyrevelferd	29
2.2.1	Helhetlig melding – to fagansvarlige departementer	12	4.2.1	Tilsyn og kontroll	29
2.2.2	Arbeidet med meldingen	12	4.2.2	Tilsynskampanjer	31
2.2.3	Eksterne innspill	13	4.2.3	Kontroll av dyrehold uten fysisk inspeksjon	31
2.3	Oppfølging av anmodningsvedtak fra Stortinget	13	4.2.4	Revisjon av virksomheters rutiner og systemer	31
2.3.1	Anmodningsvedtak om stortingsmeldingen	13	4.2.5	Tillatelser og godkjenninger	31
2.3.2	Anmodningsvedtak om straff for alvorlig dyrevelferds-kriminalitet	14	4.3	Kunnskaps- og forvaltningsstøtte	32
2.3.3	Anmodningsvedtak om frivillig sykdomsmerking av oppdrettsfisk i butikk	15	4.3.1	Veterinærinstituttet	32
2.3.4	Anmodningsvedtak om en faglig grense for dødelighet i sjøfasen av lakseoppdrett	15	4.3.2	Havforskningsinstituttet	32
3	Dyr og samfunn	16	4.3.3	Vitenskapskomiteen for mat og miljø	32
3.1	Endringer i bruk av og holdninger til dyr	16	4.4	Andre myndighetsaktører	32
3.1.1	Jordbruk og reindrift	16	4.4.1	Landbruksdirektoratet	32
3.1.2	Akvakultur	17	4.4.2	Fiskeridirektoratet	33
3.1.3	Viltlevende dyr	17	4.4.3	Miljødirektoratet	33
3.1.4	Bruk av forsøksdyr	18	4.4.4	Statsforvalter og kommunal landbruksforvaltning	33
3.1.5	Hold av sports-, hobby- og selskapsdyr	18	4.5	Rådgivende organer	33
3.2	Utvikling av produksjon	19	4.5.1	Rådet for dyreetikk	33
3.2.1	Jordbruk og reindrift	19	4.5.2	Det veterinærmedisinske rettsråd	34
3.2.2	Akvakultur	21	4.5.3	Nasjonalt komité for beskyttelse av forsøksdyr	34
			4.5.4	Norecopa	34
			4.5.5	Norsk Landbruksrådgeving	34
			4.5.6	Kvalitetssystem i landbruket – KSL	34
			4.6	Forskning og utvikling	35
			4.6.1	Forskningsfinansiering	35
			4.6.2	Forskningsinstitusjoner	35

5	Regelverk	36	6.2.6	Fjørfe	81
5.1	Gjeldende dyrevelferds- regelverk	36	6.2.7	Tamrein	92
5.1.1	Dyrevelferdsloven	36	6.2.8	Oppdrett av hjort og dåhjort	97
5.1.2	Tilgrensende regelverk	36	6.2.9	Kamelider (kameldyr)	99
5.1.3	Internasjonalt regelverk/ forpliktelser	39	6.3	Akvatiske produksjonsdyr	100
5.2	Mattilsynets reaksjoner etter regelverksbrudd	40	6.3.1	Produksjonsstadier	100
5.2.1	Skriftlig veiledning	40	6.3.2	Driftsformer	101
5.2.2	Enkeltvedtak	41	6.3.3	Helse og medisinsk behandling ...	102
5.2.3	Midlertidig forvaring av dyr	42	6.3.4	Dødelighet	104
5.2.4	Avvikling av dyrehold	42	6.3.5	Arter som benyttes i produksjon av fisk	105
5.2.5	Aktivitetsforbud	42	6.3.6	Avl	108
5.2.6	Midlertidig reduksjon av produksjonskapasitet	43	6.3.7	Fôr	108
5.2.7	Tvangsmulkt	43	6.3.8	Transport av fisk	108
5.2.8	Overtredelsesgebyr	43	6.3.9	Slakting	108
5.2.9	Offentliggjøring av vedtak og annen informasjon	44	6.3.10	Regelverk	109
5.3	Straffebestemmelser ved brudd på dyrevelferdsloven	45	6.3.11	Velferdsutfordringer ved produksjon av fisk	109
5.3.1	Skyldkrav	45	6.4	Sports-, hobby- og selskapsdyr	113
5.3.2	Strafferamme	46	6.4.1	Generelt om sports-, hobby- og selskapsdyr	113
5.3.3	Inndragning	48	6.4.2	Hest	113
5.3.4	Foretaksstraff	49	6.4.3	Hund	118
5.4	Utvikling av arbeidet med å bekjempe kriminalitet mot dyr	49	6.4.4	Katt	121
5.4.1	Dyrekrimfunksjoner	49	6.4.5	Kanin	123
5.4.2	Erfaring fra samarbeidet mellom Mattilsynet og politi	50	6.4.6	Små pattedyr	125
5.4.3	Saker med brudd på dyrevelferdsloven og andre lover	51	6.4.7	Herptiler	126
5.5	Sammenheng mellom dyremishandling og vold i nære relasjoner	51	6.4.8	Fugler som hobby- og selskapsdyr	127
6	Dagens dyrehold	52	6.4.9	Akvariefisk	129
6.1	Artsovergripende tema	52	6.5	Forsøksdyr	129
6.1.1	Kompetanse	52	6.5.1	Betydning og omfang	129
6.1.2	Avl og bioteknologi	52	6.5.2	Formål med bruk av forsøksdyr ...	131
6.1.3	Transport	54	6.5.3	Belastningsgrad i dyreforsøk	133
6.1.4	Slakting og avliving	55	6.5.4	Velferdsmessige utfordringer	133
6.1.5	Dyrehelse	56	6.6	Dyr til fremvisning	134
6.1.6	Beitebruk	56	6.6.1	Dyr i dyreparker	135
6.1.7	Økologisk produksjon	58	6.6.2	Dyr i sirkus	135
6.1.8	Dyr til bruk i dyreassisterte intervensjoner	59	6.6.3	Andre typer fremvisning av dyr ...	135
6.1.9	Legemidler til dyr	61	6.6.4	Regel- og rammeverk	135
6.2	Produksjonsdyr på land	62	6.7	Viltlevende dyr	136
6.2.1	Dyrevelferdsprogrammene	62	6.7.1	Viltlevende landdyr	136
6.2.2	Storfe	62	6.7.2	Viltlevende akvatiske dyr	141
6.2.3	Sau	67	6.7.3	Hensyn til dyrevelferd ved produksjon av energi	148
6.2.4	Geit	71	7	Mål, strategier og tiltak	149
6.2.5	Svin	74	7.1	Utvikling	149
			7.2	Velferdsutfordringer	149
			7.3	Overordnede mål og strategier	150
			7.3.1	Oversikt over status og utvikling for dyrevelferd	150
			7.3.2	God fysisk funksjon og ivaretagelse av atferdsbehov	151

7.3.3	Dyreholders ansvar og kompetanse	152	8.2.1	Hold av storfe	186
7.3.4	Reduksjon og forbedring av dyreforsøk	152	8.2.2	Hold av svin	187
7.3.5	Hensiktsmessig regelverk og kompetent forvaltning	153	8.2.3	Hold av småfe	188
7.3.6	Internasjonale rammer for dyrevelferd	154	8.2.4	Hold av fjørfe	189
7.4	Generelle mål og tiltak	154	8.2.5	Reindrift	190
7.4.1	Dyrevelferdsmerking	154	8.3	Akvatiske produksjonsdyr	190
7.4.2	Virkemidler, sanksjoner og straff	157	8.3.1	Hensyn ved utvikling av nye metoder og utstyr	191
7.4.3	Dyr i assisterte intervensjoner (DAI)	158	8.3.2	Velferd under transport og slakt	191
7.4.4	Alvorlig vanskjøtsel av dyr	158	8.3.3	Bedre internkontroll og tilsyn	191
7.5	Mål og tiltak for de enkelte dyrearter/dyrehold	160	8.3.4	Forebygge påslag av lakselus	191
7.5.1	Produksjonsdyr på land	160	8.3.5	Bedre dyrevelferd hos rensefisk ..	192
7.5.2	Akvatiske produksjonsdyr	170	8.4	Hold av sports-, hobby- og selskapsdyr	192
7.5.3	Sports-, hobby- og selskapsdyr	176	8.4.1	Hund	192
7.5.4	Viltlevende dyr	181	8.4.2	Katt	193
8	Økonomiske og administrative konsekvenser	185	8.4.3	Hest	193
8.1	Generelle tiltak og strategier	186	8.4.4	Herptiler	193
8.1.1	Bruk av forsøksdyr	186	8.4.5	Andre sports-, hobby- og selskapsdyr	194
8.1.2	Virkemidler, sanksjoner og straff	186	8.5	Viltlevende dyr	194
8.1.3	Alvorlig vanskjøtsel av dyr	186	8.5.1	Viltlevende landdyr	194
8.2	Produksjonsdyr på land	186	8.5.2	Viltlevende akvatiske dyr	194
			Vedlegg		
			1	Oppfølging av St.meld. nr. 12 (2002–2003) Om dyrehold og dyrevelferd	195

DET KONGELIGE
LANDBRUKS- OG MATDEPARTEMENT

Meld. St. 8

(2024–2025)

Melding til Stortinget

Dyrevelferd

*Tilråding fra Landbruks- og matdepartementet 20. desember 2024,
godkjent i statsråd samme dag.
(Regjeringen Støre)*

1 Hovedpunkter i regjeringens forslag og sammendrag

Norge skal ha en dyrevelferd i verdenstopp.

Det er mer enn 20 år siden sist det ble lagt frem en dyrevelferdsmelding for Stortinget.

Denne stortingsmeldingen peker ut en retning for en kunnskapsbasert og stegvis forbedring av dyrevelferden. Regjeringen har valgt å legge frem en melding som omfatter alle dyr: produksjonsdyr i sjø og på land, kjæledyr, forsøksdyr og viltlevende dyr.

Alle dyr har en egenverdi uavhengig av nytteverdien de har for oss mennesker. Det er flere forhold som bestemmer hvor god dyrevelferden er. Regelverk, tilsyn, rådgivningstjenester, veterinærer, fiskehelsebiologer og ikke minst flinke og omsorgsfulle dyreeiere er viktig.

Norge har gode forutsetninger for å ha god dyrevelferd og er generelt langt fremme når det gjelder dyrevelferd. Denne meldingen peker ut en klar retning på arbeidet med å styrke dyrevelferden ytterligere og bygger videre på hvordan det er i dag.

God dyrevelferd er avhengig av en rekke faktorer, også utover det som følger direkte av lover og regler. Forskning og utdanning, økonomisk

bærekraft i landbruket og ansvarlige dyreeiere er eksempler på dette.

Det er tett sammenheng mellom dyrevelferd og dyrehelse. Friske dyr har det ofte godt og dyr som har det godt er ofte friske. Fortsatt god dyrehelse vil derfor være viktig for dyrevelferden.

Havbruk er en stor og viktig næring for Norge. Det er derfor helt nødvendig å ha en dyrevelferd som bidrar til at markedet fortsatt har tillit til sjømat fra Norge.

Regjeringen er opptatt av å ha et levende landbruk i hele landet. Det forutsetter at det er lønnsomt å være bonde i Norge og at norske forbrukere fortsatt har tillit til at husdyr i Norge lever gode liv.

Det er gjort mye bra arbeid for å gjøre det godt å være dyr i Norge. Det er grunn til å spesielt løfte frem den jobben som gjøres av næringene selv for å styrke dyrevelferden. Det er et utstrakt samarbeid mellom næringsaktørene og myndighetene og vi har kompetente miljøer både innen tilsyn og veterinærfag.

Norge har alle forutsetninger for å ha en dyrevelferd i verdenstopp. Denne meldingen legger grunnlaget for at vi fortsatt skal ha det.

1.1 Hovedpunkter i regjeringens forslag

Det er over 20 år siden forrige helhetlige gjennomgang av status for dyrevelferden i Norge. Siden forrige stortingsmelding om dyrevelferd¹ har det kommet ny kunnskap om dyrenes behov og naturlige atferd.

Regjeringen legger nå frem en melding som gir en bred kunnskapsbasert gjennomgang av status, utviklingstrekk og målsettinger for dyrevelferden.

Status for dyrevelferden i Norge er god. Vi har lang tradisjon for godt samarbeid mellom forvaltningen, kunnskapsinstitusjonene og næringene.

I Norge ses dyrevelferd på som et samfunnsoppdrag, og det er fastslått at dyr har egenverdi og skal håndteres med respekt. God dyrehelse og trivsel er bra for dyrene selv og for dyreeiere, produsenter og forbrukere. God dyrevelferd bidrar til produksjon av trygg mat, og er viktig for forbrukernes tillit til norsk matproduksjon. I internasjonal sammenheng er norsk regelverk for dyrevelferd på et høyt nivå. Regjeringen vil at dyrevelferden i Norge skal være i verdenstoppen.

Regjeringen legger i meldingen frem følgende overordnede målsetning:

Regjeringen har ambisjon om bærekraftig landbruk, havbruk og fiskeri som ivaretar god matberedskap og har god dyrevelferd.

Regjeringen vil arbeide for at dyrevelferden i enda større grad blir ivaretatt i norsk dyrehold. Regjeringen vil i dette arbeidet vektlegge forutsigbarhet og prioritere tiltak med størst mulig effekt innenfor akseptable økonomiske rammer.

Regjeringen legger følgende strategier til grunn i arbeidet med god dyrevelferd:

1. Ha bedre oversikt over status og utvikling for dyrevelferden.
2. Arbeide for at alle dyr har god fysisk funksjon, og for at dyr som holdes i intensive systemer i større grad får ivaretatt sine atferdsbehov.
3. Vektlegge dyreholders ansvar og kompetanse.
4. Fremme reduksjon og forbedring av dyreforsøk.
5. Ha et hensiktsmessig regelverk og kompetent forvaltning.
6. Påvirke internasjonale rammer for dyrevelferd.

I denne meldingen legges det frem en rekke konkrete mål og tiltak, både generelle og særskilte for ulike enkeltarter eller dyreproduksjoner.

¹ St.meld. nr. 12 (2002–2003) *Om dyrehold og dyrevelferd*.

1.2 Sammendrag

1.2.1 Bakgrunn for meldingen

Regjeringen besluttet i desember 2021 å utarbeide en stortingsmelding om dyrevelferd. Stortinget har gjennom flere vedtak kommet med anmodninger som angår prosess og innhold i meldingen. Regjeringen gir sin vurdering av hvordan anmodningene er fulgt opp i denne stortingsmeldingen og/eller med andre tiltak.

Dyreholdet i Norge har utviklet og endret seg, ikke minst ved en sterk vekst i oppdrettsnæringen. Balansepunktet mellom hva som oppfattes som nødvendige og unødige påkjenninger og belastninger for dyr, følger utviklingen av kunnskap og holdninger til hva som er god velferd. Meldingen gir en grundig omtale av biologi, driftsformer og andre forhold som påvirker dyrevelferden for de enkelte dyreartene.

Meldingen omfatter dyrevelferd for både landdyr og akvatiske dyr, og er utarbeidet av Landbruks- og matdepartementet og Nærings- og fiskeridepartementet. Meldingen legges frem for Stortinget av Landbruks- og matdepartementet. I arbeidet med meldingen ble det mottatt innspill fra mer enn 100 aktører, inkludert privatpersoner.

1.2.2 Gjennomgang av status og utviklingstrekk for dyrevelferd i Norge

Det er dyreholder som til enhver tid har ansvaret for dyrenes velferd, og for at regelverket følges. Dette gjelder også privat dyrehold. Både i Norge og resten av Europa har interessen for dyrevelferd økt, og det er blitt en større anerkjennelse av dyr som sansende vesener.

De fleste dyrehold påvirker dyrs livsutfoldelse og naturlige atferd. Dyreeier og andre som håndterer dyr skal ha nødvendig kunnskap om dyrets behov, krav i regelverket, og praktisk og økonomisk evne og vilje til å ivareta god dyrevelferd. Utvikling av dyreholders kompetanse, avl og bioteknologi, krav til transport, slakting og avliving, samt dyrehelse vil også påvirke dyrs velferd.

Intensivering og økt mekanisering av produksjonsmetoder i jordbruket og akvakultur har gjort at det er et behov for økt og forbedret kontroll av hvordan produksjon påvirker dyrene. Husdyrproduksjon som ivaretar hensyn til dyrevelferd, miljøkrav og bruk av ny teknologi, forutsetter faglig kunnskap på mange områder. Kunnskapsspredningen skjer også mer systematisk gjennom rådgivende instanser og organisasjoner.

Det er økt engasjement rundt jakt- og fangstmetoder for viltlevende dyr, og innfangning og hold av viltlevende dyr i dyrehager og sirkus. Dyrehold for viltlevende dyr er begrenset til fangsttidspunktet, og det er et behov for at den som fangster har nødvendig kompetanse. For fiskerierne/villfisknæringen har det blitt større søkelys på spøkelsesfiske, det vil si at tapte fiskeresskaper blir liggende igjen på havbunnen, samt fang og slipp. De største utfordringene for ville dyr i dag og i årene fremover er klimaendringer, endret arealbruk og tap/fragmentering av leveområder, utnyttelse av organismer, forurensning og spredning av fremmede, skadelige arter til nye områder.

Det brukes om lag 1,5–2 millioner dyr årlig i forsøk i Norge. Mange av disse dyrene brukes i forskning som er innrettet på å finne nye veier for å forebygge, lindre eller helbrede sykdommer hos mennesker. En betydelig andel av dyrene brukes også for å forbedre og utvikle husdyrproduksjonen eller teste ulike produkter.

I Norge er det lang tradisjon for godt samarbeid på dyrevelferdsområdet. Samarbeidet omfatter forebyggende arbeid, overvåkning, forskning og beredskapsarbeid. Samarbeidsmodellen har gitt gode resultater for både dyrene, produsenter og samfunnet generelt.

De siste årene har det blitt mer oppmerksomhet på dyrevelferd i internasjonal handel med matvarer. Sammenhengen mellom dyrevelferd og bærekraftig matproduksjon trekkes også frem blant medlemsstatene i Verdens handelsorganisasjon (WTO). Verdens dyrehelseorganisasjon (WOAH) legger til grunn at dyrehelsen er en del av dyrevelferden, og at dyrevelferd er viktig for både dyr og mennesker.

1.2.3 Regelverk og forvaltning av dyrevelferd

Dyrevelferdsloven er det overordnede regelverket om dyrevelferd mens en rekke andre lover inneholder konkrete bestemmelser som regulerer dyrevelferd. Mer detaljerte bestemmelser er nedfelt i underliggende forskrifter. Dyrevelferdsregelverket som gjelder i EU, er en del av EØS-avtalen og gjelder også i Norge.

Overgangen fra en dyrevernslov til en dyrevelferdslov i 2010 viser at både begrepsbruk og perspektiv er endret. Dyrevelferdsloven inneholder prinsipper og bestemmelser om hvordan mennesker skal behandle tamme og viltlevende dyr. Loven legger til grunn at dyr har egenverdi og

skal behandles med respekt. Dyr skal beskyttes mot unødige påkjenninger og belastninger. Ordet «unødige» rommer noe av kjernen i den politiske debatten om dyrevelferd. Det pekes på at det også fremover vil være et viktig spørsmål hvilke påkjenninger og belastninger dyr lovlig skal kunne utsettes for.

Mattilsynet ivaretar den løpende forvaltningen av dyrevelferdsloven og kontrollerer at virksomheter og personer overholder loven. Strafferammen for brudd på dyrevelferdsloven har vært uendret siden 2001, da den ble økt fra ett til tre år. Rettspraksis gjenspeiler likevel en gradvis endring av straffenivået. En satsing for å styrke arbeidet med dyrevelferd har vært etablering av egne funksjoner i politiet som skal samarbeide med Mattilsynet. I 2021 ble ordningen med en egen dyrekrimfunksjon i politiet utvidet til å gjelde alle tolv politidistrikt.

1.2.4 Mål og tiltak

I denne meldingen legger regjeringen frem resultatet av gjennomgangen av status og utviklingstrekk, samt forslag til mål og tiltak. Den overordnede målsetningen for dyrevelferdsarbeidet og tilhørende strategier er omtalt over. I drøftingen av mål og tiltak for enkeltarter eller typer av dyrehold er det lagt vekt på å trekke fram både positive utviklingstrekk og forhold som det er grunn til å se nærmere på.

Regjeringen varsler nærmere 90 konkrete tiltak som skal gjennomføres, utredes eller vurderes. Nedenfor gjengis det som vurderes som de mest sentrale tiltakene.

Regjeringen vil:

Generelle/artsovergripende tiltak

- Arbeide for god bruk av data som allerede finnes hos tilsynsmyndighetene og i næringene om det enkelte dyreholdet for å få bedre oversikt over status.
- Utrede hvordan løsninger som i større grad ivaretar dyrs atferdsbehov, kan fases inn i fremtidige driftssystemer.
- Utrede organiseringen av arbeidet med reduksjon, forbedring og erstatning av forsøksdyr (3R).
- Utrede økning av strafferammen ved grove brudd på dyrevelferdsloven.
- Innhente mer systematisk kunnskap om årsaker til alvorlig vanskjøtsel av dyr og hvordan dette kan forebygges.

Mål og tiltak som er spesifikke for enkelte dyrearter eller grupper av dyr

Storfe

- Opprettholde kravet om løsdrift for alt storfe fra 1. januar 2034.
- Innføre krav om sosial oppstalling av kalver fra to ukers alder.

Småfe

- Arbeide for reduserte tap av småfe på utmarksbeite og bidra til bedre oversikt over tapsårsaker som grunnlag for målrettede tiltak.
- Føre en restriktiv rovviltpolitikk i tråd med Stortingets føringer, som bidrar til reduserte tap av sau og lam på utmarksbeite.

Svin

- Innføre forbud mot fiksering av purker i fødebungen med en overgangstid på ti år for eksisterende driftsbygninger.
- Videreutvikle og klargjøre regelverket slik at det blir enklere å forstå og etterleve.

Slaktekylling

- Følge med på bransjens planlagte omlegging til mindre hurtigvoksende slaktekyllinghybrider, og vurdere strengere regulering dersom ikke omleggingen gjennomføres som planlagt.
- Innføre krav om at alle nye slaktekyllinghus skal bygges med mulighet for naturlig lys.
- Innføre krav om at slaktekylling skal få tilgang til miljøberikelser i form av stimulerende innredning og spiselige/manipulerbare elementer.

Verpehøns

- Innføre forbud mot nyetablering av anlegg med miljøbur. Eksisterende miljøbur skal fases ut.
- Innføre krav om at alle dyr i verdikjeden for konsumegg, skal få tilgang til miljøberikelser i form av stimulerende innredning og spiselige/manipulerbare elementer.
- Støtte næringens satsing mot systematisk avlving av nyklekkede hanekyllinger av verperase, og arbeide for et internasjonalt forbud.

Annet fjørfe

- Innføre krav om at alle dyr i verdikjeden for kalkun skal få tilgang til miljøberikelser i form av

stimulerende innredning og spiselige/manipulerbare elementer.

Tamrein

- Kartlegge årsaker til tap av dyr på beite og bidra til bedre oversikt over tapsårsaker som grunnlag for målrettede tiltak.
- Kartlegge helsetilstanden for tamrein med spesiell oppmerksomhet på konsekvenser av utbygginger med videre.
- Føre en restriktiv rovviltpolitikk i tråd med Stortingets føringer, som bidrar til reduserte tap av tamrein.

Akvatiske produksjonsdyr

- Det skal være en målsetning å få dødeligheten ned mot fem prosent for alle fiskearter i akvakultur. Målsetningen skal nås gjennom systematisk arbeid og målrettede tiltak.
- Vurdere å øke det maksimale overtredelsesgebyret for overtredelser av dyrevelferdsloven for virksomheter innenfor havbruk.
- At data fra utprøving av ny teknologi og metoder som er av velferdsmessig betydning for akvakulturorganismer, kan deles.
- Ikke tillate bruk av triploid fisk i matfiskproduksjon.
- Innføre krav til fiskevelferd ved godkjenning av servicefartøyer eller andre mobile anlegg der akvakulturdyr behandles og håndteres.
- Tydeliggjøre krav til velferdskompetanse for slakterier og tilvirkningsanlegg.
- Stille tydelige krav til risikostyring og internkontroll i havbruksnæringen.
- Innføre krav om tiltak som effektivt forebygger påslag av lakselus både på lokalitetsnivå og områdenivå.
- Sikre varig og planmessig bedring av velferden til rensefisk i oppdrett.

Sports-, hobby- og selskapsdyr

- Innføre obligatorisk ID-merking og registrering av hund.
- Innføre forskriftsregulering av hundeaavl.
- Innføre forskrift om registreringsplikt for store kattehold.
- Innføre forbud mot oppstalling av hest på spiltau i nye staller og ved ominnredning av eksisterende staller.
- Gjennføre forbud mot herptiler med overgangstid for de som eier dyr som er lovlig å holde etter dagens regelverk.

Viltlevende landdyr

- Etablere et tverrsektorielt samarbeidsforum for forebygging og reduksjon av dyrepåkjørsler.

Viltlevende akvatiske dyr

- Det er et mål å fremme bedre kunnskap om dyrevelferd i fiskeriene og blant fritidsfiskere, særlig knyttet opp mot god produktkvalitet, skånsomme fiskemetoder og for å unngå spøkelsesfiske.
- Arbeide for å minske den samlede belastningen på fisk i forbindelse med fangst.
- Fremme tiltak for å bidra til at dyrevelferden ivaretas ved fang-og-slipp.

1.2.5 Økonomiske og administrative konsekvenser

De konkrete tiltakene som foreslås i stortingsmeldingen kan grovt sett deles i to kategorier:

- Tiltak som krever investeringer i anlegg, driftsbygninger og utstyr.
- Tiltak som krever endret praksis.

Gevinstene for samfunnet er først og fremst i form av bedre dyrevelferd. Kostnadene er knyttet til selve gjennomføringen av tiltakene, og vil kunne påføres ulike aktører, som matprodusenter, forbrukere og forvaltningen. Det er krevende å anslå disse størrelsene presist, særlig der tilpasninger til nye krav kan løses på ulike måter. Kostnadene vil også være avhengig av mange forhold som vil eller kan endre seg. Regjeringen legger vekt på at alle nye tiltak må være basert på oppdatert og relevant kunnskap.

I vurderingen av nye tiltak for bedre dyrevelferd er det nødvendig at kostnader og effekter for konkurransesituasjonen vektlegges. Regjeringen ønsker å opprettholde og styrke konkurransekraften til den norske produksjonen av husdyrprodukter og sjømat. Regjeringen legger vekt på å ha overgangstid ved innføring av nye tiltak, både for å begrense kostnadene og for å legge til rette for at flere produsenter vil og kan fortsette å produsere.

2 Bakgrunn og arbeidsprosess for stortingsmeldingen

2.1 Bakgrunn

2.1.1 Hvorfor er det nødvendig med en dyrevelferdsmelding?

Dyrevelferden hos landdyr i Norge er god. Når det gjelder oppdrettsfisk, er det økende bekymring for dårlig velferd og høy dødelighet.

Nordmenn generelt er opptatt av dyrevelferd, og det er lang tradisjon for å ta godt vare på dyr. I det norske samfunnet og i norsk kultur har det vært og er stor respekt for dyr og dyrs egenverdi.

Kompetanse og holdninger hos de som tar seg av dyr, er avgjørende for god dyrevelferd. Husdyrholderne i Norge er kompetente og ansvarsbevisste. De ulike næringenes organisasjoner og bransjesammenslutninger har de senere årene tatt en tydeligere rolle i arbeidet med å fremme dyrevelferd. «Den nordiske modellen» med et tett samarbeid mellom næring, forvaltning og academia er sentral også i arbeidet for god dyrevelferd. Et husdyrhold med lite sykdom som krever minimalt med antibiotikabehandling, bidrar positivt til dyrevelferd i Norge.

I internasjonalt sammenheng har Norge høye dyrevelferdskrav i regelverket og et velorganisert tilsyn. I 2009 ble det vedtatt en ny dyrevelferdslov som fastsetter at dyr har egenverdi uavhengig av nytteverdien de måtte ha for mennesker. Loven fastsetter at dyr skal behandles godt, med respekt og beskyttes mot fare for unødige påkjenninger og belastninger. Loven gir Mattilsynet et bredt spekter av virkemidler for å bidra til at lovens bestemmelser blir etterlevd. Det har også skjedd en omfattende oppdatering av forskrifter under dyrevelferdsloven.

Det er mer enn 20 år siden forrige gang dyrevelferdssituasjonen ble gjennomgått på en helhetlig måte i en stortingsmelding (St.meld. nr. 12 (2002–2003)). Siden den gang har det kommet ny kunnskap om dyrenes behov og naturlige atferd. Norsk husdyrhold har utviklet og endret seg, ikke minst ved en sterk vekst i oppdrettsnæringen. Forbrukerne har blitt mer opptatt av dyrenes velferd. Balansepunktet mellom hva som oppfattes som nødvendige og unødige

påkjenninger og belastninger for dyr, synes å være i endring.

Regjeringen ønsker at dyrevelferden i Norge også fremover skal være i verdenstoppen. Denne stortingsmeldingen gir derfor en bred, kunnskapsbasert gjennomgang av status, utviklingstrekk og målsettinger for dyrevelferden, både generelt og for enkeltproduksjoner og -arter. Det skisseres målsettinger og tiltak som skal møte utfordringer, både knyttet til ny kunnskap om dyrs behov og om kjente utfordringer i dagens dyrehold.

God dyrevelferd er viktig i et bærekraftig mat-system. Regjeringen vil med denne stortingsmeldingen også bidra til forutsigbare rammevilkår på dyrevelferdsområdet, der det blir lagt til rette for fortsatt økonomisk bærekraft i den kommersielle dyreproduksjonen.

2.2 Prosess og involvering

2.2.1 Helhetlig melding – to fagansvarlige departementer

Ansvaret for dyrevelferdsforvaltningen er delt mellom Landbruks- og matdepartementet og Nærings- og fiskeridepartementet. Etter dyrevelferdsloven er ansvaret for akvatiske dyr og sjøpatedyr delegert til Nærings- og fiskeridepartementet og ansvaret for alle andre dyr er delegert til Landbruks- og matdepartementet.¹

Regjeringen legger frem en helhetlig melding om dyrevelferden i Norge. Det er Landbruks- og matdepartementet som legger meldingen frem for Stortinget, men arbeidet med utforming av meldingen har skjedd i tett samarbeid med Nærings- og fiskeridepartementet.

2.2.2 Arbeidet med meldingen

En prosjektgruppe med medarbeidere fra Landbruks- og matdepartementet, Nærings- og fiskeridepartementet og Mattilsynet har arbeidet med

---

¹ Delegering av myndighet til Landbruks- og matdepartementet og Fiskeri- og kystdepartementet etter lov om dyrevelferd.

stortingsmeldingen. Et stort antall ansatte har bidratt i arbeidet.

Nærings- og fiskeridepartementet etablerte en egen referansegruppe for fiskevelferd for å bistå i arbeidet med meldingen. Gruppen bestod av representanter fra Mattilsynet, Fiskeridirektoratet, Havforskningsinstituttet, Veterinærinstituttet og departementet.

Fagetatene under Landbruks- og matdepartementet og Nærings- og fiskeridepartementet har bistått med forslag til tekst til stortingsmeldingen, faglige diskusjoner og kvalitetssikring underveis.

2.2.3 Eksterne innspill

Det har vært avholdt flere innspillmøter i regi av Landbruks- og matdepartementet og Nærings- og fiskeridepartementet og det har blitt invitert til å komme med skriftlige innspill.

Departementene mottok innspill fra drøyt 100 aktører deriblant fra forvaltningen, fagetater, næringen, interessegrupper og privatpersoner. Innspillene dekket hele bredden av temaer som beskrives i meldingen. Alle skriftlige innspill er publisert på regjeringen.no, under nettsidene til departementene.

Det har også vært arrangert egne fagdager i tilknytning til meldingsarbeidet og departementene har innhentet fagrapporter og utredninger fra relevante kunnskaps- og forskningsmiljøer.

2.3 Oppfølging av anmodningsvedtak fra Stortinget

2.3.1 Anmodningsvedtak om stortingsmeldingen

Etter at regjeringen i desember 2021 besluttet å utarbeide en stortingsmelding om dyrevelferd, har Stortinget gjennom flere vedtak kommet med anmodninger om prosess og innhold i stortingsmeldingen. Nedenfor er det gitt en omtale av oppfølgingen av de enkelte anmodningsvedtakene.

Vedtak nr. 381, 15. februar 2022:

«Stortinget ber regjeringen legge fram en dyrevelferdsmelding som bygger på oppdatert kunnskap om dyrevelferd med utgangspunkt i faglige og faktiske forhold. Meldingen bør se faglig og politisk på problemstillinger knyttet til dyrehold, og gi oversikt over det vi gjør bra i dag, og om det er noe som kan gjøre annerledes og bedre i fram-

tida. Det er sammenheng mellom menneskevel-ferd og dyrevelferd. Meldingen bør omtale dette.»

Vedtaket ble fattet ved behandling av Dokument 8:25 S (2021–2022), jf. Innst. 130 S (2021–2022).

I tråd med anmodningsvedtaket bygger meldingen som her legges frem, på oppdatert kunnskap med utgangspunkt i faglige og faktiske forhold. Relevante problemstillinger blir vurdert både faglig og politisk. Det legges videre vekt på både å belyse positive sider ved norsk dyrehold og gi konkrete anvisninger på hva som kan og bør forbedres. Med dette anses anmodningsvedtaket som fulgt opp.

Vedtak nr. 382, 15. februar 2002:

«Stortinget ber regjeringen se på insentiver som vil øke dyrevelferden i svinenæringen, særlig med hensyn til areal, underlag og miljøberikelse, og stille strengere krav til dyrevelferd ved oppgraderinger av driftsbygninger eller nybygg.»

Vedtaket ble fattet ved behandling av Dokument 8:25 S (2021–2022), jf. Innst. 130 S (2021–2022).

I meldingen varsles en rekke tiltak for å bedre dyrevelferden i svinenæringen, herunder å utrede hvordan areal og kvaliteten på areal til svin kan økes og utvikles for fremtidens driftssystemer i svineproduksjonen. Det varsles videre at departementet i dialog med partene i jordbruksavtalen vil vurdere ordninger for gris som har tilgang til utearealer.

Det foreslås å innføre forbud mot fiksering av purker i fødebinger etter en overgangstid på ti år for eksisterende driftsbygninger. Regjeringen varsler også videreutvikling og klargjøring av regelverket slik at det blir enklere å forstå og etterleve, samt prioritering av tilsynsvirksomhet og samarbeid med svinenæringen med mål om bedre etterlevelse av regelverket. Med dette anses anmodningsvedtaket som fulgt opp.

Vedtak nr. 383, 15. februar 2022:

«Stortinget ber regjeringa legge fram ei heilskapleg stortingsmelding om dyrevelferd som omfattar både produksjonsdyr i landbruket, kjøledyr og fiskeoppdrett, seinast i vårsesjonen 2023. Regjeringa vert beden om å greie ut og foreslå konkrete tiltak i meldinga både for betra dyrevelferd generelt og for spesifikke artar/grupper av dyr, herunder følgjande tema:

- å greie ut korleis økonomiske verkemiddel i landbrukspolitikken kan innrettast på ein måte som løner god dyrevelferd.
- å greie ut korleis norsk regelverk vil måtte endrast ved implementering av EU sitt varsla forbod mot hald av dyr i bur og trange bingar.
- å greie ut Mattilsynet sin kontroll- og rettleingsfunksjon og trong for ressursar for å sikre tilstrekkeleg oppfølging av dyrevelferden i landbruket
- å greie ut merkeordningar som gjer det lettare for forbrukaren å velje dyrevenlege produkt. Ei slik merkeordning kan vere statleg eller privat.
- å greie ut korleis grisar kan sikrast betre tilgang til uteareal, til dømes gjennom tilskots- eller merkeordningar, eventuelt gjennom endringar i lovverket.»

Vedtaket ble fattet ved behandling av Dokument 8:25 S (2021–2022), jf. Innst. 130 S (2021–2022).

Meldingen gir, i tråd med anmodningsvedtaket, en helhetlig gjennomgang av dyrevelferden og omfatter både produksjonsdyr i landbruket, kjøledyr og fiskeoppdrett. Konkrete tiltak blir utredet og foreslått, både for å forbedre dyrevelferden generelt og for spesifikke arter og grupper av dyr.

- Innretning av økonomiske virkemidler i landbrukspolitikken avklares i de årlige jordbruksforhandlingene og faller etter regjeringens vurdering utenfor rammene av denne stortingsmeldingen. Det ytes i dag investeringsmidler over jordbruksavtalen blant annet til omlegging av melkeproduksjonen til løsdrift.
- Potensielle endringer i norsk regelverk som følge av eventuelt endret EU-regelverk, er ikke utredet fordi det ikke er klart hvordan EU-regelverket i tilfelle blir utformet. Meldingen omtaler imidlertid ulike tiltak for å fase ut burhold og gi dyr større plass.
- Meldingen drøfter forhold som kan styrke Mattilsynets kontroll- og veiledningsfunksjon, herunder forbedret oversikt over tilstanden i dyreholdene og styrking av Mattilsynets virkemidler. Ressursspørsmål for Mattilsynet vil bli håndtert i den ordinære budsjettprosessen. I forslag til statsbudsjett for 2025 har regjeringen foreslått å øke bevilgningen til Mattilsynet med 20 millioner kroner, blant annet til dyrevelferdsarbeidet.
- Mulige merkeordninger, i statlig eller privat regi, for å gjøre det lettere for forbrukerne å velge dyrevennlige produkter er drøftet i meldingens kap. 7.4.1. Dyrevelferdsmerking.
- Meldingen signaliserer at departementet vil utrede hvordan areal og kvaliteten på areal til svin kan økes og utvikles for fremtidens drifts-

systemer i svineproduksjonen, og at departementet i dialog med partene i jordbruksavtalen vil vurdere ordninger for gris som har tilgang til utearealer jf. omtale av vedtak nr. 381 over.

Med dette anses anmodningsvedtaket som fulgt opp.

Vedtaket nr. 384, 15. februar 2022:

«Stortinget ber regjeringa sørge for at det vert forska på alternativ til CO₂-bedøving av dyr i slakteri og kverning av hanekyllingar (maserasjon), med mål om at det vert innført betre metodar for avliving, og at det på sikt kan innførast eit forbod mot dagens praksis.»

Vedtaket ble fattet ved behandling av Dokument 8:25 S (2021–2022), jf. Innst. 130 S (2021–2022).

Det foregår internasjonal forskning på alternativer til bedøving av dyr med CO₂ og alternative metoder til kverning av daggamle hanekyllinger. Landbruks- og matdepartementet følger med på denne forskningen. Metoder for avliving av dyr er regulert i EØS-harmonisert regelverk. Så langt synes det krevende å finne fullgode alternativer til CO₂-bedøving. I Norge har ett av to verpehønerugerier installert sorteringsmaskin som sorterer ut egg med hanekyllinger tidlig i rugeprosessen, slik at hanekyllingembryoer kan avlives i egget. I stortingsmeldingen uttrykker regjeringen støtte til næringens satsing på metoder for kjønnsortering i egget, og signaliserer at den vil arbeide for et europeisk forbud mot kverning av daggamle kyllinger. Med dette anses anmodningsvedtaket som fulgt opp.

2.3.2 Anmodningsvedtak om straff for alvorlig dyrevelferds kriminalitet

Stortinget fattet i stortingssesjon 2022-2023 flere anmodningsvedtak om straff med videre for alvorlig dyrevelferds kriminalitet, der regjeringen i tidligere tilbakemeldinger til Stortinget har varslet at temaene også vil inngå i arbeidet med dyrevelferdsmeldingen. Nedenfor gis en oppdatert omtale av oppfølgingen av de aktuelle anmodningsvedtakene

Vedtaket nr. 700, 25 mai 2023:

«Stortinget ber regjeringa fremme lovforslag om å inkludere dyrevelferdsloven § 37 i opplistingen

i straffeprosessloven § 216 b første ledd bokstav b.»

Vedtaket ble fattet ved behandling av Dokument 8:219 S (2022–2023), jf. Innst. 369 S (2022–2023).

Regjeringen varsler i stortingsmeldingen at den vil utrede økning av strafferammen ved grove brudd på dyrevelferdsloven. En eventuell utvidelse av strafferammen vil kunne få betydning for muligheten til å treffe tiltak etter straffeprosessloven § 216 b. Med dette anses anmodningsvedtaket som fulgt opp.

Vedtaket nr. 701, 25 mai 2023:

«Stortinget ber regjeringen sikre at dyreeiere som ikke etterkommer pålegg fra Mattilsynet etter alvorlige og gjentatte brudd på dyrevelferdsloven, lettere fratas retten til å drive med husdyrhold.»

Vedtaket ble fattet ved behandling av Dokument 8:219 S (2022–2023), jf. Innst. 369 S (2022–2023).

Oppfølging av kronisk dårlige dyrehold har vært et prioritert område for Mattilsynet de siste årene, og retningslinjer for oppfølging av slike dyrehold er revidert. Departementet har mottatt flere innspill om tilsynets virkemiddelbruk. I denne stortingsmeldingen signaliserer regjeringen flere tiltak for bedre å kunne forebygge og avdekke tilfeller av alvorlig vanskjøtsel av dyr. I meldingen pekes det videre på at vedtak om aktivitetsforbud er svært inngripende og må stå i et rimelig forhold til formålet med forbudene. Domstolen har presisert at mindre inngripende virkemidler skal være forsøkt før et aktivitetsforbud kan vedtas. Bruk av aktivitetsforbud må skje innenfor de rammer som følger av rettspraksis. Med dette anses anmodningsvedtaket som fulgt opp.

Vedtaket nr. 702, 25 mai 2023:

«Stortinget ber regjeringen sikre at Mattilsynet i større grad anmelder alvorlige brudd på dyrevelferdsloven.»

Vedtaket ble fattet ved behandling av Dokument 8:219 S (2022–2023), jf. Innst. 369 S (2022–2023).

Mattilsynet har styrket arbeidet med dyrevelferdskriminalitet og ferdigstilt retningslinjer for samarbeid mellom politiet og Mattilsynet. Antallet politianmeldelser har økt de siste årene, og dette vil

bli fulgt opp videre framover. Tiltak for forebygging og oppfølging av alvorlige brudd på dyrevelferdsloven drøftes også i stortingsmeldingen. Med dette anses anmodningsvedtaket som fulgt opp.

2.3.3 Anmodningsvedtak om frivillig sykdomsmerking av oppdrettsfisk i butikk

Vedtaket nr. 77, 4. desember 2023

«Stortinget ber regjeringen bidra til at forbrukerne får relevant informasjon om helse, velferd og miljøstatus i norsk matproduksjon, ved å vurdere frivillig sykdomsmerking av oppdrettsfisk i butikk i løpet av 2024.»

Anmodningsvedtaket ble truffet under behandlingen av Meld. St. 1 (2023–2024) *Nasjonalbudsjettet 2024*, jf. Innst. 2 S (2023–2024).

Frivillig sykdomsmerking av oppdrettsfisk er utredet og drøftet i denne meldingens kap. 7.4.1 Dyrevelferdsmerking. Regjeringen anser det ikke som hensiktsmessig at myndighetene tilrettelegger for en slik ordning. Anmodningsvedtaket anses med dette som fulgt opp, jf. Meld. St. 4 (2024–2025).

2.3.4 Anmodningsvedtak om en faglig grense for dødelighet i sjøfasen av lakseoppdrett

Vedtaket 605, 30. april 2024

«Stortinget ber regjeringen i løpet av 2024, i forbindelse med den varslede Dyrevelferdsmeldingen, vurdere om det er hensiktsmessig å sette en faglig basert grense for dødelighet i sjøfasen gitt næringens komplekse biologi og utsatte lokasjoner.»

Anmodningsvedtaket ble truffet under behandlingen av Dokument 8:85 S (2023–2024) Representantforslag om en rask omstilling av en oppdrettsnæring i krise, jf. Innst. 261 S (2023–2024).

Regjeringen innfører en målsetting om å få dødeligheten ned mot fem prosent, og drøfter i kap. 7.5.2 Akvatiske produksjonsdyr, om det bør settes en øvre grense for akseptabel dødelighet. Anmodningsvedtaket anses med dette som fulgt opp, jf. Meld. St. 4 (2024–2025).

3 Dyr og samfunn

3.1 Endringer i bruk av og holdninger til dyr

En rekke problemstillinger knyttet til forholdet mellom mennesker og dyr har fått stor oppmerksomhet og har blitt gjenstand for offentlig debatt de siste tiårene. Allmennhetens interesse for velferden til dyr som brukes i matproduksjonen har økt, og de miljømessige sidene ved dyrebasert matproduksjon diskuteres.

Utvikling innenfor mange områder, som teknologi, avl og fôr, har bidratt til økning i husdyrproduksjonen og i fiskeriene. I tillegg har det kommet nye husdyrproduksjonsformer, som fiskeoppdrett. Det har også vært endringer i måten dyr brukes på, for eksempel som verktøy i biomedisinsk forskning og som sports-, hobby- og selskapsdyr.

Anerkjennelsen av dyr som sansende vesener er grunnlaget for en endret måte å tenke dyrevelferd på. I stedet for å tenke hva som kan være bra for dyret ut fra et menneskelig ståsted, er oppmerksomheten rettet mot hva dyret selv føler.

Kunnskap om hvordan dyr reagerer på opplevelser, oppfatter omgivelsene, løser problemer og kommuniserer har økt de siste tiårene. Blant annet er det oppdaget evner og egenskaper som tradisjonelt har vært sett på som eksklusive for mennesker, hos stadig flere arter.

Ut fra dagens kunnskap er det høyst sannsynlig at ikke bare pattedyr, men også fugler, krypdyr, amfibier, fisk, krepsdyr, blekksprut og honningbier, kan erfare positive og negative opplevelser.

Husdyr omfatter alle produksjonsdyr på land og i vann. Denne meldingen omhandler hold og bruk av dyr til ulike formål. Omtale av husdyrnæringene inkluderer de tradisjonelle produksjonsdyrene, som storfe, småfe, fjørfe og gris. For oppdrettsfisk brukes begrepene akvakulturnæringen, havbruksnæringen eller oppdrettsnæringen. I tillegg omtales blant annet reindrift, viltlevende dyr, hold av dyr for sports-, hobby- eller selskapsformål, forsøksdyr og dyr til fremvisning.

3.1.1 Jordbruk og reindrift

Husdyrproduksjon er den største produksjonen målt i verdiskaping og sysselsetting i norsk jordbruk. I Norge er det nær 900 000 storfe, om lag 900 000 vinterfôra sau, over 1,5 millioner slaktegriser, over 4 millioner høner og 76 millioner kyllinger i årlig produksjon.¹ Det er også andre produksjonsdyr som hjort, lama, geit, kanin, and, gjess og kalkun. I 2023 var det om lag 27 000 jordbruksbedrifter med husdyr. Om lag halvparten av jordbruksbedriftene med husdyrhold hadde sau.

Det føres en aktiv strukturpolitikk i jordbruket, blant annet ved at det over jordbruksavtalen gis høyest tilskudd for de første husdyrene per foretak, og en del tilskudd er geografisk differensiert. Formålet er å bidra til å opprettholde en variert bruksstruktur og et aktivt landbruk i hele landet med bosetning og sysselsetting i distriktene. Utviklingen har vært noe ulik for henholdsvis drifts- og eiendomsstrukturen i landet. Reduksjonen har vært større målt i antall driftsenheter enn målt som antall landbrukseiendommer.

Norsk landbrukspolitik har i flere tiår vært innrettet slik at den stimulerer til en fordeling av produksjonen mellom ulike landsdeler. Kornproduksjon og annen spesialisert planteproduksjon foregår i de områdene som er egnet for dette, mens de grovfôrbaserte husdyrproduksjonene er kanalisert til distriktene. Denne kanaliseringspolitikken gjør det mulig å ta i bruk og opprettholde et stort jordbruksareal, og med det bidra til et aktivt jordbruk i alle deler av landet.

Norsk husdyrproduksjon har etter andre verdenskrig gjennomgått store strukturendringer. Det totale antall bruk med husdyr er redusert, mens antall dyr per gårdsbruk har økt. Samtidig produserer dyrene mer. Mens det tidligere var vanlig med mange ulike produksjoner på hvert bruk, har det vært en utvikling til mer spesialisert produksjon.

---

¹ Kjøttets tilstand 2024. Animalia.

Husdyrproduksjonen for landdyr kan deles i grovfôrbaserte produksjoner og kraftfôrbaserte produksjoner.

Det kraftfôrbaserte husdyrholdet blir regulert av husdyrkonsesjonsordningen og omfatter all svine- og fjørfeproduksjon. Formålet med konsesjonsordningen er å legge til rette for spredning av svine- og fjørfeproduksjonen på flere enheter, og sette grenser for hvor stor produksjon av svin og fjørfe en produsent kan ha.²

Melkeproduksjon med ku og geit reguleres av melkekvoter. Grovfôrbaserte produksjoner som melkeproduksjon (ku og geit) og kjøttproduksjon (storfe, sau og geit) utnytter i hovedsak lokale arealressurser til matproduksjon og bidrar til å opprettholde kulturlandskap gjennom beiting og slått.

Reindriften er en liten næring i nasjonal målestokk, men i samisk og lokal sammenheng har den stor betydning for økonomi, sysselsetting og kultur. Bare personer som har rett til reinmerke har rett til å eie rein i det samiske reinbeiteområdet. Reindrift utenfor det samiske reinbeiteområdet kan ikke utøves uten særskilt tillatelse fra Kongen.³ Om lag 3 000 personer er tilknyttet den samiske reindriften, med 205 000 dyr.⁴ De fire tamreinlagene i Sør-Norge har om lag 12 000 dyr, og er organisert som aksjeselskap/andelslag av bønder/grunneiere og andre som driver reindrift i fellesskap. Antall dyr i reindriften varierer avhengig av kalvetilgang, tap og slakteuttak.

3.1.2 Akvakultur

Ved utgangen av 2023 var det 1 164 tildelte tillatelser til matfisk av laks, ørret og regnbueørret, med et omfang på 909 596 tonn MTB (maksimalt tillatt biomasse). I tillegg var det 236 tildelte tillatelser til settefisk av laks, ørret og regnbueørret, og 215 andre typer tillatelser til disse artene. Det var 426 tillatelser til andre fiskearter, der 308 av disse omfattet ulike typer rensefisker og 195 var til torsk (en del tillatelser omfatter flere arter). Næringen sysselsetter i dag om lag 10 000 personer.

De siste tiårene har både næringen og forvaltningen vært gjennom en betydelig kompetanseheving om fisk som husdyr. Holdninger om at fisk skal behandles som sansende dyr på lik linje med andre dyr har blitt vanlig i befolkningen først de siste tiårene. Synet på fisk har endret seg fra å være usikker på om fisk kan oppleve smerte til at

man er sikker på at fisk både føler og oppfatter smerte. Fiskens velferd har fått større oppmerksomhet i samfunnet generelt, og utfordringene i havbruksnæringen får stadig mer plass i det offentlige ordskiftet.

3.1.3 Viltlevende dyr

Menneskers forhold til viltlevende dyr har også gjennomgått endringer ved at det har blitt større oppmerksomhet rundt bærekraftig forvaltning av vilt, bevaring av bestander og dyrevelferd for viltlevende dyr. Det er økt engasjement rundt jakt- og fangstmetoder for viltlevende dyr, og innfangning og hold av viltlevende dyr i dyrehager og sirkus.

Fangst- og avlivingsmetoder for villfisk har i mindre grad vært problematisert, til tross for at man vet at mange av metodene kan påføre fisken lidelser. De siste årene har det vært større søkelys på blant annet spøkelsesfiske, det vil si at tapte fiskeredskaper blir liggende igjen på havbunnen. Spøkelsesfiske kan ramme både sjøpattedyr, sjøfugl, fisk og krabber som blir stående fast i redskap. Mange mener at fangst og slipp i sportsfiske påfører fisken unødvendige lidelser.

3.1.3.1 Viltlevende akvatiske dyr (villfisknæringen)

Fiskerinæringen er av stor betydning for norsk økonomi, og for verdiskaping, bosetting og arbeidsplasser langs hele kysten. Norge har en betydelig produksjon, og var ifølge FNs organisasjon for ernæring og landbruk (FAO) (2022)⁵ på niendeplass i verden etter mengde fisk som ble ført i land. I 2023 ble det fangstet totalt 2,5 millioner tonn fisk (rundvekt), der pelagisk fisk, som sild, makrell og kolmule, utgjorde nesten halvparten og torskefisk utgjorde omtrent en fjerdedel av fangsten. I tillegg fangstes det skalldyr, bløtdyr og pigghuder (13,7 prosent), flatfisk og annen bunnfisk og dypvannsfisk (3,4 prosent), noe bruskfisk (som hai og skater), og det høstes tang og tare (7 prosent).

Den norske fiskeflåten er relativt stor og fartøyene varierer i størrelse og aktivitet. Totalt 4 722 fartøy meldte inn fangst i 2023, og av disse var 3 681 under 11 meter. Mange av fartøyene under 11 meter har imidlertid relativt liten aktivitet, og om man legger et spesifikt omsetningskrav⁶ til

² Landbruksdirektoratet. Husdyrkonsesjon.

³ Lov om reindrift (reindriftsloven) LOV-2007-06-15-40.

⁴ Landbruksdirektoratet. Reindriftnæringen.

⁵ The state of World fisheries and aquaculture 2024. The Food and Agriculture Organization.

⁶ Tall fra 2022. Fartøy under 10 m 838 000 kr, 10–11 m 1.393.000 kr, 11–15 m 2.100.000 kr, over 15 m 4 185 000 kr.

grunn, reduseres antallet fartøy til 1 850. Disse står imidlertid for 93 prosent av den totale fangstverdien og 84 prosent av den totale mengden. Det var i 2023 registrert 9 640 personer som hadde fiske som hovedyrke og 1 163 personer med fiske som biyrke.

I all hovedsak landes fisk fra norske fiskefartøy i norske havner og til bedrifter som bearbeider fisken til nye produkter. Det er stor forskjell både i geografisk plassering, aktiviteter og størrelse på sjømatbedriftene.

3.1.4 Bruk av forsøksdyr

Bruk av dyr som modeller i medisinsk forskning har bidratt til behandling av en lang rekke sykdommer. Flere store medisinske fremskritt er et resultat av bruk av forsøksdyr. Krav om testing på dyr for å få godkjent og markedsført et legemiddel har bidratt til en sterk økning i bruken av forsøksdyr. Bruk av levende dyr, organer og celler er avgjørende for studier av biologiske egenskaper innen mange fagfelt.

Det er anslått at det globalt i dag brukes 100–200 millioner dyr årlig i forsøk. Mange av disse dyrene brukes i forskning som er innrettet på å finne nye veier for å forebygge, lindre eller helbrede sykdommer hos mennesker. En betydelig andel av dyrene brukes imidlertid også for å forbedre og utvikle husdyrproduksjonen eller teste ulike produkter. I EU, inkludert Norge, brukes det i størrelsesorden 8 millioner dyr årlig i forsøk.

I 2023 ble det brukt drøyt 1,5 millioner forsøksdyr i Norge. Av disse var laks den mest brukte arten med ca. 1,2 millioner individer. Fisk utgjorde ca. 95 prosent av det totale antallet forsøksdyr. Dette har vært trenden de siste fem årene. I 2020 utgjorde forsøk med fisk 47,8 prosent av alle dyreforsøk utført i Norge. Det ble brukt ca. 73 000 landdyr, fugl og amfibier som forsøksdyr i Norge i 2023.⁷ Antallet har vært relativt stabilt de siste fem årene fra en topp med ca. 95 000 dyr i 2018.

På slutten av 1950-tallet utviklet Russel og Burch prinsippet om forsøksdyr og 3R (Replacement, Reduction and Refinement). Prinsippet innebærer at man ikke skal bruke forsøksdyr hvis formålet kan nås på annen måte, at det skal brukes så få forsøksdyr som mulig, og at man skal benytte metoder som lindrer eller minimerer potensiell smerte, lidelse eller ubehag for dyrene.

Alle som skal bruke dyr i forsøk må få tillatelse av Mattilsynet på forhånd. Gjennom regelverket

er prinsippet om 3R lovfestet.⁸ Likevel har det vært en økning i bruk av fisk og mus som forsøksdyr. For fisk korrelerer den økte bruken med et behov for å utvikle og teste ut ny oppdrettsteknologi og nye behandlingsmetoder mot lakselus. Per i dag er det dermed en motsetning mellom ønsket om færrest mulig forsøksdyr, og ønsket om å dokumentere og teste ut nye tekniske løsninger for fiskeoppdrett. Økningen i bruk av mus korrelerer med en reduksjon i bruk av rotter, og kan skyldes utvikling av mer spesialiserte musemodeller.

3.1.5 Hold av sports-, hobby- og selskapsdyr

Det er anslått at det i 2022 var om lag 585 000 hunder og 620 000 eide katter i Norge.⁹ Det har også vært en økning av hold av mindre selskapsdyr som marsvin, hamster og stuefugler. Antall hester i Norge anslås å ha omtrent tredoblet seg de siste 20 årene, og økningen har vært størst innen hobbyhestehold. Det totale antall hester er usikkert, men antas å ligge mellom 85 000 og 120 000.

Sammenlignet med annet dyrehold har mange hobby- og selskapsdyr en annen tilknytning til sin eier, og dyrene blir i stor grad ansett som familied medlemmer.

Ønske om at dyr av kosmetiske eller praktiske årsaker skal ha et bestemt utseende eller unngå medisinske problemer i fremtiden har ført til at det i noen grad er akseptert at dyr utsettes for kirurgiske inngrep for å fjerne friske kroppsdelar. I Norge er det generell lav aksept for denne typen kirurgiske inngrep, som for eksempel øre- eller halekupering av hund, som rutinemessig gjennomføres på enkelte raser i andre land. Ukritisk avl i små populasjoner har gitt økt forekomst av en del arvelige sykdommer, særlig blant hunder.

Hold av akvariefisk har også økt de to siste tiårene. Det er omfattende og økende handel av zoologiske dyr på internett og dermed store mørketall knyttet til både arter og antall fisk som holdes i Norge.

Frem til 2017 var det forbud mot hold av reptiler og amfibier (herptiler) i Norge. I 2017 ble det tillatt å holde 19 ulike arter. Det kreves god kompetanse for å kunne gi herptiler god dyrevelferd, og det er en utfordring at flere herptilarter kan være bærere av salmonella. Mange herptiler føres med hele byttedyr, men det er ikke tillatt å føre med levende dyr. Det er derfor nødvendig å avle frem byttedyr, som avlives i tråd med dyrevern-

⁸ Forskrift om bruk av dyr i forsøk.

⁹ Kjøledyrreporten 2023. DyreID.

⁷ Bruk av dyr i forsøk i 2023. Mattilsynet.

lovens bestemmelser og deretter brukes som fôr. Det er krevende å føre tilsyn med at ulovlig fôring med levende dyr ikke skjer.

3.2 Utvikling av produksjon

Hastigheten i intensivering av husdyrholdet og økt mekanisering av produksjonsmetodene i jordbruket økte kraftig etter andre verdenskrig. Effektivisering av produksjonen i norsk jordbruk har bidratt til at det samlede produksjonsvolumet har økt med over 85 prosent siden 1959. Produktivitetsveksten i jordbruket har i perioden vært vesentlig høyere enn gjennomsnittet i fastlandsnæringene.

Fiskeoppdrett som industrialisert husdyrhold skjøt først fart på 1980-tallet, men de første pionerne startet allerede på 1950-tallet. Første lov om oppdrett ble fastsatt i 1985. Intensivering og industrialisering av produksjonen av oppdrettsfisk er fremtredende. Bruk av rensefisk (arter med fisk som spiser lakselus på laksefisk) har introdusert et nytt aspekt innenfor dyrehold ved at én art holdes for at det kan produseres mat fra en annen art.

Den norske villfisknæringen var tidligere en åpen fiskeriallmenning hvor alle kunne delta i fiske. Utviklingen av mer spesialiserte og effektive fiskefartøy, mer effektive og velegnede fiskeutrustning og fangstordninger, førte til overfiske. For å sikre en bærekraftig utvikling, ble fiskerierne regulert fra 1970-årene, og kapasiteten i fiskeflåten ble redusert. I dag er de fleste fiskerierne kvoteregulert og adgangen til å drive ervervsmessig fiske stiller en rekke krav til hvem som kan delta.

Intensivering av matproduksjonen har gitt større effektivitet og økt produksjonsvolum. Innsatsfaktorene bedre utnyttet enn tidligere og ny kunnskap tas raskere i bruk. Ulempen ved intensiv produksjon er fremvekst av produksjonsrelaterte sykdommer. Slike sykdommer kan være relatert til hurtig vekst eller økt tetthet av dyr. God velferd er derfor avhengig av god kontroll av produksjonsrelaterte lidelser. Godt avlsarbeid er en viktig faktor i dette arbeidet.

3.2.1 Jordbruk og reindrift

Norsk jordbruk kjennetegnes blant annet ved en variert bruksstruktur, geografisk produksjonsfordeling, lav medisinbruk, høy innovasjonsgrad og godt og mangeårig samspill mellom dyreeiere, forvaltning og fagmiljøer. Dette har avgjørende betydning for god dyrevelferd i husdyrproduksjonen. Systematisk arbeid med dyrevelferdspro-

gram, regelmessige veterinærbesøk, kontroll på slakteriene og helseregistreringssystem er eksempler på kontrollsystem som bidrar til god dyrevelferd.

Produksjonen i alle deler av jordbruket har blitt mer maskindrevet. Norske bønder har vært dyktige til å ta i bruk ny teknologi for å optimalisere egen produksjon. De første melkerobotene ble installert i 2000, og Norge er blant landene der størst andel melkebønder har tatt i bruk denne teknologien. Teknologien muliggjør overvåking av jurhelse, hygieneforhold og melkekvalitet. Roboten er positiv for dyrevelferden fordi kyrne selv i større grad enn med manuell melking kan styre melketidspunkt og antall melkinger, noe som også gir gevinst i form av høyere ytelse.¹⁰ I dag trengs det færre personer og færre dyr for å produsere samme mengde melk, sammenlignet med 20–30 år tilbake.

Den samlede norske produksjonen av kjøtt har økt de siste tiårene, men med en utflating etter 2018, og med stor variasjon mellom kjøttslagene. Fra 2015 til 2024 har produksjonsøkningen på storfe- og fjørfekjøtt vært henholdsvis 6 prosent og 30 prosent. Produksjonen av sau/lam og svin er redusert med henholdsvis 13 prosent og 4 prosent i samme periode. Fra 2015 til 2024 er reduksjonen i melkeproduksjonen 6 prosent.¹¹

Bondens økonomi kan ha betydning for mulighetene til å utøve god dyrevelferd. Eksempelvis kan foretak med sterk økonomi ha bedre mulighet til å foreta investeringer som kan påvirke dyrevelferden positivt. Videre kan en driftsøkonomi som bidrar til at man ikke er avhengig av fulltidsjobb utenom gården gi muligheter til å følge opp husdyrholdet bedre, som også kan påvirke dyrevelferden positivt.

Husdyrproduksjon som ivaretar dyrevelferd, miljøkrav og tar i bruk ny teknologi forutsetter faglig kunnskap på mange områder. Kunnskapsspredningen skjer også mer systematisk gjennom rådgivende instanser og organisasjoner. For enkelte produksjoner er det etablert formelle kompetansekrav. Norske husdyrprodusenter har stor evne til å anvende ny kunnskap raskt.¹²

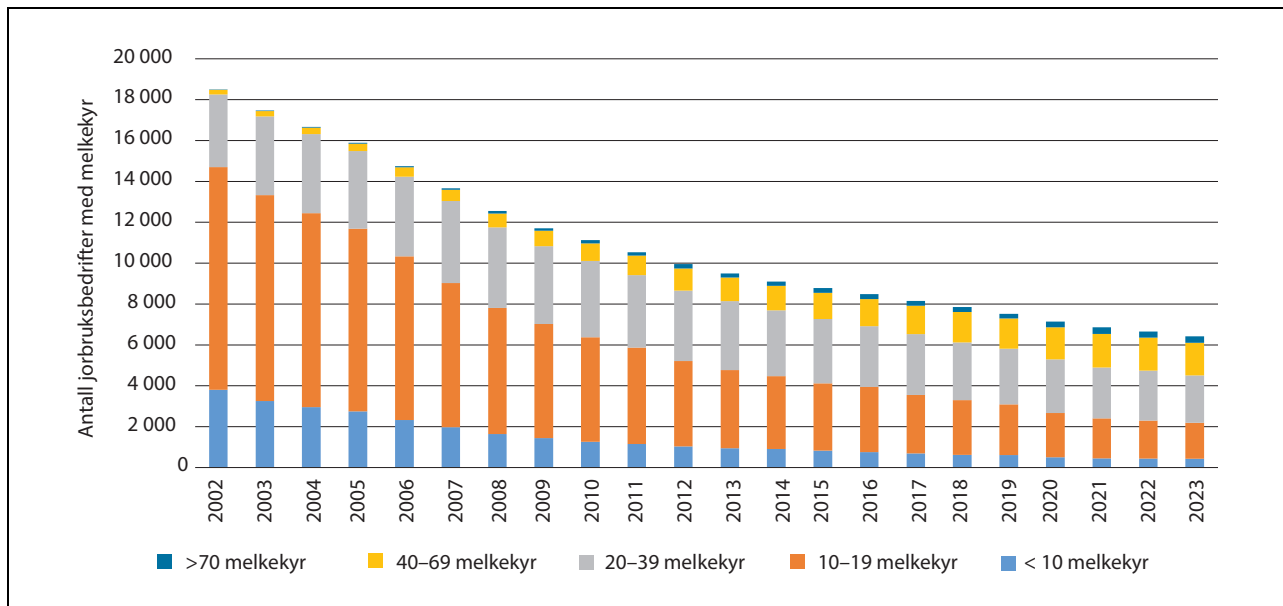
Norge er i en særklasse med å ha skapt gode avlssystemer.¹³ Det er profesjonelle organisasjoner som jobber med avl på småfe, svin og storfe. Avls-

¹⁰ Meld. St. 11 (2016–2017).

¹¹ Tall fra Budsjettnemnda for jordbruket referert i Prop. 105 S (2023–2024). 2024-tallene er prognoser. Tallene er sensitive for valg av periode.

¹² NILF Notat; 2012-4. Innovasjon i landbruket.

¹³ Derfor er avl og genetikk viktig for bærekraftig matproduksjon. NCE Heidner Biocluster.

Figur 3.1 Antall jordbruksbedrifter med melkekyr etter antall melkekyr, 2002–2023 (Foreløpige tall 2023.)

Kilde: NIBIO. Resultatkontrollen 2024

organisasjonene gjør kontinuerlige avveininger mellom produksjonsegenskaper og dyrenes helse og velferd. Avlsarbeidet har ikke bare vært opptatt av å få mest mulig utbytte eller høyest mulig produksjon, men også viktige forhold som dyrehelse, ressursbruk og sykdomsbekjempelse.

God dyrehelse er avgjørende for god dyrevelferd og effektiv matproduksjon av høy kvalitet. Den gode statusen for dyrehelse i Norge er også viktig for produktiviteten og mulighetene for å drive effektiv husdyrproduksjon. Det systematiske samarbeidet mellom produsentene, FoU-miljøene, kunnskapsstøtte, myndigheter og veterinærer om å overvåke, forebygge og bekjempe smittsomme dyresykdommer bidrar til at smittsomme sykdommer oppdages raskt og at tiltak kan iverksettes for å hindre videre smittespredning.

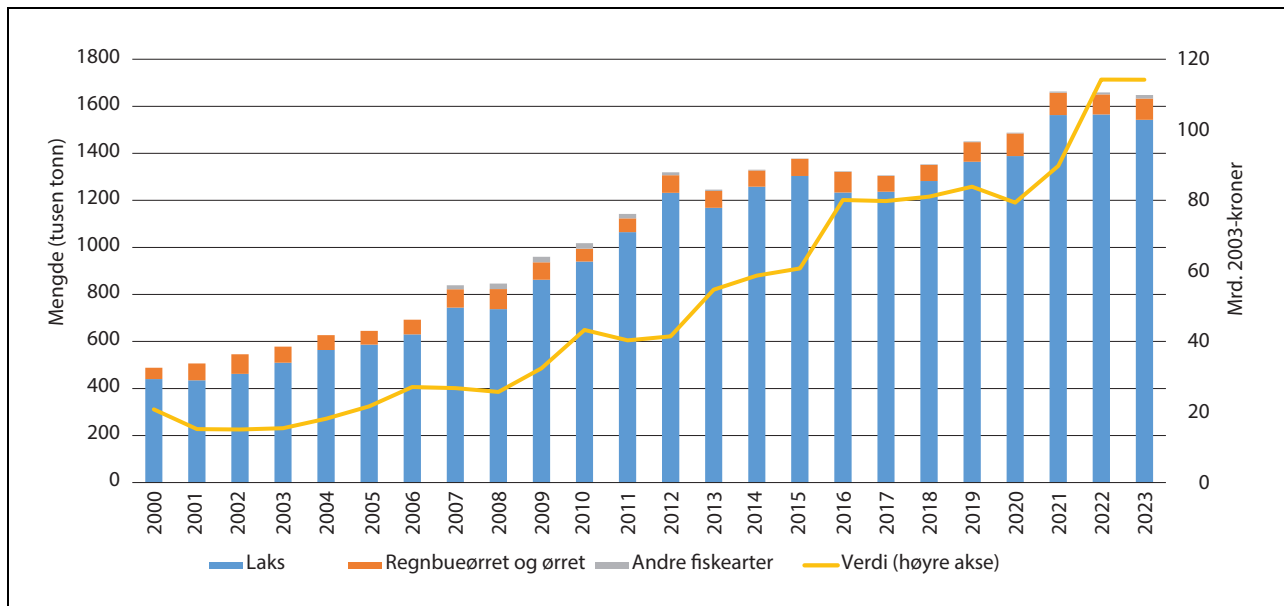
Reindriften er basert på helårs beiting i utmarksområder med sesongmessige forflytninger mellom ulike årstidsbeiter. Selv om reindriften fortsatt følger tradisjonelt driftsmønster der aktivitetene styres av årstidene og flytting mellom årstidsbeitene, har reindriftnæringen effektivisert og rasjonalisert driften ved å ta i bruk nye hjelpemidler og teknologi.

Kjøttproduksjonen er den viktigste inntektskilden i reindriften. Reindriften er en helårs beitenæring, og den årlige kjøttproduksjonen påvirkes derfor av flere ytre faktorer. De senere årene har beitekriser som følge av låste beiter hatt innvirkning på

produksjonen, i tillegg til årlige variasjoner i beiteforhold, kalvetilgang og rovdyrtpap. I perioden fra reindriftsåret 2015–2016 til reindriftsåret 2023–2024 varierte total slaktevekt fra 1 164 tonn til 1 740 tonn. Overføring av tradisjonell kunnskap om dyrehold og natur fra generasjon til generasjon er sentralt i reindriften. Samtidig krever endrede produksjonsforhold, med klimaendringer og press på arealene, ny kunnskap. Arealrådgivningstjenesten hos Norske Reindriftsamers Landsforbund og Helsetjenesten for rein hos Veterinærinstituttet bidrar med kunnskap og rådgivning.

Avl på tamrein styres av den enkelte reindriftsutøver basert på den enkeltes prioritering av økonomiske og bruksmessige egenskaper. Ut over dette drives det i begrenset grad kontrollert paring eller avlsarbeid.

Driftsformen, der reinen beiter i sine naturlige leveområder med lav dyretetthet, gir et godt utgangspunkt for god dyrevelferd og -helse. God dyrehelse medfører lite behov for medisiner. Klimaendringer, arealpress og økte tap som følge av rovviltangrep, er faktorer som kan påvirke både dyrehelse og dyrevelferd. Blant annet vil det være behov for økt oppmerksomhet på såkalte klimasensitive sykdommer. Samarbeid mellom næring, myndigheter, veterinærer og Helsetjenesten for rein vil være viktig for å ivareta velferd og helse for reinen.

Figur 3.2 Utvikling i produksjon og førstehandsverdi for oppdrettsfisk

Figuren viser utviklingen i produksjon og førstehandsverdi av oppdrettsfisk i perioden 2000–2023. Stolpene har tre ulike kategorier; én for laks, én for regnbueørret og én for andre fiskearter, med måleenhet i 1 000 tonn på venstre akse. Linjen viser utviklingen i førstehandsverdi i mrd. 2023-kroner på høyre akse.

Kilde: Fiskeridirektoratet

3.2.2 Akvakultur

Med over 400 millioner oppdrettsfisk stående i merder langs kysten til enhver tid utgjør fiskeoppdrett den største husdyrproduksjonen i Norge. Siden starten på 2000-tallet har akvakulturnæringen vært gjennom en betydelig utvikling. Verdiskapingen, sysselsettingen og produksjonen har økt, og næringen har gjennomgått store teknologiske og regulatoriske endringer. Norsk fiskeoppdrett har utviklet seg til å bli en høyproduktiv og lønnsom form for matproduksjon ved å utnytte fortrinnet Norge har med en langstrakt kyst som er velegnet for oppdrett. Fiskeoppdrett utgjør i dag det største dyreholdet i Norge og har blitt en av landets største eksportnæringer.

Laks og regnbueørret dominerer norsk akvakulturproduksjon (Figur 3.2). Siden årtusenskiftet er produksjonen av laks mer enn tredoblet, mens produksjonen av regnbueørret har vært relativt stabil. I samme periode har førstehandsverdien av norsk oppdrettsfisk økt fra om lag 20 milliarder kroner til å ligge over 100 milliarder kroner de siste årene.

De senere årene har produksjonsveksten avtatt, hovedsakelig på grunn av biologiske og miljømessige forhold. Særlig har utfordringene med lakselus bidratt til å redusere tildelingen av ny tillatelseskapasitet for laks, ørret og regnbueørret i sjø. Samtidig som veksten har avtatt, har

salgsprisen på laks steget, og kronekursen har svekket seg. Det har ført til at eksportverdien av samlet produksjon likevel har økt betydelig.

Akvakultur med andre arter omfatter i første rekke torsk, røye og kveite. Produksjonen av røye og kveite har vært lav, men forholdsvis stabil over tid. Torskeoppdrett hadde et oppsving tidlig på 2000-tallet. Produksjonen lå deretter tilnærmet brakk i en del år, for så å øke de siste årene. Som et tiltak for å få bukt med luseproblemer i oppdrett av laksefisk, har det også vokst frem et marked for oppdrett av rensefisk, som rognkjeks og berggyllt, i tillegg til fangst av ulike leppefisker. Akvakultur med bløtdyr, krepsdyr og pigghuder, samt dyrking av alger (tang og tare), er fortsatt på et prøvestadium.

Avlsarbeidet for laks er det som har kommet lengst blant artene det drives akvakultur på, og har pågått siden 1980-tallet. Arbeidet har hatt betydning for verdiskapingen og lønnsomheten i næringen, og har blant annet resultert i betydelig reduksjon i produksjonstiden, forsinket kjønnsmodning, bedre fôrutnyttelse, bedre motstandskraft mot sykdom og bedre filetkvalitet.

Den dominerende produksjonsteknologien for matfisk er fortsatt tradisjonelle, åpne merder i sjø. Det har også blitt utviklet andre typer anleggskonsepter som kan supplere dagens merdteknologi og forbedre utnyttelsen av kystområdene. Gjennom utvikling i forbindelse med etablering av havbruk

til havs, tas erfaring og kompetanse om konstruksjon av installasjoner for olje- og gassproduksjon i bruk for å utvikle teknologiske løsninger for å drive akvakultur i åpne havområder utenfor grunnlinjen.

Den teknologiske utviklingen har også påvirket andre aspekter av næringen, inkludert utvikling av fôrflåter, spesialiserte fartøystyper, undervannsfarkoster, håndteringsløsninger og overvåknings-systemer. Det er utviklet en betydelig flåte for transport- og servicetjenester i tilknytning til settefisk og matfiskeleddet. Servicefartøyer som transporterer levende fisk omtales som brønnbåter. Det finnes også fartøyer som er spesielt laget for bedøving og avliving av fisk ved lokaliteten før fisken transporteres til landfaste slakterier for bearbeiding. Slike slakte- og bløggebåter brukes til planlagt slakting på lokalitet, nødslakt i forbindelse med hendelser som reduserer fiskens velferd og eller helse (for eksempel ved avlusing) og noen er rene destruksjonsbåter som bedøver og avliver fisk til biprodukt. Videre benyttes servicefartøyer til behandling av lakselus.

3.2.3 Fiskeriene

Fisket kan grovt deles inn i sektorer etter artene som fiskes og anvendelsen av disse. I mengde fiskes det mest av pelagiske arter som sild, makrell, kolmule og lodde. Disse inngår videre i verdikjeder der sluttproduktene er for humant konsum eller blir innsatsfaktorer i andre verdikjeder, primært som fiskemel og -olje. Fisket drives i hovedsak av større havgående fiskefartøy med ringnot eller trålredskap. I stor grad pumpes fisk fra redskapen, holdes kjølt i tanker om bord og transporteres til land, der den pumpes til mottaksanlegget.

Den andre hovedgruppen er bunnfiskeriene etter torskefisk og andre arter, der torsk og sei er de største. Disse fiskeriene drives i større grad av mindre kystfartøy med redskap som garn, snurrevad, line, juksa med flere. Fiskeriene foregår også generelt nærmere land og fangst leveres til et stort antall mottak langs hele kysten.

I tillegg drives det fiske etter skalldyr som krill, dypvannsreke og ulike krabbearter. De to førstnevnte drives primært av større havgående trålere.

Det er stor variasjon i lønnsomheten innad i fiskeflåten – mellom fartøygrupper og innad i fartøygruppene. Den utvalgsbaserte årlige lønnsomhetsundersøkelsen viste for 2023 en gjennomsnittlig årlig omsetning og resultat per fartøy på henholdsvis 15,68 og 1,75 millioner kroner. Med en flåte på 1 838 fartøy tilsier dette et samlet resultat på om lag 3,21 milliarder kroner.

3.2.4 Norsk sjømateksport

Norge er en betydelig sjømatprodusent og -eksportør i verdensammenheng. Mer enn 95 prosent av norsk sjømatproduksjon eksporteres. Sjømaten eksporteres til om lag 150 land verden over, hvorav om lag 120 av disse ligger utenfor EU. EU mottar rundt 60 prosent av Norges totale eksport og er det viktigste markedet. USA, Storbritannia, Kina, Japan, Sør-Korea og Brasil er andre markeder av stor viktighet.

Markedsadgang etableres gjennom en kombinasjon av internasjonale rammeverk og bilaterale avtaler. Når det gjelder handel med matvarer er det grunnleggende at maten anses som trygg å spise. De fleste importland krever derfor at Mattilsynet utsteder helsesertifikater som garanterer for at de eksporterte varene er trygge. Gjennom EØS-avtalen har Norge harmonisert veterinært regelverk med EU. Dette betyr i praksis at varene kan omsettes fritt til EU uten veterinær grensekontroll og helsesertifikater. I 2023 utstedte Mattilsynet over 94 700 helsesertifikater; 93 prosent av disse gjaldt eksport av sjømat.

Ettersom omfanget av eksporten er stor og berører mange land, er det vesentlig at norsk sjømat har et godt omdømme. Omdømmet i norsk sjømatsektor er i hovedsak knyttet til fiskehelse og dødelighet. Dette henger tett sammen med dyrevelferd, særlig for dødelighet. Mattilsynet erfarer at norsk sjømat møter en økende grad av veterinære importkrav i tredjeland. Det kan forventes at det i fremtiden også vil stilles krav knyttet til velferd.

3.3 Regelverksutvikling

Dyrevernsloven fra 1935 var ensidig innrettet mot å beskytte dyr mot mishandling, vanskjøtsel og lidelse. Med økt kunnskap og endringer i samfunns holdninger, har det vært en utvikling mot å legge mer vekt på dyrs velferd. I dyrevernsloven som kom i 1974 ble det krav om å ta hensyn til dyrenes instinkt og naturlige behov. Lovens overordnede krav var da at dyr skulle behandles godt og beskyttes mot fare for unødig lidelse.

St.meld. nr. 12 (2002–2003) *Om dyrehold og dyrevelferd* definerte en etisk plattform som skulle virke samlende, reflektere rundt samfunnets holdninger, samt gi retningslinjer for fremtidens dyrehold. Det ble lagt opp til at følgende forhold skulle være førende formål for dyrevelferd, for offentlig regelverk og for forvaltning:

1. Dyr har egenverdi. Håndtering av dyr skal skje med omsorg og respekt for dyrs egenart. Dette innebærer å ta utstrakt hensyn til dyrs naturlige behov og aktivt forebygge sykdom, skader og smerte.
2. Personer som har dyr i sin varetekt, skal ha kunnskap om dyrets atferdsbehov og dets krav til ernæring, sosialt og fysisk miljø. Personer som har dyr i sin varetekt har ansvaret for at dyr får dekket sine grunnleggende behov, og at de får forsvarlig hjelp ved sykdom og skade.
3. Dyr skal holdes i miljø som gir god livskvalitet.
4. Funksjonsfriske dyr – fysisk og psykisk – skal være en forutsetning for alle typer avl.
5. Før nye tekniske løsninger tas i bruk, skal det sannsynliggjøres at de ikke medfører redusert dyrevelferd. Nye driftsformer må belaste dyrene minst mulig.

Gjeldende dyrevelferdslov fra 2009 opphevet den tidligere loven om dyrevernav. Loven av 2009 tar opp sentrale elementer fra den etiske plattformen som ble definert i forrige stortingsmelding om dyrevelferd (2003). Lovens formål er å fremme god dyrevelferd og respekt for dyr. En sentral bestemmelse i loven er at dyr har egenverdi uavhengig av den nytteverdien de måtte ha for mennesker.

3.4 Fra dyrevernav til dyrevelferd – definisjon av dyrevelferd

Overgangen fra en dyrevernavlov til en dyrevelferdslov illustrerer at både begrepsbruk og perspektiv er endret. Dyrevelferd omfatter fysisk helse, følelser og egen opplevelse. Mens dyrevernav har oppmerksomhet på menneskets samspill med dyr, tar dyrevelferd utgangspunkt i det enkelte individet og dets situasjon. Dyrevelferdslovens innføring av begrepet egenverdi og kravet om at dyr skal behandles med respekt, er også resultat av en endring i holdningene til dyr.

Internasjonalt anerkjente prinsipper for god dyrevelferd er basert på de fem frihetene:

- Frihet fra sult, tørst og feilernæring
- Frihet fra unormal kulde og varme
- Frihet fra frykt og stress
- Frihet fra skade og sykdom
- Frihet til å utøve normal atferd

Disse kan forstås som et rammeverk for hva som skal til for at dyr skal ha det godt, men de er ikke en definisjon av dyrevelferd.

Det henvises ofte til tre delvis overlappende tilnærminger for å beskrive dyrets livskvalitet:

- Biologisk funksjon som inkluderer dyrenes helse, kroppslige behov og funksjoner.
- Dyrets egen opplevelse, altså dyrets følelser og emosjoner.
- Naturlig liv, hvor dyr skal kunne leve et mest mulig naturlig liv hvor det får utløp for atferdsbehov.

Fravær av sykdom, skader og deformiteter er forutsetninger for god dyrevelferd. Friske dyr vokser og utvikler seg normalt og har god produksjon. God biologisk funksjon alene er likevel ikke nok for å sikre god velferd.

Et dyrs subjektive opplevelse påvirkes både av dets fysiske tilstand og miljøet det lever i. Dersom en av faktorene endres, vil dyret prøve å tilpasse seg. Dyr flest er tilpasningsdyktige og fleksible innen visse grenser. Miljøet trenger ikke være noen kopi av dyrets foretrukne tilholdssted i vill tilstand, men det bør tilrettelegges slik at dyret har mulighet for å dekke sine fysiologiske og atferdsmessige behov, takle stress og derved opprettholde fysisk helse og tilfredshet.

«Naturlig liv» har også sine utfordringer. Mens for eksempel bevegelse, valgfrihet og ivaretakelse av atferdsbehov sannsynligvis er bedre ivaretatt i naturlige omgivelser, er dyrene mindre beskyttet mot predatorer, parasitter og andre sykdommer, insekter, sult og klimabelastninger, som også kan ha betydning for dyrevelferden.

Dyreholders ansvar for å fremme god dyrevelferd, ligger både i å utforme fysiske systemer hvor dyr kan trives, og i daglig røkting og stell som ivaretar dyrenes behov.

3.4.1 Kan dyrevelferd måles?

Velferdsbegrepet er først og fremst relatert til det enkelte individet. Når man snakker om dyrevelferd på besetningsnivå, er det derfor relevant å ta hensyn til de individer som kommer dårligst ut. Samtidig vil den samlede dyrevelferden kunne sies å være god, selv om ikke samtlige enkeltindividers velferd er tilfredsstillende til enhver tid.

Tradisjonelt har man brukt velferdsindikatorer basert på innsatsfaktorer eller tildelte ressurser som areal, fôr, drikkevannsinnretninger, strø, liggeunderlag og tilsyn og stell. Hos oppdrettsfisk har vannkvalitet, tetthet og dødelighet vært de mest sentrale indikatorene. Helse- og produksjonstall har i mange år vært brukt både i landbruket og oppdrettsnæringen, og er fortsatt viktige. Det har de senere årene vært oppmerksomhet på

Boks 3.1 Dyrevelferdsprotokoller under Welfare Quality®

Welfare Quality® er det største integrerte forskningsarbeidet innen dyrevelferd gjennomført i EU. Dette arbeidet ble igangsatt i 2004 som følge av forbrukernes bekymring om status for dyrevelferden og åpenbare behov for informasjon. Innenfor dette prosjektet ble det utviklet protokoller for å kunne bedømme dyrevelferden for ulike dyrearter/produksjonsfor-

mer. Welfare Quality® fokuserte på svin, fjørfe og storfe ut fra disse artenes økonomiske og tallmessige betydning. Det er senere utviklet tilsvarende protokoller for sau, geit, hest og kalkun.

Velferdsprinsipper og velferdskriterier som benyttes i dyrevelferdsprotokoller under Welfare Quality®:

Velferdsprinsipper	Velferdskriterier
1. God fôring	1. Fravær av langvarig sult 2. Fravær av langvarig tørst
2. God oppstalling	3. Komfort ved hvile 4. Temperaturmessig komfort 5. Bevegelsesfrihet
3. God helse	6. Fravær av skader 7. Fravær av sykdom 8. Fravær av smerte forårsaket av røktrutiner
4. Hensiktsmessig atferd	9. Utfoldelse av sosial atferd 10. Utfoldelse av annen atferd 11. Gode menneske-dyr-relasjoner 12. Positive følelser

å utvikle standardiserte og dyrebaserte indikatorer for dyrevelferd. Slike indikatorer gir bedre muligheter for å sammenligne velferd i ulike driftsformer og -systemer. Ved å sette sammen velferdsindikatorer får vi en sannsynlig status om hvordan dyret har det.

Den praktiske bruken av dyrebaserte velferd-indikatorer i Norge er foreløpig begrenset til produksjonsdyr. Husdyrnæringen har siden 2013 iverksatt dyrevelferdsprogrammer for slaktekylling, kalkun, svin, storfe, sau, verpehøns og avlsdyr av slaktekylling og kalkun. Programmene er sentrale tiltak for å dokumentere og forbedre dyrevelferden i produksjonene. Dyrevelferdsprogrammene blir nærmere omtalt i kap. 6.

Dyrebaserte velferdsindikatorer for laks og regnbueørret, utviklet gjennom FISHWELL¹⁴ og

Boks 3.2 Tråputescore hos slaktekylling

I slaktekyllingflokker brukes såkalt tråputescore som en indikator på hvor godt miljøet har vært i kyllinghuset. Tråputescore er en poengsum basert på omfanget av skader på kyllingenes tråputer. Hvis scoren blir for høy, må produsenten redusere dyretettheten neste gang det skal settes inn en kyllingflokk i huset.

¹⁴ Velferdsindikatorer for oppdrettslaks. Nofima.

Boks 3.3 Eksempler på velferdsindikatorer for atlantisk laks brukt i FISHWELL

Figur 3.3 Eksempler på velferdsindikatorer for atlantisk laks brukt i FISHWELL

Kilde: Fishwell. Velferdsindikatorer for oppdrettslaks. Nofima.

LAKSVEL¹⁵, er tatt i bruk på frivillig basis i akvakulturnæringen. Gjennom økt utvikling og bruk av undervannskamera med optiske registreringer vil indikatorene kunne benyttes som et mer systematisk styringsverktøy. Når det gjelder settefiskfasen, mangler det fortsatt kunnskap om hvordan velferdsindikatorer kan benyttes og standardiseres.

3.5 Avveining mellom dyrevelferd og andre samfunnshensyn

Det var bred politisk enighet om hvordan de fleste forhold skulle reguleres da dagens dyrevelferdslov ble vedtatt i 2009. De rammene som ble lagt i loven må derfor antas å reflektere det som er

de mest utbredte holdningene til dyrevelferd og forholdet mellom mennesker og dyr i Norge.

Dyrevelferdsloven er basert på en vurdering av at man skal kunne holde og avlive dyr for viktige menneskelige hensyn. Mennesker holder dyr for å skaffe mat og klær, men dyr og produkter av dyr brukes også til andre formål. I dagens samfunn holder vi også dyr for hygge og sport. Bruksområdene utvides stadig. Hunder læres eksempelvis opp til nye hjelpefunksjoner, fra å påvise lekkasjer i rørledninger til å varsle eier om forestående epileptiske anfall. Ulike dyrearter brukes i flere sammenhenger for å forbedre menneskers psykiske og fysiske helse. Genteknologi gjør det mulig å tilpasse og bruke dyr som produsenter av legemidler og organer i transplantasjonsmedisinen. I noen av disse sammenhengene har dyr et gitt formål, mens det i andre situasjoner først og fremst er samspillet med dyret som et levende vesen og venn som gir tilfredsstillelse og glede.

¹⁵ Laksvel. Havforskningsinstituttet.

3.5.1 Dyr skal beskyttes mot fare for unødige påkjenninger og belastninger

Dyrevelferdsloven fastsetter at dyr har egenverdi uavhengig av nytteverdien de måtte ha for mennesker. Dyr skal behandles godt, med respekt og beskyttes mot fare for unødige påkjenninger og belastninger.

Den rettslige standarden for dyrevelferd i Norge anerkjenner at dyr i ulik grad vil bli utsatt for påkjenninger og belastninger. Enkelte belastninger og påkjenninger vil være en naturlig del av dyrets liv. Det er de unødige belastningene og påkjenningene som skal unngås.

Hva som er en påkjenning eller belastning, og hvor stor den er, er en dyrevelferdsmessig faglig vurdering. Dyrevelferd som fagområde er i stadig utvikling og bidrar med en vitenskapelig og kunnskapsbasert tilnærming til emnet.

Spørsmålet om påkjenningen eller belastningen er unødig krever imidlertid en mer sammensatt vurdering. Ordet «unødig» rommer noe av kjernen i den politiske debatten om dyrevelferd; fordi ordet innebærer en avveining mellom motstridende mål eller verdier. Det er altså en mer etisk, moralsk eller politisk vurdering som ligger til grunn når det skal vurderes om en påkjenning eller belastning er unødig. I forarbeidene til dyrevelferdsloven står det:

«I vurderingen av om en påkjenning eller belastning er unødig, må det legges vekt på disses karakter og omfang, om de er påført av mennesker, hva som er formålet med å utsette dyr for dette og om handlingen er allment akseptert.»

Formålet er altså av betydning når det skal avgjøres om en påkjenning eller belastning skal anses som unødig.

Om en handling overfor dyr er allment akseptert eller ikke, kan avhenge av ulike forhold. Også her har formålet med handlingen betydning. Å utsette en mus eller rotte i et dyreforsøk for belastninger hvis det kan føre til at man finner behandling for en alvorlig sykdom hos mennesker har stor grad av aksept. Det synes også å være et visst hierarki når det gjelder hvordan mennesker oppfatter og rangerer dyr, og dermed også hva som godtas av påkjenninger dyret kan utsettes for.

3.5.2 Veien fremover

Samfunnet er opptatt av dyrenes velferd. Balansepunktet mellom nødvendige og unødige påkjen-

ninger og belastninger synes å være i endring i tråd med endrede verdier i samfunnet, der hensynet til dyr tillegges stadig større vekt. Interesse for dyrevelferd og endring i holdninger har ført til at dyrevelferd har blitt en konkurranseparameter i matproduksjon.

Når dyrevelferden skal ivaretas, vil det være kryssende og til dels motstridende hensyn som må veies opp mot hverandre. Økt vektlegging av dyrevelferd kan for eksempel innebære en utvikling mot mindre intensiv matproduksjon, som kan gi økt ressurs- og arealbruk og økte klimagassutslipp for å oppnå samme produksjon, eller alternativt redusert nasjonal produksjon. Dette vil dermed kunne føre til redusert selvforsyning og matsikkerhet. Slike dilemmaer må håndteres i det videre arbeidet for å løfte dyrevelferden i Norge.

Endringene vi ser i Norge skjer også internasjonalt. FAO peker på behovet for økt matproduksjon globalt for å møte behovet fra en økende befolkning og at bærekraftig intensivering er en viktig forutsetning for å lykkes med dette. Oppfølging av FNs bærekraftsmål vil være sentral for utviklingen i årene fremover, både nasjonalt og globalt. Målene gir rammene for en omstilling som har til formål å gi alle et bedre liv, samtidig som en tar vare på miljøet. Et hovedmål er å utrydde sult og fattigdom. Det betyr at vi må ivareta matsikkerhet og bærekraftig matproduksjon. Verdensbanken peker også på et behov for bærekraftig intensivering av matproduksjonen. Samtidig skal dyrevelferden ivaretas. Det kan i utgangspunktet være en viss motstrid mellom intensivering av animalsk matproduksjon og hensynet til dyrevelferd. Det er derfor viktig at politikkutvikling for intensivert matproduksjon også ivaretar hensynet til dyrevelferd.

Dyrevelferden i Norge er generelt god. De høye dyrevelferdskravene, sammen med god dyrehelse hos produksjonsdyr i landbruket og lavt forbruk av antibiotika hos alle produksjonsdyr, utgjør en viktig merverdi for den norske matproduksjonen. Det er likevel rom for forbedringer på enkelte områder.

Et viktig spørsmål fremover vil fortsatt være hvilke påkjenninger og belastninger dyr skal utsettes for, det vil si hva som i dyrevelferdslovens forstand er unødige påkjenninger og belastninger opp mot andre samfunnshensyn.

4 Forvaltning av dyrevelferd

Ansvar for dyrenes velferd ligger alltid hos dyreeieren og den som holder dyr. Den som håndterer viltlevende dyr, har ansvar for at dyrenes velferd blir ivaretatt i den tiden de håndterer eller påvirker dyrene.

Det er lang tradisjon for godt samarbeid mellom forvaltningen, kunnskapsinstitusjonene, næringene og praktiserende dyrehelsepersonell på dyrevelferdsområdet. Dette omfatter forebyggende arbeid, overvåkning, forskning og beredskapsarbeid. Samarbeidsmodellen har gitt gode resultater for både dyrene, produsentene og samfunnet generelt.

Forvaltning av dyrevelferd handler om hvordan myndighetene best kan fremme god dyrevelferd og respekt for dyr.

Mattilsynet har forvaltningsansvaret for dyrevelferd og kontrollerer at virksomheter og personer overholder dyrevelferdsloven. Veterinærinstituttet og Havforskningsinstituttet gir forvaltningsstøtte og utfører risikovurderinger for Mattilsynet, og har en fri og uavhengig stilling i alle faglige spørsmål. Vitenskapskomiteen for mat og miljø

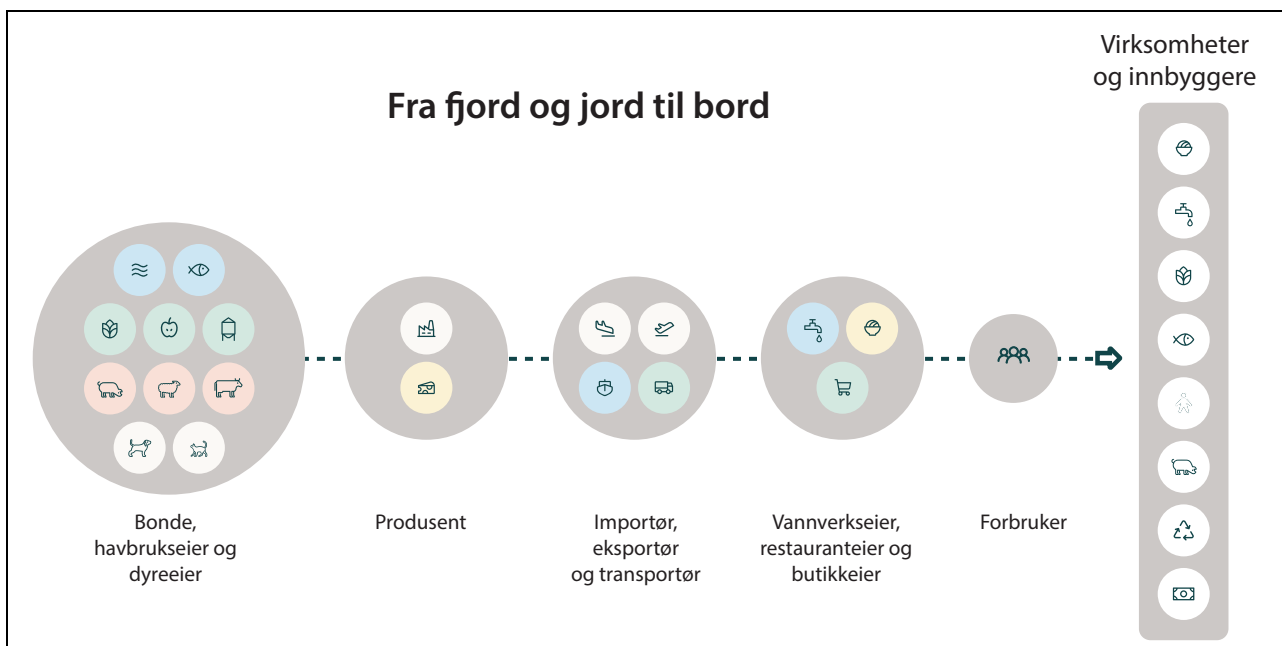
(VKM) utfører uavhengige vitenskapelige risikovurderinger på dyrevelferdsområdet.

4.1 Mattilsynet

Mattilsynet skal blant annet fremme god dyrehelse, god dyrevelferd og respekt for dyr. Hovedoppgavene er å utvikle regelverk, veilede og føre tilsyn og kontroll med etterlevelsen av regelverket.

Mattilsynet utarbeider forslag til, forvalter og veileder om regelverk, fører risikobasert tilsyn, overvåker tilstand, formidler informasjon og kunnskap, samt gir uavhengige, faglige råd til sine eierdepartementer¹. Mattilsynet har også viktige beredskapsoppgaver, og prioriterer håndtering av hendelser som kan true folkehelsen, mattryggheten, drikkevannsforsyningen, samt plante- og dyrehelse.

¹ Helse- og omsorgsdepartementet, Nærings- og fiskeridepartementet, Landbruks- og matdepartementet.

Figur 4.1 Mattilsynets samfunnsoppdrag.

Kilde: Årsrapport for Mattilsynet 2023.

Regelverksutvikling

Mattilsynet utvikler utkast til regelverk som skal ivareta dyrevelferden i Norge. Dette skjer på oppdrag fra Landbruks- og matdepartementet og Nærings- og fiskeridepartementet. Lov om dyrevelferd er rammeverket for hvordan mennesker skal behandle tamme og viltlevende dyr.

Veiledning, tilsyn og kontroll

Mattilsynet gir generell veiledning om regelverk og saksbehandling i dyrevelferdssaker. Dette gjøres blant annet gjennom utarbeidelse av skriftlige veiledere i hvordan regelverket skal etterleves, forklarer hvordan regelverket tolkes og hvordan regelverket håndheves. Mattilsynet skal også veilede om hvordan de håndterer saker, og hvilke rettigheter og plikter dyreholder har.

Mattilsynet fører tilsyn med alle typer dyrehold. Dersom Mattilsynet avdekker at regelverket ikke følges, skal de reagere og bruke virkemidlene de har til rådighet for å få den ansvarlige til å etterleve regelverket. Det er flere reaksjonsformer som kan benyttes, men det skal ikke reageres strengere enn det som er nødvendig for at regelverket skal blir fulgt.

Mattilsynet utarbeider årlig en rapport om tilsyn med dyrevelferd. Rapporten omtaler tilsyn med landdyr i dyrehold, under transport og i slakterier, velferden hos oppdrettsfisk og bruken av forsøksdyr i Norge. Rapporten viser hva Mattilsynets inspektører fant på tilsyn, og hvilke virkemid-

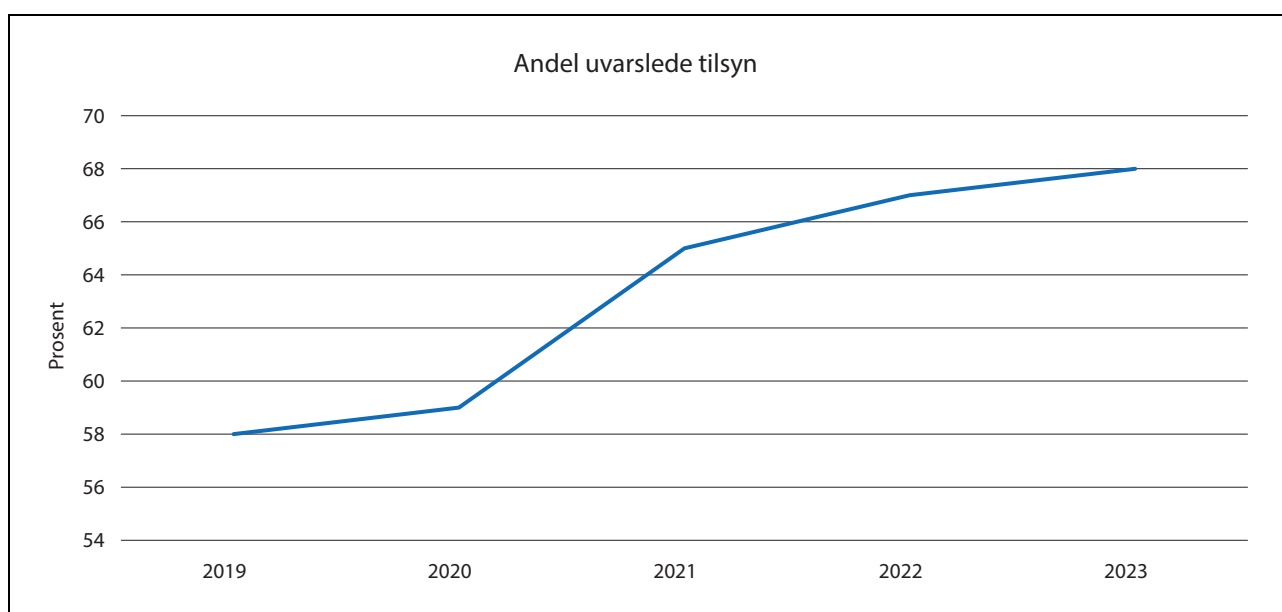
ler som ble brukt for å bedre velferden for dyrene i de tilfellene det ble avdekket brudd på regelverket for dyrevelferd.

I 2023 ble det ført tilsyn i totalt 3 201 dyrehold.² Av disse ble det gjennomført særskilt tilsyn med dyrevelferden i 1 975 av dem. Mattilsynet har som mål at flest mulig av tilsynene med dyrevelferd skal skje uten varsling. Dette er i tråd med kravene i EUs kontrollforordning.

I 2023 var 68 prosent av tilsynene med dyrehold uvarslet. For kjøledyr var nesten ni av ti tilsyn uvarslet. De fleste tilsyn med kjøledyr blir utløst av en bekymringsmelding, og her er det spesielt viktig for Mattilsynet å se dyreholdet slik det er. For produksjonsdyr varierer andelen uvarslede tilsyn, og den ligger til dels mye lavere enn for kjøledyr. En forklaring kan være at inspektørene også fører tilsyn med dyrevelferden selv om formålet med besøket primært er rutinemessig uttak av prøver i et overvåkningsprogram for smittsom sykdom.

Uanmeldt inspeksjon på oppdrettsanlegg har tidligere vært utfordrende fordi det som regel krever båttransport, og Mattilsynet ikke har egne båter. I de senere år har Mattilsynet hatt bistand fra Kystvakten for båttransport og runder med uanmeldte inspeksjoner. Mattilsynet har nå inngått avtale med Kystvakten om videre samarbeid om slike inspeksjoner.

² Mattilsynets arbeid med dyrevelferd 2023. Noen ganger kombineres tilsyn med dyrehelse- og dyrevelferdsregelverk i samme tilsynsbesøk. Tallene for antall tilsyn og antall tilsyn med dyrevelferd vil derfor være ulike.

Figur 4.2 Andel uvarslede tilsyn fra Mattilsynet 2019–2023.

Kilde: Rapport. Mattilsynets arbeid med dyrevelferd 2023.

4.1.1 Dyrevernemndene

Det er et krav i dyrevelferdsloven at Mattilsynet skal oppnevne dyrevernemnder for å ivareta lekmannsskjønnet i dyrevelferdsarbeidet. Dyrevernemndene skal brukes i alvorlige dyrevelferdssaker. Mattilsynet har vurdert lekmannsskjønn som «vurderinger gjort på bakgrunn av holdninger som er representative for ansvarlige personer med praktiske erfaringer fra dyrehold».

I 2020 ble det bestemt at dyrevernemndene ikke lenger skal utføre selvstendige inspeksjoner eller fatte vedtak. Dette er for å sikre at lekmannsskjønnet brukes sammen med den forvaltningskompetansen som inspektørene i Mattilsynet besitter, slik lovens intensjon er.

Dyrevernemndene består av lekfolk med interesse for og kunnskap om dyrehold. Hver nemnd har minst tre medlemmer, og blir utnevnt for fire år av gangen. Kommunene kan foreslå medlemmer i nemnda, det samme kan dyrevernorganisasjoner og lokale organisasjoner for husdyrnæringene og for sports-, hobby- og selskapsdyr. Mattilsynets regionkontor utnevner dyrevernemndene i sin respektive region. Nemnda er en del av Mattilsynet, men medlemmene er ikke ansatt i Mattilsynet.

4.2 Mattilsynets forvaltning av dyrevelferd

Mattilsynet bruker flere metoder for å føre tilsyn med dyrevelferd. Den mest vanlige er inspeksjoner i dyreholdene. Mattilsynet har rett til adgang til alle steder der det holdes dyr, eller der det foregår aktiviteter der dyr er i bruk. Saksbehandling av søknader om tillatelser, godkjenninger og dispensasjoner fra krav i regelverket er også en viktig del av tilsynsarbeidet. I tillegg gjennomfører Mattilsynet spesifikke tilsynskampanjer.

Forvaltningsloven har fire minstekrav til fremgangsmåten ved gjennomføring av kontroll og undersøkelser. Kontrollforordningen³ stiller krav til hvordan kontrollene skal foregå. Forordningen er gjennomført i norsk rett i forskrift om offentlig kontroll på matområdet.⁴ Mattilsynet har i tillegg

³ Forordning (EU) 2017/625 om offentlig kontroll som gjennomføres for å sikre anvendelsen av næringsmiddel- og fôrvarereguleringer, samt regler for dyrs helse og velferd, plantehelse og plantevernmidler.

⁴ Forskrift om offentlig kontroll for å sikre etterlevelse av regelverket for mat, fôr, plantevernmidler, dyrehelse og dyrevelferd.

detaljerte retningslinjer og veiledere for hvordan kontrollene skal foregå.

Kontrollforordningen forplikter Mattilsynet til å gjennomføre risikobaserte kontroller og fastsetter blant annet at Mattilsynet som hovedregel skal gjennomføre uanmeldte inspeksjoner.

Risikoanalyse er et viktig verktøy i Mattilsynets arbeid. Den består av tre elementer; risikovurdering, risikohåndtering og risikokommunikasjon. For å sikre åpenhet, uavhengighet og etterrettelighet, legges det i risikoanalysen stor vekt på å skille prosessene og de ansvarlige aktørene for henholdsvis risikovurdering og risikohåndtering fra hverandre.

Ved kontroll og håndheving av regelverket kan Mattilsynet ta i bruk virkemidler som skal bidra til at regelverket og Mattilsynets enkeltvedtak blir fulgt, se omtale av Mattilsynets virkemidler i kap. 5.

4.2.1 Tilsyn og kontroll

Mattilsynet praktiserer risikobasert tilsyn. Når Mattilsynet vurderer aktuelle årsaker til å kontrollere konkrete dyrehold, vurderes derfor hvor sannsynlig det er å finne regelverksbrudd i dyreholdet og hvor alvorlige regelverksbruddene sannsynligvis er. Det betyr at de dyreholdene som Mattilsynet vurderer har størst risiko for brudd på regelverket, får tilsyn oftere enn dyrehold med liten risiko. Alle Mattilsynets tilsyn med dyr vil ha et element av dyrevelferd i seg, selv om Mattilsynet i utgangspunktet er der av andre grunner, fordi det også vil kunne avdekke dyrevelferdsproblemer.

Dyrevelferdsloven og hjemlene for virkemidler er felles for hold av landdyr og akvatiske dyr. I praksis skiller likevel kontrollen med velferd for oppdrettsfisk seg på mange måter fra kontrollen med velferd for landdyr. Forskjellene henger sammen med at akvakulturanlegg eies og drives av store og kommersielle selskaper og konsern, mens gårdsbruk gjerne er enkeltpersonforetak. I tillegg er anlegg i sjø noe mindre tilgjengelige enn landanlegg og annet dyrehold på land. Fisk er også mindre tilgjengelig for inspeksjon fordi den lever i vann.

Videre har det betydning at fiskeoppdrettere og andre aktører i akvakulturnæringen er pålagt å utføre systematisk internkontroll⁵, rapportere inn ulike driftsopplysninger⁶ og lusettall⁷, og at de skal

⁵ Forskrift om internkontroll for å oppfylle akvakulturlovgivningen (IK-Akvakultur).

⁶ Akvakulturdriftsforskriften § 44 og 58.

⁷ Lakselusforskriften § 10.

varsle Mattilsynet om forhold som har fått alvorlige velferdsmessige konsekvenser for fisken.⁸ Hold av fisk i akvakulturanlegg skal dessuten, i motsetning til hold av landdyr, være godkjent av Mattilsynet.⁹ Kontroll av velferd for oppdrettsfisk er tettere knyttet til kontroll av forekomst og tiltak mot smittsomme sykdommer og parasitter, enn kontroll av velferd i dyrehold på land.

Mange saker om offentlige kontroll med dyrevelferd starter med at Mattilsynet mottar én eller flere bekymringsmeldinger om et dyrehold. Ifølge dyrevelferdsloven § 5 har alle plikt til å varsle om mishandling og alvorlig vanstell av dyr. Varslingsplikten kan oppfylles ved å sende skriftlig bekymringsmelding til Mattilsynet via Mattilsynets nettsider.¹⁰ Bekymringsmeldinger gir Mattilsynet informasjon som kan være av stor betydning for å fange opp lovbrudd.

Noen saker kan avsluttes etter at bekymringsmeldingene og/eller varslene er fulgt opp med kontroll. Når Mattilsynet påviser mindre alvorlige brudd på dyrevelferdsregelverket, kan inspektøren nøye seg med å veilede dyreholderen om hva regelverket sier. I andre saker kan det etter en risikovurdering vise seg å være nødvendig med ytterligere oppfølging.

Enkelte dyrehold må følges opp tett på grunn av høy risiko for gjentakende og grove regelverksbrudd over tid. Mattilsynet har utviklet en prosedyre for mer effektiv behandling av saker for slike kronisk dårlige dyrehold. Målet er å oppnå at forholdene for dyrene bedres raskt og varig, eller at dyreholdet avvikles. I mange av disse tilfellene ender det med at dyreholderen får forbud mot å ha dyr (aktivitetsforbud).

Fysisk inspeksjon i dyreholdet er vanligvis nødvendig for at Mattilsynet skal kunne observere og vurdere dyrene, levestedet og synlige tegn på hvordan dyrene stelles. Under inspeksjonene kan inspektørene i tillegg til å observere, be dyreholderen svare på spørsmål og utlevere opplysninger eller dokumentasjon, som kan gi et bedre grunnlag for vurderingen av om regelverket følges.

Ved avslutningen av en inspeksjon får dyreholder en tilsynskvittering med beskrivelser av de faktiske forholdene Mattilsynet har observert på stedet. I tillegg til observasjoner og opplysninger fra inspeksjonen kan Mattilsynet innhente opplysninger fra andre kilder for å opplyse saken. Alle som har relevante opplysninger har, ifølge dyre-

velferdsloven § 19, plikt til å gi Mattilsynet opplysninger som er nødvendige for den offentlige kontrollen. Plikten kan være begrenset av taushetsplikt og regler om personvern, men Mattilsynet har en omfattende hjemmel til å innhente opplysninger i saker om dyrevelferd. Observasjonene fra inspeksjon og eventuelle supplerende opplysninger oppsummeres i en tilsynsrapport, der Mattilsynet også følger opp eventuelle brudd på regelverket med aktuelle virkemidler.

Mattilsynet skal ifølge akvakulturdriftsforskriften varsles umiddelbart ved forhold som har medført alvorlige velferdsmessige konsekvenser for oppdrettsfisk. Kravene til varslingsplikt er utdypet i Mattilsynets veileder. Varslene gir blant annet grunnlag for vurdering av behovet for tilsyn ved det enkelte oppdrettsanlegg, og vurdering av status for dyrevelferd i ulike anlegg innenfor et geografisk område eller innenfor et selskap.

4.2.1.1 *Kjøttkontroll / tilsyn på slakteri*

Håndtering og avliving av dyr på slakteri kan være risikoutsatte områder. Dyrenes tilstand på slakteriet kan også si noe om hvordan de har hatt det hos dyreholderen de kommer fra. Mattilsynet er til stede i slakterier for landdyr mens det pågår slaktning, og fører kontinuerlig tilsyn med dyrevelferden.¹¹ Kjøttkontrollen innebærer at hvert enkelt dyr blir kontrollert. Mattilsynet vurderer tilstanden til dyrene og følger opp med dyreholderen om nødvendig.

På slakterier for oppdrettsfisk er Mattilsynet ikke til stede i samme grad, men Mattilsynet skal godkjenne slakteriene og gjennomfører risikobaserte tilsyn. Kontrollen av fisken som slaktes er det den ansvarlige for slakteriet som har ansvar for, jf. forskrift om slakterier og tilvirkingsanlegg for akvakulturdyr. Mattilsynet skal varsles umiddelbart ved forhold som har medført vesentlige velferdsmessige konsekvenser for fisken.

4.2.1.2 *Grensekontroll*

Mattilsynet fører ved grensekontroll tilsyn med om reglene for innførsel etter dyrehelsesregelverket er oppfylt. I tillegg kan kontrollen bidra til å sikre velferd for dyr som innføres til Norge fra utlandet. Tolletaten utfører kontroll av dyret og lovpålagte dokumenter ved grensepassering med dyr.

⁸ Akvakulturdriftsforskriften §14.

⁹ Akvakulturetableringsforskriften § 5.

¹⁰ Mattilsynet.no.

¹¹ Mattilsynets arbeid med dyrevelferd 2023.

4.2.1.3 Stevneveterinær

Mattilsynets stevneveterinærer kontrollerer dyrevelferd i forbindelse med travløp og galopplop. Dette er en offentlig oppgave, som er forskriftsfestet.¹² Stevneveterinærene må være til stede under konkurransene, og skal blant annet sørge for at hver hest blir kontrollert før start. Hestene skal være friske og ikke halte. Stevneveterinærene får bistand fra arrangørens dyrevelferdskontrollører, som har egne oppgaver i forbindelse med arrangementet.

4.2.2 Tilsynskampanjer

Mattilsynet gjennomfører tilsynskampanjer for å følge opp og kartlegge tilstanden i visse typer dyrehold og aktiviteter med dyr. Tilsynskampanjer kan være lokale eller landsomfattende og planlegges vanligvis som følge av et område med økt risiko, eller for å øke kunnskap om status på området. De foreløpig siste tilsynskampanjene har omhandlet velferd for gris og slakterier for oppdrettsfisk. Tilsynskampanjer etter annet regelverk Mattilsynet fører tilsyn med kan også gi informasjon som er relevant for vurderinger av velferd.

4.2.3 Kontroll av dyrehold uten fysisk inspeksjon

Selv om inspeksjon ofte er nødvendig for å kontrollere dyrehold, kan visse forhold avklares på telefon eller e-post uten at Mattilsynet må oppsøke dyreholdet. Dersom dyrene er vanskelig tilgjengelige, kan det være hensiktsmessig å bruke drone.

Digitale løsninger, som blant annet kamerateknologi, vil være viktige verktøy for kontroll av dyrevelferd. I akvakulturnæringen er det allerede tilgjengelig teknologi som kan måle en rekke velferdsindikatorer, som blant annet automatisk luse-telling og kameraovervåkning i merdene. Også for landdyr utvikles det ny teknologi som kan overvåke forholdene for dyrene, inkludert velferdsindikatorer. Nyten av kameraovervåkning for dyrevelferden på slakterier må vurderes opp mot kostnader, begrensinger og ressursbruk. Per i dag begrenser personopplysningsloven adgangen til kameraovervåkning på en arbeidsplass.

Endring av tilsynsmetodikk fra fysiske inspeksjoner til bruk av datateknologi krever utvikling, ny kunnskap og endrede systemer. Selv om dette

ikke kan erstatte alt fysisk tilsyn og prøvetakning, er det sannsynlig at digitale metoder videreutvikles. Dette kan gjøre det nødvendig å endre regelverk, tilsynsmetodikk, og kompetanse hos tilsynet. Det vil fortsatt være behov for fysiske inspeksjoner av dyrehold for å kontrollere dyrevelferden.

4.2.4 Revisjon av virksomheters rutiner og systemer

Mattilsynet har opprettet et revisjonsteam som fra 2024 gjennomfører revisjoner på selskapsnivå i akvakulturnæringen, for å vurdere om de har tilfredsstillende oppfølging av fiskevelferd og fiskehelse i henhold til internkontrollforskriften. Revisjonsteamet har ansvar for revisjon av de ti største oppdrettskonsernene. Disse står for omtrent 70 prosent av den samlede produksjonen i næringen.

Landbruket er i liten grad eid av konsern, og dyreholdene i landbruket er ikke omfattet av en internkontrollforskrift. Det nærmeste er forskrift-festede krav om å følge dyrevelferdsprogrammer utarbeidet av næringen, og som godkjennes av Mattilsynet. I tillegg inneholder dyrevelferdsloven § 19 krav om å fremlegge opplysninger og dokumentasjon som er nødvendige for Mattilsynets kontroll med at regelverket følges. Noen særfor-skrifter har også mer detaljerte krav om dokumentasjon som skal finnes, eksempelvis dyreholdjournal.

4.2.5 Tillatelser og godkjenninger

På noen områder må Mattilsynet gi tillatelse eller godkjenning for at aktiviteter med dyr skal være lovlige. Dette gjelder for eksempel tillatelse til å etablere eller endre akvakulturanlegg, slakterier for fisk, bruk av dyr i forsøk, drive som dyretransportør og drift av hestesenter. Mattilsynet skal da vurdere på forhånd om dyrevelferden vil være i samsvar med regelverket. Mattilsynet kan også presisere kravene om dyrevelferd ved å stille nærmere vilkår i enkeltvedtak om å gi tillatelse eller godkjenning.

Tillatelser og godkjenninger kan trekkes tilbake eller endres av Mattilsynet dersom regelverket eller vilkår satt i tillatelsen brytes eller de faktiske forholdene i saken endres vesentlig. Det å trekke tilbake en godkjenning er et inngripende tiltak. Det er derfor viktig at dyrevelferdsregelverket oppstiller klare vilkår for å kunne gjøre dette.

¹² Forskrift om velferd for hest og hund i konkurranser § 12.

4.3 Kunnskaps- og forvaltningsstøtte

4.3.1 Veterinærinstituttet

Veterinærinstituttet er et biomedisinsk forvaltnings- og forskningsinstitutt, og Norges ledende kunnskapsleverandør for nasjonal beredskap innen dyrehelse, fiskehelse, dyrevelferd og fôr- og mattrygghet. Den viktigste funksjonen til Veterinærinstituttet er beredskap og kompetanseutvikling for å avverge helsetrusler mot alle dyr og mennesker. Instituttet arbeider med forskning, forvaltningsstøtte, diagnostikk, overvåkning, risikovurdering, rådgivning, og oppdrag fra markedet.

Veterinærinstituttet bistår Mattilsynet i håndtering av hendelser, utarbeidelse av beredskapsplaner, varsler om overraskende funn med mer, og bidrar med kunnskap og kompetanse innen dyrevelferd. Instituttet driver både bredde- og dybdeforskning som spenner fra grunnforskning til innovasjon med anvendt forskning i fokus. Instituttet både leder og er samarbeidspartner i en rekke forskningsprosjekter nasjonalt og internasjonalt. Helse og velferd henger tett sammen, og instituttet produserer årlig statusrapporter på helse for landdyr og fisk, hvor velferd er inkludert.

4.3.2 Havforskningsinstituttet

Havforskningsinstituttet er et forvaltningsrettet forskningsinstitutt som har som hovedmål å være en ledende kunnskapsleverandør for forvaltningen nasjonalt og internasjonalt, for høsting, akvakultur, sjømat og marine økosystemer. Havforsk-

ningsinstituttet er sammen med Veterinærinstituttet forvaltningens viktigste rådgiver innen marin forvaltningsrettet forskning. De leverer data, forskning og kunnskap som grunnlag for god forvaltning og til bruk i nasjonal overvåkning og beredskap, samt for næringsliv og samfunnet ellers. Havforskningsinstituttet har ansvaret for å gi råd om fiskevelferd. En prioritert oppgave er å øke kunnskapen om velferd hos oppdrettsfisk, hvordan velferd kan måles på en hensiktsmessig måte og hvordan fiskens behov kan ivaretas. Dette inkluderer forskning på hvordan erstatning, reduksjon og forbedring av dyreforsøk (3R) kan fremmes. Fiskevelferd og fiskehelse henger tett sammen, og Havforskningsinstituttet og Veterinærinstituttet samarbeider blant annet om å videreutvikle velferdsindikatorer for havbruk.

4.3.3 Vitenskapskomiteen for mat og miljø

Vitenskapskomiteen for mat og miljø (VKM) utfører uavhengige vitenskapelige risikovurderinger for Mattilsynet og Miljødirektoratet av forhold som har betydning for helsemessig trygg mat og for miljøet. Etatene bruker vurderingene til å utarbeide råd, gi tillatelser, utvikle regelverk og gi innspill til Landbruks- og matdepartementet, Helse- og omsorgsdepartementet, Nærings- og fiskeridepartementet og Klima- og miljødepartementet. VKM dekker fagområdene i hele matkjeden, inkludert dyrevelferd. VKM gir et viktig kunnskapsbidrag om dyrevelferd til forvaltningen. Mattilsynet har bestilt en rekke risikovurderinger fra VKM. Fra 2017 ble oppdraget til VKM utvidet slik at de også tar oppdrag fra Miljødirektoratet om fremmede arter, biologisk mangfold, CITES (Konvensjonen om internasjonal handel med truede arter av vill fauna og flora), med mer. VKM arbeider tverrfaglig, og dyrevelferd inngår også i mange av risikovurderingene.

4.4 Andre myndighetsaktører

4.4.1 Landbruksdirektoratet

Landbruksdirektoratet har blant annet ansvar for å utbetale tilskudd til aktører i primærlandbruket. Et grunnvilkår for å være berettiget tilskudd, er at foretaket må drive vanlig jordbruksproduksjon. Alvorlige brudd på dyrevelferdsregelverket kan medføre at dette grunnvilkåret ikke er oppfylt.

Landbruksdirektoratet og Mattilsynet samarbeider om utveksling av informasjon i dyrevelferdssaker. Samarbeidet er formalisert i samarbeidsavtalen av 20. desember 2007 mellom Mattil-

Boks 4.1 Fiskevelferdsforumet

Veterinærinstituttet og Havforskningsinstituttet har sammen etablert samarbeidsplattformen Fiskevelferdsforumet. Formålet med Fiskevelferdsforumet er å forbedre forvaltning, regelverksutvikling og kunnskapsstøtte som angår fiskevelferd og -helse. Fiskevelferdsforumet arrangerer åpne miniseminarer for å dele oppdatert kunnskap, få innspill både fra forskere, oppdrettere og forvaltning, samt spre bevissthet om og gode holdninger til fiskevelferd. Både næringsaktører, forskere, forvaltning og politikere inviteres til disse seminarerene.

synet og Landbruksdirektoratet som legger til rette for at etatene samarbeider og utveksler informasjon.¹³ Formålet med rutinene er å sikre god informasjonsflyt mellom Mattilsynet og landbruksforvaltningen (det vil si landbrukskontoret i kommunen, landbruksavdelingen hos Statsforvalteren og/eller Landbruksdirektoratet) i saker der det foreligger brudd på regelverket for dyrevelferd. Rutinene gjelder informasjon om dyrehold med produksjonsdyr og om slakterier.

Landbruksdirektoratet gir årlig ut rapporten «Ressursregnskapet i reindriften». Rapporten bygger hovedsakelig på de opplysninger som framkommer i reineieres reindriftsmeldinger og søknader om erstatning for rovvilttap, samt opplysninger fra slakteri. I rapporten belyses forhold som beitegrunnlag, reintall, flokkstruktur, produksjon og tap for reindriften i hele landet. Dette gir informasjon om økologisk bærekraft, dyrevelferd og optimalisering av årlig produksjon.

4.4.2 Fiskeridirektoratet

Fiskeridirektoratet skal fremme lønnsom og verdiskapende næringsaktivitet gjennom bærekraftig og brukerrettet forvaltning av marine ressurser og marint miljø. Direktoratet har ansvaret for å føre tilsyn med at høsting av villlevende ressurser i havet blir utført i tråd med fastsatte reguleringer (fiskerikontroll eller ressurskontroll). Tilsynet utføres i samarbeid med salgslagene og Kystvakten.

Fiskeridirektoratet forvalter blant annet høstingsforskriften¹⁴ om hvordan fisket i sjøen skal utøves. Forskriften regulerer maskevidde på redskap, fangstbegrensning, sorteringssystemer, rømmingsveier, røkting av redskap, minstemål på fisk, stengte områder og bifangstregler. Forskriften fremmer havressurslovens bestemmelse om at all høsting og annen utnyttelse av villlevende marine ressurser skal skje så skånsomt som mulig, og fremmer dyrevelferdslovens bestemmelser for forvaltning av dyrevelferd for villlevende akvatiske dyr.

4.4.3 Miljødirektoratet

Miljødirektoratet har det løpende nasjonale ansvaret for jakt, fangst og felling i henhold til viltloven

og naturmangfoldloven og for laks- og innlandsfisk i henhold til lakse- og innlandsfiskloven. Miljødirektoratet er delegert myndighet for en rekke forskrifter gitt med hjemmel i disse lovene. For jakt, fangst og felling kan utøvelsesforskriften, hjorteviltforskriften, viltforskriften og rovviltforskriften fremheves som sentrale for Miljødirektoratets virksomhet på området.

Miljødirektoratet har også et ansvar for annen løpende forvaltning av vilt, som innfangning, hold og utsetting av vilt etter viltforskriften, innførsel, utsetting og omsetting av fremmede viltarter etter forskrift om fremmede organismer og forvaltning etter CITES-forskriften.

Miljødirektoratet fremmer også dyrevelferdshensyn i forvaltningen av vilt og fisk etter lov og forskrifter som direktoratet er gitt myndighet for.

Regjeringen besluttet i mars 2023 å flytte direktoratsansvaret for forvaltningen av høstbare viltressurser fra Miljødirektoratet til Landbruksdirektoratet.

4.4.4 Statsforvalter og kommunal landbruksforvaltning

Statsforvalteren er statens representant i fylket og har ansvar for å følge opp vedtak, mål og retningslinjer fra Stortinget og regjeringen. Statsforvalteren har blant annet ansvar for erstatningsordninger i husdyrproduksjonen, tilskudd til forebyggende tiltak mot rovviltskader og konfliktdepnende tiltak og erstatning for tap av husdyr og tamrein til rovvilt.

Kommunal landbruksforvaltning behandler søknader om tilskudd, gjennomfører stikkprøvekontroller ved gårdsbruk og veileder bønder. Statsforvalteren er koordinator og rådgiver overfor kommunene.

Statsforvalteren og kommunal landbruksforvaltning får informasjon fra Mattilsynet om vedtak ved alvorlige brudd på dyrevelferdsregelverket, for selv å kunne vurdere om grunnprinsipp for å være berettiget produksjonstilskudd er oppfylt.

4.5 Rådgivende organer

4.5.1 Rådet for dyreetikk

Rådet for dyreetikk er utnevnt av Landbruks- og matdepartementet i samråd med Nærings- og fiskeridepartementet. Rådet for dyreetikk er et uavhengig organ som skal vurdere prinsipielle etiske forhold rundt dyrehold, bruk av dyr og menneskers forhold til villlevende dyr. Rådets syv medlemmer representerer dyrevernsorganisasjo-

¹³ Rutiner for utveksling av informasjon mellom Mattilsynet og landbruksforvaltningen i saker om dyrevelferd. Rutiner av 8. mai 2014, sist endret 16. juni 2023.

¹⁴ Forskrift om gjennomføring av fiske, fangst og høsting av villlevende marine ressurser (høstingsforskriften).

nene, fagetikken, næringene og forskning. Sekretariatet er lagt til Veterinærinstituttet. Rådet for dyreetikk publiserer lengre uttalelser, korte vurderinger og kronikker om ulike temaer knyttet til dyreetikk og -velferd. Rådet arrangerer hvert år en dyreetikkonferanse som er åpen for alle interesserte.

4.5.2 Det veterinærmedisinske rettsråd

Det veterinærmedisinske rettsråd er et offentlig organ oppnevnt av Landbruks- og matdepartementet. Rettsrådets oppnevning, sammensetning og oppgaver er lovfestet i dyrehelsepersonelloven.¹⁵

Rettsrådet skal være rådgiver for veterinærmyndighetene i disiplinærsaker, saker om forsvarlig virksomhet og saker av veterinærmedisinsk art. Videre skal rådet stå til disposisjon for retten, påtalemyndigheten, offentlige forsvarere og oppnevnte sakkyndige i veterinærmedisinske spørsmål og dyrevern i forbindelse med sivile saker og straffesaker. Rådet kan også avgi uttalelser og foreta undersøkelser for forsikringsselskaper og andre i saker om forsikring av dyr, dyrehelsepersonells ansvar, handelstvister og andre saker av veterinærmedisinsk eller dyrevernmessig art.

4.5.3 Nasjonal komité for beskyttelse av forsøksdyr

Nasjonal komité for beskyttelse av forsøksdyr (Forsøksdyrkomitéen) er et rådgivende organ for beste praksis for både myndighetene og virksomhetene som driver med dyreforsøk. Videre skal komitéen holde kontakt med de andre nasjonale forsøksdyrkomitéene, og fremme en harmonisert implementering og utveksling av informasjon om erstatning, reduksjon og forbedring av dyreforsøk (3R – Replacement, Reduction, Refinement), dyrevelferd og etikk på området.

Komitéen består av åtte medlemmer med ulik bakgrunn innen både veterinærmedisin, biologi, forsøksdyrteknikk, 3R, dyrevelferd og etikk. Komitéen dekker forsøksdyrområdene for både landdyr og fisk. Mattilsynet har sekretariatsfunksjon for komitéen.

4.5.4 Norecopa

Norecopa er en selvstendig medlemsorganisasjon, med et styre som representerer de fire

interessepartene rundt dyreforsøk; forvaltningen, academia, industrien og dyrevernbewegelsen. Sekretariatet for Norecopa er lagt til Veterinærinstituttet. Organisasjonen ble opprettet i 2007 og mottar driftsmidler fra Landbruks- og matdepartementet i samråd med Nærings- og fiskeridepartementet.

Norecopas viktigste arbeidsoppgaver er å:

- Bidra til økt kunnskap om 3R i forbindelse med dyreforsøk.
- Fungere som et kompetansesenter i spørsmål som angår 3R.
- Tilstrebe å oppnå sine mål gjennom konsensus mellom interessepartene.
- Spre informasjon via aktuelle medier, møter og lignende aktiviteter.
- Opprettholde og vedlikeholde sin egen kunnskapsbase om 3R og gjøre den tilgjengelig for allmennheten.

4.5.5 Norsk Landbruksrådgiving

Norsk Landbruksrådgiving SA (NLR) er bindeledd mellom forskning og landbruket og innhenter, utvikler og samordner kunnskap som rådgiverne formidler til næringsutøvere i landbruket. NLR er et landsdekkende samvirkeforetak med 24 000 medlemmer og 370 medarbeidere. NLR har en viktig rolle når det gjelder rådgivning om HMS i landbruket, og bidrar til forebygging av alvorlig vanskjøtsel av dyr, samt krisebistand. For nærmere omtale av dette, se kap. 7.4.4.1 Alvorlig vanskjøtsel av dyr.

4.5.6 Kvalitetssystem i landbruket – KSL

KSL er bondens eget verktøy for internkontroll og kvalitetssikring. Gjennom KSL kan bonden enkelt sjekke at driften er i tråd med norske lover, forskrifter og krav fra næringen. KSL skal bidra til å sikre kvalitet og trygghet for bonde, industri og forbruker, eventuelt at driften er i tråd med lover, forskrifter og krav fra råvarekjøper.

KSL kalles ofte for KSL-standarden og den består av sjekklister og veiledere, som skal brukes i egenrevisjon på gården. Standarden er bygd opp med utgangspunkt i lover og forskrifter og er et nyttig verktøy for gårdens drift. Dyrevelferd har en egen sjekklister for gårdsdrift med husdyr, med krav til ulike dyrehold. Stiftelsen Norsk Mat administrerer og utvikler KSL.

¹⁵ Lov om veterinærer og annet dyrehelsepersonell (dyrehelsepersonelloven).

4.6 Forskning og utvikling

God dyrevelferd krever forskningsbasert kunnskap som grunnlag for rådgivning, kunnskapsstøtte og utvikling av regelverk. I tillegg til bevilgninger til forvaltningsinstituttene, finansieres forskning innenfor dyrevelferdsområdet primært fra Norges forskningsråd, Fiskeri- og havbruksnæringens forskningsfinansiering AS, Fondet for forskningsavgift på landbruksprodukter og FoU-midler over jordbruksavtalen.

4.6.1 Forskningsfinansiering

Forskningsrådet skal sikre at de offentlige forskningsmidlene går til prosjekter som har høy kvalitet og relevans. I Forskningsrådet er det porteføljen for mat og bioressurser som dekker forskningsområder tilknyttet norsk landbruk, fiskeri, havbruk og matindustri, herunder dyrehelse og dyrevelferd. I tillegg til å lyse ut midler til forskning på dyrevelferdsområdet nasjonalt, tilrettelegger også Forskningsrådet for norsk deltakelse i internasjonale utlysninger, partnerskap og nettverk.

Fiskeri- og havbruksnæringens forskningsfinansiering AS (FHF) er et statlig eid aksjeselskap der styret er oppnevnt av Nærings- og fiskeridepartementet. Selskapet finansieres av en lov-pålagt FoU-avgift på eksport av sjømat. Formålet med FHF er å styrke næringens finansiering av forskning og utvikling for å legge til rette for økt verdiskaping, miljøtilpasning, omstilling og nyskaping i fiskeri- og havbruksnæringen. FHF har som en målsetting å bidra til å redusere dødelighet, forbedre fiskehelse og styrke biosikkerheten i norsk havbruksnæring. Ny kunnskap om fiskehelse- og velferd er det største satsingsområdet i FHF.

Fondet for forskningsavgift på landbruksprodukter (FFL) forvaltes av et styre oppnevnt av Landbruks- og matdepartementet. Styret består av aktører fra hele verdikjeden for mat. FFL støtter forskning fra primærleddet til industri- og forbrukerleddet, inkludert mat og drikke, samt fôr-korn til husdyr. FFL har også et ansvar for å støtte forskningsinstituttet Nofima.

Forskningsmidlene over jordbruksavtalen (JA) forvaltes av et styre bestående av en representant fra hver av de tre avtalepartene. I tillegg til å lyse ut midler til forsknings- og utredningsprosjekter, yter styret støtte til planteforedling i

Graminor AS og til norsk-svensk samarbeid om hesteforskning.

4.6.2 Forskningsinstitusjoner

I tillegg til Veterinærinstituttet og Havforskningsinstituttet, er blant annet NIBIO, NMBU, Nofima, Ruralis og Norsøk sentrale innen forskning på dyrevelferd.

Norsk institutt for bioøkonomi (NIBIO) arbeider med forskning, forvaltningsstøtte og oppdrag fra næring og forvaltning. Gjennom forskning og kunnskapsproduksjon bidrar instituttet til matsikkerhet, bærekraftig ressursforvaltning, innovasjon og verdiskaping innenfor verdikjeden for mat, skog og andre bionæringer. Blant sentrale fagområder er beitebruk, fôring, presisjonshusdyrbruk, atferd hos dyr og klimaforskning. NIBIO mottar kunnskapsutviklingsmidler og grunnbevilgning over Landbruks- og matdepartementets budsjett.

Norges miljø- og biovitenskapelige universitet (NMBU) er en sentral institusjon når det gjelder utdanning og forskning på dyrevelferdsområdet, og bidrar med forskning, utdanning og innovasjon innen produksjon og bruk av planter, husdyr og fisk. NMBU utdanner også veterinærer og dyrepleiere, og forsker på veterinærmedisin og relaterte biomedisinske fagområder.

Nofima driver forskning og utvikling innen akvakultur, fiskeri og mat. Instituttet har flere forskningsprosjekt som belyser velferd hos villfisk, herunder effekt av ulike kommersielle fiskeredskap på fysiologi og dødelighet, og derved fiskevelferd og videre kvalitet. Nofima har i en årrekke jobbet med helse- og velferdsutfordringer knyttet til driftsrutiner og teknologi i havbruk, ved å måle og overvåke helse- og velferdsindikatorer.

Institutt for rural- og regionalforskning (Ruralis) forsker blant annet på bygdeliv, ressursforvaltning og verdikjeden for mat og næringsutvikling. Instituttets samfunnsfaglige perspektiv gir viktige bidrag for å identifisere og utvikle tiltak for å heve dyrevelferden for produksjonsdyr. Ruralis mottar grunnbevilgning over Landbruks- og matdepartementets budsjett.

Norsøk (Norsk senter for økologisk landbruk) er en privat stiftelse som arbeider for å utvikle økologisk landbruk gjennom forskning, utvikling, formidling, rådgivning og informasjonsarbeid. Fagområdene er økologisk landbruk og miljø, bærekraft og fornybar energi.

5 Regelverk

5.1 Gjeldende dyrevelferdsregelverk

5.1.1 Dyrevelferdsloven

Lov om dyrevelferd – dyrevelferdsloven – trådte i kraft januar 2010. Loven omfatter forhold som påvirker velferd hos og respekt for pattedyr, fugler, krypdyr, amfibier, fisk, tifotkreps¹, blekk-sprut og honningbier. Loven gjelder tilsvarende for utviklingsstadier av nevnte dyr dersom sanse-apparatet tilsvarer utviklingsnivået hos levende dyr.

Dyrevelferdsloven inneholder prinsipper og bestemmelser om hvordan mennesker skal behandle tamme og viltlevende dyr. Formålet med loven er å fremme god dyrevelferd og respekt for dyr gjennom regulering av menneskers aktivitet overfor dyr. Dyrevelferdsloven § 3 slår fast at dyr har egenverdi uavhengig av den nytteverdien de måtte ha for mennesker. Dyr skal behandles godt og beskyttes mot fare for unødige påkjenninger og belastninger. Det er med hjemmel i dyrevelferdsloven utarbeidet underliggende regelverk, blant annet forskrifter for de enkelte typer dyrehold.

Mattilsynet fører tilsyn og kan fatte nødvendige vedtak for å oppnå etterlevelse av bestemmelser i loven eller forskriftene. Loven gir Mattilsynet en rekke virkemidler som kan bidra til å oppnå regelverksetterlevelse. Mattilsynet kan blant annet gjennomføre vedtak på dyreeiers regning, ta dyr i forvaring, bruke tvangsmulkt for å bidra til at vedtak etterkommes, ilegge overtredelsesgebyr i etterkant av et regelverksbrudd og fatte vedtak om forbud mot en nærmere angitt aktivitet. Loven har også bestemmelser om straff i form av gebyr og fengsel.

Loven gir særskilte forbud mot å utøve vold mot dyr, hensette dyr i hjelpeløs tilstand, ha seksuell omgang med eller foreta seksuelle handlinger med dyr og å bruke levende dyr som fôr eller agn. Loven fastslår dessuten at foresatte

ikke skal la barn under 16 år ha et selvstendig ansvar for dyr.

Alle som har ansvar for dyr, permanent eller midlertidig, har en plikt til å sørge for at dyreholdet skjer innenfor lovens bestemmelser. Mattilsynet forvalter loven og skal kontrollere at dyreholdere oppfyller sine lovpålagte plikter. Dyrevelferdsloven stadfester at enhver som påtreffer et dyr som åpenbart er sykt, skadet eller hjelpeløst, har plikt til å hjelpe dyret så langt som mulig. Loven pålegger videre enhver som har grunn til å tro at dyr blir utsatt for mishandling eller alvorlig svikt vedrørende miljø, tilsyn eller stell å varsle Mattilsynet så raskt som mulig.

Loven slår videre fast at jakt, fangst og fiske skal utøves på en dyrevelferdsmessig forsvarlig måte. Selv om det refereres til fiske i lov om dyrevelferd, er formuleringene vage og lite informative når det gjelder håndhevelse av dyrevelferds-messig forsvarlig praksis innen ervervs-messig fiske-ri. Hensynet til dyrevelferd konkretiseres gjennom regelverket for høsting av viltlevende marine ressurser.

5.1.2 Tilgrensende regelverk

Dyrevelferdsloven er særloven for regulering av dyrevelferd. Flere andre lover inneholder konkrete bestemmelser som direkte eller indirekte regulerer eller påvirker dyrevelferd.

5.1.2.1 Dyrehelseregelverk

EUs dyrehelseregelverk er en del av EØS-avtalen. Regelverket gjelder for landdyr og akvatiske dyr, både viltlevende og holdte dyr, samt avlsmateriale og produkter av animalsk opprinnelse. Det viktigste målet med regelverket er å forebygge og bekjempe sykdommer, styrket overvåkning og beredskap, samt bekjempelse av antibiotikaresistente bakterier. Dette er formål som har stor betydning for dyrevelferd. I tillegg til regelverket Norge har felles med EU, er det en rekke nasjonale bestemmelser knyttet til dyrehelse og biosikkerhet, blant annet for å opprettholde Norges gode helsestatus for dyr.

¹ Tifotkreps er en orden av krepsdyr i klassen storkreps, og er den største og mest varierte gruppen av alle krepsdyr. Reker, krabber hummer og edelkreps hører til denne gruppen.

5.1.2.2 Dyrehelsepersonelloven

Dyrehelsepersonelloven skal bidra til at dyrehelsepersonell utøver forsvarlig virksomhet og bidrar til god dyrehelse, forsvarlig dyrevern, trygg mat og ivaretagelse av miljøhensyn. Dyrehelsepersonell plikter blant annet etter denne loven å arbeide for velferd og sunnhet hos dyr, herunder villlevende dyrebestander, og medvirke til etisk og miljømessig forsvarlig dyrehold. Mattilsynet fører tilsyn etter dyrehelsepersonelloven.

5.1.2.3 Lov om husdyravl

Husdyravlsloven regulerer avl av husdyr, herunder storfe, svin, sau, geit og hest. Loven gir regler om at virksomheter som driver med husdyravl skal være godkjent av det offentlige. Formålet med loven er å sikre forsvarlig husdyravl ved kunstig overføring av sæd, egg og embryo. Vitenskapelig virksomhet og avl som foregår i eiers regi på det enkelte gårdsbruk er ikke omfattet av loven. Loven er svært overordnet og gir hjemmel for mer detaljerte forskrifter. Det er Mattilsynet som fører tilsyn etter loven.

Husdyravlsforskriften er hjemlet i husdyravlsloven og gjennomfører husdyravlsforordningen² i norsk regelverk. Husdyravlsforskriften regulerer ikke dyrevelferd, men stiller krav om at avlsorganisasjonene for den enkelte rase skal ha en avlsplan. Ved å inkludere kriterier for håndtering av arvelige lidelser i avlsplanen, kan avlsorganisasjonene oppfylle sine forpliktelser når det gjelder dyrevelferdslovens § 25, og også hjelpe den enkelte oppdretter til å oppfylle de samme kravene.

5.1.2.4 Reindriftsloven

Reindriftsloven skal legge til rette for at det samiske reinbeiteområdet har en økologisk, økonomisk og kulturelt bærekraftig reindrift med basis i samisk kultur, tradisjon og sedvane til gagn for reindrifsbefolkningen og samfunnet for øvrig. For å nå disse målene skal loven gi grunnlag for en hensiktsmessig organisering og forvaltning av reindriften.

Loven skal bidra til sikring av reindriftsarealene i det samiske reinbeiteområdet som reindrift

tens viktigste ressursgrunnlag. Ansvar for å sikre arealene ligger både på innehaveren av reindriftsretten, andre rettighetshavere og myndighetene. Utenfor det samiske reinbeiteområdet skal loven legge til rette for en økologisk og økonomisk bærekraftig utnytting av reinbeiteressursene, med basis i lokal kultur og tradisjon i de områdene det er gitt tillatelse til reindrift.

Både i og utenfor det samiske reinbeiteområdet skal loven bidra til å sikre forsvarlig dyrevelferd for tamrein. Etter § 33 i loven skal all rein i det samiske reinbeiteområdet merkes med eierens merke. Slik merking skal skje i henhold til bestemmelsene i dyrevelferdsloven.

En velordnet reindrift i samsvar med lovens bestemmelser legger til rette for god dyrevelferd der hensynet til reinens behov ivaretas. Regulering av reintall, fastsatte beitetider og distriktsplaner er eksempler på bestemmelser som bidrar til å dempe konfliktnivå og legge til rette for tilgang til beite og ivaretagelse av trekkmonster i tråd med reinens natur. Loven pålegger også utøvere i reindriften å ivareta andres dyr inntil utskilling og avhenting kan finne sted.

5.1.2.5 Akvakulturloven

Akvakulturloven skal fremme akvakulturnæringens lønnsomhet og konkurransekraft innenfor rammene av en bærekraftig utvikling, og bidra til verdiskaping på kysten. For å kunne få tildelt en akvakulturtillatelse, kreves det at det gis en rekke tillatelser etter annet regelverk. Her er ikke dyrevelferdsloven spesifikt nevnt. En akvakulturtillatelse gir imidlertid «rett til produksjon av bestemte arter på avgrensede geografiske områder (lokaliteter), med de til enhver tid fastsatte begrensninger av tillatelsens omfang». Det følger videre krav til dyrevelferd gjennom forskrift for etablering og utvidelse av akvakulturanlegg, zoo-butikker m.m. ved etablering og utvidelse av akvakulturlokaliteter. Indirekte gjelder derfor krav om dyrevelferd ved tildeling av akvakulturtiltelser.

5.1.2.6 Hundeloven

Lov om forsvarlig hundehold skal primært regulere sikkerhetsmessige aspekter ved hold av hund. Loven inneholder bestemmelser som kan virke begrensende for hunders mulighet til å utføre naturlig atferd i ulike sammenhenger. Ved behandling av loven i Stortinget i 2022 ble det vedtatt en bestemmelse for å fremme god dyrevelferd og respekt for og kunnskap om hunder.

² Europaparlaments- og rådsforordning (EU) 2016/1012 av 8. juni 2016 om avlstekniske vilkår og avstammingsvilkår for avl, handel med og innførsel av renrasede avlsdyr av storfe, småfe, svin og hest, hybridavlsdyr av svin, samt formeringsmateriale fra alle disse.

5.1.2.7 *Naturmangfoldloven*

Naturmangfoldloven er en sektorovergripende lov som har som formål at naturen tas vare på ved bærekraftig bruk og vern, også slik at den gir grunnlag for menneskenes virksomhet, kultur, helse og trivsel. Naturmangfoldloven inneholder regler som har betydning for naturlig viltlevende dyr. Dette omfatter blant annet et forvaltningsmål for arter og overordnede prinsipper for forvaltning av viltlevende dyr, herunder overordnede utgangspunkter for uttak av vilt fra naturen.

Naturmangfoldloven slår fast at høsting og annet uttak av naturlig viltlevende dyr skal følge av lov eller vedtak med hjemmel i lov. Høsting er definert som «jakt, fangst, fiske og innsamling av planter eller plantedeler (medregnet bær og frukter) og sopp, i friluftsliv og næring». Vedtak om å tillate høsting av vilt treffes med hjemmel i lov om jakt og fangst (viltloven). Uttak er definert som «enhver form for avlaving eller fjerning av hele eller deler av organismer fra naturen uansett formål».

Naturmangfoldloven oppstiller en plikt for enhver til å opptre aktsomt, og gjøre det som er rimelig for å unngå skade på naturmangfoldet. Loven slår videre fast at unødig skade og lidelse på viltlevende dyr og deres reir, bo eller hi skal unngås, og likeledes at unødig jaging av viltlevende dyr skal unngås. Bestemmelsen gjelder generelt og er ikke begrenset til høsting eller annet uttak av vilt fra naturen. Bestemmelsene i naturmangfoldloven er ikke til hinder for lovlig ferdsel, landbruksvirksomhet eller annen virksomhet som skjer i samsvar med den generelle aktsomhetsplikten i loven.

5.1.2.8 *Viltloven*

Viltloven har grenseflater mot en rekke lover som legger premisser for forvaltningen av vilt og hvordan jakt, fangst og felling skal utøves. Naturmangfoldloven og dyrevelferdsloven er sektorovergripende lover som må ses i sammenheng med viltlovens regler.

Dyrevelferdshensyn ligger som en bakenforliggende forutsetning for mange bestemmelser i viltloven med tilhørende forskrifter. Dette gjelder særlig reglene om utøvelse av jakt og fangst. Disse reglene er nærmere utdypet i forskrift om utøvelse av jakt, felling og fangst. I tillegg inneholder forskrift om skadefelling, dødt vilt og bruk av vilt i oppdrett, forskning og dyrepark (viltforskriften) en regel om at all håndtering av dyr og annen aktivitet som skjer i medhold av denne for-

skriften, skal utføres i samsvar med dyrevelferdsloven og matloven.

Koblingen mellom viltloven og dyrevelferdsloven kommer også til syne i dyrevelferdsloven § 20. Bestemmelsen omhandler jakt, fangst og fiske, og det fremgår at «jakt, fangst og fiske skal utøves på en dyrevelferdsmessig forsvarlig måte», og må ses i sammenheng med dyrevelferdsloven § 3, viltloven og naturmangfoldloven.

I forarbeidene til dyrevelferdsloven, Ot.prp. nr. 15 (2008–2009) s. 106, fremgår det at «de jakt- og fangstmetoder som er lovlige etter viltlovgivningen som regel også vil være det etter dyrevelferdsloven». Videre følger det av forarbeidene at «hva som er dyrevelferdsmessig forsvarlig, avhenger blant annet av hvilken art det jaktes, fangstes eller fiskes på. Generelt vil det ikke anses forsvarlig å jakte på dyr i yngletiden når avkommet er avhengig av foreldrene for å overleve.»

Klima- og miljødepartementet og Landbruks- og matdepartementet sendte et forslag til en ny viltressurslov på høring før sommeren 2024. Loven er ment å erstatte viltloven. Det er planlagt å legge fram en lovproposisjon til Stortinget våren 2025.

5.1.2.9 *Havressursloven*

Havressursloven er den sentrale loven for forvaltning og regulering av viltlevende marine ressurser, og skal sikre ansvarlig, helhetlig forvaltning av alle viltlevende marine ressurser. Loven har som formål en bærekraftig og samfunnsøkonomisk lønnsom forvaltning av de marine ressursene og det tilhørende genetiske materialet, og inneholder blant annet regler om utøvelsen av fiske. Havressurslovens bestemmelser oppstiller krav om at all høsting og annen utnyttelse av viltlevende marine ressurser skal skje så skånsomt som mulig. Gjennom dette ivaretas formålet til dyrevelferdsloven også gjennom havressursloven. Fiskeridirektoratet fører tilsyn etter loven.

Nærmere bestemmelser om høsting av viltlevende marine ressurser er regulert i høstingsforskriften³ og i årlige og løpende forskrifter om gjennomføringen av fiske. Regelverket gjelder hvordan fisket i sjøen i praksis skal utøves. Iverksettelsen av fisket har viktige dyrevelferdsmessige konsekvenser og bestemmelsene er derfor også hjemlet i dyrevelferdsloven. Høstingsforskriften gir blant annet regler om maskevidde, seleksjon, fangstbegrensning, og røkting. Kra-

³ Forskrift om gjennomføring av fiske, fangst og høsting av viltlevende marine ressurser.

vene til røkting av redskap er begrunnet i hensynet til dyrevelferd, ønske om å unngå unødvendig skade på ressursene og tap av fangst og ønske om å redusere forsøpling i havet, i tillegg til å sikre god kvalitet på produktene.

Selv om redskapen som brukes skal hindre fangst av uønsket fisk, vil fiskerne få bifangst, og det er derfor fastsatt regulering av tillatt bifangst. Bifangstreglene er utformet slik at fiskerne kan drive fisket lovlig, og ikke sette dem i en tvangssituasjon der deler av fangsten blir kastet ut, samtidig som reglene gjør at bifangst blir registrert og ikke utgjør et skjult fiske.

I forarbeidene til dyrevelferdsloven, Ot.prp. nr. 15 (2008–2009) s. 106, fremgår det at «de jakt- og fangstmetoder som er lovlige etter viltlovgivningen som regel også vil være det etter dyrevelferdsloven». Det legges til grunn at dette også gjelder fiskeredskaper tillatt etter havressursloven. Videre følger det av forarbeidene at «når det gjelder fiske, har man ikke i dag nok kunnskap om alle fiskemetoders egnethet med hensyn til ivaretagelse av fiskens velferd. Ved fangst av villfisk i stor skala vil det kunne være vanskelig å stille de samme kravene til skånsom avliving som når dyr fanges enkeltvis. Det bør likevel benyttes fangstmetoder som så langt som mulig ivaretar hensynet til forsvarlig avliving av fisken.»

5.1.2.10 Lov om laksefisk og innlandsfisk

Lakse- og innlandsfiskloven har som formål å sikre at naturlige bestander av anadrome laksefisk, innlandsfisk, deres leveområder og andre ferskvannsorganismer forvaltes i henhold til naturmangfoldloven, og på en slik måte at naturens mangfold og produktivitet bevares. Formålet er bredt definert og begrepet «naturens mangfold og produktivitet» er ment å omfatte alle arter som naturlig forekommer i landet og i et bestemt område. Forvaltning av fiskebestandene og deres leveområder vil omfatte både vern, utvikling og ivaretagelse.

Når det kommer til fisket, er det et overordnet krav at fiske og fangst av arter som omfattes av lakse- og innlandsfiskloven skal foregå i samsvar med reglene i dyrevelferdsloven, og på en måte som ikke utsetter artene for unødige lidelser. En rekke metoder for fangst og avliving av fisk er eksplisitt forbudt, og det samme er tiltak som ikke har annet formål enn å skremme fisken eller hindre dens frie gang. Det stilles også krav til at fisk som fanges enten skal gjenutsettes umiddelbart eller avlives omgående.

5.1.3 Internasjonalt regelverk/forpliktelser

5.1.3.1 Dyrevelferdsregelverket i EU og EØS

Dyrevelferdsregelverket i EU er en del av EØS-avtalen og gjelder også i Norge. EUs dyrevelferdslovgivning bygger på Europarådets fem konvensjoner om ivaretagelse av dyrs velferd; dyrevelferd ved transport og slakting, dyrevelferd for forsøksdyr, kjæledyr og produksjonsdyr. Det er i tillegg fastsatt artsspesifikt regelverk for kyllinggoppdrett.

Som en del av EUs grønne vekststrategi, Green Deal, har Europakommisjonen fastsatt Farm to Fork-strategien⁴, en strategi for et rettferdig, sunt og miljøvennlig matsystem. Ett av tiltakene i Farm to Fork-strategien er å revidere dyrevelferdsregelverket for å heve dyrevelferden og dermed bidra til et mer bærekraftig matsystem.

EU besluttet i 2020 å revidere alt dyrevelferdsregelverk for husdyr, regelverk for transport, regelverk for avliving av produksjonsdyr og etablere felles regelverk for dyrevelferdsmerking. Europakommisjonens plan var å foreslå revidert og mer omfattende dyrevelferdsregelverk i løpet av 2023. Kommisjonen la imidlertid kun frem utkast til ny forordning om transport av dyr, samt utkast til forordning om dyrevelferd og sporbarhet for hund og katt.

Kommisjonens forslag til nytt regelverk skal forhandles og vedtas av Rådet (landbruks- og matministrene) og Europaparlamentet. Norske myndigheter følger denne prosessen tett.

I 2017 opprettet EU en dyrevelferdsplattform for å sikre bedre og mer enhetlig praktisering av dyrevelferdsregelverket. For 2021–2025 er plattformens hovedoppgave å bidra til den pågående gjennomgangen av regelverket. Mattilsynet deltar i en undergruppe for fjørfe og en ekspertgruppe for slakting og avliving av oppdrettsfisk. I tillegg er det fra norsk side bidratt i arbeidet med å utvikle retningslinjer for hold av oppdrettsfisk.

Forslag til nytt regelverk for transport av dyr og transport av hund og katt

Kommisjonen la 7. desember 2023 fram forslag til nytt regelverk for transport av landdyr og akvatiske dyr⁵, samt hold og transport av hunder og katter⁶. I det nye transportregelverket foreslås det

⁴ A Farm to Fork Strategy for a fair, healthy and environment-tally-friendly food system. European Commission 2020.

⁵ Document 52023PC0770. Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on the protection of animals during transport and related operations.

å redusere lange transporter, gi dyrene bedre plass under transporten, forbedre forholdene for kalver, eldre melkekyr, purker og høner, begrense transport ved høye temperaturer, sikre bedre oppfølging av gjeldende regelverk og beskyttelse av katter og hunder som transporteres i forbindelse med kjøp og salg. Når det gjelder hunder og katter foreslås det å etablere enhetlige regler for velferd for hunder og katter som avles eller holdes i avlsbedrifter, i dyrebutikker og i krisesentre. Det foreslås minimumsstandarder for oppstalling, stell og håndtering av disse dyrene.

5.1.3.2 Dyrevelferdskrav i internasjonal handel

De siste årene har det blitt mer oppmerksomhet på dyrevelferd i internasjonal handel med matvarer. Frihandelsavtalen mellom EFTA og Storbritannia fra 2021 nedfeller forpliktelser om dyrevelferd i avtalens kapittel om sanitære og plantesanitære beskyttelsestiltak. I avtalens artikkel 84 om dyrevelferd anerkjennes det blant annet at det er en forbindelse mellom bedre dyrevelferd og bærekraftig matproduksjon.

EU mener at importerte landbruksprodukter og sjømatprodukter bør oppfylle de samme standardene for dyrevelferd, dyrehelse, plantehelse og miljø som gjelder for produsenter i EU. I EUs veterinære regelverk er det derfor satt en rekke krav som gjelder ved import til EØS-området. EU-forordning nr. 1099/2009 om avliving av dyr gir mulighet til å kreve at dyr som slaktes for produksjon av kjøtt som innføres, er bedøvet og avlivet på en måte som sikrer tilsvarende nivå for velferd som i EU. Videre har EU innført forordning nr. 2019/6 for å bekjempe antibiotikaresistens (AMR) og med mål om å fremme mer ansvarlig bruk av antibiotika i matproduksjon. Forpliktelser om dyrevelferd og AMR er inkludert i enkelte av EUs bilaterale frihandelsavtaler.

Sammenhengen mellom dyrevelferd og bærekraftig matproduksjon trekkes også frem blant medlemsstatene i Verdens handelsorganisasjon (WTO). Det anerkjennes at bærekraft vil være et stadig viktigere element i all matproduksjon. WTOS avtale om sanitære og plantesanitære tiltak (SPS-avtalen) gir stater handlingsrom til å innføre veterinære tiltak som er i henhold til deres nødvendige nasjonale beskyttelsesnivå. Dyrehelse og dyrevelferd er i så måte sammenvevd. Dette med-

fører at dyrevelferden i Norge kan påvirke markedsadgangen til andre land.

Standarder for dyrevelferd er også tema blant medlemsstatene i Codex.⁷ Alimentarius Norge deltar aktivt i Codex. Det er behov for flere og bedre standarder for dyrevelferd innen internasjonal handel, særlig for fisk og sjømat.

Nordisk Ministerråd arbeider for felles nordiske løsninger på dyrevelferdsområdet. Den nordiske arbeidsgruppen for mikrobiologi, dyrehelse og dyrevelferd ble opprettet i 2007. Ledelsen og sekretariatfunksjonen er lagt til Norge ved Mattilsynet. Viktige tema innenfor dyrevelferd har vært, krav for hold av verpehøns og for dyretransport, masseavliving av fjørfe med gass, mobile gårdsslakterier, dyrevelferd for viltlevende dyr, velferd i havbruksnæringen, dyrebaserte velferdsindikatorer til bruk i tilsyn (storfe, svin og sau) og Nordisk nettverk for informasjon om dyrevelferd (NordCAW).

Verdens dyrehelseorganisasjon (WOAH) jobber med utvikling av standarder for blant annet dyrevelferd. WOAH legger til grunn at dyrehelsen er en del av dyrevelferden, og at dyrevelferd er viktig for både dyr og mennesker. Norske myndigheter deltar aktivt i arbeidet ved å gi innspill til standarder. I 2013 ble det etablert en regional dyrevelferdsplattform for Europaregionen. De senere årene har behovet for flere og bedre standarder på fiskevelferd blitt tydelig, og Norge har bedt om at dette blir et prioritert område fremover.

5.2 Mattilsynets reaksjoner etter regelverksbrudd

Ved regelverksbrudd kan Mattilsynet følge opp med nødvendige, hensiktsmessige og forholdsmessige virkemidler. Opptrappende virkemiddelbruk er viktig, det vil si at man begynner med de minst inngripende tiltakene og kan øke til de strengeste virkemidlene om det er behov.

5.2.1 Skriftlig veiledning

Skriftlig veiledning er det mildeste virkemiddelet Mattilsynet kan bruke, og benyttes dersom dyreholderen viser vilje og evne til å rette opp regel-

⁶ Document 52023PC0769. Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on the welfare of dogs and cats and their traceability.

⁷ Codex Alimentarius er en samling av internasjonalt anerkjente standarder, retningslinjer for praksis, retningslinjer og andre anbefalinger utgitt av Food and Agriculture Organization og World Health Organization of the United Nations knyttet til mat, matproduksjon, matmerking og mattrygghet.

verksbruddet. Det er en forutsetning at lovbruddet ikke er alvorlig, og at risikoen for dyrevelferden ikke er så stor at det er nødvendig at Mattilsynet griper inn med vedtak.

5.2.2 Enkeltvedtak

Mattilsynet kan fatte enkeltvedtak for å oppnå at regelverket blir etterlevd i det enkelte tilfellet. Hjemmelen for å fatte enkeltvedtak er dyrevelferdsloven § 30.

Enkeltvedtak skal som hovedregel varsles med en frist til å uttale seg, slik at dyreholderen skal få muligheten til å belyse saken best mulig før det eventuelt blir fattet et vedtak. Retten til å uttale seg gir også dyreholderen mulighet til å være forberedt på at det kan bli fattet et vedtak.

Varsel om vedtak inneholder relevante opplysninger om observasjoner og andre faktiske opplysninger, hvilke regler som gjelder på det aktuelle området, hvorfor de faktiske forholdene innebærer et regelverksbrudd, og hvorfor Mattilsynet mener det er nødvendig med et vedtak. Varsel utgjør både en mulighet for og oppfordring til å komme med innvendinger, dersom de faktiske forholdene er feil fremstilt, det er uenighet om hvordan reglene skal forstås, eller om regelverket kan etterleves på en annen eller mindre inngripende måte.

Mattilsynet kan fatte enkeltvedtak uten forhåndsvarsel (hastevedtak) når det er nødvendig å rette opp regelverksbrudd så raskt at det ikke er praktisk mulig å varsle vedtaket på forhånd, eller forhåndsvarsel vil medføre at vedtaket ikke kan

gjennomføres. Et typisk eksempel på en slik situasjon er funn av alvorlig syke eller skadde dyr som må avlives umiddelbart.

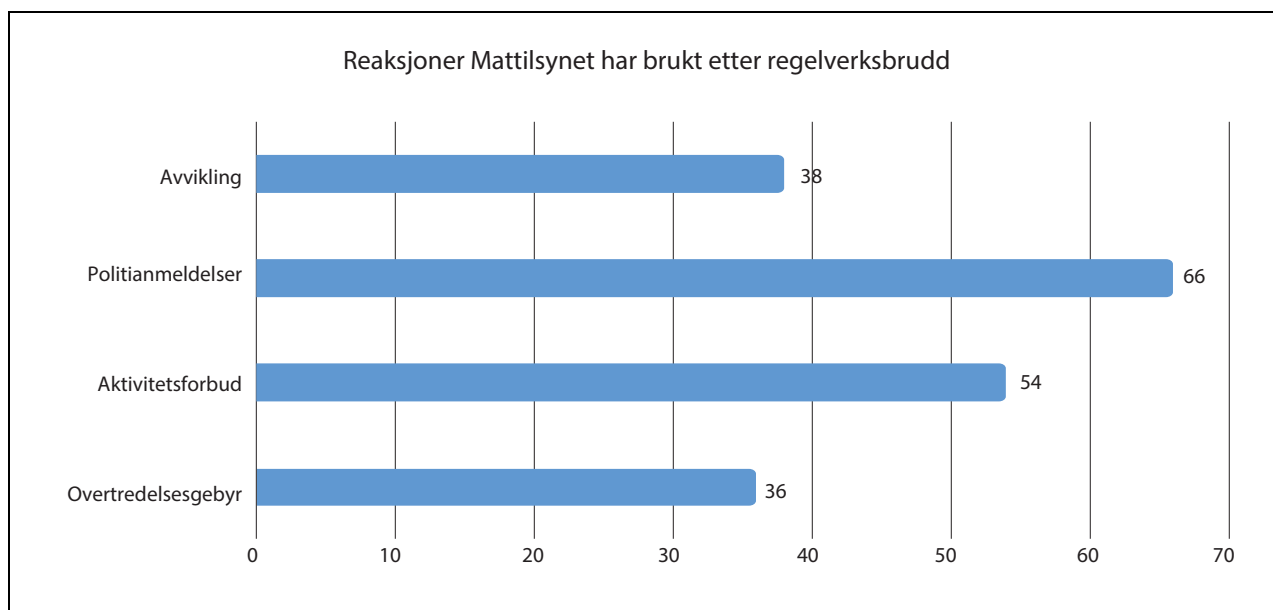
Vedtak som fattes skal gi en rimelig frist til å gjennomføre vedtaket. Lengden på fristen for utbedring vil være avhengig av hvor omfattende arbeidet med å oppfylle vedtaket vil være, og hvor viktig det vil være at dette skjer raskt.

Den som er den ansvarlige for dyrene er forpliktet til å gjennomføre de tiltak som følger av vedtak fra Mattilsynet, og melde tilbake til Mattilsynet når vedtaket er gjennomført. I enkelte tilfeller må Mattilsynet også gjennomføre ny inspeksjon for å kunne bekrefte at vedtaket er oppfylt. Dersom vedtaket ikke er fulgt opp innen fristen, kan Mattilsynet benytte andre virkemidler for å sikre at lovbruddet opphører, pålegg blir gjennomført eller forbud blir overholdt.

Der dyreholder ikke følger opp vedtak, kan Mattilsynet selv gjennomføre enkeltvedtak uten forhåndsvarsel eller klageadgang, jf. dyrevelferdsloven § 32. Dette gjelder særlig unnløstelse av å oppfylle vedtak om å redusere eller avvikle hele dyreholdet. Mattilsynet kan fatte vedtak om at den ansvarlige skal dekke det tiltakene koster.

Mattilsynet kan også gjennomføre tiltak uten at det er fattet noe enkeltvedtak. Slike tiltak kan være aktuelle i nødsituasjoner for viltlevende dyr, dyr uten kjent dyreholder eller tilfeller der dyreholder av ulike årsaker ikke kan gjennomføre tiltak selv, og tiltak må gjøres umiddelbart.

Enkeltvedtak fattet av Mattilsynet kan påklages etter forvaltningsloven. Mattilsynet opprettet i 2021 en egen klagesaksenhet for å sikre at de som

Figur 5.1 Mattilsynets reaksjoner etter regelverksbrudd. Antall vedtak med reaksjoner i 2023

Kilde: Mattilsynets arbeid med dyrevelferd 2023

behandler klager ikke er involvert i førsteinstansens kontroll og behandling av saker.

5.2.3 Midlertidig forvaring av dyr

Mattilsynet og politiet kan fatte vedtak om midlertidig forvaring av dyr etter dyrevelferdsloven § 32. Dersom politiet tar dyr i midlertidig forvaring, må saken overføres til Mattilsynet innen syv dager, ved at Mattilsynet stadfester politiets vedtak.

Dyr skal tas i midlertidig forvaring når det er nødvendig for å verne dyrene mot mishandling eller for å sikre dyrene et godt levested med forsvarlig tilsyn og stell. Det må være akutt og åpenbar fare for at dyrene i nær fremtid sannsynligvis vil bli utsatt for vold eller annen mishandling, mangelfullt tilsyn og stell, dårlig levested eller store belastninger ved å bli overlatt til seg selv i en hjelpeløs tilstand. Forvaringen skal bare være midlertidig. Det betyr at Mattilsynet så snart som mulig må utrede og avgjøre hva som skal skje med dyrene.

Midlertidig forvaring brukes i hovedsak for hest, hund og andre sports-, hobby- og selskapsdyr. For produksjonsdyr på land er det mer hensiktsmessig å fatte vedtak om at andre enn dyreholderen skal stille dyrene der de er. Slike vedtak er ikke relevante å bruke overfor akvakulturvirksomheter.

Dersom det er forsvarlig å levere dyrene tilbake, fatter Mattilsynet vedtak om det uten forhåndsvarsel, og leverer dyrene tilbake så snart som mulig. Dersom dyrene ikke kan leveres tilbake, varsler og fatter Mattilsynet vedtak om den løsningen som passer; salg, omplassering eller avlving. Ved omplassering eller salg skal Mattilsynet vurdere om dyrene er egnet til å få nye eiere. Dersom dyrene ikke er egnet for nye eiere, er løsningen avlving. Salg regnes som aktuelt i tilfeller der dyrene har særlig stor markedsverdi og salget kan gjennomføres uten uforholdsmessig stor ressursbruk fra Mattilsynet. Dette er derfor ikke en vanlig løsning. Det vanligste er omplassering, det vil si at Mattilsynet overfører eiendomsretten, og dermed ansvaret for dyrene, fra dyreeieren til nye eiere uten vederlag.

Ved salg og omplassering inngår Mattilsynet avtaler med nye eiere. I disse avtalene tas det forbehold om at dyrene må tilbakeføres, dersom vedtak om salg eller omplassering omgjøres ved en eventuell klage eller dom.

Saker om midlertidig forvaring er faglig og ressursmessig krevende. Det kan være vanskelig å finne steder å forvare dyrene. Vedtak om midler-

tidig forvaring av dyr blir ofte påklaget. I saker hvor det er uforsvarlig av hensyn til dyret å holde det i forvaring over tid, kan vedtak om omplassering, avlving eller salg effektueres før en eventuell klage er avgjort.

5.2.4 Avvikling av dyrehold

Mattilsynet kan med hjemmel i dyrevelferdsloven § 30 fatte vedtak om avvikling av dyrehold. I akutte alvorlige tilfeller, som ikke kan løses ved å ta dyrene i midlertidig forvaring eller ved å gi midlertidig ansvar for dyrene til andre enn dyreholderen, kan det være nødvendig med vedtak om hel eller delvis avvikling av dyreholdet. Det samme kan gjelde i tilfeller der dyreholder gjenfatter ganger eller over tid bryter regelverket. Avhengig av hvor alvorlig og akutt saken er, kan Mattilsynet enten forhåndsvarse og deretter fatte vedtak om avvikling, eller fatte hastevedtak om avvikling.

Det kan i utgangspunktet være riktig i saker om avvikling å overlate til dyreholderen å velge hvordan avviklingen skal gjennomføres. I noen tilfeller kan det imidlertid være nødvendig at Mattilsynet bestemmer hvordan det skal gjøres, eksempelvis av hensyn til dyrene eller dersom det er fare for at vedtaket ikke vil bli gjennomført.

5.2.5 Aktivitetsforbud

Mattilsynet kan ilegge aktivitetsforbud med hjemmel i dyrevelferdsloven § 33. Vilklårene for å kunne ilegge forbud er at personen har brutt loven grovt eller gjentatte ganger, eller unnlatt å oppfylle Mattilsynets vedtak om vesentlige forhold. I tillegg må aktivitetsforbud være nødvendig for å hindre sannsynlige regelbrudd i fremtiden.

Vedtaket om aktivitetsforbud rettes mot enkeltpersoner, og personen mister dermed helt eller delvis retten til å være dyreholder (forbud mot å eie eller ha ansvar for dyr). De fleste aktivitetsforbud som Mattilsynet fastsetter, gjelder personer som over lang tid og etter flere inspeksjoner har vist seg å være uegnet til å ha dyr. Mattilsynet kombinerer da som regel aktivitetsforbudet med en anmeldelse av forholdet til politiet.

Aktivitetsforbud kan fastsettes for en begrenset periode eller med virkning inntil videre. Mattilsynet fastsetter vanligvis at aktivitetsforbudet skal gjelde inntil videre, mens domstolene ofte fastsetter tidsbegrensede forbud. Forskjellen i Mattilsynets og domstolenes praksis kan ha sammenheng med at et aktivitetsforbud ilagt av domstolen ikke kan oppheves uten ny domstolsbehandling, der-

som det ikke er eksplisitt uttrykt i dommen at Mattilsynet kan oppheve forbudet.

Aktivitetsforbud er ikke å anse som straff, og det kreves ikke at den ansvarlige har utvist noen form for skyld for å kunne ilegge aktivitetsforbud. Virkemiddelet kan dermed også ilegges personer uten strafferettslig skyld. Aktivitetsforbud har et annet formål enn å straffe, siden hensikten med forbudet er å beskytte dyr, og hindre fremtidige brudd på dyrevelferdsregelverket. Bestemmelsen om aktivitetsforbud vil dermed ikke fungere etter sin intensjon dersom terskelen for å kunne benytte virkemiddelet legges for høyt. Høyesterett har imidlertid vurdert at terskelen for å kunne ilegge aktivitetsforbud skal vurderes på samme måte som terskelen for grov overtredelse etter § 37. Dette skaper utfordringer med hensyn til bruken av aktivitetsforbud.

I forbindelse med lovbrudd som politianmeldes, kan det være behov for å beskytte dyr under etterforskningen og irettføringen av regelbruddene. Mattilsynet kan i slike tilfeller ilegge aktivitetsforbud frem til det foreligger en rettskraftig dom. Dersom politianmeldelsen henlegges av påtalemyndigheten, eller dersom domstolene unnlater å ta stilling til om det skal ilegges et aktivitetsforbud, vil Mattilsynets vedtak fortsatt gjelde.

I noen tilfeller vil personer som er pålagt aktivitetsforbud forsøke å omgå forbudet ved å involvere andre personer, eksempelvis ved å overdra virksomheten eller dyrene til nærstående eller til personer i nær omgangskrets. Det kan være vanskelig å fastslå at en slik overdragelse ikke er reell. Dette kan gjøre at virksomheten kan fortsette som før, og dyrehold kan opprettholde rett til produksjonstilskudd på tross av at driften ikke er dyrevelferdsmessig forsvarlig. Mattilsynet må i slike tilfeller starte på nytt med minst mulig inngripende vedtak, og opptrapping mot eventuelt aktivitetsforbud overfor den antatte nye dyreholderen.

Vedtaket om aktivitetsforbud er svært inngripende og må stå i et rimelig forhold til formålet med forbudene. Domstolen har presisert at mindre inngripende virkemidler skal være forsøkt før et aktivitetsforbud kan vedtas.

5.2.6 Midlertidig reduksjon av produksjonskapasitet

Mattilsynet har myndighet til å endre, eller trekke tilbake godkjenninger av akvakulturanlegg, jf. forskrift om etablering og utvidelse av akvakulturanlegg. I dette ligger det at Mattilsynet kan fatte ved-

tak om midlertidig reduksjon av produksjonskapasitet på en lokalitet.

Vedtaket om redusert produksjon har som formål å unngå fremtidige brudd på regelverket. Virkemiddelet kan benyttes i alle tilfeller der fiskevelferden på en lokalitet er dårlig. Mattilsynets praksis viser at de hovedsakelig bruker virkemiddelet overfor oppdrettsanlegg som har hatt vesentlige problemer med å følge lusegrensen, men det kan også være aktuelt å benytte ved høy dødelighet, spesielt om dette er et vedvarende problem.

5.2.7 Tvangsmulkt

Mattilsynet har hjemmel i dyrevelferdsloven § 35 til å ilegge tvangsmulkt i form av engangsmulkt eller løpende dagmulkt dersom et gitt pålegg ikke er etterkommet innen fastsatt frist.

Tvangsmulkt er ikke straff i juridisk forstand. Formålet med tvangsmulkten er å tvinge dyreholder til å gjennomføre pålegg som er gitt innen fristen som er satt, eller å oppfylle vilkår som er en del av vedtaket, som eksempelvis vilkår i vedtak om godkjenning.

Dyrevelferdsloven gir ingen anvisning på tvangsmulktens størrelse. Ettersom tvangsmulkten skal fungere som et pressmiddel for å få oppfylt et pålegg skal mulkten som et utgangspunkt være så stor at den er effektiv, uten å være urime- lig.

5.2.8 Overtredelsesgebyr

Mattilsynet kan fatte vedtak om at personer eller virksomheter skal betale overtredelsesgebyr for forsettlig og uaktsomme brudd på nærmere bestemte regler i dyrevelferdsloven. Hjemmelen for overtredelsesgebyr er dyrevelferdsloven § 34 og forskrift om overtredelsesgebyr etter dyrevelferdsloven.

Overtredelsesgebyr er en straffelignende reaksjon som Mattilsynet kan bruke i stedet for å anmelde forholdet til politiet. Om et regelbrudd skal politianmeldes eller om det skal ilegges et overtredelsesgebyr, vil avhenge av om det kan forventes en fengselsstraff dersom den ansvarlige blir dømt for forholdet.

Mattilsynet benytter typisk overtredelsesgebyr som reaksjon på avsluttede handlinger eller unnlatelser. Det kan for eksempel dreie seg om skadde dyr som ikke har fått forsvarlig medisinsk behandling, eller dyr som skades under transport til slakteri. Reaksjonen har vært lite brukt ved brudd på krav til levemiljø og stell.

Overtredelsesgebyret skal gi en preventiv effekt. Mattilsynet skal derfor foreta en individuell utmåling av størrelsen på overtredelsesgebyret. Størrelsen på gebyret skal stå i forhold til overtredelsens alvorlighetsgrad, og det skal ved utmålingen blant annet tas hensyn til fortjenesten den ansvarlige har hatt ved overtredelsen. De forskriftsfestede rammene for overtredelsesgebyr for brudd på dyrevelferdsloven er knyttet til størrelsen på rettsgebyr (R) og folketrygdens grunnbeløp (G). Fra 1. januar 2024 utgjorde rettsgebyret 1 277 kroner.⁸ Fra 1. mai 2024 utgjorde folketrygdens grunnbeløp 124 028 kroner.⁹ For fysiske personer skal overtredelsesgebyr for brudd på dyrevelferdsloven fastsettes til minst 4 R og maksimalt 20 R. For virksomheter skal overtredelsesgebyret fastsettes til minst 7 R og maksimalt 15 G.

5.2.9 Offentliggjøring av vedtak og annen informasjon

5.2.9.1 Offentlig innsyn

Offentlig innsyn i saker om dyrevelferd og eventuelle medieoppslag som følge av innsyn kan bidra til økt bevissthet og engasjement for temaet. Det at opplysninger om regelverksbrudd hos bønder, fiskeoppdrettere og andre næringsdrivende er offentlig tilgjengelige, kan bidra til at dyreholdere legger mer vekt på å følge regelverket. Slike opplysninger vil også kunne ha betydning for den som eventuelt skal kjøpe varer og tjenester fra slike dyrehold. Det er imidlertid en del opplysninger som er underlagt taushetsplikt og som derfor ikke kan offentliggjøres.

Opplysninger om kontroll av velferden for sports-, hobby- og selskapsdyr, er underlagt taushetsplikt i forvaltningsloven om «noens personlige forhold». Både de som melder inn en bekymring knyttet til dyrevelferd og de som blir meldt, har krav på personvern. Mattilsynet gir ikke offentlig innsyn i slike saker uten at dyreholder er anonymisert og dokumentet ikke kan kobles til person, andre saker og dokumenter.

I dokumenter om næringsdrivende gjelder taushetsplikten blant annet opplysninger om drifts- og forretningsforhold som det vil være av konkurransemessig betydning å hemmeligholde,

samt opplysninger om personlige forhold som helse, sosiale forhold og andre personsensitive opplysninger. Det at det er avdekket brudd på regelverket i næringsvirksomhet, er som hovedregel ikke en opplysning omfattet av taushetsplikt. Det kan imidlertid i visse tilfeller være grunn til å unnta dokumenter om lovbrudd fra innsyn inntil saken er avgjort.

Mattilsynet har tidligere praktisert at opplysninger om hvem som har aktivitetsforbud, samt omfanget og varigheten av forbudet, er opplysninger det kan gis innsyn i etter offentleglova. Praksisen omfattet både dyreholdere med næringsmessig dyrehold og private dyreholdere. Sivilombudet kom i desember 2023 med en uttalelse¹⁰ der de sa at opplysninger om at en privatperson har aktivitetsforbud er en taushetsbelagt opplysning, og at det ikke kan gis innsyn i slike opplysninger når det gjelder private dyrehold. Sivilombudet uttalte videre at dette stiller seg annerledes for personer ilagt aktivitetsforbud grunnet brudd på dyrevelferdsregelverket i forbindelse med næringsutøvelse. De bakenforliggende årsakene til brudd på regelverket kan imidlertid være omfattet av taushetsplikt også for næringsdrivende, og vil da være unntatt fra offentlighet. Det kan også være gråsoner mellom hva som regnes som et næringsmessig og privat dyrehold.

5.2.9.2 Informasjon til andre myndighetsaktører

Det kunngjøres ikke offentlig hvem som har aktivitetsforbud, men Mattilsynet informerer rutinemessig landbruksmyndighetene¹¹ om vedtak knyttet til dyreholdere med produksjonsdyr.

Samarbeidsavtalen mellom Mattilsynet og Landbruksdirektoratet legger til rette for at etatene samarbeider og utveksler informasjon. Rutinene¹² for utvekslingen av informasjon i dyrevelferdssaker er vedlegg til samarbeidsavtalen.

Taushetsbelagte opplysninger kan utveksles mellom forvaltningsorganene i medhold av forvaltningsloven, når utvekslingen av slik informasjon anses nødvendig. Personlige opplysninger som ikke antas relevante, skal sladdes eller fjernes før utvekslingen.

Etter forskrift om produksjonstilskudd og avløsertilskudd i jordbruket er det et grunnvilkår at

⁸ Forskrift etter rettsgebyrloven m.m. (rettsgebyrforskriften) § 2-1.

⁹ Forskrift om grunnbeløp, reguleringsfaktorer, satser for minste pensjonsnivå og satser for garantipensjon i folketrygden fra 1. mai 2024 og virkningstidspunkt for regulering av kravet til minsteinntekt for rett til ytelser etter folketrygden kapitlene 4, 8, 9 og 14.

¹⁰ SOM-2022-5891 – Synliggjøring av hvem som er ilagt aktivitetsforbud i dyrevelferdssaker på offentlig journal – Sivilombudet.

¹¹ Landbrukskontoret i kommunen, landbruksavdelingen hos Statsforvalteren og/eller Landbruksdirektoratet.

¹² Rutiner for utveksling av informasjon mellom Mattilsynet og landbruksforvaltningen i saker om dyrevelferd.

foretaket må drive vanlig jordbruksproduksjon for å være berettiget tilskudd. Alvorlige brudd på dyrevelferdsregelverket kan medføre at dette grunnvilkåret ikke er oppfylt.

Tilskudsregelverket på reindriftsområdet har hjemmel for avkorting av tilskudd ved brudd på lover og forskrifter for reindriftsnæringen, herunder dyrevelferdsregelverket. Andre forskrifter om tilskudd har tilsvarende bestemmelser.

For å kunne håndheve disse reglene har landbruksforvaltningen behov for informasjon om vedtak fra Mattilsynet ved alvorlige brudd på dyrevelferdsregelverket. Det er landbruksforvaltningen som på selvstendig grunnlag og ut fra eget regelverk skal vurdere om informasjonen fra Mattilsynet har betydning for vedtak om tilskudd.

Mattilsynet lokalt informerer landbruksforvaltningen så tidlig som mulig når de blir kjent med dyrevelferdssaker, før utbetaling av tilskudd. Hensikten med informasjonen er primært at landbruksforvaltningen skal kunne avvente å utbetale tilskuddet.

Mattilsynet skal sende formell melding til landbruksforvaltningen om saker som gjelder alvorlige brudd på dyrevelferdsloven. Det skal sendes melding om:

- vedtak om forbud mot hold av dyr
- vedtak om hel eller delvis avvikling av dyrehold
- kronisk dårlige dyrehold under aktiv oppfølging av Mattilsynet («røde dyrehold»)¹³
- grove regelbrudd i slakterivirksomhet knyttet til inntransport, håndtering, bedøving og avlivning av dyr, herunder
  - grove, gjentatte eller vedvarende regelbrudd som har rammet mange dyr og dermed viser systematisk svikt
  - hel eller delvis tilbaketrekking av godkjenning som slakteri eller transportør
- vedtak ved brudd på krav om mosjon på beite for storfe eller småfe
- dispensasjon fra krav om mosjon på beite for storfe eller småfe

5.3 Straffebestemmelser ved brudd på dyrevelferdsloven

Forsettlig eller grovt uaktsom overtredelse av bestemmelser gitt i eller i medhold av dyrevelferdsloven, eller brudd på vedtak gitt i medhold av

¹³ Kronisk dårlige dyrehold er dyrehold med regelbrudd som vedvarer eller gjentar seg over tid trass i vedtak fra Mattilsynet, slik at uforsvarlig tilsyn, stell og/eller levemiljø påfører alle eller mange av dyrene unødige påkjenninger og belastninger (dyrevelferdsloven § 23 og § 24).

loven, er straffbare etter dyrevelferdsloven § 37. Simpelt uaktsomme overtredelser er ikke straffbare, og følges opp med virkemidler gjennomgått i kap. 5.2. Medvirkning til brudd på loven kan straffes etter straffeloven § 15.

Bestemmelsen i dyrevelferdsloven § 37 skiller mellom to alvorlighetsgrader av lovbrudd, overtredelse og grov overtredelse som har ulike straffesammene. Sempel overtredelse, av loven kan straffes med bøter eller fengsel inntil ett år, eller begge deler. Grov overtredelse kan straffes med fengsel inntil tre år. Begrunnelsen for et slikt skille er blant annet at politiet for overtredelser av mindre alvorlig karakter, bør kunne påtale overtredelsen ved forelegg.

Ved vurdering av om det foreligger grove eller særlig skjerpende omstendigheter, bør det legges vekt på de konsekvenser lovbruddet har fått¹⁴, som omfanget av påført fysisk og mental skade og smerte, om lovbruddet har pågått over tid eller gjentatt seg. Det bør også legges vekt på om lovbruddet er gjort på særlig smertefull måte, og om overtredelsen er gjort med hensikt.

Viktige avklaringer som er gjort av Høyesterett er blant annet hva som er den nedre grensen for lovbrudd som kvalifiserer til fengselsstraff, og grensen mellom overtredelser og grove overtredelser. Høyesterett har også avklart straffenivået ved grov vanskjøtsel av dyr og ved seksuelle handlinger med dyr.

Saker som anmeldes til politiet av andre enn Mattilsynet, vil etterforskes og påtales av politiet. Påtalemyndigheten kan, i tilfeller der vilkårene for straff ikke er oppfylt, beslutte at en sak skal henlegges og overføres til forvaltningen. Mattilsynet kan i slike tilfeller vurdere å benytte overtredelsesgebyr eller følge opp med andre virkemidler.

Ettersom grov overtredelse av dyrevelferdsloven kan straffes med fengsel inntil tre år, er foreldelsesfristen for straffeansvar fem år, jf. straffeloven § 86.

5.3.1 Skyldkrav

Da dyrevelferdsloven ble vedtatt, ble skyldkravet for å kunne ilegge straff skjerpet fra simpel uaktsomhet til grov uaktsomhet. Endringen av skyldkravet innebar en betydelig lemping av straffeansvaret ved brudd på reglene for dyrevelferd, siden det i mange tilfeller vil være andre virkemidler enn straffesanksjonering som er mest effektivt.

En konsekvens av dette er at simpelt uaktsomme overtredelser skal frifinnes, selv om hand-

¹⁴ Ot.prp. nr. 15 (2008–2009).

Boks 5.1 Straffenivå i dommer fra lagmannsrett og tingrett

I en dom fra Gulating lagmannsrett 24. august 2004 om brudd på dyrevelferdsloven av 1974 (LG-2004-5871) ble tiltalte dømt til 45 dager betinget fengsel og bot på 7 500 kroner. I tillegg ble tiltalte fradømt retten til å ha dyr i tre år. Tiltalte var ung og under agronomutdannelse. Tre purker sultet i hjel og flere voksne griser var sterkt avmagret, grunnet mangel på fôr og vann. Ti grisunger døde ved fødsel, grunnet manglende tilrettelegging ved grising.

I en dom avsagt av Lofoten tingrett 21. august 2012 (RG-2012-1123), ble tiltalte dømt til 100 dager ubetinget fengsel for grov overtredelse av dyrevelferdsloven av 2009. I tillegg ble tiltalte fradømt retten til å drive dyrehold i 15 år. Tiltalte hadde i april 2011 kjøpt 150 griser. I underkant av to måneder senere fikk politiet og

Mattilsynet melding om at det var observert døde griser på gården. Ved inspeksjon ble det kun funnet tolv levende griser, og disse var i en så medtatt forfatning at de måtte avlives av Mattilsynet.

I en dom avsagt av Tønsberg tingrett 18. mars 2014 (TTONS-2013-192744) ble tiltalte dømt til ubetinget fengsel i ett år, og fikk forbud mot alle aktiviteter omfattet av dyrevelferdsloven for en periode på 20 år. Tiltalte hadde unnlatt å gi besetningen sin på mer enn 450 griser tilstrekkelig med fôr og vann. Tiltalte unnlot også å beskytte grisene mot skade, å gi skadde og avmagrede dyr forsvarlig behandling og å foreta nødvendig avliving. Over 400 griser ble funnet døde av Mattilsynet, mens resten av grisene måtte avlives.

lingene har medført alvorlige konsekvenser for velferden til dyr. Når retten har frifunnet tiltalte på grunnlag av manglende skyld, vil dette som regel være til hinder for at Mattilsynet i ettertid kan ilegge overtredelsesgebyr for simpel uaktsom overtredelse. Dette gjelder selv om vilkårene for å gi overtredelsesgebyr ellers er oppfylt. Konsekvensen av dette kan bli at regelbrudd som kunne og burde ha vært fulgt opp med overtredelsesgebyr, likevel ikke kan følges opp med dette virkemiddelet.

Selv om noen saker kan få slike uheldige konsekvenser, er regjeringen likevel av den oppfatning at det ikke er grunn til å endre skyldkravet i dyrevelferdsloven til simpel uaktsomhet. Utfordringene bør heller løses ved tett samhandling mellom Mattilsynet og politiet, slik at de riktige sakene behandles for domstolene.

5.3.2 Strafferamme

Strafferammen for brudd på dyrevelferdsloven er tre år. Denne har vært uendret siden 2001, da den ble økt fra ett til tre år. Rettspraksis gjenspeiler likevel en gradvis endring av straffenivået.

Høyesterett har avsagt dom i flere saker som viser en bredere tilnærming til den lovfestede strafferammen, der lovgivers signaler om skjerpet straff blir vektlagt.

En gjennomgang av straffesaker fra Høyesterett etter 2016, viser en betydelig skjerpelse av

straffenivået sammenlignet med tidligere rettspraksis. Praksisen er videreført i den øvrige del av domstolsapparatet. Høyesterett har i Jøa-dommen og Lukas-dommen lagt vekt på de allmennpreventive hensyn som tilsier at det reageres strengt på denne type overtredelser, og at straffenivået kan bidra til å høyne dyrs status og gi en holdningsskapende effekt.

Per januar 2024 finnes det ikke eksempler på at Høyesterett har benyttet den øvre grensen av strafferammen i dyrevelferdsloven, etter at strafferammen på tre år ble innført i 2001. Den til nå strengeste straffen idømt av Høyesterett er ubetinget fengsel i ett år og åtte måneder etter grov vanskjøtsel av 92 storfe (Jøa-dommen). Gjeldende rettspraksis legger i skjerpende retning stor vekt på at en handling har påført mange dyr store lidelser. Praksisen har medført at handlinger overfor få eller ett dyr, ikke vil bli vurdert å være kvalifisert for lovens strengeste straff, uavhengig av påført lidelse og subjektiv skyld.

Det økte straffenivået i rettspraksis etter dyrevelferdsloven trådte i kraft, skyldes trolig at det er større oppmerksomhet i samfunnet på dyrevelferd og at det har bidratt til en generell styrking av dyrs status. Selv om den øvre strafferammen ikke har vært benyttet, viser en gjennomgang av rettspraksis likevel at det er lite rom i dagens strafferamme for de mest alvorlige og grove brudd på regelverket. Dette kan for eksempel være planlagte sadistiske handlinger som vil kunne ha store

Boks 5.2 Dommer fra Høyesterett I

Lukas-dommen (HR-2016-295-A) – ulovlig avliving av hund

Tiltalte hadde avlivet en hund ved å binde den til et betongrør og kaste den utfor en bro. Hunden døde av drukning etter tre til fire minutter. Tiltalte ble dømt til ubetinget fengsel i 90 dager, og ble ilagt forbud mot å eie, holde eller bruke hund og andre husdyr i fem år. Høyesterett la til grunn at straffen i utgangspunktet burde vært 120 dager fengsel, men gjorde fradrag for tilståelse. Dommen innebærer en vesentlig skjerping av straffenivået sammenliknet med Høyesteretts praksis etter dyrevernsloven fra 1974. Retten uttaler at aktors påstand om straff av fengsel i ti måneder etter fradrag for tilståelse, er vesentlig for streng. En slik straff mente Høyesterett ikke ville stå i et rimelig forhold til et realistisk straffenivå for store dyretragedier, og ved sammenligning av straffenivået i andre typer saker.¹

Jøa-dommen (HR-2016-2285-A) – grov vanskjøtsel av storfe

Tiltalte drev kjøttproduksjon basert på storfehold og hadde en besetning på 92 dyr. På grunn av sykdom hos nærstående, som hadde bistått med arbeidet på gården, fikk tiltalte en psykisk knekk og sluttet helt å gå i fjøset. Dyrene døde på grunn av mangel på mat og vann over en periode på opptil to måneder. Tiltalte ønsket ikke å påføre dyrene lidelse, men var klar over hva som foregikk. Straffen for grov overtredelse av dyrevelferdsloven ble fastsatt til ubetinget fengsel i

ett år og åtte måneder. Personlige forhold ble tillagt begrenset vekt ved straffutmålingen, men det ble gitt et tilståelsesfradrag på to måneder. Retten viser til Lukas-dommen hvor det i avsnitt 39 ble uttalt at aktors påstand om en straff av fengsel i ti måneder etter fradrag for tilståelse var vesentlig for streng, og at en slik straff ikke ville «stå i et rimelig forhold til et realistisk straffenivå for de store dyretragedier». Jøa-saken ble av Høyesterett vurdert å være en slik dyretragedie, og straffen ble satt betydelig strengere.²

Leo-dommen (HR-2017-1250-A) – vold mot hund

Tiltalte hadde påført en schäferhund et strømhalsbånd – et såkalt «bjeffehalsbånd» – for å hindre hunden i å bjeffe. Høyesterett mente den vedvarende bruken av bjeffehalsbåndet med strøm ikke var innenfor det som med rimelighet kunne anses som et nødvendig og proporsjonalt virkemiddel i oppdragelsen av hunden. Selv om støtene ikke medførte kvalifisert smerte, tilførte bruken av halsbåndet hunden unødig smerte. Det måtte derfor anses som utøvelse av «vold», og var et brudd på dyrevelferdsloven § 14. Høyesteretts flertall mente også at den avsluttende bruken av halsbåndet uten strøm ble rammet av dyrevelferdsloven § 14. Allmennpreventive hensyn ble tillagt vesentlig vekt ved straffutmålingen. Tiltalte ble dømt til ubetinget fengsel i 15 dager.³

¹ lovdata.no/avgjorelse/hr-2016-295-a

² lovdata.no/avgjorelse/hr-2016-2285-a

³ lovdata.no/avgjorelse/hr-2017-1250-a

samfunnsmessige konsekvenser i form av gjentakende handlinger mot dyr eller mennesker.

I noen tilfeller blir det begått vold eller andre lovbrudd mot dyr, hvor overtrederens ønske er å påføre dyret lidelse, eller hvor vold mot dyret brukes for å ramme andre, eksempelvis nærstående familiemedlemmer. Det har også vært tilfeller hvor lovbrøyteren har foretatt alvorlige handlinger mot dyr, og i ettertid gitt uttrykk for et ønske om å gjøre det samme mot mennesker.

Der det begås seksuell omgang med eller foretas seksuelle handlinger mot dyr, er oppdagelsesrisikoen svært liten. I de sakene som har vært

behandlet i rettsapparatet, har politiet avdekket lovbruddet primært ved datakontroll i forbindelse med annen type lovbrudd, for eksempel oppbevaring av barnepornografi. Per i dag foreligger det ikke et forbud i dyrevelferdsloven mot oppbevaring av og deling av dyrepornografi.

Høyesterett har i flere saker også drøftet grensen mellom simple og grove overtredelser av dyrevelferdsloven. Det er ifølge rettspraksis uklart hvilken betydning antallet dyr som blir påført lidelser, skal ha for utmåling av straffen. Retten har ofte vurdert at overtredelsens omfang, virkning og graden av utvist skyld må vurderes samlet.

Boks 5.3 Dommer fra Høyesterett II

Seksuell omgang med dyr – grov overtredelse

Tiltalte ble domfelt for brudd på dyrevelferdsloven § 14, for seksuell omgang med tre hunder (HR-2022-737-A). Hundene var misbrukt ved minst 20 anledninger over en periode på syv år. Retten mente at det ikke var holdpunkter for at handlingene hadde medført fysisk eller mental skade eller smerte for hundene, men handlingene ble vurdert generelt å være egnet til å forårsake i hvert fall et visst ubehag. Det ble videre lagt til grunn at handlingene uansett innebar et markert brudd på de etiske mål for hvordan dyr skal behandles. I tillegg ble det vektlagt at handlingene var gjort med hensikt, ikke hadde et aktverdig formål, skjedde overfor flere hunder, gjentatte ganger, over en lengre periode, og innebar systematisk misbruk av dyr. Høyesterett la til grunn at overtredelsen av dyrevelferdsloven var i det nedre sjiktet av det som rammes av dyrevelferdsloven § 37 om grove brudd. Straffen ble fastsatt til ubetinget fengsel i 75 dager. I lagmannsretten ble tiltalte også fradømt retten til å ha omsorg for dyr inntil videre.

Ulovlig metode for avlaving av to katter – simpel overtredelse

Tiltalte hadde avlivet to katter ved å knekke nakken på dem med hendene (HR-2019-1645-A). Motivet for handlingen var å skremme tidligere ektefelle. Avlivingen var i strid med dyrevelferdsloven § 12 og forskrift om avlaving av hund og katt § 2. Høyesterett fastsatte straffen til ubetinget fengsel i 45 dager. Domstolen var ikke i tvil om at dyrevelferdsloven forbyr avlivingsmetoden, men retten kom etter en samlet vurdering til at lovbruddet ikke var grovt. Siden dyrevelferdsloven ikke stiller krav til begrunnelse eller motiv for å avlive et dyr, var tiltaltes motiv for å avlive kattene ikke relevant i vurderingen av om lovbruddet var grovt. Domstolen mente derimot at motivet bak valget av å benytte en ulovlig avlivingsmetode kunne ha betydning for om lovbruddet var grovt, dersom den ulovlige avlivingsmetode ble valgt ut fra et ønske om å påføre dyret smerte.

I vurderingen av om lovbruddet var grovt la retten vekt på overtredelsens varighet, omfang og virkninger, og kom frem til at lidelsene for kattene ikke var eller kunne være vesentlige. Retten la også til grunn at tiltaltes skyld ikke bidro til å gjøre lovbruddet grovt.

Regjeringen mener en samlet vurdering ikke medfører at alle tre elementer må oppfylle kriteriet for grov overtredelse. I vurderingen bør det også legges vekt på dyrs egenverdi, og om den forbryterske vilje vil kunne medføre samfunnsmessige konsekvenser i form av ytterligere vold mot dyr eller mennesker. For å oppnå en tilstrekkelig allmennpreventiv effekt, er det også viktig at man kan oppnå den strengeste straffen også der et mindre antall dyr blir påført omfattende lidelser på en grov måte. Av hensyn til lovens formål om å fremme respekt for dyr, må dette også gjelde uavhengig av hvilken dyreart som utsettes for lovbrudd.

5.3.3 Inndragning

I enkelte tilfeller vil den som bryter loven oppnå en fortjeneste som følge av lovbruddet. Det kan være flere dyr i bygningen enn det vil være anledning til å ha, eller personer kan skaffe seg produk-

sjonsdyr i strid med et gyldig vedtak om forbud mot aktiviteter. Innenfor akvakultur kan det oppnås store gevinster ved å bryte regelverket som gjelder for fiskevelferd, for eksempel ved å utsette nødvendig nedslakting i en intensiv vekstfase.

Etter straffeloven § 67 kan et utbytte av en straffbar handling, eller verdien av det, inndras i forbindelse med en straffesak. Dette gjelder for eksempel sparte utgifter til fôr og veterinær, samt reparasjoner i husdyrrom. Det kan gjelde gevinst av dyrehold som er forbudt, fordi vedkommende er ilagt aktivitetsforbud, men der dyreholder likevel har fått slakteoppgjør for dyr som er holdt i strid med aktivitetsforbudet.

Inndragning kan også gjelde gjenstander brukt til eller fremskaffet ved en straffbar handling, jf. straffeloven § 69. Dette gjelder for eksempel ulovlig utstyr (strømhalsband og lignende), gjenstander benyttet til vold, redskaper til uforvarlig håndtering eller avlaving av dyr, utstyr som

fjøsinnretninger, landbruksmaskiner-/redskaper, PC-er også videre.

Det er i dag ikke mulig å inndra fortjeneste ved brudd på dyrevelferdsloven som ikke oppfyller vilkår for straff (grov eller forsettlig). Når det begås brudd på dyrevelferdsloven i store virksomheter med stort potensial for inntjening, som for eksempel i akvakulturnæringen, kan det være mulighet for store fortjenester knyttet til brudd på dyrevelferdsloven. I slike saker kan det være vanskelig å bevise ansvarsforhold og at vilkårene for straff er oppfylt. Mattilsynet har da kun mulighet til å ilegge administrativ sanksjon i form av overtredelsesgebyr ved overveiende sannsynlighet av simpel uaktsomhet. Størrelsen på gebyret er imidlertid begrenset til et maksimum på 15 G, og fortjenesten vil kunne være langt høyere.

Inndragning etter straffeloven av gevinster etter brudd på dyrevelferdsloven benyttes sjelden. I tilfeller der det er relevant kan Mattilsynet anmode politiet om å vurdere bruk av inndragning når de sender en anmeldelse.

5.3.4 Foretaksstraff

Foretaksstraff er en bøtestraff som ilegges foretak etter straffeloven § 27, og innebærer at et foretak kan holdes strafferettslig ansvarlig for straffbare handlinger begått av noen som handler på vegne av foretaket. Foretaksstraff kan ilegges ved brudd på dyrevelferdsloven.

Straffeloven § 28 oppstiller en rekke momenter som er relevante i vurderingen av om foretaket skal ilegges straff, og straffutmålingen. Utmålingen av foretaksstraffen er overlatt til rettens skjønn, og er derfor ikke direkte knyttet til strafferammen i straffebudet som er overtrådt. Etter bestemmelsen skal det ved vurdering av foretaksstraff og utmåling av straffen blant annet legges vekt på straffens preventive virkning, lovbruddets grovhet, om foretaket ved retningslinjer med videre kunne ha forebygget lovbruddet, om foretaket har oppnådd en fordel ved lovbruddet og foretakets økonomiske evne. Opplistingen i § 28 er ikke uttømmende.

5.4 Utvikling av arbeidet med å bekjempe kriminalitet mot dyr

5.4.1 Dyrekrimfunksjoner

En satsing for å styrke arbeidet med dyrevelferd har vært etablering av egne dyrekrimfunksjoner i politiet som skal samarbeide med Mattilsynet. I

Boks 5.4 Dommer fra Høyesterett om foretaksstraff I

I en avgjørelse fra Høyesterett om foretaksstraff knyttet til anonyme og kumulative feil (HR-2022-1271-A), fastslo Høyesterett at selv om straff ikke kan ilegges på rent objektivt grunnlag kreves det likevel ikke individualisering av skyld. Høyesterett la til grunn at for å idømme foretaksstraff etter bestemmelsen er det tilstrekkelig at en eller flere personer på vegne av foretaket har handlet uaktsomt, men at det ikke gjelder noe krav om å kunne påvise hvilke enkeltpersoner skylden kan knyttes til slik at foretaksstraff kan ilegges i tilfeller der lovbruddet skyldes anonyme eller kumulative feil. Dette innebærer at foretaksstraff fortsatt kan være en aktuell reaksjon i tilfeller der for eksempel svikt i foretakets internkontroll eller rutiner har ført til brudd på dyrevelferdsloven.

I en annen avgjørelse om foretaksstraff har Høyesterett (HR-2021-797-A) uttalt at det for å kunne idømme foretaksstraff er tilstrekkelig at det kan påvises at lovbruddet er gjort med simpel uaktsomhet. Dette gjelder selv om lovbestemmelsen som er brutt fastsetter at skyldkravet for å kunne straffes er forsett eller grov uaktsomhet.

2021 ble ordningen med en egen dyrekrimfunksjon i politiet utvidet til å gjelde alle tolv politidistrikt. Det ble også opprettet en egen nasjonal fagforvalterstilling i Økokrim. Ordningen med dyrekrimfunksjoner legger til rette for bedre samhandling og klare rutiner mellom Mattilsynet og politiet. Målet er best mulig håndtering av saker som gjelder mishandling, vanstell og andre alvorlige brudd på dyrevelferdsloven, slik at alvorlig kriminalitet mot dyr fører til en eventuell straffesak og domfelling.

I mars 2022 ble det utarbeidet en nasjonal retningslinje for samarbeid mellom politiet og Mattilsynet i dyrevelferdssaker. Retningslinjen beskriver hvordan samarbeidet mellom Mattilsynet og politiet skal skje i praksis; informasjonsdeling, møtepunkter, fremgangsmåte i saker som anmeldes med videre. Retningslinjen inneholder også eksempler på politianmeldelse, dokumentasjon og samarbeidsavtaler. Regjeringen vil at samarbeidet mellom Mattilsynet og politiet fortsetter.

Boks 5.5 Dommer fra Høyesterett om foretaksstraff II

I en dom fra Høyesterett 9. desember 2016 (HR-2016-2507-A) ble et oppdrettsselskap idømt en foretaksstraff på seks millioner kroner etter at det var oppgitt bevisst uriktig informasjon om antall lakselus i anleggene. Selskapet hadde hatt mer lus per laks enn tillatt, og hadde ikke satt i verk nødvendig lusebehandling. De hadde også overtrådt dyrevelferdsloven ved å forårsake massedød av fisk i forbindelse med slakting.

I en dom fra Høyesterett 15. desember 2009, etter dyrevernsloven (1974), ble et slakteri idømt foretaksstraff på 300 000 kroner. Slakteriet utsatte slakting av et parti lam og sauer over en helg, og dyrene ble gjennom helgen gitt feil type fôr. Dette førte til at ti dyr omkom eller måtte avlives, og de øvrige dyrene ble utsatt for betydelige lidelser. Høyesterett kom til at det dreide seg om grov overtredelse av dyrevernsloven, og at slakteriet måtte ilegges foretaksstraff. Retten la vekt på selskapets omsetning, at overtredelsen var situasjonsbestemt og at skyldgraden var alminnelig uaktsomhet.

En del av bakgrunnen for, og formålet med, de senere års satsing mot dyrevelferdskriminalitet er også å avdekke og forebygge vold i nære relasjoner, herunder vold mot barn, se kap. 5.5.

5.4.2 Erfaring fra samarbeidet mellom Mattilsynet og politi

Samarbeidet mellom Mattilsynet og politiet beskriver en kvalitativ samarbeidsmetode, som vanskelig kan tallfestes med antall saker og kvantitativt straffnivå. En viktig forutsetning for at de rette sakene anmeldes og blir etterforsket, er at det er en prioritert oppgave hos begge etater, med dedikerte medarbeidere. Kvaliteten på samarbeidet og håndtering av saker, gjenspeiler i stor grad om det er satt av tilstrekkelige ressurser som har riktig kompetanse.

I tillegg til en felles retningslinje, har kompetansen hos begge etater økt. Ved å avsette dedikerte ressurser har kriminalitet mot dyr blitt et prioritert område, og sakene drøftes på et tidlig tidspunkt, gjerne før det tas en beslutning om

Boks 5.6 Pilotprosjekt dyrekrim

I april 2015 ble det inngått en samarbeidsavtale mellom Mattilsynet og politiet for styrket bekjempelse av dyrevelferdskriminalitet gjennom et tverretattlig samarbeid. I denne avtalen ble det også opprettet et pilotprosjekt «Dyrekrim» mellom politiet ved Sør-Trøndelag politidistrikt og Mattilsynet, region Midt, i form av et forsterket samarbeid.

Pilotprosjektet la vekt på samarbeid, kompetanseutveksling, og møtepunkter mellom politidistriktet og det lokale Mattilsynet. Prosjektgruppen utarbeidet rutiner for behandling av saker som gjelder dyrevelferdskriminalitet, bedre samarbeid, redusert saksbehandlingstid og økt kunnskap om grovhet/alvorlighetsgrad for valg av straffepåstand.

I 2018 ble det foretatt en evaluering av pilotprosjektet. Evalueringen viste at samarbeidsprosjektet hadde en positiv effekt med hensyn til blant annet hvilke saker som ble anmeldt, kvalitet på anmeldelser og etterforskning, saksbehandlingstid og straffnivå.

I 2016 ble det bevilget midler for tilsvarende pilotprosjekt i Rogaland, og i 2017 også for Østfold. I perioden 2017–2021 ble det bevilget midler til flere politidistrikter for å utvikle et samarbeid om dyrevelferdskriminalitet. I dag har alle landets politidistrikter på plass egne funksjoner for håndtering av dyrevelferdskriminalitet.

anmeldelse. Der politiet involverer Mattilsynet i vurderingen av alvorligheten av handlingen som er begått, hvilke bevis som foreligger og drøftelse om straffnivå, blir sakene sterkere faglig forankret.

Noen saker som er anmeldt overføres tilbake til Mattilsynet etter straffeprosessloven § 71c, for vurdering av administrativ sanksjon når vilkårene for straff ikke er oppfylt eller det anses mest hensiktsmessig at saken følges opp i forvaltningssporet.

Involvering av Mattilsynet ved valg av om det skal tas ut tiltale eller forfølge saken med administrativ sanksjon i forvaltningssporet, i saker som anmeldes av andre, vil også kunne bidra til å avlaste politi og påtalemyndighet i større grad. Det samme gjelder kalibrering av straffe- og sanksjonsnivå.

Regjeringen mener det er viktig at dette samarbeidet forsetter, både av hensyn til dyrevelferd, men også fordi samarbeidet kan være av betydning for eksempel for å forebygge og avdekke vold i nære relasjoner.

5.4.3 Saker med brudd på dyrevelferdsloven og andre lover

Sammensatte saker som omhandler brudd både på dyrevelferdsloven og annet regelverk, for eksempel ulovlig innførsel av kjæledyr, brudd på hundeloven og brudd på akvakulturregelverket, etterforskes som hovedregel av andre enheter i politiet enn de opprettede dyrekrimenhetene. I slike saker er det ikke uvanlig at det også foreligger brudd på andre miljølover, og at økonomisk vinning er et motiv. Sakene kan ha en høy grad av alvorlighet med store konsekvenser for dyrevelferden. Det er ikke gitt at de får samme prioritering hos politiet som «rene» saker om dyrevelferdskriminalitet. Brudd på dyrevelferdsloven kan i slike saker komme noe i bakgrunnen, siden dyrevelferdsloven i liten grad omtales i den påtalemessige avgjørelsen eller i dommen.

Det som er beskrevet ovenfor viser betydningen av at politiets kompetanse på dyrevelferd også kobles inn i saker der det foreligger brudd på både dyrevelferdsloven og andre lover. Straffe-sanksjonering av disse sakene vil kunne ha en stor preventiv effekt. Mattilsynet har ikke tilstrekkelig virkemidler i sammensatte saker til å oppnå en avskrekkende effekt.

5.5 Sammenheng mellom dyremishandling og vold i nære relasjoner

I Regjeringens handlingsplan for å forebygge og bekjempe vold i nære relasjoner 2021–2024¹⁵, fremkommer det at det er en sterk og godt doku-

¹⁵ Frihet fra vold. Regjeringens handlingsplan for å forebygge og bekjempe vold i nære relasjoner 2021–2024.

mentert sammenheng mellom vold mot dyr og vold mot mennesker. Det pekes også på at Mattilsynets inspektører eller andre veterinærer kan være den første som mistenker omsorgssvikt eller mishandling av barn, eller andre former for vold i familien.

Et av tiltakene som foreslås i handlingsplanen for å forebygge og forhindre at vold i nære relasjoner forekommer, er opprettelsen av funksjoner for å bekjempe dyrevelferdskriminalitet.

Dette tiltaket, som Mattilsynet og politiet skal samarbeide om, kommer i tillegg til den ordinære varslingsplikten som begge etater er omfattet av etter barnevernloven § 13-2. Når slik melding blir gitt, kan barneverntjenesten ivareta barns behov på en tilfredsstillende måte.

Verken barneverntjenesten eller ansatte på krisesenter har anledning til å informere Mattilsynet om at det befinner seg dyr i felles bolig, og at disse blir eller kan bli utsatt for mishandling eller alvorlig svikt vedrørende miljø, tilsyn eller stell (dyrevelferdsloven § 5), uten å bryte lovfestet taushetsplikt. Det har vært spilt inn at man bør vurdere om hensynet bak den beskyttelsen som taushetsplikten skal gi, vil kunne oppveies av hensynet til dyrs behov for beskyttelse, og at de overnevnte instansene kan gis adgang til å orientere Mattilsynet når hensynet til dyr tilsier det, tilsvarende det som følger av helsepersonelloven § 23.

Dersom det fremkommer informasjon til barneverntjenesten om at et barn blir eller vil bli mishandlet, utsatt for alvorlige mangler ved den daglige omsorgen eller utsatt for annen alvorlig omsorgssvikt, samtidig som det oppholder seg dyr i hjemmet, bør Mattilsynet eller politiet kunne kontaktes for å sørge for at dyrene blir tatt i midlertidig forvaring. Det samme gjelder dersom en person som har kontaktet krisesenter uttrykker en reell bekymring for dyr som har blitt etterlatt i boligen. Dersom dyret blir tatt i midlertidig forvaring kan dette bidra til å redusere bekymringen, og det kan hindre at trussel om vold mot dyr blir benyttet for å tvinge frem en løsning som verken barnet eller personen på krisesenter ønsker.

6 Dagens dyrehold

De fleste dyrehold påvirker dyrs livsutfoldelse og naturlige atferd. Ulike dyrehold og driftsformer innebærer forskjellig grad av bevegelsesfrihet for dyrene, sosialt samkvem med andre dyr, miljøstimulans og trygghet. Hold av dyr i bur eller på bås er eksempler på holdformer der dyrs atferdsutfoldelse endres, mens reindriften er et eksempel på dyrehold i naturlig miljø. Laksen er relativt godt tilpasset livet i åpne merder, mens rensefisken har behov for skjul og hvileplasser. Dyrehold i fiskeriene er begrenset til fangsttidspunktet, og frem til fisken fangstes, lever den fritt i sitt naturlige miljø. Sports-, hobby- og selskapsdyr omfatter et mangfold av dyr med stor variasjon i hold og miljø.

6.1 Artsovergripende tema

6.1.1 Kompetanse

God dyrevelferd forutsetter at dyreeiere og andre som håndterer dyr har tilstrekkelig og nødvendig kompetanse. Dyrevelferdsloven § 6 pålegger dyreholderen å sørge for at dyr blir ivaretatt av tilstrekkelig og faglig kompetent personell. Andre skal ha nødvendig kompetanse til den aktiviteten de utfører.

Begrepet kompetanse omfatter både kunnskap om dyrets behov og kravene i regelverket, og praktisk og økonomisk evne og vilje til å ivareta dyrevelferden.

Dyrevelferdsloven gir hjemmel for forskrifter om krav til opplæring og kompetanse, herunder om godkjenning og autorisasjon av personell. Det er i dag forskriftskrav om formell dyrevelferdskompetanse i produksjon av slaktekylling, for dyrebilsjåfører, for slakteriansatte og for forsøksdyrpersonell. Svineprodusenter må delta i et dyrevelferdsprogram, som blant annet omfatter krav om kompetanse om velferd for svin. Det er også forskriftskrav om kurs i fiskevelferd både for ansatte på akvakulturanlegg, fiskeslakterier og brønnbåter. Overordnede rammer for kursene er gitt i forskrift eller veileder. Det er nærings- og bransjeorganisasjonene som utvikler og tilbyr kursopplegg. Kompetansekravene omfatter per-

soner som steller og håndterer dyr, men ikke nødvendigvis alle beslutningstakere.

Dyrebutikker og andre virksomheter som driver med omsetning av dyr, er regulert i en egen forskrift. Det er krav om dokumentert kompetanse hos den ansvarlige for virksomheten. I tillegg skal dyr som omsettes til privatpersoner, led-sages av skriftlig informasjon til kjøperen om dyrets fysiologiske og atferdsmessige behov.

For privat hold av sports-, hobby- og selskapsdyr er det ingen forskriftskrav om kompetanse. Det følger av loven at foresatte ikke kan la barn under 16 år ha et selvstendig ansvar for dyr. Dyreholder skal heller ikke overlate dyr til personer som det er grunn til å tro ikke kan eller vil behandle dyret forsvarlig.

6.1.2 Avl og bioteknologi

6.1.2.1 Generelt om avl

Kunnskap om avl og hvordan avl gjennomføres har stor betydning for dyrevelferden. Målet med avl er å fremme ønskede egenskaper og motvirke uønskede. Innavl med paring av nærslektede individer har vært brukt for å befestede ønskede egenskaper, men kan også fremme skadelige egenskaper. Også uønskede anlegg, som eksteriøre trekk og rask vekst, kan påvirke dyrevelferden negativt.

Avl på dyr er regulert i dyrevelferdsloven § 25. Bestemmelsen regulerer både tradisjonell avl og bruk av genteknologiske/bioteknologiske metoder. Avl skal fremme egenskaper som gir robuste dyr med god funksjon og helse. Avl av produksjonsdyr og andre husdyr på land reguleres også i husdyravlsloven med underliggende regelverk, men da ut fra andre hensyn enn dyrevelferd. Husdyravlsforskriften er hjemlet i husdyravlsloven. Forskriften krever at avlsorganisasjoner må ha en avlsplan for å bli godkjent av nasjonale myndigheter. Selv om husdyravlsforskriften ikke stiller krav til dyrevelferd, vil slike avlsplaner også kunne legge til rette for å oppfylle dyrevelferdsloven.

Boks 6.1 Høyesterettsdom om avl og tolkning av dyrevelferdsloven § 25

En høyesterettsdom fra oktober 2023 om avl på engelsk bulldog og cavalier king charles spaniel fastslo at videre avl på cavalier king charles spaniel slik den var utført i Norge, er i strid med dyrevelferdsloven § 25. Dommen har imidlertid en større allmenn interesse gjennom tolkning av bestemmelsen. Høyesterett bemerket at myndighetene så langt ikke hadde fastsatt en forskrift om hundeval, og dermed ikke fastsatt kriterier for å vurdere hvorvidt den konkrete raseavlen oppfylte lovens krav. I dette ligger det uttrykt at det ville være hensiktsmessig om slik forskrift ble utarbeidet.

Videre påpekte Høyesterett at dyrevelferdsloven § 25 må tolkes i lys av lovens § 3. Høyesterett trakk deretter opp noen prinsipper som bør legges til grunn ved vurdering av om avlsarbeidet er i tråd med § 25. Høyesterett vurderte at også nytten av avlen kunne være et element i vurdering av om lidelsen var unødig. Høyesterett pekte på at avl av produksjonsdyr, der formålet var produksjon av mat, muligens kan få en annen vurdering basert på nytteverdi enn avl på hobbydyr.

6.1.2.2 Produksjonsdyr på land

I Norge foregår avl på småfe, svin og storfe i regi av profesjonelle organisasjoner med kunnskap om dyrehelse, dyrevelferd og genetikk. Organisasjonene har også kontroll på utvelgelse av avlsmateriale som benyttes. Dette er en fordel ved avl på flere ulike egenskaper som styres av mange ulike gener. Avlsfremgangen ved slik avl tar tid, og organisasjonene har over flere år jobbet med avveiningen mellom økte produksjonsegenskaper og dyrenes helse og velferd.

6.1.2.3 Akvatiske produksjonsdyr

Avl av laks startet på 1960-tallet i Norge. Tidlig på 1970-tallet ble laksestammer fra ulike norske elver brukt for å etablere det første kommersielle avlsprogrammet. Veksthastigheten til laks økte betydelig, med en genetisk gevinst per generasjon på rundt 15 prosent. Over tid utvidet avlsmålene seg til også å inkludere egenskaper som resistens mot sykdommer, sen kjønnsmodning og filetkvalitet.

Strukturen til avlsprogrammene tillater opprettholdelse av avlskjerner med hundrevis av familier.

6.1.2.4 Sports-, hobby- og selskapsdyr

For hest må avlsorganisasjonen utarbeide en avlsplan som legges til grunn for godkjenning fra Mattilsynet.

Avl av hund og katt skjer i stor grad hos enkeltpersoner. For svært mange er dette en hobby av begrenset omfang og begrenset økonomisk avkastning. Raseklubbenes og avlsorganisasjonenes arbeid med blant annet avlsplaner kan være nødvendig for å ivareta dyrevelferdslovens krav.

6.1.2.5 Bioteknologi

Bruk av genteknologi på dyr reguleres både av dyrevelferdsloven og av genteknologiloven¹. Genteknologiloven har som formål å sikre at fremstilling og bruk av genmodifiserte organismer og fremstilling av klonede dyr skjer på en etisk og samfunnsmessig forsvarlig måte, i samsvar med prinsippet om bærekraftig utvikling og uten helse- og miljømessige skadevirkninger. Loven fastsetter også et forbud mot kloning av dyr. Klima- og miljødepartementet kan etter søknad og på vilkår, gi dispensasjon fra forbudet om kloning i biologisk og medisinsk grunnforskning eller medisinsk virksomhet. Dispensasjonsadgangen omfatter ikke kloning av primater.

Fremstilling av dyreceller ved hjelp av celledeteknologi der arvemateriale tas fra to ulike individer som tilhører samme art, er unntatt fra lovens virkeområde dersom cellene kun dyrkes i kultur for forskning eller for bruk i industrielle prosesser. Bruk av celledeteknologi i denne sammenheng vurderes å kunne bidra til å minske behovet for forsøksdyr.

Bioteknologiske metoder som brukes i Norge

Kunstig inseminering er overføring av sæd til hunndyret. Korrekt utført inseminering har som metode liten negativ effekt på dyrevelferden.

Embryooverføring innebærer at et befruktet egg overføres fra et hunndyr til et annet. Metoden er særlig brukt i storfeavl. Embryooverføring krever bruk av hormoner for å frembringe et større antall egglosninger hos donordyret og for å synkronisere brunstsyklus hos mottakerdyret. Ved

¹ Lov om framstilling og bruk av genmodifiserte organismer m.m.

embryooverføring hos småfe og gris overføres de befruktede eggene ved hjelp av et operativt inngrep. Det er behov for mer kunnskap om effekt på dyrevelferden. Metoden er ikke regulert av forskrifter under dyrevelferdsloven. Rådet for dyreetikk har avgitt en uttalelse der de anbefaler at metoden forskriftsreguleres.

Transgene² forsøksdyr forventes å få et betydelig omfang innen medisinsk produksjon. Transgene griser kan bli viktige som organdonorer. Fremstilling og bruk av transgene dyr er regulert av forskrift om bruk av dyr i forsøk.

Andre aktuelle metoder er høsting av umodne egg med *in-vitro* fertilisering³, xenotransplantasjon⁴, transgene produksjonsdyr og kloning av dyr. Xenotransplantasjon innebærer både medisinske og etiske problemstillinger og utfordringer for dyrevelferden, siden donordyrene må holdes under meget kontrollerte betingelser. Kloning av de beste produksjonsdyrene som avlsmetode har ikke fått tilslutning i Norge eller EU/EØS. Derimot er kloning for oppformering av transgene dyr aktuelt. Kloning innebærer dyrevelferdsmessige utfordringer som må vektas mot nytteverdien.

Sterilitet for å unngå innblanding av gener fra rømt oppdrettslaks i villaksstammene er en ønsket egenskap som en så langt ikke har klart å oppnå i kommersiell skala. Indusert triploidisering, der eggene får tre kromosomsett ved at rogn utsettes for høyt trykk, har vært utprøvd. Det har imidlertid vist seg at triploid laks har dårligere helse og velferd enn normal laks. Det forskes på nye genredigeringsteknikker, der blant annet steril laks⁵ og resistens mot lakselus⁶ er under utprøving.

Nye genredigeringsteknikker, (new genomic techniques – NGT), ligger i grenselandet mellom tradisjonell foredling og GMO. Genetiske endringer ved genredigering kan tilsvare dem som ligger til grunn for tradisjonell avl. Risikoen ved nye typer genredigering kan også være lik eller lavere enn ved tradisjonell avl. Endringer i reguleringer globalt og foreslåtte endringer i EU og Norge indikerer at nye genredigeringsteknik-

² En transgen organisme er en organisme som har fått spleiset inn et ekstra, som regel fremmed, gen i sine celler. Kilde: Store norske leksikon.

³ In vitro-fertilisering er assistert befruktning av eggceller utenfor kroppen. Kilde: Store medisinske leksikon.

⁴ Xenotransplantasjon er overføring av organer eller celler mellom to dyrearter eller fra dyr til mennesker.

⁵ VKM Report 2023:20 Environmental risk assessment of genetically modified sterile VIRGIN® Atlantic salmon for use in research trials in aquaculture sea-cages.

⁶ Harnessing cross-species variation in sea lice resistance. Nofima.

ker trolig vil bli enklere å ta i bruk fremover. NOU 2023: 18 *Genteknologi i en bærekraftig fremtid* ble lagt frem juni 2023. Rapporten og høringssvarene som har kommet inn vil danne grunnlag for regjeringens videre arbeid med regulering av de nye genteknikkene.

Flere norske avlsmiljøer viser stor interesse for de nye genredigeringsteknikkene, både for raskere å kunne nå avlsmålene og for å være konkurransedyktige.

6.1.3 Transport

Transport er en belastning for de fleste dyr, og utløser ofte en stressreaksjon. Dette gjelder særlig for dyr som ikke er vant til flytting, håndtering og nytt miljø. De fleste produksjonsdyr transporteres minst én gang i løpet av livet, og ofte flere ganger. En slakteristruktur som dekker hele landet er viktig for dyrevelferden, slik at transportavstandene blir så korte som mulig.

Strukturendringer og spesialisering i fjørfe-, svine- og storfenæringen har ført til mer transport av livdyr, mens blant annet forringelse av flyttleier har ført til mer transport av tamrein. Transport av slaktedyr og livdyr foretas stort sett av profesjonelle dyretransportører. Korte transporter av et fåtall dyr, for eksempel til beite, foretas gjerne av dyreholderen selv.

Oppdrettsfisk transporteres vanligvis med brønnbåt fra settefiskanlegg til matfiskanlegg og fra matfiskanlegg til slakteri, og noen ganger også mellom ulike matfisklokalteter. Rensfisk og yngel kan også transporteres med bil i tanker. Villfanget fisk for levendelagring transporteres med båter tilrettelagt for dette.

6.1.3.1 Regel- og rammeverk for transport av dyr

Dyrevelferdsloven § 11 gir overordnede bestemmelser om transport av dyr og hjemmel for forskrifter. Loven krever at transporten gir minst mulig belastning på dyret, at dyret er i en slik tilstand at det er forsvarlig å gjennomføre hele transporten, at transportmiddelet er egnet, og at dyrene får nødvendig tilsyn og stell. Nærmere krav er gitt i tre ulike forskrifter for henholdsvis landdyr og akvatiske dyr.

Forskrift om næringsmessig transport av dyr implementerer EØS-regelverket om slik transport.⁷ Forskriften inneholder også nasjonalt tilleggsregelverk for landdyr. Et eksempel på et nasjonalt krav er at det i Norge som hovedregel

⁷ Forordning (EF) nr 1/2005.

Boks 6.2 Vurderinger fra EFSA om transport

Den europeiske vitenskapskomitéen (EFSA) vurderte i 2022 hva som utgjør en fare for velferden til småfe som transporteres, og hva som må til for å unngå forhold som påvirker dyrevelferden negativt.¹ I tillegg er det gjennomført studier om økonomiske og sosiale konsekvenser av de forskjellige kravene som er vurdert.

Den siste vurderingen EFSA har gjort for fisk som transporteres er fra 2004.²

¹ Welfare of small ruminants during transport. 7. september 2022.

² Opinion of the Scientific Panel on Animal Health and Welfare (AHAW) on a request from the Commission related to the welfare of animals during transport | EFSA (europa.eu).

ikke er tillatt å transportere slaktedyr på reiser som overstiger åtte timer. Forskriften setter blant annet krav om godkjenning av dyretransportører, kompetansebevis for dyrebilsjåfører og godkjenning av dyrebiler som skal brukes til lange reiser (over åtte timer). For Nordland, Troms og Finnmark er grensen 11 timer hvis det ikke er mulig å nå et slakteri innen timer.

EØS-regelverket om transport av dyr i forskrift om næringsmessig transport av dyr, gjelder også for fisk. Forskrift om transport av akvakulturdyr gir utfyllende nasjonale bestemmelser som skal ivareta velferd hos oppdrettsfisk under transport, blant annet om transportmiddelets egnethet, kompetanse og regelmessig opplæring innen fiskevelferd, om vannkvalitet og om godkjenning av transportenheter fra Mattilsynet. Det finnes også egne velferdsbestemmelser for transport av villfanget fisk for levendelagring.

Som et ledd i revisjonen av EUs dyrevelferdsregelverk, er også regelverket for transport av dyr under revisjon. Dagens regelverk for transport av dyr er 20 år gammelt og berører transport av rundt 1,6 milliarder dyr innad i EU og til tredjeland.

Flere av bestemmelsene i forslag til nytt regelverk fra Kommissjonen vil ha betydning for Norge hvis de blir stående slik de er utformet i dag. Det gjelder spesielt temperaturkrav og maksimal transporttid ved lange transporter i Nord-Norge, krav om veterinær tilstedeværelse ved lasting og lossing, samt krav ved transport av reinsdyr. En

rekke av bestemmelsene er dårlig tilpasset omfanget av transport av akvakulturdyr i Norge og bruk av brønnbåter i transporten. Det er usikkert når regelverksutkastet vil bli ferdigstilt. Norske myndigheter følger dette arbeidet tett.

6.1.4 Slakting og avliving

Slakteristrukturen har endret seg de senere årene ved at det er blitt stadig færre og større slakterier for landdyr. I Norge var det 29 slakterier for storfe, svin og/eller småfe i 2023. Drøyt halvparten av slakteriene ligger i fylkene Møre og Romsdal (6), Trøndelag (6) og Rogaland (5). Det var 8 slakterier for fjørfe og 15–20 (inkludert 5 mobile) for tamrein. Siden 2001 har antallet slakterier blitt kraftig redusert.

Det er ca. 60 landfaste slakterier for oppdrettsfisk og ca. 40 slaktebåter som bedøver og avliver fisk ved lokaliteten. Det finnes også fiskemottak som slakter levendelagret villfisk, og avliver tifotkrepss, som hummer og krabbe. De minste slakteriene har en produksjon på ti tonn per år eller mindre. De største slakter 25-30 millioner laks per år og er sterkt industrialiserte.

Omgivelser på slakteri kan være stressende for dyr. Utformingen av drivganger og håndteringen av dyrene er av betydning for dyrenes opplevelse. Utforming som gjør det mulig å utnytte dyrenes flokkinstinkt kan redusere påkjenningen. Bruk av ventemerdd for slaktefisk medfører merbelastning i form av økt håndtering.

Riktig gjennomført bedøving og avliving er avgjørende for å hindre lidelse. Fiksering ved bedøvingen er nødvendig i større eller mindre grad, men kan i seg selv være en stressbelastning.

Mobile slakterier er slakterier på hjul som transporteres til stedet der dyrene befinner seg. Slakteriet må godkjennes for drift i forbindelse med en eller flere navngitte slakteplasser. Dyrene slaktes på stedet, og transport og eventuell oppstalling på slakteri unngås. Mobile slakterier må følge samme regelverk for hygiene, dyrevelferd og dyrehelse som ordinære slakterier. Slaktene blir kontrollert på samme måte som slakt ved andre godkjente slakterianlegg.

6.1.4.1 Regel- og rammeverk for slakting og avliving

Avliving av dyr er regulert gjennom forskrift om avliving av dyr. Forskriften gjennomfører EØS-regelverket om avliving⁸, og inneholder nasjonale

⁸ Forordning (EF) nr. 1099/2009.

tilleggsbestemmelser for landdyr. Den gjelder både på og utenfor slakteri. Et eksempel på strengere nasjonale regler er forbudet mot avliving uten bedøving. Forskriften beskriver tillatte metoder for bedøving, og skal sikre at oppstalling, håndtering, bedøving og avliving på og utenfor slakterier foregår på en måte som er til minst mulig belastning for dyrene.

For fisk har EØS-regelverket kun en generell velferdsbestemmelse. Nasjonale bestemmelser for fisk i forskrift om slakterier og tilvirkingsanlegg for akvakulturdyr skal ivareta god velferd hos fisk ved bedøving og avliving, og setter omtrent samme dyrevelferdskrav ved slakting av oppdrettsfisk som ved slakting av landdyr.

For slakterier gjelder en rekke spesifikke krav om rutiner og egenkontroll, og spesifikke krav til kompetanse for personell.

Mattilsynet er til stede på slakteriene for landdyr, og kontrollerer alle dyr og slakt med hensyn til mattrygghet og dyrevelferd. Kontrollen kan avdekke mistanke om dårlig dyrevelferd i besetningen og brukes som grunnlag for tilsyn. Utvidet sykdomsregistrering (USR) på slakteriene kan avdekke mulige dyrevelferdsproblemer i enkeltbesetninger og si noe om utviklingen av status over tid. Ved fiskeslakterier og slaktebåter er det ansatte fra slakteriet/båten som kontrollerer avlivingsprosessen. Mattilsynet fører tilsyn og kan fatte nødvendige enkeltvedtak for å oppnå etterlevelse av bestemmelser gitt i eller i medhold av dyrevelferdsloven.

Det er en nasjonal forskrift for å tillate bruk av krumkniv som bedøvningsmetode i den samiske reindriften, for å ivareta muligheten for tradisjonell slakting av tamrein. Krumkniv er ikke tillatt på slakteri.⁹

6.1.5 Dyrehelse

God dyrehelse er en forutsetning for god dyrevelferd.

Husdyrene i norsk landbruk er fri for flere smittsomme sykdommer som er permanent til stede i de fleste andre europeiske land. Dette skyldes dels at sykdommene ikke har blitt introdusert her i landet, men det er også et resultat av målrettet arbeid over lang tid med nasjonale kontroll- og saneringsprogrammer. Strukturen i landbruket, med spredt produksjon og små besetninger, bidrar til å redusere og spre risikoen for smitte. Det er strategisk avgjørende for Norge å beholde denne gunstige situasjonen. Fravær av mange

smittsomme sykdommer bidrar til bedre dyrevelferd, lavere produksjonskostnader og lavere klimautslipp. Dessuten er det en avgjørende forutsetning for et lavt forbruk av antibiotika, og redusert risiko for utvikling av resistente bakterier. Dokumentert frihet for definerte sykdommer er også en viktig forutsetning for å kunne stille legitime dokumentasjonskrav ved import.

Selv om Norge er i en særstilling internasjonalt, ble det i 2023 likevel håndtert utbrudd av flere dyresykdommer som Norge i mange år har vært fri for, eller var i ferd med å utrydde.¹⁰ Det understreker viktigheten av at husdyrnæringene, forsknings- og forvaltningsstøtteinstitusjoner, veterinærer og myndigheter fortsatt samarbeider systematisk om å overvåke, forebygge og bekjempe smittsomme dyresykdommer.

Effektive vaksiner har utryddet mange bakteriesykdommer hos oppdrettslaks, og bidratt til en minimal bruk av antibiotika. Denne utviklingen var avhengig av et godt samarbeid mellom forskningsmiljøene, myndigheter, fiskehelsepersonell og næringen selv. Fiskeoppdrett er utsatt for smitte som kan spres til et høyt antall dyr uten individuelle behandlingsalternativ. Rask oppdagelse av smittestoff samt avliving og isolering eller fjerning av syke og døde dyr, er viktig for å redusere smittetrykket. Et systematisk arbeid for å overvåke, forebygge og bekjempe sykdom er nødvendig for å redusere dødeligheten i havbruk.

6.1.5.1 Dyrehelseregelverk

EUs dyrehelseregelverk er en del av EØS-avtalen, og EUs nye dyrehelseforordning, «Animal Health Law»¹¹ ble gjennomført i Norge i 2022. Regelverket gjelder for landdyr og akvatiske dyr, både viltlevende og holdte dyr, samt avlsmateriale og produkter av animalsk opprinnelse. Det viktigste målet med regelverket er å forebygge og bekjempe sykdommer, sørge for styrket overvåking og beredskap, samt å bekjempe antibiotikaresistente bakterier.

Sykdommer har forskjellig alvorlighetsgrad, og listeføres etter dette. Se boks 6.3.

6.1.6 Beitebruk

Dyr på beite gir god utnytting av naturressursene og god dyrevelferd. Beitebruk er også viktig for biologisk mangfold og for å pleie kulturlandska-

⁹ Forskrift om bruk av krumkniv.

¹⁰ Som for eksempel fugleinfluensa, tuberkulose og ringorm hos storfe. Dyrehelserapporten 2023. Veterinærinstituttet.

¹¹ Forordning (EU) 2016/429.

Boks 6.3 Listeførte sykdommer

Listeførte sykdommer etter Animal Health Law

Kategori A-sykdommer er sykdommer som ikke finnes i EU/EØS i dag og som det må treffes øyeblikkelige utryddelsestiltak mot med det samme de påvises.

Kategori B-sykdommer er sykdommer som må bekjempes i alle medlemsland i EU/EØS, med mål om at de skal utryddes i hele unionen.

Kategori C-sykdommer er sykdommer som har betydning for enkelte medlemsland i EU/EØS, og som det er nødvendig å innføre tiltak mot for å forhindre spredning til deler av unionen som er offisielt sykdomsfrie eller som har utryddelsesprogrammer for den aktuelle listeførte sykdommen.

Kategori D-sykdommer er sykdommer som det er nødvendig å treffe tiltak mot for å forhindre spredning i forbindelse med innførsel til unionen eller forflytning mellom medlemsstater.

Kategori E-sykdommer er sykdommer som det er nødvendig å overvåke i unionen.

Nasjonalt listeførte sykdommer for landdyr

Nasjonalt liste 1-sykdommer (tidligere A-sykdommer) er svært alvorlige, og utbrudd vil medføre omfattende bekjempelsestiltak.

Nasjonalt liste 2-sykdommer (tidligere B-sykdommer) er alvorlige, og systematisk bekjempelse er påkrevd for å kontrollere sykdommene.

Nasjonalt liste 3-sykdommer (tidligere C-sykdommer) er sykdommer som det er viktig at Mattilsynet har oversikt over. Det kan være forholdsvis vanlig forekommende sykdommer eller mer sjeldne sykdommer.

Nasjonalt listeførte sykdommer for akvatiske dyr

Kategori F-sykdommer er alvorlige sykdommer som er meldepliktige og utløser spesifikke bekjempelsestiltak.

Kategori G-sykdommer er sykdommer som det er viktig at Mattilsynet har oversikt over og som kun er meldepliktige.

pet. Hver sommer slippes det et stort antall sauer, storfe, geiter og hester på beite, mens tamrein er på utmarksbeite hele året. Beiting i utmark kan medføre risiko for skader og rovdyr, og det er nødvendig med hyppig tilsyn.

6.1.6.1 Rovvilt i beiteområder

I den todelte målsettingen i rovviltpolitikken skal det også legges til rette for levedyktig næringsdrift basert på utnyttelse av utmarksbeiteressursene. Det skal ikke være rovvilt som representerer skadepotensial i prioriterte beiteområder for husdyr og kalvingsområder for tamrein.

Rovviltbestanden har økt i løpet av de siste tiårene, og antall ungekull født av jerv, ulv og gaupe er nå over bestandsmålene, mens bjørn er under. Jerv er den største skadevolderen, og deretter gaupe, for småfe. For tamrein er kongeørn, jerv og gaupe de største skadevoldere. Ulverevir finns det bare i deler av landet, og utmarksbeite med sau i ulvesonen er for det meste avviklet. Tap til kongeørn er som regel lam og tamreinkalver.

Rovdyrskadene viser store geografiske og årvisse variasjoner. Størst er skadene i de østlige

og nordlige delene av landet. Enkelte områder og besetninger kan rammes hardt.

Regjeringen la i desember 2023 frem en bred tiltakspakke for å legge til rette for bedre ivaretagelse av reindriften ved planlegging og utbygging av energi. Rovvilt i reinbeiteområdene forsterker utfordringen ved arealinngrep. Regjeringen legger opp til, sammen med reindriften, å utrede og finne presise og effektive tiltak for å redusere rovdyrtrykket og tap av tamrein til rovvilt. Det legges også opp til å gjennomføre en utredning av de folkerettslige forpliktelsene Norge har for reindriften, forpliktelsene etter Bernkonvensjonen som omhandler vern av viltlevende dyr, planter og deres naturlige leveområder, og forholdet mellom disse. På sikt vil regjeringen vurdere om det er behov for reduserte bestandsmål for gaupe og jerv i de tre nordligste forvaltningsregionene for rovvilt, det vil si Møre og Romsdal, Trøndelag og nordover.

6.1.6.2 Gjerder

Eksisterende gjerder må vedlikeholdes på en måte som gjør at dyr ikke utsettes for fare for unødige påkjenninger og belastninger. Den som er

ansvarlig for gjerdet, skal føre nødvendig tilsyn med det og gjennomføre nødvendige tiltak for å kunne oppdage, forebygge og avhjelpe fare for unødige påkjenninger og belastninger. Reglene gjelder ikke bare ens egne dyr, men alle dyr som ferdes i området. I 2021 ble dyrevelferdsloven endret slik at Mattilsynet kan få dekket sine utgifter i forbindelse med håndheving av piggrådforbudet.

Den største utfordringen for dyrevelferden er at piggrådgjerder ikke blir holdt vedlike. Dyrevelferdsloven setter forbud mot å bruke piggråd i gjerder for å regulere dyrs ferdsel, både i inn- og utmark. Hvis grunneieren har et piggrådgjerde det ikke lenger er bruk for, kan vedlikehold eller fjerning bli forsømt. Mattilsynet har hjemmel til å fatte vedtak om at den ansvarlige for gjerdet vedlikeholder eller fjerner piggråden, og til å gjennomføre vedtaket dersom det ikke blir etterlevd, uansett årsak til at piggråden er satt opp.

I flere lokalsamfunn gjennomføres dugnadsinnsats for å fjerne piggråd fra naturen, der kommunen, næringen, miljøorganisasjoner og Mattilsynet bidrar. Også hensynet til miljøinteresser og generell ferdsel kan tilsi at piggrådgjerder må vedlikeholdes eller fjernes på forsvarlig måte. Selv om det i hovedsak er grunneier som har ansvar for å rydde, finnes i dag en mulighet til å søke om tilskudd for spesielle tiltak i jordbruket (SMIL). Denne tilskuddsordningen har som formål å motivere aktive bønder til en frivillig innsats for å ta vare på kulturlandskapet og biologisk mangfold. Fjerning av uønsket piggråd er en del av denne ordningen. Også andre type gjerder kan utgjøre en risiko for skade på dyr, når de ikke blir holdt ved like.

6.1.6.3 Søppel i naturen

Søppel som kastes i naturen kan føre til store dyrelidelser. Metall, glass og plastsøppel kan havne inn i landbruksmaskiner ved høsting av fôr. Avfall kastes direkte i åkeren, det blåser inn fra forsøplede veikanter eller spres av fugler fra usikrede søppelsteder. Gress kamuflerer søppelet som så kuttes opp og blandes i fôret når gresset blir høstet. Metallbiter utgjør en særlig risiko fordi de kan være skarpe som barberblad. Det er vanskelig å oppdage metallbitene ved utfôring. Særlig storfe, som spiser mindre selektivt enn for eksempel småfe, kan lett få i seg disse metalldelene gjennom fôret. For dyret kan resultatet bli store lidelser med indre blødninger, betennelser og i verste fall en smertefull død.

Boks 6.4 Krav til areal i økologisk fjørfehold

Fjørfe skal ha tilgang til uteareal i minst en tredel av livet. Det er spesifiserte krav til utendørsareal for ulike arter og kategorier, for eksempel skal verpehøner og foreldredyr ha minimum 4 m²/dyr. Det er flere krav til hvordan utearealet skal utformes. Blant annet skal det være tilgang på skjul som er jevnt fordelt på utearealet for å fremme bruk av hele arealet, arealet skal være attraktivt for fjørfe og arealet skal hovedsakelig være dekket med vegetasjon. Vannfugler skal ha tilgang til bekk, elv, vann eller damanlegg når vær og hygieniske forhold tillater det.

I tillegg til bøndenes egen innsats med å fjerne avfall på jorder og i grøftekanter, er det nødvendig med god søppelhåndtering ved folks ferdsel i naturen og langs veier, samt god sikring av avfallsplasser.

6.1.6.4 Påkjørsler

Et stort antall dyr blir hvert år påkjørt på vei og jernbane (omtales i kap. 7.5.4.1). Dette gjelder både vilt, tamrein og husdyr. På alle nye riksveier settes det opp viltgjerder, og langs eksisterende riksveier er det iverksatt tiltak for å unngå påkjørsler. Vedlikehold av gjerder langs jernbanespor er viktig for å unngå at dyr på beite kommer seg ut på sporet. Det er ikke straffbart å kjøre på dyr i trafikken, men det er straffbart å ikke melde fra dersom skade har skjedd.

6.1.7 Økologisk produksjon

6.1.7.1 Generelt om økologisk produksjon

I økologisk produksjon stilles det ekstra krav til miljø og dyrevelferd. Det legges vekt på at dyrene skal ha mulighet til naturlig atferd. Forebygging av sykdom står sentralt og skal blant annet bygge på valg av egnede raser eller hybrider, passende dyretetthet, bruk av fôr av høy kvalitet, regelmessig mosjon og godt husdyrmiljø.

Utviklingen i antall økologiske husdyr de siste årene varierer etter dyreslag. Fra 2022 til 2023 ble det registrert en økning i den økologiske andelen av geit og svin, mens det var nedgang eller uen-

dret andel for de andre husdyrslagene. Økologiske verpehøner økte hvert år fra 2011, men fra 2021 har det vært en nedgang. Økologiske verpehøner utgjorde i 2023 6,3 prosent av det totale antall verpehøner. I 2023 var det 3,5 prosent økologiske melkekyr av det totale antallet melkekyr, og 4,1 prosent økologiske ammekyr av det totale antallet ammekyr i Norge. Økologiske sauer utgjorde 2 prosent av det totale antallet sauer i 2023, mens økologiske geiter utgjorde 3 prosent av det totale antallet geiter.

Økologisk akvakultur har økt fra ca. 10 000 tonn per år i 2009 til ca. 32 000 tonn per år i 2023, og utgjør 2,3 prosent av total årlig produksjon av laks.

6.1.7.2 Regelverket for økologisk produksjon

Begrepet økologisk er beskyttet gjennom forskrift om økologisk produksjon og merking av økologiske landbruksprodukter, akvakulturprodukter, næringsmidler og fôr.

Regelverket er en del av EØS-avtalen, og dekker hele matproduksjonskjeden, inkludert bestemmelser om import fra tredjeland, tilsyn og merking. Regelverket for økologisk produksjon gjelder i tillegg til krav som virksomheter er pålagt å følge gjennom annet regelverk som gjelder konvensjonell produksjon.

6.1.7.3 Krav til økologisk dyreproduksjon

Kravene til dyrevelferd i økologisk dyreproduksjon går i noen tilfeller lenger enn regelverket i konvensjonell produksjon.

Regelverket stiller flere krav til utforming, innredning og miljø i husdyrrommene, og forholdene skal være tilpasset dyrenes naturlige behov. Det stilles blant annet spesifikke krav til inneareal for

Boks 6.5 Krav til fisketetthet

Øvre grense for tetthet i økologisk oppdrett av atlantisk laks er 20 kg/m³ i ferskvannsfasen og 10 kg/m³ i sjøfasen, mens ørret, arktisk røye og regnbueørret har en øvre grense på 25 kg/m³ i ferskvann og 10 kg/m³ i sjøfasen. Tilsvarende krav for konvensjonell akvakultur er at tettheten skal være «forsvarlig» for oppdrettsfisk i alle stadier, og skal uansett ikke overstige 25 kg/m³ for matfisk av laks og regnbueørret (sjøfasen).

Boks 6.6 Eksterne innspill

For å bidra til bedre dyrevelferd er det foreslått å øke satsingen på økologisk svine- og fjørfeproduksjon. Det har også kommet innspill om behov for kunnskapstiltak som kan støtte opp om praktisk gjennomføring av økologisk husdyrproduksjon.

storfe, hest, sau, geit, svin, kanin, hjort og fjørfe. Arealkravene som er nedfelt i økologiregelverket sikrer dyrene bedre plass enn i konvensjonell drift.

Husdyr på land skal ha tilgang til utendørsarealer, og helst beite. Planteetende dyr skal ha tilgang til beite i sesongen. Det er fastsatt spesifikke arealkrav til uteareal (luftegård) for de ulike dyreartene og også enkelte bestemmelser knyttet til utforming av arealene.

I økologisk akvakultur stilles det strengere krav til fisketetthet, medisiner og oppfølging av fiskens helse- og velferdstatus. Økologiske akvakulturvirksomheter skal sikre forebyggende tiltak og bruk av biologiske metoder som rensefisk for å ivareta fiskehelse og velferd.

Det er krav om at dyrene skal føres med økologisk produsert fôr.

6.1.7.4 Merking

Debios Ø-merke kan brukes til å merke økologiske produkter. EU-logoen for økologiske produkter kan også benyttes. Logoene kan brukes samtidig.

Økologisk merkede produkter kan være et alternativ for forbrukere som ønsker produkter hvor det er tatt ekstra hensyn til blant annet dyrevelferd og miljø i produksjonen.

6.1.8 Dyr til bruk i dyreassisterte intervensjoner

Dyreassisterte intervensjoner – DAI – kan kort beskrives som systematiske tiltak der dyr deltar i aktiviteter for å endre enkeltmenneskers livsforhold til det bedre.

Bruken av DAI har økt de siste 20 årene. Samtidig har oppmerksomheten på dyrets velferd økt. Dette gjenspeiles blant annet i nyere forskning på området, men kunnskapen om dyrevelferd ved DAI er foreløpig begrenset.

Boks 6.7 Aktører

Noen av aktørene som jobber med kunnskap, kompetanse og utdanning innen dyreassistert intervensjoner:

- Organisasjonen Hest og Helse arbeider med å samle og formidle resultater av forskning som dokumenterer effekt av bruken av hest i DAI, samt kurs og seminarer om hest i helsearbeid.
- Norsk Hestesenter tilbyr kurs i hest og hestehold for fysioterapeuter som ønsker å utdanne seg innenfor ridefysioterapi og for de som driver «Inn på Tunet»-virksomhet med hest.
- NMBU Senter for etter- og videreutdanning (SEVU) tilbyr i samarbeid med Dyrebar omsorg flere etterutdanningskurs innenfor DAI.
- Fagskolen Innlandet har etablert et studie-tilbud for dyreassisterte aktiviteter.

Det er vanlig å dele dyreassisterte intervensjoner inn i følgende typer aktiviteter; dyreassisterte aktiviteter (DAA), dyreassistert pedagogikk (DAP) og dyreassistert terapi (DAT). De ulike typene av intervensjoner kan utøves i en profesjonell sammenheng på en gård eller i en institusjon, men også som aktiviteter utført av frivillige. Bruk av servicedyr, som oftest servicehunder, i private hjem kan også omfattes.

6.1.8.1 Aktører innen dyreassisterte intervensjoner

Det er mange aktører som er involvert i DAI på ulike vis. Det er blant annet kursarrangører både for mennesker og hunder, utdanningsinstitusjoner, dokumentasjons-, informasjons- og formidlingsaktører, og godkjenningssinstanser.

6.1.8.2 Regelverk og standarder for bruk av dyr i dyreassisterte intervensjoner

Det er per i dag ingen særskilt forskrift for bruk av dyr til DAI, eller formelle kompetansekrav til gjennomføring av DAI. Det er likevel ikke slik at aktivitetene ikke er omfattet av offentlige regler. Dyrevelferdsloven inneholder mange bestemmelser som vil få anvendelse ved utøvelse av DAI.

Forskrifter

For produksjonsdyrene gjelder det egne holdforskrifter. Forskrift om fremvisning av dyr kan også inneholde bestemmelser som kan leses som en veiledning for hvordan dyrevelferdslovens krav skal etterleves i enkelte typer av DAI.

Standarder for bruk av dyr i DAI

Kvalitetssikring av virksomheter som benytter DAI er viktig for å ivareta sikkerhet for mennesker, oppnå ønsket resultat og sikre at dyrevelferden er ivaretatt. Det er derfor utviklet flere ulike standarder eller godkjenningsordninger både internasjonalt og i Norge.

The International Association of Human-Animal Interaction Organizations (IAHAIO)¹² har utarbeidet «White Paper 2014». Dokumentet ble utarbeidet for å gi omforente definisjoner for de ulike aktivitetene innenfor DAI og retningslinjer for å ivareta dyrevelferden ved bruk av DAI.

Inn på Tunet er tilrettelagte og kvalitetssikrede velferdstjenester på gårdsbruk. For å bli godkjent må gården følge KSL-standarder for den virksomheten de utfører. Stiftelsen Matmerk gjennomfører tredjepartsrevisjon etter KSL-standardene.

Hestenæringen har i samarbeid med Stiftelsen Norsk Mat utviklet en egen bransjestandard for virksomheter som benytter hest i ulike aktiviteter. Stiftelsen Norsk Mat har ansvar for drift av systemet og gjennomfører også revisjonen av virksomhetene etter denne standarden. Tilsvarende tilbud gis av tilbydere under Ut på vidda lærings- og omsorgstjenester. Tjenestene er basert på samisk kultur, inkludert dyr og reindrift. For å bli godkjent som Ut på vidda-tilbydere må reindriftsutøvere gjennomgå kurs. Statsforvalteren i Troms og Finnmark gjennomfører godkjenningen.

6.1.8.3 Behov for kompetanse

Økende bruk av dyr i tiltak innenfor aktivisering, pedagogikk og terapi overfor mennesker krever god kompetanse både om dyrevelferd og om gjennomføring og effekt av slike tiltak. Flere studiesteder tilbyr nå ulike delstudier, enkeltfag innbygget i andre studier og etterutdanningskurs på området.

Både regelverk og standarder som er relevante ved DAI er relativt skjønsmessig utformet og forutsetter god kompetanse hos dyreholder/

¹² Global paraplyorganisasjon. IAHAIO jobber med praksis, forskning og utdanning knyttet til DAI.

Boks 6.8 Eksterne innspill

Det er gitt innspill om at kunnskap om dyrevelferd for dyr som deltar i dyreassisterte intervensjoner (DAI) bør styrkes i utdanning for de som skal arbeide med DAI. Det er også foreslått at dyr som deltar i DAI må få jevnlig helsesjekk og tilsyn fra personale med atferdskompetanse, samt at det er behov for å utarbeide forskrift om dyrevelferd for dyr som deltar i DAI.

terapeut. Det er alltid dyreholder/terapeut som er ansvarlig for å ivareta god dyrevelferd, jf. dyrevelferdsloven § 6.

Ved bruk av servicehunder må man sikre at brukeren eller dennes foresatte har den nødvendige kompetanse til å ivareta dyrevelferden. Det påhviler et særskilt ansvar for organisasjoner som trener opp og utleverer dyr til slik bruk, jf. dyrevelferdsloven § 27. Det er også viktig å sikre at brukere som er disponert for å utøve vold mot dyr, ikke overlates ansvaret for dyr.

Gode resultater for bruker og sikring av dyrevelferd ivaretas også ved et godt forarbeid i form av utvelgelse og trening av dyr som skal brukes.

6.1.9 Legemidler til dyr

Norge har som følge av EØS-avtalen deltatt i det europeiske legemiddelsamarbeidet siden 2000, og forordning (EU) 2019/6 om legemidler til dyr er gjennomført i legemiddeloven. Denne forordningen regulerer godkjenning, overvåkning, tilvirkning, distribusjon, omsetning og bruk av legemidler til dyr. Forvaltningsansvaret for forordning (EU) 2019/6 er delt mellom Direktoratet for medisinske produkter (DMP) og Mattilsynet.

Samtidig som forordningen trådte i kraft i Norge, ble forskrift om legemidler til dyr fastsatt. Den samler det vesentligste av regelverket om legemidler til dyr, og gir utfyllende nasjonale bestemmelser der forordningen åpner for dette.

For å kunne markedsføre et legemiddel, inkludert vaksiner og premiks til medisinfôr i Norge, må det foreligge en markedsføringstillatelse fra Direktoratet for medisinske produkter. Forutsetningen for en markedsføringstillatelse er at lege-

middelprodusenten har dokumentert kvalitet, sikkerhet og effekt for legemiddelet i samsvar med kravene, og at den overordnede vurderingen av nytte og risiko er positiv. En markedsføringstillatelse blir bare utstedt dersom nytten av legemiddelet overstiger risikoen ved bruk, noe som bidrar til å sikre dyrets velferd. Overvåkningssystemet skal sikre at nytte-/risikovurderingen forblir positiv.

Det er viktig for dyrehelse og dyrevelferd at dyrehelsepersonell har tilgang til legemidler. Eksempler på kategorier med legemidler til dyr er vaksiner, anestesimidler, lokalbedøvelse, antibiotika og parasittmidler. Legemiddelmangel er et globalt problem. Norge er et lite marked for legemidler til dyr, og det er utfordrende å skaffe til veie en rekke legemidler. Per 1. mars 2024 er det mangel på 68 legemidler til dyr i Norge. Dersom det ikke finnes legemidler på det norske markedet som er viktige for å ivareta dyrehelse og dyrevelferd, kan veterinærer og fiskehelsebiologer søke om å få ta inn medisiner fra andre land gjennom unntaksordningen «spesielt godkjenningssfritak» i regelverket. Mangel på korrekt legemiddel, uansett årsak, kan påvirke dyrevelferden negativt, dersom en erstatning ikke er tilgjengelig.

I henhold til forskrift om rekvirering og utlevering av legemidler, kan veterinærer og fiskehelsebiologer rekvirere legemidler til dyr. Kravet til rapportering om eventuelle bivirkninger av legemidler er en viktig brikke i å overvåke sikkerheten til et legemiddel over tid, og dermed sikre god dyrevelferd.

Det finnes ingen godkjenningssystem for medisinsk-teknisk utstyr som brukes til behandling av dyr, men håndtering av medisinsk utstyr er regulert i dyrevelferdsloven § 8 og i forskrift om håndtering av medisinsk utstyr. Et nytt og relevant eksempel er utstyr som brukes til avlusing av oppdrettsfisk ved medikamentfri behandling, som lakselus har vist seg å utgjøre en vesentlig utfordring for fiskens helse og velferd.

Risikobildet har endret seg de siste årene, både for landdyr og akvatiske dyr, med utbrudd av nye sykdommer. Økt reisevirksomhet, import av dyr, fôr og utstyr, smitte hos viltlevende dyr, samt klima- og miljøendringer, er medvirkende til at alvorlige smittsomme dyresykdommer finner veien til Norge. Årvåkenhet og oppdatert kunnskap om endret risikobilde er viktig for alle som jobber med dyr.

6.2 Produksjonsdyr på land

Samfunnsoppdraget til landbruket er å sikre Norge befolkning nok og trygg mat produsert på norske naturressurser, og slik bidra til arbeid, god ernæring og helse. Regjeringens ambisjon er at dyrevelferden i norsk landbruk er verdensledende, og at regelverket for dyrevelferd opprettholdes og videreutvikles. Regelverket skal være basert på oppdatert kunnskap om dyrenes behov.

6.2.1 Dyrevelferdsprogrammene

Det er i dag dyrevelferdsprogram for svin, slaktekylling, kalkun, verpehøns, avlsdyr av fjørfe, storfe og sau. Programmene er tilpasset den enkelte art.

Dyrevelferdsprogrammene er et rammeverk for å jobbe systematisk med digital dokumentasjon og kontinuerlig forbedring av dyrevelferden i husdyrbesetninger. Jevnlige revisjoner i regi av Kvalitetssystemet i landbruket (KSL) er en del av alle dyrevelferdsprogram, og deltakelse i dyrevelferdsprogram er den eneste måten å fylle KSLs dyrevelferdskrav på.

Dyrevelferdsprogrammene er etablert og driftes av husdyrnæringene. Animalia har det faglige og administrative ansvaret for programmene. Dyrevelferdsprogrammene er utformet som bransjeretningslinjer som Mattilsynet har godkjent. Deltakelse i dyrevelferdsprogram er forskriftsfestet for svinehold og for hold av slaktekylling med dyretetthet over 25 kg/m².

Regelmessige besøk og oppfølging av veterinær er et sentralt felles punkt i alle dyrevelferdsprogram. Formålet er rådgivning for systematisk forbedring av velferd og helse i besetningen. Alle besøk dokumenteres i fagsystemet som er etablert for dokumentasjon og forbedring av dyrevelferd i den aktuelle produksjonen. Den viktigste kilden til data i dyrevelferdsprogrammene er besetningsveterinærens observasjoner og konklusjoner; avvik og forbedringstiltak. Forbedringstiltak skal planlegges i samarbeid mellom produsenten og besetningsveterinæren.

Varemottaker innhenter status i dyrevelferdsprogrammet ved innmelding av slakt eller egg. Denne informasjonen er en del av grunnlaget for oppgjøret til produsenten. Produsenter som unnlater å delta eller viser mangelfull oppfølging av programmet, kan få krav om redusert dyretetthet eller redusert pris ved levering til varemottaker.

Fortsatt god samhandling mellom myndighetene og næringen er viktig for videre utvikling og nytte av dyrevelferdsprogrammene.

6.2.2 Storfe

Storfehold omfatter spesialisert melkeproduksjon, såkalte kombibesetninger med både melkeproduksjon og fremføring av ungdyr til slakt, samt spesialisert kjøttproduksjon. Det er sannsynligvis større variasjon mellom storfebesetninger nå enn for 20 år siden når det gjelder driftsformer, spesialisering og størrelse på dyreholdene. Melkeproduksjonen har gjennomgått en strukturutvikling hvor antall besetninger har gått ned, og gjennomsnittsstørrelsen på de gjenværende og nyetablerte besetningene har økt.

6.2.2.1 Biologi

Storfe er drøvtyggere, som kan beite i opptil ni timer per døgn og bevege seg flere kilometer hver dag.

Storfe er flokkdyr og bruker flukt som sitt fremste forsvar. De har stor grad av synkron atferd og et sosialt system som bygger på både rangordning, individuelle preferanser og dannelse av «vennepar». Storfe kommuniserer hovedsakelig med kroppsspråk, fysisk kontakt, lukt og lyd. Storfeets kroppsspråk og øvrige signaler kan være vanskelig å oppfatte for mennesker.

Kua kalver én gang årlig. Kalven begynner tidlig å ete gress, men er ikke helt avvent før ved åtte–ti måneders alder.

6.2.2.2 Driftsformer og produksjon

I 2023 ble det holdt om lag 881 000 storfe i Norge, fordelt på 12 344 besetninger. Av disse var ca. 6 500 melkekubesetninger og ca. 6 000 ammekubesetninger. Mange driver med ammekuproduksjon i kombinasjon med melkeproduksjon. Gjennomsnittlig antall årskyr i melkekubesetninger (inkludert kombinertbesetninger) var 31 i 2023, og gjennomsnittlig antall årskyr i spesialiserte kjøttfebesetninger var 21. Norske besetninger er fremdeles i gjennomsnitt relativt små sammenlignet med besetninger i mange andre land.

Til tross for reduksjonen i antall melkebesetninger er melkeproduksjonen stabil. Dette skyldes at det har vært en vekst i antall store bruk og ytelse per ku har økt. Samtidig har antall ammekubesetninger steget. Storfeproduksjonen er spredt over hele landet, men det er flest storfebesetninger i Trøndelag og Innlandet, etterfulgt av Vestland og Rogaland.

I melkekuproduksjonen brukes i hovedsak rasen norsk rødt fe (NRF). Dette er en kombinasjonsku som produserer både melk og kjøtt. Det

Tabell 6.1 Oversikt over dyrevelferdsprogrammer for de ulike husdyrproduksjonene per 31.12.2023

Produksjon	Besetninger som er inkludert	Hovedinnhold	Reaksjoner ved manglende deltakelse eller oppfølging
Slaktekylling Siden 2013	Alle med tetthet > 25 kg levendevekt/m ²	Medlemskap i produksjonskontroll. Minimum 2 veterinærbesøk årlig. Funn og tiltak dokumenteres i det digitale systemet Helsefjørfe. KSL-egen- og eksternrevisjon. Tråputescore slakteri.	Redusert tetthet ved økt tråputescore (grenseverdier med trapp). Produksjon under 25 kg/m ² ved manglende deltakelse i programmet.
Kalkun Siden 2017	≥ 200 dyr/år	Som i slaktekyllingprogrammet.	Redusert tetthet ved økt tråputescore (grenseverdier med trapp).
Svin Siden 2019	Alle kategorier besetninger > 10 slakt/år eller ≥ 1 avlsgriser	1-3 veterinærbesøk årlig, avhengig av produksjonsstørrelse. Funn og tiltak dokumenteres i det digitale systemet Helsegris. E-læringskurs om velferd. Egenrevisjon av KSL-Svin.	DVP-trekk (50 øre). KSL-trekk. Tapt helsegristillegg.
Verpehøns Siden 2020	≥ 1 000 verpehøner	Elektronisk produksjonskontroll. Minimum 1 veterinærbesøk per innsett. Funn og tiltak dokumenteres i det digitale systemet Helsefjørfe. E-læringskurs plukking og avliving. KSL-egen- og eksternrevisjon.	Trekk 10 øre per kg egg.
Avlsdyr slaktekylling og kalkun Siden 2021	≥ 50 rugeeggghøner	Elektronisk produksjonskontroll. Min. 1 veterinærbesøk per innsett. Funn og tiltak dokumenteres i det digitale systemet Helsefjørfe. E-læringskurs plukking og avliving. KSL-egen- og eksternrevisjon.	Oppalere: Trekk 5 % per oppalsdyr. Rugeeggproducenter: Trekk 15 % per rugeegg.
Storfe Siden 2022	Alle besetninger med > 10 dyr ved søknad om produksjonstilskudd	Veterinærbesøk minst hver 16. mnd. med gjennomgang av egen protokoll som dokumenteres i Velferdsportal Storfe. KSL eksternrevisjon.	DVP-trekk 1 kr per kg på kjøtt 15 dager etter frist for besøk eller frist for å lukke avvik. KSL-trekk på melk og kjøtt 45 dager etter frist.
Sau Siden 2023	Alle besetninger med mer enn 30 vinterførede sau ved søknad om produksjonstilskudd	Veterinærbesøk minst hver 18. mnd. med gjennomgang av egen protokoll som dokumenteres i Velferdsportal Sau. KSL eksternrevisjon.	DVP-trekk 1 kr per kg kjøtt fra 15 dager etter frist for besøk eller frist for å lukke avvik. Ikke gyldig KSL, og 40 % trekk på slakteoppgjøret fra 45 dager etter frist for besøk eller frist for å lukke avvik.

Kilde: Kjøttets tilstand 2024. Animalia.

er vanlig at kua får to-tre kalver før hun slaktes. Om lag en tredel av kyrne utrangeres etter første kalv. Viktige årsaker til at kyrne slaktes relativt tidlig er at de inngår i kjøttproduksjonen på gården og at sykdomsrisikoen øker med kuas alder.

Spesialisert kjøttproduksjon kan deles opp i to produksjonsformer: Ammekubesetninger og rene fremføringsbesetninger som kjøper kalv fra ammeku- og melkebesetninger og fører dem frem til slakt. Ammekuproduksjonen er basert på løsdrift, der kalven går med mora og dier de første fire til seks månedene. Dyrene får ofte lang tid på beite i løpet av året, og noen går i helårs utedrift med enkle leskur.

Båsfjøs

Kortbås er den vanligste båstypen i Norge. Båsgulvet er typisk av betong, med liggematter og et tynt lag sagflis. Mykt liggeunderlag er et krav i forskrift om hold av storfe. Kutrener brukes for å holde liggearealet tørt og fritt for møkk. Kutreneren er en bøyle som henger over ryggen på kua for å gi strømstøt ved berøring hvis hun hever ryggen fremme i båsen. Bruk av kutrener er omdiskutert fordi elektriske støt forårsaker stress og ubehag. Kutrener er kun tillatt å bruke i melkeproduksjon. Den skal tilpasses hvert individ slik at den ikke er til unødig plage. Det har blitt mer oppmerksomhet på riktig bruk, og dette er et eget sjekkpunkt i dyrevelferdsprogrammet for storfe.

Løsdriftsfjøs

Løsdriftsfjøs har vært i bruk i Norge i om lag 40 år. Dyrene går løse sammen på et areal med egne plasser for aktivitet og hvile. Det er stor variasjon i areal, utforming og tekniske løsninger. I noen løsdriftsfjøs har dyrene tilgang til uteområder. Gulvet på aktivitetsoområdet kan være spaltegulv, fast dekke med gjødseltrekk eller talle/dypstrø. Fjøsene har liggebåser utstyrt med mykt liggeunderlag. Sammenliknet med båsfjøs gir løsdrift økt bevegelsesfrihet, bedre mulighet til å utøve naturlig atferd, generelt bedre helse, økt sosial samhandling og økt tilgang på miljøberikelser. Samtidig kan løsningen gi enkelte helseutfordringer (kalvehelse, klauvhelse), og konkurranse om ressurser kan være belastende for underlegne dyr. Tilstrekkelige og godt utformede spiseplasser, lett tilgang til drikkevann og god bredde i gangarealene uten blindveier, har stor betydning for dyrenes velferd.

Melkeroboter (Automatisk melkesystem – AMS) ble først tatt i bruk i løsdriftsfjøs i Norge tid-

Boks 6.9 Driftsform melkekyr

I dag er ca. 72 prosent av melkekyrne i løsdriftsfjøs. Ca. 54 prosent av besetningene er i løsdrift mens ca. 46 prosent av besetningene fortsatt er i båsfjøs. Til sammenlikning anslo TINE at bare 7 prosent av fjøsene for melkekyr var løsdrift i 2001, resten var da båsfjøs.

lig på 2000-tallet. I 2023 ble ca. 63 prosent av kyrne melket i AMS. Systemet brukes særlig i større besetninger. Én maskin kan håndtere inntil 60–70 dyr. Kyrne oppsøker melkeroboten selv og blir gjerne melket oftere enn ved faste melketider. Lang avstand til uteområdet kan være en utfordring i beitesesongen. Bruk av melkerobot åpner for nye muligheter til å overvåke helse og velferd hos kyrne.¹³

Miljøberikelser

Miljøberikelser brukes for å tilby adgang til naturlig atferd og tilføre positive stimuli. Miljøberikelse kan være for eksempel kløbørster, og narresmoker eller bevegelige gjenstander som brukes til kalv. Sosial samhandling som miljøberikelse er særlig viktig for dyrenes velferd, for kyr for eksempel ved gjensidig kroppsspleie eller brunstatferd, og for kalver ved lek.

Mosjon og beite

Forskrift om hold av storfe stiller krav om at alt storfe, med unntak av ukastrede hanndyr over 6 mnd. og spedkalv, skal sikres mulighet for fri bevegelse og mosjon på beite i minimum åtte uker i løpet av sommerhalvåret. Storfe som oppstalles i båsfjøs skal ha utvidet beitetid til minst 12 eller 16 uker. Arealsonen i regelverket for beitetilskudd er lagt til grunn for om dyreholdet har krav om minst 12 eller minst 16 ukers beite. For kalv mellom 3 og 6 måneders alder må det utøves et skjøn, avhengig av årstid m.m. Hovedformålet er adgangen til fri bevegelse og naturlig atferd. Beite krever godt tilsyn og forebygging og håndtering av velferdsutfordringer som insektplage, parasittangrep, gjørmete utearealer og ugunstige værforhold.

¹³ Informasjon fra «AMS-prosjektet». Prosjektet er et spleiselag mellom Norges Forskningsråd og TINE, DeLaval og Geno.

En del dyreholdere med fjøs som sto ferdig bygget før 1. januar 2014 har utfordringer med å finne egnede utarealer i akseptabel avstand fra fjøset til å gjennomføre kravet om fri bevegelse, mosjon og naturlig atferd på et beite. Mosjonskravet kan i slike tilfeller oppfylles ved å benytte luftegård. Luftegård var imidlertid ment som en «nødløsning».

Fôr og vann

Storfe føres med grovfôr i form av gress, ensilert gress, høy eller halm, og i tillegg kraftfôr i varierende grad avhengig av type produksjon. Tilgangen og kvaliteten på grovfôret har stor betydning for helse, velferd og ytelse hos storfe. Vann tildeles vanligvis i automatiske drikkekar.

Kalvingsbinge og oppstalling av kalv

Kalvingsbinge kreves i alle fjøs. Formålet er å gi både ku og kalv ro, god nok plass og gode hygieniske forhold rundt kalving.

Det er vanlig å skille kalven fra kua like etter kalving og å holde nyfødte kalver enkeltvis i binger den første tiden. Regelverket tillater i dag slik oppstalling i opptil åtte uker. De første dagene etter fødsel vil kalven under naturlige forhold ligge og gjemme seg. Oppstalling i enkeltbinger i opptil sju til ti dager tilfredsstiller dette behovet,

samtidig som dyreholder har kontroll på det enkelte dyrets fôropptak, helse og atferd. Etter dette blir verken kalvens sosiale behov eller bevegesbehovet ivaretatt i enkeltbinger. Det mest vanlige i norske besetninger er å ha kalven i enkeltboks i et par uker, før kalvene flyttes over i fellesbinger.

I noen tilfeller får ku og kalv være sammen i én til fire dager eller mer. Samvær mellom ku og kalv er et tema som siden forrige dyrevelferdsmelding har fått stor oppmerksomhet, både hos produsenter, i forskningsmiljøene og i samfunnsdebatten.

Ungdyr (slaktedyr og kviger for rekruttering)

Okser holdes som regel i fellesbinger med spaltegulv av betong. Fordelen er at dyrene selv trækker møkka ned i kjelleren slik at manuell skraping blir unødvendig. For at dette skal fungere, må det være en viss tetthet av dyr i bingene. Okser over to år (avlsokser) oppstalles i hovedsak i enkeltbinger eller på bås.

Siden 2004 har det vært krav om liggebåser eller liggeareal med tett gulv for hunndyr i nybygg. I eldre bygg kan kviger som har mer enn to måneder igjen til kalving, oppstalles på drenerende gulv i binger, på samme vis som okser.

6.2.2.3 Fysisk helse

Norske storfe har generelt god helsestatus, og alvorlige smittsomme sykdommer er sjeldne. Likevel er det andre sykdommer som kan ha stor betydning i den enkelte besetning.¹⁴ Det er ikke påvist nasjonal liste 1-sykdom hos storfe i Norge. Noen smittsomme sykdommer som tidligere var et problem, er utryddet, mens andre påvises sporadisk. Storfetuberkulose (bovin tuberkulose) ble påvist i 2022. Etter mange år med god status har det de siste årene vært utbrudd av ringorm (*Trichophyton verrucosum*). Den største risikoen for innførsel av dyresykdommer er med dyr fra utlandet. Det innføres lite storfe til Norge, og ingen dyr i 2023.¹⁵

Forekomsten av smittsomme klauvsykdommer i Norge var lenge lav, men har økt de siste årene. Ifølge Storfekjøttkontrollen ble det i 2023 påvist digital dermatitt i ca. 10 prosent av besetningene og klauvspalteflekmone i ca. 25 prosent. I Danmark forekommer digital dermatitt i tilnærmet 100 prosent av besetningene. Utviklingen i

Boks 6.10 Forskning på ku-kalv-samvær

De senere årene har flere forskningsprosjekter sett på løsninger for samvær mellom mor- og kalv, samt andre forhold som kan gi bedre kalvvelferd. Eksempler er Ku-kalv-prosjektet, SUCCEED, QualityCalf, SmartCalf-Care og CalfComfort som alle er prosjekter i regi av Veterinærinstituttet.

Forsøk har vist at gruppeoppstallede kalver har høyere fôropptak, lengre etetid, mer drøvtygging og mindre stereotyp atferd, som tungerringing, sammenliknet med individuelt oppstallede kalver. Gruppehold gir større areal totalt og muligheter for lek, som er en viktig positiv velferdsindikator. Grupper på fire til seks dyr fungerer godt. Grupper på mer enn ti kalver og grupper med aldersforskjell mellom kalvene på mer enn fire uker fungerer dårlig.

¹⁴ Dyrehelserapporten 2023. Veterinærinstituttet.

¹⁵ Tall fra SSB og KOORIMP (husdyrnæringens koordineringsenhet for smittebeskyttelse ved import).

Danmark har vist at dette kan utvikle seg til et stort dyrevelferdsproblem.

Helsekortsystemet og gode rapporteringsrutiner gir en god oversikt over helsetilstanden hos norsk storfe. Hver ku har sitt eget helsekort hvor samtlige behandlinger for sykdom eller fruktbarhetsproblemer registreres gjennom hele livsløpet. Veterinærene har siden 2010 plikt til å rapportere bruk av medisiner til produksjonsdyr.¹⁶ Dyrehelseportalen ble opprettet av næringen til dette formålet. Dyrehelseportalen kommuniserer med Kukontrollen,¹⁷ og sykdomsbehandlinger rapporteres direkte fra veterinæren.

6.2.2.4 Inngrep

Ifølge dyrevelferdsloven § 9 skal det ikke gjøres inngrep på dyr uten at det foreligger forsvarlig grunn ut fra hensynet til dyrets helse. Avhorning og kastrering er likevel tillatt når det er nødvendig ut fra hensynet til dyrevelferden eller andre særlige grunner.

Geno anslår at 30–40 prosent av NRF-populasjonen er kollet (naturlig hornløs). NRF-kalver født med anlegg for horn blir avhornet for å unngå skader på røktere og andre dyr.

Okser som skal på beite, blir vanligvis kastrert.¹⁸ Okser som blir kastrert blir som regel roligere dyr som blir enklere å håndtere for dyreholder. Kastrerte okser som får gå på beite vil også kunne få et friere liv.¹⁹

6.2.2.5 Avl

Systematisk avlsarbeid og utvikling av Norsk rødt fe (NRF) styres av genetikkelskapet Geno og har pågått siden 1935. NRF-rasen kjennetegnes av god produksjon av melk og kjøtt, god fruktbarhet og helse, samt lette kalvinger. Målet for NRF på sikt er en kollet rase slik at avhorning unngås.

Helse, fruktbarhet, kalvingsegenskaper, funksjonelt eksteriør og godt lynne er avlsmål med betydning for dyrevelferden. Disse egenskapene er samtidig viktige for både drift og økonomi. Utvikling av de ulike egenskapene overvåkes kontinuerlig, og vektingen i avlsmålet balanseres for å ivareta både produksjonsegenskaper og dyrevelferd.

¹⁶ Veterinært legemiddelregister.

¹⁷ Kukontrollen er den landsomfattende Husdyrkontrollen for melkekyr.

¹⁸ Lov om avgrensning i retten til å sleppa hingstar, oksar, værar og geitebukkar på beite (hanndyrlova).

¹⁹ Rådet for dyreetikk. Kastrasjon. Rådet for dyreetikk.

Geno leverer også avlsmateriale fra gamle norske raser, importerte melkeraser og kjøttfe. For kjøttfeavl har organisasjonen TYR et overordnet ansvar.

6.2.2.6 Transport

Årlig transporteres i underkant av 300 000 storfe til slakteri. Samlet transporttid påvirkes av tid til lasting og lossing, kjøreavstand, kjørestil og veikvalitet. Antall slakterier som slakter storfe er over tid betydelig redusert, men gjennomsnittlig transporttid har ikke økt tilsvarende. Strukturrendringene i storfeproduksjonen har ført til at gjennomsnittlig antall leverte dyr fra hvert dyrehold har økt, og det er dermed færre stopp per tur.

Storfe som sendes til slakt, skal være friske, identitetsmerket og skikket til transport. Dødelighet under transport har vært stabilt lav på 0,001–0,003 prosent over år. Variasjoner mellom år forklares i stor grad av enkelthendelser som trafikkulykker.

Det foregår noe transport av kalv, hovedsakelig oksekvalper fra melkebesetninger til fremføringsbesetninger.

6.2.2.7 Regel- og rammeverk

Hold av storfe er regulert i forskrift om hold av storfe. I tillegg gjelder forskrift om velferd for produksjonsdyr, som implementerer EUs direktiv 98/58/EF.²⁰

Storfenæringens arbeid med forebyggende helsearbeid, dyrevelferd, sykdomsforebygging og sykdomsbekjempelse koordineres og ledes av Helsetjenesten for storfe ved Animalia AS. Animalia drifter Storfekjøttkontrollen, som er produksjonskontrollen for ammekubesetningene (storfekjøtt). TINE drifter Kukontrollen, hvor mye data fra enkeltdyr og besetninger i melkeproduksjonen er lagret.

Næringen etablerte i 2022 dyrevelferdsprogram for storfe gjennom en felles bransjeretningslinje. Alle besetninger med minimum ti storfe er inkludert i programmet. Det omfatter ca. 99 prosent av alt storfe og ca. 93 prosent av alle besetninger. Brudd på retningslinjene medfører trekk i pris ved levering av kjøtt og melk. Formålet med dyrevelferdsprogrammet er å sikre dokumentert etterlevelse av offentlig regelverk og en kontinuerlig forbedring av velferden hos norske storfe.

²⁰ Council Directive 98/58/EC of 20 July 1998 concerning the protection of animals kept for farming purposes.

Kravene i dyrevelferdsprogrammet er blant annet veterinærbesøk, godkjent KSL og oppfølging av anbefalinger og avvik.

6.2.2.8 Velferdsutfordringer i dagens storfehold

Velferdsutfordringene for storfe skyldes hovedsakelig at oppstallingen ikke fullt ut ivaretar velferdsbehovene til dyrene. Produksjonsrelaterte sykdommer hos kyr og smittsomme sykdommer hos kalv utgjør i noen besetninger også velferdsproblemer.

Oppstalling på bås begrenser dyrenes mulighet for sosial kontakt, selvpleie og bevegelse. Stereotypisk atferd som tungerulling, skumtygging og slikking på innredningen kan være indikasjon på stress og frustrasjon. Det er mindre av slik atferd i løsdrift enn i båsfjøs.

Type gulv og liggeunderlag har betydning for dyrevelferden. Oppstalling av ungdyr i fullspaltebinger er problematisk med det å tilby dyrene nok plass og en bekvem liggeplass.

Tradisjonelt hold av kalv har vist seg å ha flere utfordringer for dyrevelferden. Atskillelse fra ku ved kalving og individuell oppstalling i kalvebokser gir lite sosial kontakt og bevegelsesfrihet. For små måltider og lang avstand mellom melkefôringene gir sultfølelse og udekket sugebehov som kan føre til at kalven suger på andre kalver. Gruppehold fra tidlig alder, tildeling av nok melk flere ganger i døgnet, tilgang på grovfôr av god kvalitet og drikkevann i tillegg til melk, er eksempler på bedre praksis fundert i oppdatert kunnskap.

Forekomsten av sykdom har betydning for dyrevelferden. De vanligste infeksjonssykdommene hos storfe er jurbetennelse (ca. 1/3 av alle behandlinger), luftveisinfeksjoner og mage-tarminfeksjoner. Omtrent 75 prosent av helseproblemmene hos kyr oppstår de første 30 dagene etter kalving.

Reproduksjonsproblemer²¹ og ulike klauvlidelser er også vanlig. Klauvlidelser er mer vanlig i besetninger med løsdrift enn i båsfjøs. Regelmessig klauvrøkt er nødvendig ved alle driftsformer.

Med nye driftsformer og økt kunnskap om fôring har fôringsbetingede produksjonssykdommer som ketose og melkefeber blitt betydelig redusert. Kalvingsvansker er registrert ved knapt 1,3 tilfeller per 100 årskyr.

Det er mer kalvesykdom og høyere kalvedødelighet i større besetninger. Diaré og luftveissykdom utgjør ca. 80 prosent av rapporterte lidelser

²¹ Som for eksempel aborter, svakfødte dyr, dårlig fruktbarhet.

Boks 6.11 Eksterne innspill

I alt 13 instanser har kommet med innspill om konkrete tiltak, og/eller forslag til mer langsiktige mål for å bedre dyrevelferden for storfe. De fleste av innspillene omhandler temaene underlag, ku/kalv-samvær og løsdrift. Blant andre temaer som er nevnt av flere instanser, er areal og levemiljø, oppstalling av kalv, utegang og bevegelsesfrihet.

for kalv. Disse sykdommene kan i stor grad forebygges ved å bedre fjøsmiljøet. Kalver og ungdyr på beite behandles gjerne mot innvollparasitter.

EFSA publiserte i mars 2023 en risikovurdering av velferden til melkekyr i EU. Halthet ble identifisert som et av hovedproblemene uavhengig av oppstallingssystemer. Andre utfordringer var manglende bevegelsesfrihet og mulighet for hvile, jurbetennelse og ulike produksjonssykdommer. For båsdrift ble manglende mulighet til å utføre pelsstell/selvpleie fremhevet. EFSA anbefaler derfor å unngå oppstalling på bås. Hver ku bør ha et totalareal på minst 9m² i løsdrift, store nok liggebåser med mykt underlag og tilgang til uteområder. Dyrematerialet, helsesituasjonen og driftssystemene i Norge er ikke direkte sammenliknbare med EU, men flere av forholdene i EFSA-rapporten er likevel relevante, spesielt når det gjelder levemiljø.

6.2.3 Sau

Om lag halvparten av dagens gårdsbruk med husdyrhold har sau. Antall saueprodusenter har vært mer stabilt enn antallet i de andre husdyrproduksjonene, selv om det har vært en reduksjon på om lag 40 prosent de siste 20 årene. Antall vinterfôrde sau har vært relativt stabilt.

6.2.3.1 Biologi

Sauer er flokkdyr, og kan bevege seg over store områder. Flokken vender tilbake og benytter samme områder og stier i år etter år. Sauer har ingen utpreget rangorden. Når plassen er begrenset, som i et fjøs, etableres det likevel en rangorden som påvirker det enkelte dyrs tilgang til ressurser som fôr og liggeplasser. Forsvaret mot fiender består fra naturens side i å være en del av en flokk og oppdage farer så tidlig at flokken kan trekke seg

unna. Sauen har et kroppsspråk som ikke er lett å tolke for mennesker. Den ytrer seg sjelden med lyd ved smerte eller redsel og gir fort opp å gjøre fysisk motstand. I stressende situasjoner, for eksempel ved klipping, forholder den seg ofte helt passiv. Det kan likevel påvises betydelig økning av hjertefrekvensen i slike situasjoner, noe som viser at sauene opplever stress. Begge kjønn blir kjønnsmodne i løpet av første leveår. Sauen er vanligvis drektig i 144–149 dager, avhengig av sauerase. Jo flere foster ei søye bærer på, jo kortere er drektigheteten.

6.2.3.2 Driftsformer og produksjon

Saukjøtt utgjør ca. åtte prosent av den totale kjøttproduksjonen i Norge, og inntektene fra sauehold kommer fra kjøtt og ull. Som nisjer finnes produksjon av pelsverk og skinnfeller, samt ost av sauemelk og utleie av sau for landskapspleie. Noen holder også et fåtall sau som hobby.

Det var ca. 13 000 sauebesetninger i 2023. Besetningene hadde til sammen ca. 890 000 vinterfødte dyr. Det meste av saueholdet drives i kombinasjon med annen landbruksnæring, tilleggsnæring eller lønnsarbeid utenfor gården.

Sauen er et utpreget beitedyr. Avhengig av klima og værforhold kan sauene gå ute på beite i fem til åtte måneder av året de fleste steder i landet. Beitene varierer fra fjell- eller skogsbeite (utmark) til inngjerdet beite i nærheten av hjemgården (innmark). Produksjonen er hovedsakelig basert på utmarksbeite. I områder med gjentatte roviltangrep har innmarksbeite blitt mer vanlig.

Dyrene er vanligvis innendørs om vinteren. Både isolerte og uisolerte sauehus brukes, samt ulike løsninger med tilgang til uteområde. Høsten regnes gjerne som starten av året i saueproduksjonen med utvelging av søyer for videre avl, paring, inseminering og oppføring mot lammingen. Høsten er også avslutningen på forrige sesong, ved at årets lam sendes til slakt. Vinteren handler hovedsakelig om riktig fôring av de drektige søyene og forberedelser til lammingen. Lamming foregår inne i perioden fra mars til mai, avhengig av landsdel. Det er vanlig å slippe dyrene ut noen uker etter lamming.

Sau som beiter i utmark i sommerhalvåret, sankes inn om høsten for enten å få dem i hus eller levert til slakt, eventuelt etter en periode på innmarksbeite. Sauene klippes gjerne to ganger i året.

Utegang for sau innebærer driftsformer hvor dyrene holdes ute utenom ordinær beiteperiode, med tilgang til enkle husdyrrom (leskur). Helårs

utedrift uten noen form for husdyrrom krever tillatelse fra Mattilsynet. Slik tillatelse gis først og fremst til dyrehold med gammelnorsk spelsau, villsau eller andre hardføre raser, og krever at klima og terreng kan tilby dyrene mat, vann og ly året igjennom.

I Norge er det ikke fastsatt spesifiserte arealkrav for sau i konvensjonell drift. Vanlig praksis er å gi søyer et areal på mellom 0,75 og 0,90 m² per dyr i binger med drenerende golv, og 1,4 m² ved hold på talle. I økologisk drift er det arealkrav på 1,5 m² per sau og 0,35 m² per lam. For begge driftsformer er det krav om bekvem, tørr og trekkfri liggeplass der alle dyrene kan ligge samtidig. Sauebingene har vanligvis drenerende gulv av strekkmessing eller plastrister, sjeldnere trespalter eller talle. Små lam skal ha tilgang til tett liggeunderlag med tilfredsstillende varmetekniske egenskaper.

Utenom beitetida får dyrene gressilo og/eller høy. Kraftfôr brukes som tilskuddsfôr til søyer og lam.

6.2.3.3 Fysisk helse

Alvorlige smittsomme sykdommer

Norge er fri for mange av de alvorlige smittsomme sykdommene hos sau som finnes i andre land. Andre sykdommer kan likevel ha stor betydning i den enkelte besetning. Nasjonal liste 1-sykdommer påvises ikke hos sau i Norge. Sykdommen Mædi ble sist påvist 2019. Mædi er en nasjonal liste 2-sykdom som gir kronisk lungebetennelse.

Skrapesyke er en liste 2-sykdom som finnes i to former – klassisk og atypisk (skrapesyke NOR98). Årlig blir mellom 5–12 tilfeller av skrapesyke NOR98 påvist, mens klassisk skrapesyke sist ble påvist i Norge i 2009. Skrapesyke er en prion-sykdom som langsomt gir dødelige forandringer i hjernen.

Ondartet fotråte ble etter all sannsynlighet introdusert til Norge med importerte sauer i 2008. Totalt ble ca. 140 dyrehold smittet. Sykdommen gir store lidelser for dyrene. Det nasjonale samarbeidsprosjektet «Friske føtter» ble etablert for å kartlegge og bekjempe fotråte hos småfe. Prosjektet ble avsluttet i 2014. Det er ikke påvist ondartet fotråte siden 2019.

Sykdommen blåtunge ble påvist i fem sauehold i Agder september 2024. Sykdommen kan være dødelig for sauer. Blåtunge er en liste 1-sykdom som primært rammer sau og storfe, men kan også ramme andre drøvtyggere. Sykdommen

smitter ikke direkte mellom dyr, men blir overført mellom dyr av blodsugende sviknott.

Mange smittsomme sykdommer hos sau har lang inkubasjonstid (tiden fra dyrene blir smittet til de viser symptomer). Slike sykdommer har et stort spredningspotensial og har ofte et langsomt forløp som gjør at smitten kan være vanskelig å oppdage. Et strengt regelverk for forflytning av sau innenlands skal forebygge smittespredning.

Manglende oppfylning av krav om helse, dokumentasjon og smittevern ved flytting av sau øker faren for forekomst og spredning av alvorlige smittsomme sykdommer som kan gi dårlig dyrevelferd og få store samfunnsmessige konsekvenser.

Vaksinering og behandling mot innvollsparasitter er viktige forebyggende tiltak, særlig for sau som går på innmarksbeite.

Saueholdere har plikt til å føre opptegetninger over sykdom, skader og dødelighet i besetningen. Totalt 41 prosent av sauebesetningene i Norge er medlemmer i Sauekontrollen, og 53 prosent av søyene er registrert der.

6.2.3.4 Tap av lam

Tapstall registrert i Sauekontrollen de siste årene viser at dødelighet, inkludert dødfødsler, for lam fra fødsel frem til slipp på beite, er knappe 9 prosent. Ytterligere 4 prosent dør på sommerbeite. Av totaltapet skyldes over 30 prosent dødfødsler. Det er vanlig å vaksinere drektige søyer årlig for å beskytte lammene mot flere dødelige infeksjonssykdommer. Hos lam forekommer likevel en rekke sykdomstilstander, blant annet mage-tarmproblemer med diaré, lungebetennelse, leddbetennelse, sjudogg og ulike mangeltilstander.

6.2.3.5 Inngrep

Det foretas ikke rutinemessige operative inngrep på sau i Norge. Klipping av besetningsmerker (bumerker) i ørebrusken er forbudt. Det er obligatorisk å merke dyrene med plastmerker som gjennomborer øret. Merkingen medfører håndtering og kortvarig smerte, men regnes ikke som en vesentlig belastning for dyret. Værlam født tidlig på året blir kastret, da disse kan bli kjønnsmodne før vanlig sanketidspunkt på høsten. Kastrasjon utføres av veterinær med bedøvelse og langtidsvirkende smertelindring.

6.2.3.6 Avl

Det er over 20 saueraser i Norge, og antallet øker stadig gjennom import av dyr, embryo og sæd. De største sauerasene er ifølge Sauekontrollen norsk kvit sau (65 prosent), spælsau (13 prosent) og gammalnorsk spælsau (6 prosent). Norsk kvit sau og spælsau er produktive raser, med høyt lammetall, god tilvekst og god kjøttfylde. Her drives det et intensivt avlsarbeid basert på moderne avlsprinsipper, inkludert gentesting og genomisk seleksjon. Seleksjonen legger også til rette for å fremme en robust sau og med god dyrevelferd. Fødsler med mer enn to lam er en påkjenning for søya både før og etter fødsel, og gir økt risiko for sykdom hos både søye og lam, og økt risiko for lammetap. Forekomsten av en genvariant som kan gi svært store kull (finnevarianten), er kraftig redusert de siste tiåra. En genvariant som gir ekstra stor kjøttfylde er fjernet, da mutasjonen i dobbel dose ikke var forenlig med god dyrevelferd. De andre rasene i Norge er mindre produktive og benyttes ofte i et mer ekstensivt dyrehold.

6.2.3.7 Transport

Nesten alle slaktedyr transporteres til slakteri. Livdyromsetning av sau foregår i hovedsak innenfor egne soner for å begrense smitterisiko. Av norske bønder er det ca. 35 prosent som ikke har transport av sauen til beite, og rundt 50 prosent transporterer sauen sin under 50 kilometer. Lokalt foregår dette gjerne med bil- eller traktor-tilhenger. Over lengre avstander brukes dyretransportbiler med to eller tre etasjer.

Stresspåkjenningen for dyrene er størst under på- og avlesning. Sau og lam tåler godt å bli transportert uten fare for dyrenes velferd, så fremt de er friske, i god kondisjon og kravene til ventilasjon og areal er oppfylt. Det er ikke tillatt å transportere dyr som er skadet eller syke, drektige søyer siste 15 dager før forventet lamming eller lam som er yngre enn 10 dager (unntak inntil 100 kilometer). Dødelighet under transport har vært stabilt lav på 0,001–0,003 prosent over år.

6.2.3.8 Slakting

I 2023 var 23 anlegg registrert med egen slaktelinje for småfe i klassifiseringsordningen. I tillegg finnes enkelte små slakterier. Det brukes boltepistol eller elektrisk strøm for bedøvelse på slakteri. Avblødning foretas ved at halsen overskjæres inn til nakkevirvlene. Andelen kasserte sau er svært lav og har vært stabil de siste årene.

6.2.3.9 Regel- og rammeverk

Saueholdet er regulert gjennom forskrift om velferd for småfe og forskrift om velferd for produksjonsdyr, som implementerer direktiv 98/58/EF²².

Alle som har over 30 vinterfôrede sau er inkludert i dyrevelferdsprogrammet for sau (DVP sau), det vil si ca. 93 prosent av all sau og ca. 69 prosent av alle besetninger. Fra 2028 er ambisjonen å få med alle som leverer slakt og søker om produksjonstilskudd for sau. Det er også mulig å delta i dyrevelferdsprogrammet for produsenter som har færre enn 30 vinterfôrede sau.

Helsetjenesten for sau arbeider med forebyggende helsearbeid, mens sauekontrollen gir en helhetlig oversikt over dyrene og deres produksjon fra lamming til slakt og danner grunnlag for avlsarbeidet. Rådgivning og forebyggende helsearbeid i den enkelte besetning gjennomføres av lokale veterinærer, gjerne i samarbeid med rådgivere fra slakteriene.

6.2.3.10 Velferdsutfordringer i dagens sauehold

I tillegg til mange og store produksjonssauehold er det også en del små og hobbypregede sauehold. Det er derfor større variasjon i profesjonalitet og kompetanse i sauehold sammenliknet med andre produksjonsdyrehold.

I sommerhalvåret får de fleste sauer gode muligheter til å utøve naturlig atferd. Lammene får gå med moren, og beitesesongen er lang.

Det er krav om tilsyn minst én gang per uke mens sauen er på utmarksbeite i områder uten særskilt risiko. Ved mistanke om økt fare skal dyrene ha tilsyn oftere.

Det er vanlig å utstyre voksne søyer på utmarksbeite med bjelle. Bjeller er et hjelpemiddel både under tilsyn og ved sanking. I områder med tap til rovvilt pålegges saueier å merke søyene med fargekoder som angir lammetallet. Dette gir et mer effektivt tilsyn, idet man raskere oppdager at lam er blitt borte. Dyreholderen kan også bruke lammemerker som hjelpemiddel for å holde oversikt over flokken. Radiobjeller som sender signaler over mobiltelefonnettet eller satellitt, gjør at sauene kan lokaliseres på en effektiv måte. Virtuelle gjerder som markeres med lydsignaler og strømstøt er kommet på markedet de senere årene, men høye kostnader har foreløpig begrenset bruken av disse.

Av 1,9 millioner sauer som ble sendt på beite i 2022, gikk ca. 108 000 dyr (5,8 prosent) tapt. De fleste av disse var lam. Det er 74 prosent av besetningene som er tilsluttet organisert beitebruk. Disse har to prosentpoeng lavere tap enn i besetninger som ikke er med. Ordningen gjennomfører forebyggende tiltak og organisert tilsyn. Tapsårsakene kan deles i sykdom, skader/ulykker, forgiftning og rovviltangrep (omtalt i kap. 6.1.6). Det påligger dyreholderen å forebygge tap og skader på beitedyrene. Viktige forebyggende tiltak er god kondisjon på dyrene før slipp, kartlegging av tapsårsaker og tilsyn i beiteperioden.

Sykdom og skade

De vanligste sykdomsproblemene som mastitt (jurbetennelse), børbetennelse, luftveisinfeksjoner og leddsykdommer medfører smerte og påkjenninger for sauen, mens kostnaden ved å tilkalle dyrlege ofte blir stor sett opp mot dyrets økonomiske verdi. Dette øker risikoen for at dyr ikke blir behandlet eller avlivet i tide.

Lam og unge sauer rammes i særdeleshet av sykdommen alveld. Årsaken til alveld er ikke fullt ut kjent, men liljeplanten rome (*Narthecium ossifragum*) har en viktig betydning.

Sykdommen sjodogg skyldes en bakterie (*Anaplasma phagocytophilum*) som overføres med infisert flått.

I enkelte områder med lavereliggende skogsbeiter på Vestlandet, men også på Sør- og Østlandet, er fluelarver en utfordring.

Sau på beite påføres også lidelser og død på grunn av rovvilt, andre sykdommer, innvollsparasitter, ulykker i terrenget, hekting i gjerder, påkjørsler og løshunder. Løse hunder og manglende respekt for båndtvang er et økende problem, særlig i områder med mye hytter.

Tap til rovvilt

Tilstedeværelse av og angrep fra rovvilt påfører dyra påkjenninger i form av frykt og stress, skader og smerte. Bjørn og ulv kan skade et stort antall sauer på kort tid. Mange dyr jages, løper utfor skrenter eller liknende og skades, flokker blir spredt, og lam kommer bort fra morddyrene. Gjentatte angrep fra rovdyr er et betydelig dyrevelferdsproblem, og går ut over hele flokkens mulighet for å hvile og beite.

Om lag 0,85 prosent av sau og lam sluppet på utmarksbeite i 2023, ble erstattet som tapt til frettet rovvilt. Under rovviltangrep kan tap på besetningsnivå komme på 30 prosent eller mer. For

²² Council Directive 98/58/EC of 20 July 1998 concerning the protection of animals kept for farming purposes.

beitesesongen 2023 ble 17 464 sau og lam erstattet av staten som sannsynliggjort drept av fredet rovvilt. Dette er en økning på drøyt tusen sammenlignet med beitesesongen 2022. Dokumentasjonsarbeidet er krevende, og bare 5-6 prosent av tap som erstattes er meldt inn fra dyreeier til Statens naturoppsyn og videre dokumentert som tapt med verifisert skadevolder av Statens naturoppsyn. Det siste tiåret har antall sau og lam omsøkt og erstattet som tapt til fredet rovvilt blitt redusert sett i forhold til forrige tiårsperiode, fra 39 085 i 2006 til 17 464 i 2023.²³ En stor del av nedgangen kan forklares med reduksjon i antall dyr sluppet på utmarkbeite i en del områder med historisk høye tap. I enkelte områder kan tapene fortsatt være store. Staten yter erstatning for sau drept av jerv, gaupe, bjørn, ulv og kongeørn.

Tilsyn og stell av sau på utegang og ved utedrift

Hold av sau på utegang med enkle husdyrrom eller i helårs utedrift (uten hus) krever tilstrekkelig kompetanse og mye oppfølging i dyreholdet for å sikre god dyrevelferd. Det kan være krevende å føre forsvarlig tilsyn og sikre fôr- og vann-tilgang for dyr som går i utedrift året rundt på øyer og i vanskelig tilgjengelig terreng, særlig ved dårlig vær vinterstid. Dette gjør denne typen sauehold spesielt utsatt for dyrevelferdsproblemer som følge av mangelfullt tilsyn og stell.

Areal og underlag i inneføeringsperioden

Regelverket krever at dyrerom og binger skal være utformet slik at dyrene har gode muligheter for sosial kontakt, bevegelse og annen naturlig atferd. I inneføeringsperioden kan det i noen tilfeller bli trangt, ikke minst når søyene er høydrektige, og under lamming. Vannforsyningen kan være et kritisk punkt, spesielt når dyrene er plassert i enkeltbinger under lamming. Det kan oppstå fare for spenetråkk.

Strekkmetall er vanlig som underlag i sauebinger. Skader på haler, klauver og spener er ikke uvanlig med dette underlaget, og det kan oppleves som kaldt å ligge på for lam og nyklipt sau. Sau foretrekker trespaltegolv fremfor strekkmetall som liggeunderlag, særlig når de er klippet. Ulempen er at tregolv slites raskt. Plastrister er et annet alternativ til strekkmetall. Det er lunere og mer bekvemt, men kan være glatt og gir mindre klauv-

Boks 6.12 Driftsløsninger i inneføeringsperioden

Prosjektet «FåreBygg»¹ har forsket på hvordan ulike bygningsløsninger og tilgang til uteareal påvirker sauens helse, velferd og produksjon. Resultatene viste blant annet at ved et areal på 0,75 m² per søye stod dyrene oftere, og de lå tettere inntil hverandre, synkroniserte liggeatferden mindre og hadde flere negative interaksjoner med de andre søyene og miljøet rundt. Dette ble ikke observert ved et areal på 1,5 m², og søyene utøvde mer av sin ønskede atferd. Sauer med tilgang til uteområder i inneføeringsperioden viste også mer positiv atferd.

¹ FåreBygg var et samarbeid mellom NMBU, Veterinærinstituttet, NIBIO og sauenæringa og Animalia, finansiert av Forskningsmidlene for jordbruk og matindustri (FFL/JA).

slitasje. Tørr talle er et meget behagelig underlag for dyrene. Bruk av talle krever nok strø og regelmessig klauvpleie.

6.2.4 Geit

Det har vært en betydelig strukturendring i geiteholdet de siste 20 årene, og geit er det husdyrslaget som har gått sterkest tilbake i Norge. Antall produsenter er redusert med om lag 60 prosent, og gjennomsnittlig kvotestørrelse per bruk har økt tilsvarende. Andelen aktive seterbruk med geit er synkende, med tap av beiteressurser, redusert biologisk mangfold og gjengroing av kulturlandskap. Det er likevel et stort mangfold når det gjelder produksjonstype, raser, besetningsstørrelser og erfaring hos produsentene. Spennet går fra noen store melkegeitbesetninger og geitebønder med lang erfaring, til mange små og nyere hobbybesetninger. Hold av ammegeiter for kjøttproduksjon har økt raskt, og det er nå tre ganger så mange besetninger med ammegeiter som besetninger med melkegeiter. Ammegeitbesetningene er imidlertid små. Totalt antall melkegeiter er om lag fire ganger så høyt som antall ammegeiter.

6.2.4.1 Biologi

Geiter er livlige og sosiale dyr, som er mer nysgjerrige og mindre fryktsomme enn sauer. Geiter

²³ Rovbase.no.

lærer lett, og bruker mye tid på positiv sosial atferd. De steller og slikker hverandre og søker nærhet til hverandre. Flokkinstinktet er sterkt, men de oppsøker gjerne folk for å få selskap. Geiteflokkene har en tydelig rangorden. Geita tar seg frem i vanskelig terreng, de foretrekker busker før gress og er det mest effektive beitedyret til å hindre at kulturlandskap gror igjen. Geita blir kjønnsmoden i 5–8 måneders alder og har brunstsesong om høsten. Drekthetstiden er 148 dager. Geita får ett til to kje per år og føder normalt i januar–mars.

6.2.4.2 Betydning og omfang

Geiter holdes i all hovedsak for melkeproduksjon. Men antallet besetninger med nisjeproduksjon av kjøtt og ull øker, og geit brukes også stadig mer til landskapspleie.

Det var ca. 1 600 geitehold i 2023 med til sammen om lag 71 000 dyr (melke- og ammegeit, bukker og ungdyr). Rundt 260 dyrehold leverte melk til Norsk Melkeråvare og/eller drev egen foredling av melk, og disse hadde til sammen drøyt 32 000 melkegeiter. I 2023 var gjennomsnittet for melkegeitbesetninger om lag 138 årsgeiter, mens de største brukene hadde omkring 350 geiter. Ammegeiter går sammen med kje og holdes ikke for melkeproduksjon, men vanligvis for kjøtt eller ull. Det var ca. 850 dyrehold med ammegeit i 2023, og antall vinterfôrede dyr var drøyt 10 000. Dyreholdene er små, med gjennomsnittlig færre enn 12 ammegeiter. I 2023 ble det slaktet i underkant av 27 000 geiter, hvorav om lag 17 500 kje.

Hoveddelen av norske geiter kjeer i perioden januar til mars og er på beite i sommersesongen. De største konsentrasjonene av geit finnes i vestlandsfylkene, Trøndelag og Troms. Rogaland, Agder og Viken²⁴ har få eller ingen geitebruk.

Norsk geitemelkproduksjon baserer seg i utstrakt grad på utmarksressurser. Mange av geitebrukene er lokalisert i deler av landet som er lite egnet for annen intensiv jordbruksproduksjon, og er dermed viktige bidrag til bosetning og næringsvirksomhet.

Totalt produseres knapt 19 millioner liter melk per år, som er mer enn industriens behov. Geitemelk brukes i all hovedsak til produksjon av ost. Om lag halvparten av kjeene føres frem til rekruttering av besetningen eller til slakt, mens resten avlives rett etter fødselen.

Boks 6.13 Virtuell inngjerding

Et norsk system for virtuell inngjerding av beitedyr – Nofence – har vært i kommersielt salg siden 2018, først til bruk på geit. Systemet består av en app og en klave som gir posisjonsdata og kommuniserer med appen og webportalen over mobilnettet. Dersom et dyr nærmer seg den virtuelle grensen, gir klaven fra seg et lydvarsel. Dersom dyret ignorerer lydvarselet og krysser «gjerdet», gir klaven et strømstøt, som er vesentlig svakere enn fra et vanlig elektrisk gjerde. Etter en innlæringsperiode lærer dyrene seg å snu på lydvarselet og holder seg stort sett innenfor «gjerdet». Det er dokumentert at systemets virkemåte og effekt på dyrevelferd ikke står i strid med dyrevelferdslovens bestemmelser om driftsformer, metoder, utstyr og tekniske løsninger (§ 8). Forsvarlig bruk forutsetter god opplæring av dyreholderen og innlæring av systemet for dyrene, samt tilstrekkelig tilsyn både med dyrene og gjerdesystemet. Systemet brukes i dag også på andre beitedyr, spesielt storfe.

De senere årene har det vært en økning i antall besetninger med boergeiter, som primært holdes for produksjon av kjøtt. I noen land holdes geiter for ullproduksjon (kvalitetene kasjmir og mohair/angora), og ullproduserende raser er også importert til Norge. Hver geit gir lite ull (200 gram/år), og produksjonen er meget arbeidskrevende.

Utmarksbeiter brukes i utstrakt grad i sommerhalvåret, men antall beitedager varierer mellom landsdelene. I 2023 var gjennomsnittlig antall beitedager 128 (tilsvarer drøyt 4 måneder), og om lag 25 prosent av melken produseres i beiteperioden. Regelverket krever minst 16 uker beite i året. Stølsdrift sommerstid med utnyttelse av fjellbeiter inngår i driftsopplegget mange steder.

Virtuell inngjerding gjør det mulig å utnytte beiter og drive landskapspleie i terreng der det er vanskelig å bruke fysiske gjerder, og man unngår at dyr kan sette seg fast i gjerder.

Oppbinding av geit er ikke tillatt, med unntak for bukker i paringssesongen. I innefôringsperioden holdes melkegeiter i binger med 15 til 25 dyr per bing, eller hele flokken holdes i en til to store binger. Geitefjøs har i dag større areal per dyr, enn for 20 år siden, blant annet som følge av pro-

²⁴ Fra 01.01.2024 ble Viken fylke delt i tre nye fylker: Akershus, Buskerud, Østfold.

sjektet «Friskere geiter», hvor anbefalingen var 1,5 m² per geit. Dette er i tråd med innearealkravet i økologisk produksjon. De fleste geiter har ikke tilgang til uteareal om vinteren, og inneareal per dyr varierer mye.

Den vanligste gulvtypen er plastrister, etterfulgt av strekkmetall og halmtalle. Ulike former for miljøberikelser finnes i de fleste fjøs, som børster, liggehyller, klatreplataer, trevirke til å gnage på og så videre.

Geiter har som oftest fri tilgang på grovfôr i innefôringsperioden.

6.2.4.3 Fysisk helse

Tidligere utgjorde sykdommer de viktigste velferdsproblemene hos geiter. Med prosjektet «Friskere geiter» er sykdommene byllesyke, caprin artritt/encefalitt (CAE) og paratuberkulose sanert bort fra mange besetninger. Sykdommer som skyldes parasitter, er utbredt hos geit.²⁵

Norge er fri for mange av de alvorlige smittsomme sykdommene hos geit som finnes i andre land. Nasjonal liste 1-sykdommer påvises ikke hos geit i Norge. Caprin artritt/encefalitt (CAE) er en nasjonal liste 2-sykdom, som fortsatt påvises.

Mange smittsomme sykdommer hos geit har lang inkubasjonstid og et snikende forløp, og smitten kan være vanskelig å oppdage. Caprin artritt/encefalitt (CAE), paratuberkulose og skrapesyke er eksempler på slike sykdommer. Det er derfor et meget strengt regelverk for forflytting av geit innenlands.

Forflytning av geit i strid med regelverket øker faren for forekomst og spredning av alvorlige smittsomme sykdommer som kan gi dårlig dyrevelferd og ha store samfunnsmessige konsekvenser.

Det innføres sjelden geit til Norge, så risikoen for smitte med dyr fra utlandet er liten.

6.2.4.4 Inngrep

De fleste geiteraser har horn, selv om enkelt dyr kan være naturlig kollet. Hos geit er genet for kollethet koblet til et gen som gir tvekjønnethet (hermafroditisme). Dermed er det vanskelig å øke andelen kollede dyr i den norske geitepopulasjonen ved hjelp av avl. Geiter med horn kan lettere skade andre geiter og røktere. Det er mindre aggressivitet i binger med geiter uten horn. Avhorning er tillatt på kje yngre enn fire uker og må utføres av veterinær. Inngrepet gjøres rutine-

Boks 6.14 Hvordan har egentlig norske geiter det?

Prosjektet «Husdyrmiljø i norsk geiteforhold» kartla oppstallingsforhold i geiteholdet i Norge. Et sentralt mål med prosjekter var å få mer kunnskap om husdyrmiljø og trivsel hos dyr og mennesker. Prosjektet påpekte følgende forhold som kan bedre dyrevelferden: Gulvtype, strø i bingen, liggeplass med fast gulv, uteområde og miljøberikelser.

Norges miljø- og biovitenskaplige universitet (NMBU) ledet prosjektet i samarbeid med TINE, finansiert av Forskningsmidlene for jordbruk og matindustri (FFL/JA).

messig i mange dyrehold. Alvorlige skader på hjernen kan forekomme, og avhorning er derfor ikke uten dyrevelferdsmessige utfordringer.

Kjøttproduksjon på kje på beite øker behovet for kastrering. Inngrepet utføres med bedøvelse og smertelindring av veterinær.

6.2.4.5 Avl

Den norske geitepopulasjonen består hovedsakelig av rasen norsk melkegeit. Tidligere lokale raser og typer som telemarksgeit, dølageit, vestlandsgeit og nordlandsgeit regnes nå å høre til norsk melkegeit. Rasen har stor variasjon i bygningstrekk, farge, ragg og bunnul, og de kan være kollet eller hornet.

Norsk Sau og Geit (NSG) driver det organiserte avlsarbeidet med norsk melkegeit. Etter saneringen av caprin artritt/encefalitt (CAE), byllesyke og paratuberkulose er de tidligere bukkingene erstattet av 40 avlsbesetninger fordelt over hele landet. Semin har lite omfang i populasjonen for øvrig.

Avlsarbeidet på boergeit og mohairgeit foregår ved fenotypeutvalg. Litt import av sæd fra utlandet holder innavlsgraden nede.

6.2.4.6 Transport, aavliving og slakting

Geiter transporteres ofte til og fra sommerbeite, som sjelden utgjør store avstander. For øvrig transporteres geiter til slakteri.

På slakteri bedøves geiter med elektrisk strøm, på samme måte som sau. Det er vanlig at nyfødte bukkekje rutinemessig avlives på gården rett etter fødsel i melkegeitbesetninger.

²⁵ Dyrehelserapporten 2023. Veterinærinstituttet.

Boks 6.15 Eksterne innspill

Det er gitt flere innspill om dyr i utmark, blant annet hvordan utnytte beiteressurser bedre, tryggere beiteområder for beitedyr, redusere tap på beite, forskriftsfeste regler for beskyttelse mot farer på beite, bedre tilgang til rovdyrdata, støtte til effektivisering av tilsyn i utmark, og effekten av bjeller på dyrevelferden. Det er foreslått endringer i forskrift for forvaltning av rovvilt for å følge opp rovviltforliket. Flere har spilt inn krav til minsteareal i fjøs og båser, og om miljøberikelser. Det er også gitt innspill om kompetansekrav, rådgivning, reduksjon av antall dyrehold og avl.

Noen forslag gjelder spesifikt for lam, som å forskriftsfeste krav om lammegjemmer, beite og lufting for kopplam og minstealder ved slipp i utmark.

For geit foreslås det blant annet å etablere en helsetjeneste og et dyrevelferdsprogram.

6.2.4.7 Regel- og rammeverk

Hold av geit er regulert gjennom forskrift om velferd for småfe og forskrift om velferd for produksjonsdyr, som implementerer direktiv 98/58/EF.²⁶

Geitenæringens arbeid med forebyggende helsearbeid, dyrevelferd, sykdomsforebygging og sykdomsbekjempelse koordineres og ledes av TINE og husdyrholderens medlemsorganisasjon Norsk Sau og Geit, jf. Geitekontrollen²⁷ (TINE), Ammegeitkontrollen²⁸ (Animalia) og rådgivningstjenesten for geit²⁹ (TINE).

6.2.4.8 Velferdsutfordringer i dagens geitehold

De alvorlige smittsomme sykdommene er nå sjeldne hos geit i Norge, men andre sykdommer kan ha stor betydning i den enkelte besetning. De vanligste sykdomsproblemene er mastitt (jurbetennelse), borbetennelse, parasittsykdommer og luftveisinfeksjoner. Kostnaden ved veterinærbehandling av enkeltdyr overskrider ofte den økonomiske verdien av dyret, og i mange tilfeller blir dyret heller avlivet.

²⁶ Council Directive 98/58/EC of 20 July 1998 concerning the protection of animals kept for farming purposes.

²⁷ Husdyrkontrollen. TINE Medlem.

²⁸ Ammegeitkontrollen. Animalia.

²⁹ Rådgiving geit. TINE Medlem.

Stor dyretetthet i bingene kan føre til unormalt høy aggresjon fordi lavt rangerte dyr ikke har plass til å vike unna. Det samme kan oppstå ved knapphet på ressurser som mat og vann. Aggresjon kan føre til skader, blant annet på jur og ribbeinsbrudd. Geiter kjeder seg fort i et ensidig miljø, noe som kan føre til stress og negativ atferd.

Som for sau er det mange små og hobbypregede geitehold. Manglende kompetanse hos dyreholder øker risikoen for dårlig dyrevelferd.

6.2.5 Svin

De siste 20 årene har det skjedd en omfattende strukturutvikling i norsk svineproduksjon. Kravet om løsdrift for purker fra år 2000 og økning i husdyrkonsesjonen i 2004 er viktige grunner til dette.

Svineproduksjonen har hatt en stor effektivitetsøkning de siste 20 årene, og gjennomsnittlig antall avvente smågris har økt fra 21,4 til 29,9 per årspurke.³⁰ Ei årspurke produserer ca. 670 kg mer kjøtt i dag enn for 20 år siden. Effektivitetsøkningen skyldes en kombinasjon av målrettet avl, profesjonalisering og kompetanseøkning blant produsentene, overgang til puljedrift, bedre smittebeskyttelse, bedre fôr og fôringsrutiner, samt generell forbedring av miljøet og driftsrutiner i det enkelte grisehus. Antall smågrisbesetninger er redusert med 67 prosent (fra 2 496 i 2002 til 834 i 2023). Antall avlspurker er på samme tid redusert med 32 prosent, ifølge søknader om produksjonstilskudd. I samme periode har antall slakta slaktegris økt med 19 prosent.

6.2.5.1 Biologi

Griser er flokkdyr og hver griseflokk har en rangordning. Griser er altetende. De er utforskende og nysgjerrige dyr som i naturen bruker det meste av sin våkne tid på å søke etter mat ved å rote i bakken. Roteatferden er et viktig atferdsbehov. Grisen har høy reproduksjonsevne og føder kull med mange unger. Den er det eneste klauvdyret som bygger rede til ungene. Drektighetstiden er i underkant av 4 måneder, og avvenningsalder er fra 13 til 20 uker, avhengig av tilgangen på annen mat. Griser er renslige og gjør sjelden fra seg på liggeplassen. Griser som hviler, ligger ofte nær hverandre. Grisen bruker lukt, smak, lyd og visuelle signaler i sin kommunikasjon.

³⁰ En årspurke er definert som 365 fôrdager hos bedekte ungpurker og avlspurker.

6.2.5.2 Betydning og omfang

Norge er nær selvforsynt med svinekjøtt. I 2022 ble det slaktet 1,45 millioner slaktegris. Omtrent 70 prosent av disse kom fra rene slaktegrisbesetninger, resten fra kombinertbesetninger.

Fylkene Rogaland, Trøndelag og Innlandet har flest svinebesetninger. Kornområder på Østlandet og i Trøndelag samt Jæren har høyest tetthet av gris med til sammen over 80 prosent av landets svineproduksjon.

Rundt 80 prosent av fôret til gris er norskprodusert. Om lag en tredjedel av det samlede arealet med korn (hovedsakelig bygg) og oljefrø i Norge brukes til produksjon av kraftfôr til svin. Svineproduksjonen bruker også en del grovfôr og er en betydelig avtaker av biprodukter fra næringsmiddelindustrien. Videre sikrer produksjonen jevn tilførsel av slaktedyr og bidrar dermed til en desentralisert slakteristruktur som gjør det mulig for sesongbaserte produksjonsformer (for eksempel sau) å drive i distriktene og samtidig ha lønnsomme slakterier.

Det var drøyt 2 300 kommersielle svinebesetninger i 2023, hvorav 834 besetninger med purker og 1 481 rene slaktegrisbesetninger. Nesten halvparten av slaktegrisbesetningene leverte færre enn 50 slaktegriser.

Minigris (dvergraser) holdes som selskaps- eller hobbydyr.

6.2.5.3 Driftsformer

Norsk svineproduksjon er spesialisert i tre hoveddriftsformer: Smågrisproduksjon, slaktegrisproduksjon og en kombinasjon av disse. Noen smågrisproduksjoner er organisert i såkalte purkeringer.

De fleste konvensjonelle produsenter har en eller annen form for puljedriftssystem. Det vil si at dyrene er delt inn i grupper etter purkas reproduksjonssyklus og alder på smågrisen. Alle purkene i gruppa griser³¹ i løpet av ca. en uke, avvenning skjer samtidig for alle, og dyrene blir vaksinert og kastrert samtidig. Puljedrift reduserer smittepress, siden dyrerommene kan tømmes og rengjøres mellom hvert innsett av dyr.

En smågrisprodusent har avlspurker og ungpurker. Smågrisene selges etter 10 uker til slaktegrisprodusenter. I dag blir ca. 70 prosent av smågrisene omsatt til slaktegrisprodusenter. De fleste smågrisprodusentene fôrer opp noen av smågrisene selv. Slaktegrisprodusenter kjøper inn små-

gris som veier ca. 30 kg, og fôrer dem frem til de er ca. 120 kg. En kombinertbesetning har både purker med smågris og fremføring av slaktegris.

Purkeringer er et driftsopplegg der en gruppe med produsenter leier purker av en større purkebesetning (et nav). Navet leier ut drektige purker 2–3 uker før grising til mindre produsenter (kalt satellitter) som har enten ren smågris- eller kombinertproduksjon. Etter avvenning leveres purkene tilbake til navet og blir bedekket på nytt. Det er 11 purkeringer i Norge i dag. Disse står for ca. 25 prosent av smågrisproduksjonen.

Innredningssystemer

Alle driftsformer i svineproduksjon skjer med løsdrift. Smågris og slaktegris oppstalles normalt i grupper sammen med resten av kullet, og purker går i grupper på fire til åtte når de ikke har unger. En tradisjonell bingee er inndelt i et gjødselområde og et liggeområde. Liggeområdet utgjør vanligvis 2/3 av arealet og har tett betonggulv med strø av flis. Gulvet har fall mot gjødselarealet, som består av drenerende spalt av betong, plast eller støpejern. Normalt vil grisen etablere et gjødselareal over det drenerende arealet. Det er ikke tillatt med drenerende gulv i hele bingen. Alle grisene i bingen skal ha plass til å ligge samtidig på et tett, tørt, strødd gulv.

Griser kan ikke svette og er derfor avhengige av å kjøle seg ned når det blir for varmt. For høy temperatur kan føre til at grisene legger seg på gjødselarealet, der det er kaldere enn på liggearealet. Dette gir skitne dyr, som er uheldig for både dyrevelferd og hygiene.

Noen besetninger bruker storbinge, fra noen titalls til flere hundre griser. De aller fleste storbinge har halmtalle eller dypstrø, men spaltegulv brukes også. Halmtalle og dypstrø gir dyrene selsesetting, er attraktivt å ligge på og forebygger klauv- og beinskader, men gir behov for jevnlig beskjæring av klauvene hos purker. Halmtalle forutsetter et noe større totalareal og god tilgang på halm.

Purker med unger holdes i egne fødebinger frem til avvenning. Det skal brukes rikelig med strø, og fra tre dager før forventet grising skal purka ha passende materiale til å bygge rede av. Smågrisene skal ha egen plass i fødebingen hvor de er beskyttet mot purka, og god plass til å die. I en kombinasjonsfødebinge går smågrisene igjen i bingen etter avvenning og frem til de selges eller flyttes inn i slaktegrisavdeling ved rundt 10 ukers alder. Denne typen bingee er noe større enn tradi-

³¹ Å grise betyr å føde.

sjonelle fødebinger og er blitt mer utbredt de siste ti årene.

Fiksering³² av purka i en trang bås under grising og i dieperioden for å hindre at hun legger seg på grisungene, er vanlig praksis i mange land. I Norge er fiksering bare tillatt ved føring, veterinærbehandling og inseminering, samt for spesielt urolige enkeltpurker fra grisingstidspunkt og i opptil sju dager etter. Unntakene er gitt for å verne både gris og røkter i situasjoner som kan utgjøre en fare for helse eller sikkerhet. De fleste nye grisehus bygges uten mulighet for fiksering i fødebingene. Data fra helsegrissystemet viser at andelen som fikserer purker ut over det som er lovlig, har falt fra 5,5 prosent i 2019 til 2,4 prosent i 2022.

Fôr og vann

Gris føres i all hovedsak på pelletert kraftfôr. Noen produsenter benytter også biprodukter fra næringsmiddelindustri (myse, brød med mer), som kompletteres med kraftfôrblandinger eller med malt korn og konsentrater.

Fôret tildeles vanligvis med et automatisk fôringsanlegg, enten som tørrfôr (pellets) eller i en våtfôrblending. Smågris og slaktegris har ofte fri tilgang på fôr. Dersom dyrene ikke har fri tilgang på fôr eller individuell datastyrt føring, krever forskriften at alle dyr skal kunne ete samtidig. Når det føres i tro (våtfôr eller tørrfôr), tildeles fôret tre til fem ganger per dag.

Drektige purker føres som regel i fôringsbåser eller i fôrtro med hode-/skuldterskille. Ungpurker har mindre behov for individuell føring og får ofte fôret i troer. Noen få større besetninger bruker datastyrt tildeling av kraftfôr i automat til drektige purker. Drektige purker føres vanligvis restriktivt for å tilpasse hold og fysisk form til grising. I tillegg skal purkene ha halm, høy, surfôr eller annet fiberrikt fôr som skal bidra til metthet og god magehelse. I laktasjonsperioden gis det et mer konsentrert fôr tilpasset purkas appetitt og antallet grisunger.

Vann tildeles vanligvis med bruk av drikkempler eller drikkekar, der grisene har fri tilgang. Antall drikkepunkter må være tilpasset antall gris i bingen.

Rote- og aktivitetsmateriale

Selv når grisen er mett, har den høy motivasjon for å rote som matsøkeatferd, og det er derfor for-

skriftsfestet krav om nok rotemateriale for alle aldersgrupper av svin. Rotematerialet kan være halm, høy, sagspon, torv, trespon, jord eller en blanding av disse. Stadig flere produsenter bruker i tillegg andre miljøberikelser som trekubber, avis-papir eller opphengte tau.

Utedrift

Helårs utedrift kalles ofte frilandsgris. Driftsformen forutsetter tilgang på mye og egnet areal, både av hensyn til dyrenes levemiljø og avrenning fra gjødsel. Grisene skal ha adgang til en tørr liggeplass med minst tre tette vegger og tak, og den fjerde veggen skal kunne tettes i dårlig vær. I varmt vær skal dyrene ha tilgang på gjørmebad eller andre muligheter for å kjøle seg ned. På fôringsplasser og andre sterkt belastede steder skal grunnen være opparbeidet, drenert og hardgjort.

Noen få produsenter holder purker ute hele året med tilgang til små hytter som liggeplass og smågrisrom, og en del holder noen få slaktegris ute i sommerhalvåret. Enkelte besetninger gir grisen tilgang på uteareal deler av tiden. Omfanget av utedrift eller adgang til uteareal anslås til ca. 1 prosent av totalproduksjon av svinekjøtt.³³ For økologisk drift kommer andre særkrav i tillegg.

Investeringskostnadene ved utedrift er lavere enn ved innedrift, mens de variable kostnadene per årspurke blir høyere på grunn av høyere fôrforbruk, arealbruk og strø. Hver årspurke får også færre unger. Frilandsgris har et fôrbehov som er 12–15 prosent høyere enn for innegris.³⁴

Utehold kan øke risikoen for smittsomme sykdommer som svinepest og fugleinfluensa, og zoonoser som salmonella, trikiner og annen smitte fra vill fauna.

Utearealer gir grisene et mer variert levemiljø enn et fjøs, men har også utfordringer. Grisene roter i bakken og bryter opp jorden. I mange land brukes derfor knavring, en ring som settes i trynet på grisen, for å unngå dette. I Norge er knavring forbudt av dyrevelferdshensyn.

6.2.5.4 Fysisk helse

Helsetilstanden til svin i Norge er god i europeisk og global sammenheng. Norge er fritt for flere tapsbringende og alvorlige sykdommer som er utbredt i de fleste andre land.³⁵ Nasjonal liste-1 og

³³ Utegang for gris. Animalia.no.

³⁴ International Centre for Research in Organic Food Systems og NIBIO RAPPORT 6 (158).

³⁵ Dyrehelserapporten 2023. Veterinærinstituttet.

³² Fiksering betyr at betyr at grisen er bundet.

2- sykdommer påvises svært sjelden hos svin i Norge. I september 2023 ble afrikansk svinepest påvist hos villsvin i Sverige. Dette var første gang sykdommen ble påvist i Norden. Afrikansk svinepest er en liste 1- sykdom som vil få store samfunnsmessige konsekvenser dersom den blir påvist i Norge. Faren for smitte er trolig høyere for utegående gris enn ved innendørs svinehold. Tamsvin og europeisk villsvin er svært mottakelige for infeksjonen, og dødsraten er høy. Det finnes ingen behandling eller vaksine. Sykdommen har etter hvert bredt seg ut over i store deler av Europa fra øst mot vest, og villsvin spiller en sentral rolle i smittespredningen. Regjeringen har som mål å utrydde villsvin i Norge.

Smittsom grisehoste (*Mycoplasma hyopneumoniae*) og porcint respiratorisk og reproduksjonssyndrom (PRRS) er andre eksempler på reelle sykdomstrusler som vil få store negative konsekvenser dersom det oppstår nye utbrudd. Smittsom grisehoste har blitt utryddet fra Norge etter lengre tids systematisk arbeid.

Både næring og forvaltning har brukt store ressurser på å forebygge, overvåke og bekjempe smittsomme sykdommer hos gris. Næringens organisering i en avl- og helsepyramide, i kombinasjon med svært begrenset import av levende svin, er viktig. Erfaringer fra utbrudd av smittsomme sykdommer viser at der det er forflytninger av svin mellom ulike dyrehold i Norge, er det mange smittekontakter og økt fare for spredning av alvorlige smittsomme dyresykdommer.

Opplysninger om forflytning av svin mellom dyrehold skal føres i en dyreholdjournal eller rapporteres til Mattilsynet. Data om svinehold, livdyrhandel og dyreforflytninger må være oppdatert for å sikre smittesporingen ved utbrudd.

Alle svinebesetninger skal ha helsekort der samtlige behandlinger skal noteres. Alle veterinærbehandlinger registreres i et sentralt register av behandlende veterinær eller av produsenten. Bare ca. ti prosent av alle rapporterte behandlinger gjelder sykdom. Resten er kastrering av hanngriser eller forebyggende behandlinger, stort sett vaksinasjoner. Vaksinerings mot infeksjonssykdommer hos svin er utbredt i Norge.

Diaré hos spedgris og leddlidelser gir dårlig dyrevelferd. Leddlidelser hos spedgris utgjør størstedelen av alle sykdomsbehandlingene. Diaré hos spedgris har blitt drastisk redusert de siste ti årene på grunn av systematisk vaksinerings av purkene og utgjør ca. tre-fem prosent av alle rapporterte behandlinger. Grisingsfeber (Mastitt, Metritt og Agalakti) rammer purker kort tid etter fødsel og utgjør ca. tre-fire prosent

av det totale antallet behandlinger. Slike sykdommer gir dårlig dyrevelferd.

Osteokondrose er en leddlidelse som kan gi smerter og halthet. Lidelsen har en genetisk sammenheng med rask tilvekst tidlig i grisens liv. Osteokondrose er inkludert i avlsmålet hos de to svinerasene det drives avl på i Norge. Dette har gitt lavere forekomst hos både duroc og landsvin, selv om det samtidig selekteres for tidlig økt tilvekst.

6.2.5.5 *Inngrep*

I Norge kastreres så godt som all hanngris til slakt for å unngå rånelukt og -smak på kjøttet.

De fleste smågris kastreres kirurgisk, mens ca. 2 prosent kastreres medikamentelt (vaksine). I dag skal all kastrering utføres av veterinær, med bedøvelse og langtids smertelindring, før grisen er fire uker gammel. Stortinget vedtok i 2002 et lovforbud mot kastrering av gris, men med unntak fra forbudet inntil råneluktproblematikken er løst.

Det er i mange år blitt arbeidet med å finne gode alternativer til kirurgisk kastrering i både Norge og EU. En vaksine har vært tilgjengelig i mer enn 10 år, men har fått begrenset utbredelse. Det skyldes trolig både logistikk, kostnader og manglende metoder for å fange opp dyr der vaksinen ikke har hatt ønsket effekt.

Kupering av halen på smågris for å hindre halebiting er en utstrakt praksis i alle de store svineproduksjonene i EU. Bare Sverige og Finland etterlever EUs forbud mot rutinemessig halekupering. I Norge har halekupering vært forbudt og ikke blitt praktisert på mange tiår. Isteden satses på det på forebyggende tiltak i dyrenes levemiljø.

Sliping av hjørnetenner på spedgris gjøres ved behov for å unngå bittskader på juret til purka, eller på andre grisunger.

6.2.5.6 *Avl*

Norsvin SA driver avlsarbeidet på svin i Norge og har siden 1958 utviklet seg fra å være en nasjonal distributør av semin til å bli et internasjonalt avls- og seminselskap.

Svineproduksjonen baserer seg i stor grad på bruk av krysningsdyr. Det brukes inseminasjon med fersk sæd, noe bonden selv kan få opplæring i å utføre. Naturlig paring skjer bare unntaksvis.

I Norsvins avlsmål er det inkludert helse- og livskraftsegenskaper i tillegg til produksjonsegenskaper. Den norske grisen skal vokse bra og utnytte fôrressursene godt, ha god kjøttkvalitet, være funksjonell og frisk for å gi et godt utgangs-

Boks 6.16 Dødelighet smågris

Dødfødte per kull: Fødes døde eller dør ved fødsel, beregnet som prosent av totalt antall fødte (dødfødte og levende fødte): 6,7 prosent (tilsvarer 1,1 gris per kull).

Døde frem til avvenning: Andel av levende fødte som dør før avvenning: 11,5 prosent.

Døde smågris: Andel døde fra avvenning til ca. 25-30 kg: 0,8 prosent.

Den gjennomsnittlige dødeligheten for spedgris ligger på 17,5 prosent (totaldødelighet), noe som utgjør rundt 2–3 grisunger per kull.¹

Dødeligheten er høyest de første levedøgnene, og grisunger med lav fødselsvekt er mest utsatt. Innredning i fødebingen, tilsynet med dyrene, purkas morsegenskaper og hygien i besetningen har stor betydning.

¹ Ingris. Årsstatistikk-2023. Norsvin.

punkt for god dyrevelferd, og gi god lønnsomhet til bonden.

Kullstørrelse og antall avvenne smågris

Avlsmålet omfatter i dag blant annet økt antall spener, økt melkeevne hos purka, redusert antall dødfødte, økt antall funksjonelle spener og økt spedgrisoverlevelse. I avlsbesetninger økte smågrisens overlevelse med 30 prosent i perioden 2010–2020. Økningen i antall totalfødte har vært marginal med 0,25, mens økningen i antall avvenne har vært på 1,29. Dette betyr færre dødfødte og økt overlevelse. Vekten på kullet ved avvenning har også økt, og purka er i bedre hold ved avvenning. Dette viser at både melkeytelse og føropptak hos purka har økt. I 2021 var 4 prosent av kullene hos Norsvin Landsvin i kategorien «store kull» (kull hvor antall levendefødte er flere enn antall spener). I 2011 var tallet om lag 10 prosent.

6.2.5.7 Transport

Økende spesialisering i svineproduksjonen har ført til mer transport av livdyr. Mange griser transporteres flere ganger i sitt liv. Først fra smågrisprodusent til oppføring hos slaktegrisprodusent, og derfra til slakteriet. Purker i såkalte purkeringer transporteres mellom navet og smågrisprodusentene før og etter hvert kull. Mange

smågrisprodusenter kjøper jevnlig livdyr fra formeringsbesetninger. Lange reiser (over 8 timer) skjer i svært liten grad i Norge.

Godt utformede dyrebiler, riktig dyretetthet, god temperaturkontroll og hensynsfull kjøring er faktorer som reduserer stressbelastningen for griser under transport. Blanding av gris fra ulike binger kan imidlertid føre til slåssing. Griser kan også bli bilsyke og kaste opp. Faren for dette reduseres ved å faste dyrene før transport.

Gjennomsnittlig transporttid for gris er om lag 2,5 timer. Det er ikke tillatt å transportere griser som er skadet eller syke, drektige purker siste 12 dager før forventet fødsel eller spedgris første 3 leveuker (unntak inntil 100 kilometer). Transportdødeligheten har over år vært stabilt lav på 0,010–0,013 prosent.

6.2.5.8 Slakting

I 2023 var det 14 slakterier med egen slaktelinje for gris, mot 45 anlegg i 2001. Griser bedøves med elektrisk strøm eller med karbondioksid. Alle de store slakteriene bruker karbondioksidbedøving. Disse anleggene slakter nær 92 prosent av grisene.

Ved elektrisk bedøving sendes strøm gjennom grisens hjerne ved å plassere en elektrode på hver side av grisens hode, mens grisen står fritt på gulvet. Dette kan være en krevende oppgave, men fungerer tilfredsstillende på mindre slakterier med lav slaktehastighet.

Ved bedøving med gass drives grisene gruppevis til bedøvssteden og senkes ned i et kammer fylt med høy konsentrasjon av karbondioksid. En fordel med denne metoden er rolig inndriving på dyrenes premisser uten bruk av tvang. Det er liten risiko for menneskelige feil og høy sikkerhet for at grisene mister bevisstheten og forblir bedøvet inntil døden inntreffer. Karbondioksid svir på slimhinnene og er ubehagelig å puste inn. Metoden er derfor omdiskutert, men vurderes likevel som den beste tilgjengelige i dag.

6.2.5.9 Regel- og rammeverk

Hold av svin reguleres gjennom forskrift om hold av svin. Forskriften gjennomfører EUs direktiv 2008/120/EF³⁶ og har norske tilleggskrav. I tillegg gjelder forskrift om velferd for produksjonsdyr, som gjennomfører direktiv 98/58/EF.³⁷

³⁶ Council Directive 2008/120/EC of 18 December 2008 laying down minimum standards for the protection of pigs.

Næringen utarbeidet i 2017 en omfattende handlingsplan for dyrevelferd og utviklet fra 2019 det første dyrevelferdsprogrammet (DVP) for svinenæringen. DVP svin gjelder for alle svineproducenter som slakter flere enn ti griser i året eller holder avlspurker. Fra 10. juni 2020 er deltakelse i dyrevelferdsprogrammet obligatorisk gjennom forskrift for hold av svin. Programmet dekker blant annet forskriftens krav til oppstilling og dyretetthet, tilgang til fôr og vann, bruk av strø- og rotmateriale, halebiting og oppfølging av syke og skadde dyr.

Svinenæringens arbeid med forebyggende helsearbeid, dyrevelferd, sykdomsforebygging og sykdomsbekjempelse koordineres og ledes av Helsetjenesten for svin. Helsetjenesten ledes operativt fra Animalia.

Produksjon med avlspurker og slaktegris er underlagt et konsesjonsregelverk som begrenser antall dyr per produksjonseenhet.³⁸ Hensikten er å bidra til å fordele de kraftfôrbaserte produksjonene på flere jordbruksforetak for å opprettholde en differensiert bruksstruktur med basis i familiejordbruket og slik forhindre en utvikling mot svært store enheter.

Ordninger for svineproduksjon gjennom jordbruksavtalen og markedsbalansering

Det er relativt få tilskuddsordninger som er rettet mot norsk svinenæring. Svineprodusentene, i størst grad slaktegrisproduksjon, henter derfor hoveddelen av sin inntekt fra markedet. Tollvernet er derfor av stor betydning. Korn- og kraftfôrpolitikken er også av betydning, med blant annet prisnedskrivningstilskudd til korn til kraftfôr. Svinekjøtt omfattes av markedsbalanseringssystemet der markedsregulator er ansvarlig for å gjennomføre reguleringstiltak for å oppnå tilpasning mellom tilførsel og forbruk.

6.2.5.10 Velferdsutfordringer i dagens svinehold

Velferdsutfordringene i dagens svinehold skyldes hovedsakelig mangler i levemiljøet. Griser er aktive og utforskende, og krever et stimulerende miljø for å trives. Dette kan være utfordrende å få til i mange av dagens driftssystemer.

EFSA-rapport om velferd for svin

European Food Safety Authority (EFSA) utga i 2022 en risikovurdering av velferden for svin i forskjellige standard driftssystemer. For lite plass til å bevege seg naturlig, utforske omgivelsene (roteatferd), hvile komfortabelt og holde seg rene ble identifisert som sentrale velferdsproblemer for fikserte purker og slaktegris i binger. Smerter og ubehag som følge av sår/skader og halthet ble også vurdert som utbredte velferdsproblemer og koblet blant annet til høy veksthastighet, høy dyretetthet, uegnede gulv og et lite stimulerende levemiljø. Sammen med ernæringsmessige forhold og sykdomsstatus øker dette risikoen for halebiting. For smågris ble inngrepene kastring, halekupering og tannklipping vurdert som de viktigste velferdsproblemene, sammen med manglende mulighet for aktivitet og utforskning. EFSA anbefaler blant annet å fase ut fiksering av purker og å gi purker med unger fødebinger på minimum 7,8 m². Slaktegris bør ha mer plass enn EØS-regelverket krever i dag (0,65 m² per slaktegris på 110 kg). Det anbefales også fast gulv på liggeplassen og tildeling av rotmateriale til alle griser.

Norske forhold

I Norge har all gris krav på miljøberikelser og tett liggeunderlag. Halekupering og klipping av tenner er forbudt, og kastring skal gjennomføres av veterinær med bedøvelse og langtidsvirkende smertelindring. Det er løsdriftskrav for purker. Mange av de anbefalte tiltakene i EFSA-rapporten er altså allerede innført i norsk regelverk eller anerkjent som beste praksis i næringen. EFSA-rapporten er derfor ikke direkte overførbart til norske forhold. Samtidig gir rapporten oversikt over velferdskonsekvenser og risikofaktorer som er relevante også i utviklingen av regelverk og beste praksis for svinehold i Norge.

Aggresjon hos gris sees særlig ved blanding av dyr og ved konkurranse om attraktive ressurser. Sammenblanding av dyr som ikke kjenner hverandre er nødvendig i mange driftsformer. Konkurranse om ressurser forebygges med tilstrekkelig plass og nok tilgang til eteplasser, drikkepunkter, fôr, grovfôr og rotmateriale.

Halebiting er først og fremst et problem hos slaktegris. Problemet kan oppstå brått i enkeltbinger i fjøset. Det er gjerne en gris med lav sosial status som begynner å tygge på bingekameratens haler, noe som fører til stress, smerte, sår og infeksjoner. Motivasjonen bak atferden er utforsk-

³⁷ Council Directive 98/58/EC of 20 July 1998 concerning the protection of animals kept for farming purposes.

³⁸ Forskrift om regulering av svine- og fjørfehold.

Boks 6.17 Eksterne innspill

Flere instanser peker på behov for økte arealkrav i fjøs og i binger, forbud mot fiksering, krav om økt bruk av miljøberikelser og økt liggekomfort. Det er også blant annet gitt innspill om krav til egnede utearealer og forbud mot kirurgisk kastrering.

ning av omgivelsene, ikke aggresjon. Halebiting er et tegn på mangler i levemiljøet. Nok plass, godt klima, egnet rotemateriale og andre miljøberikelser forebygger halebiting. Atferden forekommer sjelden når grisene har tilgang på egnede utearealer.

Andel griser med kort hale registrert i Utvidet sykdomsregistrering (USR) er vesentlig redusert de siste årene, fra i underkant av 7 prosent i 2017 til under 1,5 prosent i 2023. Den samme nedgangen gjelder for halesår, hvor andelen er redusert fra ca. 2,5 prosent i 2017 til under 1 prosent i 2023. Årsaken er trolig økt oppmerksomhet på halebiting som et problem og dermed endrede drifts rutiner. Griser med betente halesår skal avlives på gården fordi de ikke er transportdyktige. Den totale forekomsten av halesår er derfor trolig noe høyere enn det registreringene i USR viser.

Skuldarsår er smertefullt og oppstår særlig når purker i dårlig hold ligger lenge på hardt underlag. Utformingen av skulderbladkammen er også av betydning. Fra begynnelsen av 2000-tallet har Norsvin innført avl for lavere forekomst av skuldarsår, bedre hold ved avvenning og økt holdbarhet. Norsvin oppgir at fra 2008 til 2020 har forekomst av skuldarsår i avlsbesetningene blitt redusert med ca. 70 prosent. I foredlingsbesetningene hadde 89 prosent av purkene som griset i 2019 og 2020, score 0 på skuldarsår (ingen hudforandringer) ved avvenning. Videre fikk 8 prosent bedømmelsen 1 (lett rødme i huden). Mindre enn 1 promille av purkene hadde grad 4 med dyptgående sår inn til knokkel. USR viser en forekomst av skuldarsår på ca. 0,7 prosent. Purker med sår grad 4 er ikke transportdyktige og skal derfor ikke fraktes til slakteri. Den totale forekomsten av skuldarsår er derfor trolig noe høyere enn det USR viser.

I 2021–2022 gjennomførte Mattilsynet en omfattende tilsynskampanje om velferd hos svin. Mattilsynet besøkte et representativt utvalg på 582 grisebønder og kontrollerte om de etterlevde

Boks 6.18 Velferdsfremmende tiltak for slaktegris

Prosjektet «Griseløftet» forsket på hvordan dyrevelferden til slaktegrisen påvirkes av forhold som dyretetthet og gruppestørrelse, rutiner for strø og rotemateriale, bingedesign og luftkvalitet.

1. Heldekkende strø på liggeplassen har stor betydning for dyrevelferd.
2. I tradisjonelle binger bør rotemateriale gis to ganger daglig.
3. Tallebesetningene og utegrisbesetningene kom best ut på alle velferdsparametrene.
4. Større grupper av slaktegriser hadde bedre velferd. Større grupper av slaktegris gir et større totalareal i bingen.
5. Å øke arealet per gris fra 1 til 1,5 m² har en positiv effekt. Samtidig innebærer 50 prosent mer plass til grisen en halvering av inntektsgrunnlaget for bonden.

Prosjektleder var Nortura i samarbeid med NMBU, Norsvin, Fjøs systemer og Felleskjøpet Fôrutvikling, finansiert av Forskningsmidlene for jordbruk og matindustri (FFL/JA).

dyrevelferdsregelverket. Ifølge rapporten fra kampanjen avdekket Mattilsynet regelverksbrudd i 328 (56 prosent) av svinebesetningene. De mest vanlige regelbruddene gjaldt rotemateriale, strø og behandling av syke og skadde dyr. Hovedkonklusjonene i rapporten var:

1. Det er for mange svineprodusenter som har regelverksbrudd, og en del har flere og alvorlige regelverksbrudd. Dette er ikke godt nok.
2. Det er stor variasjon i hvordan norske griser har det.
3. For mange syke og skadde griser får ikke god nok oppfølging.
4. For mange griser får ikke nok rotemateriale og strø.

Mattilsynet har i ettertid gått gjennom de enkelte tilsynsrapportene og funnet at det ble avdekket enda flere regelverksbrudd enn det som fremgår av rapporten fra kampanjen. Mattilsynet mener det likevel ikke endrer hovedkonklusjonene fra rapporten.

6.2.6 Fjørfe

Fjørfe holdes som produksjonsdyr for egg, kjøtt, fjør, avkom eller andre produkter. Dyreholdene med henholdsvis verpehøns, slaktekylling, kalkun, gås, and og vaktler omtales separat etter de generelle beskrivelsene av fjørfehold.

Fjørfekjøtt representerer sammen med mat-hvete den største veksten i norsk matproduksjon i siste generasjon. Fjørfekjøtt var kun en marginal del av nordmenns kosthold frem til 1980-tallet, og forbruket var ikke større enn for lam (fem kg årlig per person) før på 1990-tallet. Veksten i norsk fjørfeproduksjon har vært spesielt stor for fjørfekjøtt (kylling og kalkun), men også produksjonen av egg har hatt en jevn stigning i takt med etterspørselen.

6.2.6.1 Dagens fjørfehold

Norge er nær selvforsynt med kylling- og kalkunkjøtt og med ferske egg til konsum.

De aller fleste slaktekyllingprodusentene er konsentrert rundt slakterier på Østlandet, i Trøndelag og i Rogaland. Eggproduksjonen er fordelt over hele landet, med hovedvekt i Rogaland, Trøndelag, Innlandet og Viken³⁹. Majoriteten av kalkunprodusentene holder til i Viken. Andeprodusentene er lokalisert i Viken og Vestfold og Telemark.

Hobbyfjørfehold skal registreres hos Mattilsynet. Det er i 2024 registrert i underkant av 10 000 hobbyfjørfehold, men tallet er ikke sikkert på grunn av mangelfull registrering av både etablering hold og opphør av hold.

Dyrehelserregelverket krever registrering av «fugler i fangenskap», en kategori som også omfatter fugler som holdes for utstillinger med videre.

6.2.6.2 Biologi

Den moderne tamhøna ble domestisert for rundt 8000 år siden. Atferden hos dagens domestiserte høns er nokså likeartet, men varierer noe avhengig av rase. Kommunikasjon mellom dyrene foregår med lyder, kroppsspråk og bevegelse. Høna legger omtrent ett egg hver dag, og mellom fem og syv egg før hun legger seg til å ruge i et rede i skjul. Eggene ruges ut på 21 dager. Kyllingene følger deretter høna frem til 12 ukers alder. Dyrene bruker mye tid på fjørstell, og bader jevnlig i tørt

substrat som jord eller sand for å kvitte seg med skitt, fett og parasitter.

6.2.6.3 Fysisk helse

Det påvises jevnlig smittsomme sykdommer hos hobbyfjørfe. Trusselen mot produksjonshold kommer både fra land med en dårligere helsestatus hos fjørfe enn oss, og fra hobbyfjørfehold.

Hos fjørfe gjelder dette spesielt sykdommene infeksøs bronkitt (IB), infeksøs laryngotrakeitt (ILT), mykoplasma og til dels salmonella. Alvorlige smittsomme dyresykdommer, som fugleinfluenza og Newcastle sykdom, kan også smitte til fjørfe fra villfuglpopulasjoner, noe vi har sett flere tilfeller av de siste årene. Fravær av mange av de smittsomme fjørfesykdommene som finnes i andre land, er viktig for dyrevelferden og medfører mindre behov for vaksinerings.

6.2.6.4 Avl

Moderne fjørfeavl er organisert som en pyramide. På toppen er et fåtall avlsselskaper som eier de rene avlslinjene. Under kommer formeringsleddet med besteforeldre- og foreldredyr, og i bunnen av pyramiden er bruksdyrene. Dyrematerialet i Norge er dermed det samme som i andre land. Fjørfenæringen har som mål å importere avlsdyr så høyt i avlspyramiden som mulig.

Til verpehønsproduksjon (konsumegg) importeres daggamle besteforeldre og foreldredyr fra Spania og Nederland. Til produksjon av slaktekylling importeres rugeegg til foreldredyr fra Sverige, Storbritannia og Frankrike. Rugeegg til bruksdyr importeres fra Belgia og Sverige. I kalkunproduksjon importeres daggamle foreldredyr fra Storbritannia og Frankrike og rugeegg (bruksdyr) fra Storbritannia og Frankrike. And importeres som daggamle foreldredyr fra Storbritannia.⁴⁰ Også produksjon av slaktegjess er basert på utenlandsk dyremateriale. Norsk hvit gås og smålensgås er de norske gåserasene. Begge rasene går under begrepet bevaringsverdige husdyrraser i Norge. Det er opprettet private bevaringsbesetninger for verneverdige tamgåsraser. Bevaringsarbeidet administreres av Norsk Genressursutvalg.

6.2.6.5 Regel- og rammeverk

Hold av verpehøns, slaktekylling og kalkun i Norge er regulert gjennom forskrift om hold av

³⁹ Fra 01.01.2024 ble Viken fylke delt i tre nye fylker: Akershus, Buskerud, Østfold.

⁴⁰ KOORIMP årsmelding 2023.

høns og kalkun og forskrift om velferd for produksjonsdyr. Regelverket gjennomfører flere EU-direktiver.⁴¹ Forskriften inneholder en rekke krav til blant annet drift og utforming av fjørfeanlegg, tilsyn og stell av dyrene, forbud mot inngrep og krav til kompetanse hos personell. For slaktekyllingprodusenter kreves deltakelse i dyrevelferdsprogrammet for dyretetthet over 25 kg/m². Når kyllingene slaktes, sjekkes føttene for sviskader under tråputene og flokken tildeles en score. Denne scoren avgjør hvilken maksimal tetthet dyreholderen kan ha i sitt neste innsett av slaktekylling.

Det finnes ikke noe artsspesifikt regelverk for hold av and, gås og vaktel. Dyrevelferdsloven § 23 om dyrs levemiljø og § 24 om tilsyn og stell må derfor brukes direkte. Hold for produksjonsformål faller dessuten inn under forskrift om velferd for produksjonsdyr, som gjennomfører EØS-regelverk.⁴² Forskrift om hold av høns og kalkun kan brukes veiledende.

Det er etablert dyrevelferdsprogram for verpehøns, slaktekylling, kalkun og foreldredyr til disse produksjonene. Dyrevelferdsprogrammene stiller krav om veterinærbesøk i alle fjørfebesetninger og etablert KSL (Kvalitetssystem i landbruket). Fra 2025 vil det blant annet innføres et DVP-trekk også på kylling og kalkun. For verpehøns vil trekket økes. Trekkene i alle produksjoner vil innføre dersom DVP-besøk ikke gjennomføres innen fristen, eller avvik fra DVP-besøket ikke lukkes innen fristen.

Systematisk forebyggende helsearbeid er organisert gjennom Helsetjenesten for fjørfe.

Produksjon av egg og fjørfekjøtt (slaktekylling og kalkun) er underlagt et husdyrkonsesjonsregelverk som begrenser antall dyr per produksjonseenhet.⁴³ Hensikten er å bidra til å fordele de kraftfôrbaserte produksjonene på flere jordbruksforetak for å opprettholde en differensiert bruksstruktur med basis i familiejordbruket og slik forhindre en utvikling mot svært store enheter.

Grensene for konsesjonsfri drift er henholdsvis 7 500 innsatte verpehøner til enhver tid, 280 000 kyllinger per år og 60 000 kalkuner per år. Produksjon av and, gås og vaktel er ikke regulert av husdyrkonsesjonssystemet.

Ordninger for fjørfeproduksjon gjennom jordbruksavtalen

Det er relativt få tilskuddsordninger som er rettet mot norsk fjørfeanæring, og tilskudd over jordbruksavtalen utgjør derfor en begrenset del av inntektsgrunnlaget for fjørfeprodusentene. Det innebærer at fjørfeprodusentene, spesielt fjørfekjøttproduksjonen, henter hoveddelen av sin inntekt fra markedet. Tollvernet er derfor av stor betydning. Korn- og kraftfôrpolitikken er også av betydning, med blant annet prisnedskrivningstilskudd til korn til kraftfôr. Konsumegg omfattes av markedsbalanseringssystemet, men dette gjelder ikke for produksjon med kylling og kalkun, hvor markedsbalansen dermed styres gjennom kontraktproduksjon inngått mellom primærprodusent og varemottaker.

6.2.6.6 Verpehøner

Betydning og omfang

I 2023 var det ca. 4,1 millioner verpehøner i Norge fordelt på 534 produsenter av konsumegg.

Mer enn 96 prosent av hønene befinner seg i besetninger med mer enn 5 000 høner. I 2001 var det bare 6 prosent som hadde flere enn 5 000 høner. Selv om tallene ikke er direkte sammenliknbare, illustrerer de en utvikling mot færre og større bruk.

Det importeres rugeegg eller nyklekkede kyllinger fra utlandet, som blir besteforeldre- eller foreldregenerasjonen for bruksdyrene i eggproduksjonen. Hybridene som brukes, er i hovedsak Lohmann LSL og Dekalb, men også et lite antall brune verpehøneraser som Lohmann brown og Isa brown. Eggene ruges og klekkes ut i rugemaskiner på ett av to rugerier i Rogaland. Kyllingene kjønnssorteres i egget eller like etter klekking. Hanekyllingene har i dag ingen bruksverdi i kjøttproduksjonen og avlives derfor i egget eller rett etter klekking ved maserasjon (en innretning med hurtig roterende kniver). Enkelte anlegg bedøver kyllingene med CO₂ før maserasjon. Korrekt utført sikrer maserasjonen tap av bevissthet og død på mindre enn ett sekund. Maserasjon av nyklekkede hanekyllinger er etisk problematisk og har i lang tid vært gjenstand for kritisk opp-

⁴¹ Council Directive 93/119/EC of 22 December 1993 on the protection of animals at the time of slaughter or killing, Council Directive 1999/74/EC of 19 July 1999 laying down minimum standards for the protection of laying hens, Commission Directive 2002/4/EC of 30 January 2002 on the registration of establishments keeping laying hens, covered by Council Directive 199/74/EC, Council Directive 2007/43/EC of 28 June 2007 laying down minimum rules for the protection of chickens kept for meat production, Council Directive 98/58/EC of 20 July 1998 concerning the protection of animals kept for farming purposes.

⁴² Council Directive 98/58/EC of 20 July 1998 concerning the protection of animals kept for farming purposes.

⁴³ Forskrift om regulering av svine- og fjørfehold.

merksomhet. Omfattende forsknings- og utviklingsarbeid i EU har gitt gode resultater for bruk av gjennomlysning av egg for å påvise kyllingens kjønn lenge før klekking (kjønnssortering *in ovo*). I Norge investerte Nortura som første aktør i Norden i 2023 i teknologi for kjønnssortering av rugeegg. De første eggene fra *in ovo*-kjønnssorterte høner kom for salg i butikkene i 2024. Flere europeiske land, inkludert Frankrike, Spania og Italia, har politiske diskusjoner om forbud mot maserasjon, og Tyskland har alt innført et forbud.

Daggamle hønekyllinger pakkes og sendes til egne besetninger som driver oppal av livkyllinger. Oppalene har unghønene frem til ca. 16 ukers alder. Deretter selges de til eggprodusentene, hvor de brukes til eggproduksjon til ca. 78 ukers alder. Det er begrenset etterspørsel etter hønsekjøtt i Norge, så de alle fleste flokkene med verpehøns blir avlivet med CO₂-gass på gården ved endt produksjon. Hele hønsehuset blir rengjort før en ny flokk med unghøner settes inn. En gjennomsnittshøne i Norge produserer 362 egg, eller 22,7 kg egg, med et fôrforbruk på 2,04 kg fôr/kg egg produsert.

Driftsformer

88 prosent av verpehønene i Norge holdes i konvensjonelle frittgående systemer, de fleste av disse i fleretasjes aviar (tall for 2023). Ca. 7 prosent holdes i økologiske besetninger og 0,5 prosent i frilandsproduksjon. Bare om lag 4,5 prosent av hønene holdes i dag i innredede bur. Til sammenlikning ble 94 prosent av norske egg produsert av burhøns i år 2000.

Bur legger begrensning på hønenes mulighet til å utføre naturlig atferd og har vært gjenstand for kritisk oppmerksomhet. I 2012 ble nakne bur forbudt gjennom EØS-regelverk, og mange la om til innredete bur (miljøbur) for 7 til 42 dyr. En del produsenter la om til frittgående produksjonssystemer. Siden 2016 har deler av handelen stilt krav om kun frittgående produksjon. Omstillingen har medført store investeringer for dem som ikke la om direkte til frittgående produksjon. EUs pågående revisjon av dyrevelferdsregelverket omfatter forbud mot bruk av bur for alle slags dyr, initiert av borgerinitiativet «End the Cage Age». Sveits og noen EU-land, herunder Østerrike, Tyskland og Tsjekkia, har innført forbud også mot innredede bur.

Uavhengig av produksjonssystem skal hønene ha tilgang på vagler, redekasse, klosliper og strø som er egnet for strøbading. I systemer for frittgående høns skal det være maks ni dyr per m². Det

finnes to tillatte løsdriftssystemer; gulvdrift og aviar.⁴⁴ Aviarier har inntil fire etasjer, der hønene kan plassere seg i høyden og lettere finner skjul. I økologisk produksjon er det et krav om tilgang til uteareal. Inne skal det være maks 6 høner per m², mens det ute skal være 4 m² per høne. I økologisk produksjon gjelder også andre særkrav.⁴⁵

De fleste norske verpehøns holdes i hus uten vinduer, med mekanisk ventilasjon og kunstig belysning. Gulvet er gjerne av betong med et lag av strø (sagflis eller lignende) oppå. Vann tildeles kontinuerlig gjennom drikkenipler. Verpehøner føres flere ganger i løpet av dagen med pellets, som fordeles via fôrkjeder eller fôrsåler. Lysperioden i løpet av døgnet styrer både oppverping, eggproduksjon, døgnrytme og atferd hos verpehøns. Regelverket sier at lyset skal være tilstrekkelig til at dyrene kan utføre naturlig atferd, og tilpasses dyrenes naturlige døgnrytme, med en uavbrutt mørkeperiode på minst 8 timer. Parametere som støv, ammoniakk og CO₂ måles jevnlig for å vurdere luftkvaliteten. Vurdering av strøkvalitet inngår i dyrevelferdsprogrammet.

Fysisk helse

I 2022 var dødeligheten blant verpehøner 4,27 prosent frem til 76 ukers alder. Det har de senere årene vært enkeltutbrudd av smittsomme sykdommer som høypatogen fugleinfluenza og Newcastle sykdom. Sykdommene medfører høy dødelighet og omfattende bekjempelsestiltak. Vanligere sykdommer som infeksjøs bursasyke (Gumboro), kråsbetennelse, koksidiøse, nekrotiserende enteritt og colibacillose kan gi økt dødelighet hos verpehøns. Rød hønsemidd (*Dermanyssus gallinae*) er et blodsugende edderkoppdyr. Smitte kan følge med unghøner fra infiserte oppalshus, eller overføres via transportutstyr o.l. I Europa har over 80 prosent av verpehønshuskene midd. I Norge er det en svakt økende trend, og nå er over 20 prosent av verpehønshusene infisert.

Kjente produksjonsslidelser hos verpehøns er blant annet egglederbetennelse, fettlever, beinskjørhet og kjølbainsbrudd. Nyere studier fra både Norge og Europa viser at en stor andel av de undersøkte hønene hadde kjølbainsbrudd (over 80 prosent av danske høner pådrar seg kjølbainsbrudd i løpet av levetiden). Det er sannsynlig at bruddene skyldes faktorer knyttet til eggproduks-

⁴⁴ Fleretasjes store innhengninger for fugl i fangenskap.

⁴⁵ Forskrift om økologisk produksjon og merking av økologiske landbruksprodukter, akvakulturprodukter, næringsmidler og fôr m.m. (økologiforskriften).

sjonen. Intensiv avl for økt eggstørrelse og økt antall egg (produksjonstid) antas å være delårsaker.

Systematisk forebyggende helsearbeid er organisert gjennom Helsetjenesten fjørfe, som ble opprettet i 2002. HelseFjørfe er Helsetjenesten for fjørfe sin webtjeneste for veterinærer i fjørfepraksis, produsenter, eggpakkerier og fjorfeslakterier.

Inngrep

Det er forbudt å fjerne kroppsdeler på fjørfe, herunder hele eller deler av kammen og ytterste del av nebbet (nebbtrimming). Nebbtrimming er smertefullt for dyrene og kan gi kroniske smerter, økt følsomhet i nebbet og mindre motivert atferd. Nebbtrimming er fortsatt vanlig i mange land, og gjøres for å redusere skadelig hakking.

Transport og slakting

Verpehøner blir transportert flere ganger i livet, første gang som daggammel kylling fra rugeriet til oppaleren. Daggamle kyllinger kan transporteres i inntil 24 timer uten vann og fôr dersom reisen avsluttes innen 72 timer etter klekking. Transportdødeligheten for daggamle kyllinger er svært lav. De fleste verpehøner transporteres på nytt ved 16 ukers alder fra oppaler til eggprodusent.

Når hønene er rundt 78 uker gamle og produksjonsperioden er over, blir de fleste høneflokker i Norge avlivet på gården med CO₂-gass. Det kan skje enten i hønsehuset, eller i mindre containere utenfor. Ved gassing i huset unngår man håndtering av hønene. Dette er en fordel både dyrevelferdsmessig og for smitterisiko når flokker må avlives på grunn av smittsom dyresykdom. Imidlertid krever dette betydelig mer gass, og huset må være tett for å unngå gasslekkasjer og fare for liv og helse. Det er en dyrevelferdsmessig fordel å unngå transport av utrangerte verpehøns til slakt. Mange har beinskjørhet og dårlig fjørdrakt. Dersom flokken skal sendes til slakt, er skånsom håndtering og transport av dyrene svært viktig.

Velferdsutfordringer for verpehøns

Velferdsutfordringene hos verpehøns knyttes hovedsakelig til mangler i levemiljøet og produksjonslidelser.⁴⁶ Skadelig fjørhakking der fjør blir dratt ut, er smertefullt og kan føre til skader.

⁴⁶ Kunnskapsutvikling og Dyrevelferdsprogrammer. Notat fra Animalia 2021.

Boks 6.19 Eksterne innspill

Det er blant annet gitt innspill om arealkrav og tilgang på veranda og/eller uteområde, forbud mot eller utfasing av burdrift, forbud mot maserasjon og avlivingsmetoder, og tiltak mot kjølbeinsbrudd hos verpehøner.

Dyrene lærer atferden av hverandre, og den kan spre seg i flokken slik at en stor del av dyrene blir fjørløse. Kannibalistisk hakking begynner mot slimhinnen ved kloakkåpningen, som ofte er litt vrent ut like etter verping. Det er gjerne et fåtall individer som starter slik hakking, men blod ser ut til å utløse atferden hos flere. Offeret påføres store skader og ofte død. Studier av alvorlig fjørtap inngår i forskningsprosjektet Velferdshøna, som ledes av Animalia. Skadelig fjørhakking er en av de store velferdsutfordringene for verpehøns i Europa i dag, fordi mange land både skal fase ut nebbtrimming og gå over til frittgående systemer.

Høyt fryktnivå i høneflokken kan være en utfordring. I store frittgående flokker kan hønene trenge seg så tett sammen at dyr blir kvalt og trampet i hjel. Nyere forskning tyder på at et stimulerende miljø tidlig i oppalsfasen kan bidra til redusert frykt hos verpehøner.

Fjørfe har et stort utforskerbehov og bruker fra naturens side store deler av dagen til å hakke, skrape, utforske, lete etter mat og spise. Å tilrettelegge for slik atferd kan gi økt trivsel og forebygge uønsket atferd. Næringen har i økende grad tatt i bruk miljøberikelser. Grovfôr, hakkesteiner, helkorn, kråssestein, skjellsand og leker har vist seg å ha en positiv effekt, forutsatt at dyrene har nok plass til å utføre atferden. Dyretettheten i standard produksjon gir begrenset mulighet til utfoldelse. Økologiske høns og frilandshøns har bedre plass og tilgang til uteareal, og dermed større rom for å få tilfredsstilt sine atferdsmessige behov.

EFSA-rapport om velferd for fjørfe

EFSA publiserte i februar 2023 en risikovurdering av velferden til fjørfe som holdes i EU. Produksjonssystemene i Norge tilsvarer noen av systemene i EU, og risikovurderingen kan derfor være relevant også for norske forhold. Sosialt stress og skader på fjørdrakt og kropp som følge

Boks 6.20 Europeisk standard for bedre kyllingvelferd (ECC)

ECC står for European Chicken Commitment og består av dyrevelferdskrav som går utover det som er forskriftsfestet i EU-regelverket. Standarden setter en rekke krav om blant annet tetthet, rase, lys, miljøberikelser, og bedøvelsesmetode. Tredjepartsrevisjon for å oppnå og beholde ECC-akkreditering utføres i Norge av Animalia. Over 20 prosent av den norske produksjonen følger i dag hele ECC-standard. I tillegg har flere leverandører dyretetthet i tråd med ECC-standard i deler av produksjonene. Samlet sett betyr det at oppimot 40 prosent av den norske kyllingproduksjonen foregår med tetthet på 30 kg/m².

av fjørhacking og fryktreaksjoner, samt kjølbensbrudd, ble vurdert som de viktigste velferdsutfordringene for verpehøner i løsdrift. For verpehøner i bur ble i tillegg manglende muligheter for motiverte atferder, som støvbading og å flakse med vingene, fremhevet. For å redusere risikoen for fjørhacking og gi hønene mulighet for å utøve naturlig atferd de er motivert for, anbefaler EFSA en maksimal tetthet på 4 verpehøns per kvadratmeter. Bruk av bur frarådes, og det anbefales å gi hønene tilgang til et overbyggt utendørs område (veranda) samt flere typer miljøberikelser.

6.2.6.7 Slaktekylling

Betydning og omfang

Nordmenns konsum av kyllingkjøtt har hatt stor økning de siste tiårene, fra 0,7 kg per innbygger i 1959 til 20,2 kg i 2020. I 2023 ble det slaktet rundt 72 millioner slaktekyllinger ved 8 spesialiserte fjørfeslakterier i Norge. Per 2023 er det 513 kyllingbønder. Hver produsent har 6–8 flokker per år, og hver flokk kan bestå av 3 000–40 000 kyllinger. Konesjonsgrensene har gradvis økt og ble i 2014 doblet fra 140 000 til 280 000 kyllinger årlig, men de fleste produsentene ligger fortsatt på den gamle konsesjonsgrensen (140 000). De fleste kyllinggårdene ligger på Østlandet, i Rogaland og i Trøndelag. En svært liten andel av den totale kyllingproduksjonen er økologisk (0,8 prosent av totalt antall dyr).

Rugerier

På rugeriet desinfiseres eggene og plasseres i store rugemaskiner som sørger for riktig temperatur, fuktighet og CO₂-nivå. Etter 18 dager flyttes eggene over klekkemaskiner. Her klekker kyllingene noenlunde samlet frem til dag 21. Kyllingene blir så tatt ut og kontrollert, og svake dyr blir avlivet. Dette skjer delvis ved hjelp av maskiner, for eksempel rullebånd, delvis ved menneskelig håndtering. Kyllingene blir så plassert i transportkasser for videre reise til produsenter.

Driftsformer

I slaktekyllingproduksjon brukes hybrider, der ulike raser blir krysset for å kombinere viktige egenskaper. Hybridene i slaktekyllingproduksjonen er selektert på egenskaper som kjøttfylde, førutnyttelse, veksthastighet og helse.

Grensene mellom hurtigvoksende, medium- og saktevoksende hybrider er ikke klart definert. Av hybridene som brukes i Norge, regnes likevel Ross 308 som hurtigvoksende, mens Hubbard JA787 er medium saktevoksende. Noen spesialprodusenter bruker saktevoksende hybrider.

Dyrene kommer til gården som daggamle kyllinger, direkte fra rugeriet. I Norge praktiseres «alt inn, alt ut» på de fleste gårder, det vil si at alle dyrene kommer samtidig og sendes til slakt samtidig. Dette gir godt smittevern, blant annet fordi husdyrrommene kan vaskes og desinfiseres mellom hvert innsett.

Både slaktekyllingene og foreldredyrene går fritt i dyrerommet. Underlaget er dekket av flis eller torv, som byttes ut mellom hver flokk. Det er vanlig med gulvvarme og vinduer i nyere fjøs. De første dagene står lyset på hele tiden, for å sikre at kyllingene finner mat og vann. Deretter reduseres lysperioden gradvis, typisk til 2 ganger 4 timer eller 6 timer mørke i løpet av et døgn. Kyllingene trenger 34°C de første dagene. Deretter senkes temperaturen gradvis ned mot 21°C. Kyllingene har fri tilgang på mat og vann gjennom hele produksjonsperioden. Luftkvalitet er en viktig velferdsindikator, og parametere som støv, ammoniakk og CO₂ måles jevnlig.

Dyretetthet for kylling defineres som kg kylling/m² areal. Maksimal tillatt tetthet i Norge er 36 kg/m², mens regelverket i de fleste land i EU tillater opptil 42 kg/m². Faktisk tetthet varierer mellom produsenter og produksjonstyper og når ikke grensen før mot slutten av dyrenes liv. Med standardkyllingen (Ross 308) vil 36 kg/m² tilsvare 17–18 kyllinger per kvadratmeter.

Boks 6.21 Kartlegging av dyrevelferd hos slaktekyllinger

Doktorgradsprosjektet Bwell – assessment of Broiler Welfare in a medium-show growing hybrid - måler og vurderer dyrevelferden hos slaktekyllinger. Med data fra 2015–2021 fra over 64 millioner kyllinger har prosjektet analysert dødelighet og forekomst av skader basert på Norsk kylling sine produksjonsresultater før og etter omlegging fra Ross 308 til Hubbard-kylling. Resultater så langt peker på at den mer saktevoksende rasen Hubbard hadde en generelt lavere forekomst av sykdom, død og kassasjoner enn den rasktvoksende rasen Ross i Norsk kylling sin produksjon. Doktorgradsprosjektet er et samarbeid mellom NMBU, Animalia og Norsk Kylling, finansiert av Forskningsrådet og Norsk Kylling. Prosjektet ble avsluttet i 2024.

I økologisk kyllingproduksjon er det blant annet krav til mer plass og tilgang på utareal.

Alle norske slaktekyllinggårder benytter miljøberikelser som plattformer, lucerneballer, hakkesteiner, strøbad og vagleplasser for å imøtekomme dyrenes atferdsbehov.

Fysisk helse

Innendørs drift og gode smittevernrutiner i alle ledd beskytter norsk slaktekyllingproduksjon godt mot smittsomme sykdommer. Det lave smittepresset gjenspeiles i svært lavt antibiotikaforbruk og behov for få vaksiner. De vanligste smittsomme sykdommer hos slaktekylling i Norge er *E. coli*-infeksjoner, koksidiøse og nekrotiserende enteritt.

Inngrep

På avlshaner av slakterase amputeres sporen for å forhindre skader på hønene under naturlig paring. (Sporen er en kileformet, spiss klo på baksiden av beinet.) Inngrepet gjøres på kyllinger av veterinær og med bedøvelse. Det er omstridt om dette bør være tillatt. Enkelte virksomheter har de senere årene prøvd ut drift uten amputasjon.

Transport

Slaktekylling transporteres fra klekkeri til produksjonsbesetning, og derfra til slakteriet. Transport av daggamle slaktekyllinger blir tilsvarende som for daggamle livkyllinger av verpehøns. Plukking av slakteferdig kylling foregår natten før dyrene transporteres til slakteriet. Rundt 70 prosent av slaktekyllinger plukkes manuelt, resten med plukkemaskin. Transportkassene blir gjennomlyst for å se at ingen fugler ligger på ryggen eller har vinger i klem. Deretter fraktes kassene ut av dyrerommet og lastes på bilen. Plukkingen må skje skånsomt for å unngå skader. De alvorligste skadene er vingebrudd og skader på leveren. Vingebrudd registreres for hver enkelt flokk. Ved leverskade vil dyrene dø umiddelbart av forblødning. Disse fuglene inngår i statistikken for transportdødelighet, som er et av de viktigste målene på dyrevelferd under transport. Norge er et av få land som årlig offentliggjør samlet statistikk over transportdøde dyr. For slaktekylling var dette 0,06 prosent i 2023, mens tall fra andre land varierer fra 0,11 prosent til 0,68 prosent.

Slakting

I Norge finnes det åtte fjørfeslakterier. De fire største slakter over 90 prosent av totalt slaktevolum. 93,5 prosent av slaktekyllingene bedøves med CO₂. Metoden innebærer minimal håndtering og regnes i dag som det beste alternativet. Ved elektrisk bedøvelse blir hver fugl hengt opp etter beina før hodet blir ført ned i et strømførende vannbad. Bedøvningskvaliteten kan variere. Per 2023 bedøves 6,4 prosent av norske slaktekyllinger med strøm. Etter at fuglene er bedøvet, uansett metode, blir de avlivet ved blodtapping ved kapping av hodet.

Produsenten får en kassasjonsrapport som sier noe om helsesituasjonen i flokken som har blitt slaktet. Avvik fører til rådgivning og tiltak for å bedre helsesituasjonen i neste flokk.

Velferdsutfordringer hos slaktekyllinger

Velferdsutfordringene hos slaktekyllinger skyldes hovedsakelig for høy tilvekst og plass- og miljøforhold i kyllinghusene.

Lenge var fokus i avlsprogrammene for slaktekylling hurtig vekst og høy andel brystmuskulatur. De senere årene har viktige helseparametere blitt inkludert. Likevel er det relativt høy forekomst av produksjonsrelaterte lidelser assosiert

med høy tilvekst, særlig hos hurtigvoksende hybrider.

Tråputeskader oppstår når kyllingene går på fuktig strø og/eller strø som frigir mye ammoniakk. Tråputetilstanden er en indikator for en rekke miljøfaktorer i kyllinghuset. Sår på brystbeinet kan opptre om fuglene er dårlige til beins og ligger mye. Skittent og fuktig underlag forverrer tilstanden.

De vanligste ikke-smittsomme sykdommene er sirkulasjonsforstyrrelser som hjertesvikt, og beinproblemer. Ascites er oppsamling av væske i bukhulen og/eller omkring hjertet. Lidelsen er satt i sammenheng med rask tilvekst, men også dårlig ventilasjon og luftveislidelser har betydning. Lidelsen kan føre til at kyllingen dør underveis i produksjonen eller blir kassert på slakteriet.

Tarmbetennelse (nekrotiserende enteritt) ble et problem da næringen gikk bort fra rutinemessig bruk av midler mot koksidier (naracin) i føret. De siste årene har man stort sett fått denne sykdommen under kontroll.

Det er ikke etablert rutiner for systematisk registrering og rapportering av sykdomsforekomst i besetningene. Den enkelte produsent registrer daglig antall døde kyllinger, og næringen anslår at dødeligheten ligger på ca. tre prosent for hele oppdrettstiden, som er på ca. en måned.

På slakteriet kasseres knapt én prosent av slaktene. Misvekst (små dyr) er viktigste enkeltårsak.

Foreldredyrene føres restriktivt, spesielt under vekstperioden. Dette kan føre til velferdsproblemer med atferdsforstyrrelser, sultfølelse, stress og frustrasjon. Dyrene kan utvikle stereotyp atferd som hakking og overdrikkning. Hakking rettet mot andre dyr kan påføre offeret smerte og skader. Overdreven drikking kan føre til bløtere gjødsel, og dermed bløtere strø. Restriktiv fôring øker risiko for at dyr lavt på rangstigen taper i kampen om maten.

Velferdsutfordringer på rugeri

EFSA konkluderte i 2023 med at nyklekte kyllinger blir utsatt for flere stressfaktorer på rugeriet, og at dette har både kortsiktige og langsiktige negative effekter på dyrevelferden. Mangel på fôr og vann kan føre til sult og tørst hvis kyllingen bruker opp næringen i plommesekken før den får tilgang på fôr og vann hos produsenten. Støy, brå bevegelser og håndtering både maskinelt (rullebånd) og manuelt utsetter kyllingene for overstimulering og frykt. Rugerier i Norge benytter i stor grad samme teknologi og driftsmetoder som i

EU, så EFSAAs rapport kan være relevant for norske forhold.

I 2023 tok Norsk Kylling i bruk nye metoder på rugeri. Kyllingene er i de samme kassene i hele perioden fra klekking til de ankommer produsenten, og har tilgang på lys, fôr og vann fra de klekkes. Dette minimerer risikoen for sult og tørst og reduserer belastningene ved håndtering vesentlig.

En forholdsvis ny metode for klekking går ut på at eggene legges direkte i kyllinghuset. Da spares kyllingene for håndtering på rugeriet og transport til produsenten, og de får umiddelbart tilgang på levestiljøet sitt, inkludert fôr og vann. Klekking i hus anbefales av EFSA for å bedre dyrevelferden for nyklekte kyllinger. Metoden krever god klimastyring i kyllinghuset og ekstra innsats fra dyreholderen, som selv må overvåke klekkingen og sortere ut og avlive svake individer.

EFSA-rapport om velferd for slaktekyllinger

EFSA publiserte i februar 2023 en risikovurdering av velferden til slaktekyllinger i EU. Produksjonssystemene i Norge tilsvarer i stor grad systemene i EU, og dyrematerialet er det samme. Risikovurderingen kan derfor være relevant også for norske forhold. Sosialt stress, manglende mulighet til å hvile og til å utføre naturlige bevegelser og motiverende atferd som utforsking og støvbading, haltet, skader på fjørdrakt og hud, samt magetarminfeksjoner ble identifisert som de viktigste velferdsutfordringene. Avl for høy tilvekst, høy dyretetthet, lite miljøberikelse og dårlig strøkvalitet ble identifisert som hovedårsakene til de fleste av disse velferdsproblemene. For magetarminfeksjoner ble også fôringsregime og dårlig smittevern identifisert som årsaker. EFSA mener følgende tiltak er de mest nødvendige å iverksette raskt: maksimal tillatt vekstrate på 50 gram/dag for slaktekyllingshybrider, dyretetthet på maksimalt 11 kg/m², god strøkvalitet gjennom hele innsettet og til-

Boks 6.22 Eksterne innspill

Det er blant annet gitt innspill om dyretetthet, krav om dagslys i fjøs, avl for ekstrem hurtig vekst som fører til sykdom og skade, kvalitets sikring og kontroll ved slaktning og transport, revisjon av regelverket for transporttider for nyklekkede kyllinger og andre fjørfe.

gang til overbygd uteområde (veranda) og plattformer og/eller vagler.

For foreldre dyr som holdes i tilsvarende systemer som slaktekyllingene, ble flere av de samme velferdsutfordringene identifisert. I tillegg ble tørst, sult og håndteringsstress, samt for hønene kjølebeinsbrudd og mulighet til å unngå parringer, identifisert som tilleggsutfordringer. Saktevoksende hybrider og avl for hybrider som tåler å være avlsdyr uten å føres restriktivt, blir sterkt anbefalt for å redusere velferdskonsekvensene av dagens praksis.

6.2.6.8 Kalkun

Kalkun holdes kommersielt for produksjon av kjøtt. I Norge er vi selvforsynt med kalkunkjøtt.

Biologi

Kalkunen som brukes i dagens kjøttproduksjon stammer fra villfugl med opprinnelse i Nord-Amerika. Kalkunen er et flokkdyr som lever i grupper og kommuniserer med hverandre med en rekke lyder. Kalkuner i vill tilstand lever blant annet i skogsområder, og beveger seg over relativt store områder. De leter aktivt etter mat på dagtid, og vagler i trærne om nettene. Viltlevende kalkuner er gode flyvere. Matsøk, fjørstell og sandbad er viktige aktiviteter i løpet av dagen. Hønene lager rede på et skjermet sted og passer godt på ungene sine frem til de er 4-5 måneder gamle.

Betydning og omfang

I 2022 ble det slaktet i overkant av en million kalkuner (konvensjonell produksjon) ved to spesialiserte fjørfereslakterier i Norge. Per 2023 er det ca. 48 kalkunbønder. Hver produsent har to-tre flokker per år, og hver flokk kan bestå av 4 000 – 20 000 kalkuner. Alle kalkungårder med konvensjonell drift ligger på Østlandet. I Vestland fylke er det produksjon av økologisk kalkun.

Driftsformer

Det er ett konvensjonelt rugeri for kalkun i Norge, som leverer daggamle kyllinger til alle konvensjonelle produsenter. Eggene ruges i rugemaskiner, og kalkunene kjønnssorteres straks etter klekking. De pakkes deretter i transportkasser og sendes til produsent for oppføring. Kalkunhønene blir slaktet etter rundt 87 dager med en slaktevekt på ca. 5,5 kg. Det er disse som blir porsjonskalkuner tilpasset forbrukermarkete-

det. Hanene slaktes etter 130 dager med en slaktevekt på ca. 13,5 kg. Dette kalles ofte foredlingskalkun, og kjøtt fra disse blir til stykningsdeler og pålegg.

Høner og haner lever atskilt (med gjerde) i samme fjøs, hvor de går fritt i store haller. Underlaget er dekket av flis, som byttes ut mellom hvert innsett. Det er vanlig med gulvvarme i nyere fjøs. Enkelte kalkunhus har vinduer.

De første dagene står lyset på hele tiden, for å sikre at kalkunkyllingene finner mat og vann. Deretter dempes lyslengden gradvis. De fleste bønder praktiserer 8 timer mørke i døgnet, men har nattlys slik at kalkunene kan orientere seg. Kalkuner har godt syn, og lys har stor innvirkning på produksjon og velferd. Norsk regelverk sier at fjøferommene skal ha tilstrekkelig lys til at dyrene kan utføre normale aktiviteter og se hverandre tydelig. Det er tillatt å dempe lyset i perioder eller i avgrensede områder hvis det kan redusere helse- og atferdsproblemer. Kalkunkyllingene trenger 37 grader de første dagene. Deretter senkes temperaturen gradvis ned mot 17-18 grader. Kalkunene har fri tilgang på mat og vann gjennom hele produksjonsperioden.

Luftkvalitet er en viktig velferdsindikator, og parametere som støv, ammoniakk og CO₂ måles jevnlig. Maksimal tillatt tetthet i Norge er 38 kg/m² når kalkunenes gjennomsnittsvikt er under 7 kg, og 44 kg/m² ved gjennomsnittsvikt over 7 kg. Faktisk tetthet varierer mellom produsenter og produksjonstyper. EU-regelverket har ingen slike grenser.

I økologisk kalkunproduksjon er det blant annet krav til større plass, mindre flokkstørrelse og tilgang til uteareal.

Mange kalkunprodusenter bruker i dag ulike former for berikelser, som vagler, hakkeobjekter, plattformer og grovfôr.

Fysisk helse

Norske kalkuner har generelt god helsestatus. Det er så langt ikke påvist nasjonal liste 1-sykdom hos kalkuner i Norge. De vanligste smittsomme sykdommene er *E. coli*-infeksjoner, koksidiøse og nekrotiserende enteritt. Det lave smittepresset gjenspeiles i lavt antibiotikaforbruk og behov for få vaksiner.

Dødelighet gjennom produksjonsperioden og diagnostisert sykdom ved kjøttkontroll er viktige overordnede mål på helsesituasjonen. I 2023 var dødeligheten 8,8 prosent, og andel kasserte fugl grunnet sykdom var 2,56 prosent. Det har vært en økning i dødelighet fra 2020 til 2023. Utfasingen

av fôrtilsetningsstoffet Monensin mot koksidiøse antas å ha bidratt til denne økningen.

Helseutfordringer hos kalkun omfatter sår og tap av fjørdrakt, beinlidelser, sirkulasjonsforstyrrelser, luftsekkbetennelse, kråsbetennelse og brystblemmer. Beinproblemer og non-starters (kalkunkyllinger som ikke begynner å spise) er blant de vanligste ikke-smittsomme lidelsene. Kalkuner er tunge dyr som ofte ligger på brystet. Fuktig strø kan forårsake hudskader på tråputer og bryst og medfører derfor høy risiko for dårlig dyrevelferd.

Fothelse er en viktig dyrevelferdsindikator og inngår i dyrevelferdsprogrammet for kalkun. Det har vært en positiv utvikling i tråputescore fra 2020 til 2023.

Inngrep

Det foretas ingen inngrep på kalkuner i Norge. Nebbtrimming er et inngrep hvor ytterste del av nebbet fjernes på nyklekte kyllinger for å begrense skader fra hakking. Nebbtrimming er forbudt i Norge, men er vanlig praksis i kalkunproduksjon de fleste steder i verden. Foreldredyr som importeres er nebbtrimmet.

Kunstig inseminering

Det er ingen egen kalkunavl i Norge. I oppalsleddet av kalkunproduksjonen er det 3 200 foreldredyr, som produserer om lag en million kalkunkyllinger per år. Det benyttes kunstig inseminering. Velferdsrisikoen for høner knyttet til selve insemineringen regnes som moderat. Velferdsrisikoen knyttet til sædtapping, og til innfangning og håndtering av både haner og høner, vurderes som lav.⁴⁷

Plukking og transport

Gjennomsnittlig transporttid for kalkun i Norge er kun 1,5–2 timer ettersom all produksjon og slakteri ligger på Østlandet. Før transport fra gård til slakteri fanges (plukkes) kalkunene inn og plasseres i transportkasser. Plukkingen foregår om natten og utføres manuelt. Plukkingen må skje skånsomt for å unngå skader. De alvorligste skadene er vingebrudd, og forekomsten registreres for hver flokk. I 2022 ble det så og si ikke registrert noen tilfeller med verken vinger eller hoder i klem. Når transportkassene er fulle, blir de gjen-

Boks 6.23 Kan data fra slakteri fortelle oss om kalkuners velferd på gården?

Prosjektet «KALKU-LATOR» har med hjelp av data fra slakteriene og befaringsbesetningene kartlagt kalkunvelferd. Blant de vanligste velferdsutfordringene var fjørløse områder, møkkete dyr og sår på hale og vinger. Data fra slakteriet kan gi indikasjoner på dyrevelferden i de enkelte besetningene, samtidig som enkle observasjoner i dyreholdet kan gi varsel om underliggende sykdom og skader. Slike data kan brukes til å gjøre målrettede tiltak på et tidlig tidspunkt, som kan bidra til både bedre helse og velferd for dyrene, men også bedre økonomi for bonden. Prosjektet var et samarbeid mellom NMBU Veterinærhøgskolen og norsk kalkunnæring, finansiert av Forskningsmidlene for jordbruk og matindustri (FFL/JA) og Animalia.

nomlyst for å se at alle fugler ligger riktig og ikke har vinger i klem.

Norge er et av få land som årlig offentliggjør samlet statistikk over transportdøde dyr. For kalkun var dette 0,02 prosent i 2023.

Slakting

De fleste kalkuner bedøves med CO₂ mens de fremdeles er i transportkassene. Metoden innebærer minimal håndtering og regnes i dag som det beste alternativet. Ved bedøving med strøm henges hver fugl opp etter føttene før hodet føres gjennom et strømførende vannbad. Bedøvingskvaliteten kan variere, og det kan være vanskelig å oppdage fugler som ikke er godt nok bedøvet. Avlivingen skjer ved begge metoder ved blodtapping når hodet kappes av.

I 2023 var det to anlegg i Norge som slaktet kalkun. Totalt ble 98,3 prosent av kalkunene bedøvet i transportbeholder med CO₂, mens 1,7 prosent ble bedøvet i elektrisk vannbad.

Velferdsutfordringer i dagens dyrehold

Sammenliknet med slaktekylling er kalkunhold mindre utbredt og har vært mindre forsket på. Driftsformen likner den for slaktekylling, men kalkuner er større og eldre når de slaktes. De utset-

⁴⁷ VKM-rapport nr. 2016:03.

Boks 6.24 Eksterne innspill

Det er blant annet gitt innspill om dyretetthet og arealkrav, og forbud mot avl på raser som forhindrer naturlig atferd for arten.

tes derfor for effekter av avl og levemiljø over en lengre periode enn slaktekyllinger gjør. Ulike helseutfordringer som beinproblemer og sirkulasjonsforstyrrelser, sår og skader på hud og fjørdrakt, kan påvirke dyrevelferden negativt. EFSA har fått i oppdrag fra Europakommisjonen å vurdere velferden for kalkuner i EU med frist 31.12.2025.

Viktige atferdsbehov hos kalkuner er å lete etter mat, utforske miljøet, sosial atferd og lek, kroppspleie og stell av fjørdrakt, uforstyrret hvile og bevegelse. Et levemiljø som imøtekommer disse behovene forebygger velferdsproblemer som inaktivitet, kjedsomhet, frustrasjon og skadelig atferd som fjørhakking. Kunnskapen om og bruken av miljøberikelser er mindre utviklet for kalkuner enn for slaktekylling og verpehøns, men næringen har arbeidet systematisk med å finne frem til relevante og praktisk gjennomførbare miljøberikelser. Nok strø av god kvalitet, ting som kan hakkes på, spises og manipuleres, samt mulighet for å hvile i høyden på vagler eller plattformen, har vist god effekt på dyrevelferden.

6.2.6.9 And, gås og vaktel**And**

And holdes i Norge kommersielt hovedsakelig for produksjon av kjøtt, i tillegg til noe eggproduksjon. And er det eneste fjørfekjøttslaget hvor vi har stor grad av import. Det er ikke konsesjonsregelverk for and. Ender holdes også privat som hobbydyr og verpeender, og i parkanlegg.⁴⁸

Andetypen i kommersielt oppdrett i Norge er pekingand, som er en domestisert form av stokkand. Viltlevende ender lever i nær tilknytning til vann, og svømming og bading er en sterkt motivert atferd. Vann er dessuten viktig for stell av fjørdrakten og for å rense øyne og nesebor.

⁴⁸ Veterinærinstituttet. Rapport 4-2023: Hold av ender, gjess og vaktler: Naturlige behov og andre forhold av betydning for dyrevelferden.

Tamender kan være meget gode verpere og legger egg hele året slik som høns. Foredlede raser vokser raskt og er spesialisert for kjøttproduksjon. Ender er sosiale og synkroniserer ofte sin atferd. De er altetende og bruker naturlig mye tid på å søke etter mat.

Betydning, produksjon og driftsform

Det er 9–12 kommersielle andeprodusenter i Norge. Det ble slaktet ca. 372 000 ender i 2023. Endene slaktes når de er ca. 7 uker gamle, og gjennomsnittlig slaktevekt er rundt 2,4 kg. Oppdrett av slakteender drives innendørs på gulv med strø av sagflis eller halm, ikke ulikt som for slaktekylling. Tettheten varierer og kan være opp til 5–6 dyr per m². Med en levendevekt på ca. 4 kg ved slaktestidpunktet gir det en dyretetthet på 20 kg/m² de siste dagene av innsettet. Endene føres med kraftfôr. Avlsdyrene føres restriktivt, mens slakteendene vanligvis får fri tilgang på fôr. Den viktigste miljøberikelsen i norsk produksjon er tilgang på halm. Det har av praktiske og hygieniske årsaker ikke vært vanlig å tilby endene en åpen vannkilde, men noen produsenter løsninger som tillater endene å dyppe hodet under har vann.

Fysisk helse

Det lages ingen nasjonal statistikk over sykdom hos ender. Dyreholderene skal føre dyreholdjournal, der helseopplysninger, sykdom og dødelighet inngår. Ender kan rammes av en rekke smittsomme sykdommer. De kan være bærere av fugleinfluensasmitte uten å vise kliniske symptomer og kan dermed utgjøre en smittefare ved utgang.

Data fra Mattilsynets kjøttkontroll på slakteriene viser at ascites og bukhinnebetennelse er blant de hyppigste årsakene til kassasjoner. Mattilsynet observerer også en del øyebetennelse i kjøttkontrollen.

Inngrep

Det gjennomføres ingen inngrep i kommersiell andeproduksjon i Norge. Vingeklipping med amputasjon av de ytterste delene av vingeknokene er et smertefullt inngrep som er forbudt i Norge. Plukking av dun/fjør fra levende dyr, nebbtrimming og tvangsføring (for produksjon av leverpostei/foie gras), er ikke tillatt i Norge.

Transport og slakting

Mesteparten av produksjonen av ender foregår innenfor et begrenset geografisk område. Transporttiden til slakteriet er maksimalt to timer. Transport av lengre varighet forekommer ved import av foreldredyr (daggamle kyllinger). Ender viser lett fryktreaksjoner og kan klumpe seg og klatre på hverandre under plukking og transport. Transportkassene er relativt lave for å begrense slik atferd. I 2023 var det to mindre slakterier som slaktet and. Det største anlegget slaktet 64,9 prosent av endene og brukte bedøving med CO₂. Det andre anlegget slaktet 35,1 prosent og brukte elektrisk bedøving med manuelt påsett av elektroder på hodet.

Velferdsutfordringer i dagens dyrehold

Avlsarbeidet har ført til rask tilvekst og større brystmuskel. Dette kan medføre beinproblemer, når fuglene som i utgangspunktet er tilpasset å tilbringe store deler av dagen i vannet, holdes på fast underlag. Fothelseproblemer som sviskader kan oppstå på grunn av dårlig strøkkvalitet, og fjørplukking kan forekomme ved ugunstige forhold som stimulifattig levemiljø. Mangel på badevannbegrensere endenes mulighet for naturlig atferd, og fjørdrakten kan bli dårligere. En drikkevannsinstallasjon kalt «pekinokopp» som lar endene dyppe hodet under vann, kan forebygge noen problemer, slik som øyebetennelser og dårlig fjørdrakt.

EFSA avga i 2023 en rapport om velferd for ender, gjess og vaktler holdt som produksjonsdyr i EU. Burdrift er vanlig i EU-land der det drives produksjon av foie gras (fettlever) på ender og gjess, mens hold for annen kjøttproduksjon normalt er i løsdrift.

Sosialt stress, skader på fjørdrakt og kropp (inkludert skader fra hakking og tråputesår), haltet og manglende mulighet til å bevege seg naturlig, holde seg ren, utforske miljøet og søke etter mat ble identifisert som de viktigste velferdsproblemene for ender i dagens produksjonssystemer. For liten plass og/eller høy dyretetthet, mangel på tett gulv med egnet strø og mangel på miljøberikelser, spesielt badevann, ble identifisert som hovedårsaker til disse velferdsproblemene. Utfordringene er mindre i systemer når endene har tilgang til uteområder.

EFSA anbefaler å holde endene i løsdrift med tett og strøbelagt gulv og tilgang til badevann i et område med drenert gulv. Badevann som tillater

endene å svømme, anbefales fremfor innretninger som kun tillater dyrene å dyppe hodet. For ender (middelvekt 3 kg) anbefales en maksimal dyretetthet på 7,2 m² og et tilleggsareal av åpent vannbad på minst 219 cm² per dyr. I tillegg anbefales andre typer miljøberikelser og tilgang til uteområder.

Gås

Det er lite hold av gjess for kommersiell kjøttproduksjon i Norge. Gjess holdes også i hobbypregede besetninger. Tamgås er en domestisert variant av grågås. I Norge er rasen italienergås (også kalt hvit italiensk gås) mest brukt til kjøttproduksjon. Gjess er knyttet til kyst og vann, men de er utpregede planteetere som beveger seg over store områder for å gresse når de har mulighet til det. De er også gode flygere. Viltlevende gjess er flokkdyr med en kompleks sosial struktur, mens tamgåsa er sosialt mer fleksibel. Gjess kan oppnå en høy levealder (30 år).

Produksjonen av gås i Norge er i hovedsak lokalisert til Telemark. I 2023 var det én kommersiell produsent, som også hadde eget slakteri. Det ble slaktet ca. 2 800 gjess. Gjess slaktes vanligvis mellom oktober og desember. De er da 25–26 uker gamle og har en slaktevekt på ca. 5 kg. Avlsdyr holdes gjerne i 3–7 år.

I norsk kommersiell drift holdes gjess enten utendørs på gressdekket beite eller i bygninger med tilgang til uteareal.

Det lages ingen nasjonal statistikk over sykdom hos gjess. Dyreholder skal føre dyreholdjournal, der helseopplysninger, sykdom og dødelighet inngår. Gjess kan rammes av en rekke smittsomme sykdommer. De kan være bærere av fugleinfluensasmitte uten å vise kliniske symptomer og kan dermed utgjøre en smittefare ved utgang.

Mattilsynets erfaring fra slakteriene er at gjessene gjennomgående ser fine ut, har rolig atferd og tett og ren fjørdrakt. Ascites og bukhinnebetennelse er blant de hyppigste årsakene til kassasjoner.

Det gjennomføres ingen inngrep i kommersiell gåseproduksjon i Norge. Smertefulle inngrep slik som nebbtrimming og vingeklipping er forbudt. Plukking av dun/fjør av levende dyr forekommer ikke.

Transport til slakteri foregår i transportkasser. Det benyttes individuell elektrisk bedøving ved slakting. Gjess i hobbybesetninger slaktes ofte på gården.

Velferdsutfordringer i dagens dyrehold

Kunnskapen om artsspesifikke behov og velferdsproblemer hos gjess er begrenset og omhandler gjerne driftsformer som ikke finnes i Norge, slik som produksjon av foie gras (fettlever).⁴⁹ Norske gjess har god plass og et levemiljø som inkluderer utendørs områder. Dette legger til rette for trivsel og naturlig atferd. Tilgang til åpent vann for bading er samtidig en viktig miljøberikelse for gjess som ikke er vanlig i dagens drift.

Gjess er årvåkne og kan være fryktsomme. Tidlig tilvenning og positiv erfaring med mennesker kan redusere stress. Sosialt stress kan påvirke velferden til tamgjess negativt, og påvirkes av flokkstruktur og plassforhold. Aggressiv hakking er likevel sjelden, selv i intensive driftssystemer.

Plutselige endringer i oppstillingsforhold eller stellrutiner, for eksempel portforbud for fjørfe som pleier å være ute, kan påvirke dyrevelferden negativt. Smittesituasjoner som utløser portforbud, har blitt mer vanlig de siste årene.

EFSA avga i 2023 en rapport om velferd for ender, gjess og vaktler holdt som produksjonsdyr i EU. Denne er nærmere omtalt under avsnittet om and.

Vaktel

Lette typer av vaktler holdes for eggproduksjon, moderate typer holdes for egg- og kjøttproduksjon, og tunge typer holdes for kjøttproduksjon. I Norge finnes det minst én større produsent som holder vaktler for eggproduksjon. Småskala vakteloppdrett har økt de siste årene, og produktene blir mer populære. Ellers holdes vaktler i all hovedsak som hobby. Mattilsynet melder om at de finner hobbyhold av vaktler i små og lave bur, også inne i bolighus.

Vaktler tilhører fasanfamilien i orden hønsfugler. Japansk vaktel holdes som produksjonsdyr.

I naturen er vaktelen utpreget bakkelevende og solitær. Vaktler har behov for å kunne sandbade, fortrinnsvis i jord. Deres solitære natur kan skape problemer i fangenskap. Aggressiv hakking, ofte mot hodet og med til dels alvorlige skader, forekommer særlig mellom hanner som holdes sammen. Vaktler begynner å verpe ved seks til syv ukers alder. Fluktatferden er å fly rett opp i luften, noe som disponerer dem for skader når de holdes i bur.

Boks 6.25 Eksterne innspill

For and og gås er det gitt innspill om å forskriftsfeste krav til badevann. Det er også foreslått forbud mot import av foie gras, og utfasing av produksjon av and.

Velferdsutfordringer i dagens dyrehold

Det er begrenset kunnskap om velferdsutfordringer for vaktler i Norge.⁵⁰

EFSA avga i 2023 en rapport om velferd for ender, gjess og vaktler holdt som produksjonsdyr i EU. I EU holdes vaktler for eggproduksjon hovedsakelig i bur, mens vaktler i kjøttproduksjon hovedsakelig holdes i løsdrift. Sosialt stress, skader på fjørdrakt og kropp (inkludert skader fra hakking), halthet, og manglende mulighet til å bevege seg naturlig, holde seg ren ved støvbading, utøve redebyggings- og verpeatferd, utforske miljøet og søke etter mat ble identifisert som de viktigste velferdsproblemene for vaktler holdt for eggproduksjon. Løsdrift reduserer risikoen for dårlig velferd, men halthet, sosialt stress og hakking, manglende bevegelsesfrihet og mulighet for utforskning og matsøk ble fremhevet. EFSA anbefaler å holde dyrene i løsdrift på tett gulv med strø, med en maksimal dyretetthet på 5,2 kg/m² og med minst 2 meters lengde på innhegningen. Minst 32 cm per dyr bør være tilgjengelig for støvbading. Høyden på innhegningen bør være minst 2 meter, for å unngå skader ved fluktatferd.

6.2.7 Tamrein

Reindrift er en liten næring i nasjonal målestokk, men i samisk og lokal sammenheng har den stor betydning for økonomi, sysselsetting og kultur. Næringen bidrar til matproduksjon ved at marginale utmarksressurser utnyttes på en effektiv måte.

Reindriften har siden forrige dyrevelferdsmelding opplevd økende press på reindriftsarealene gjennom ulike former for inngrep og annen menneskelig aktivitet. Det siste tiåret har låste beiter med is, skare eller store snømengder flere ganger medført behov for føring av rein i deler av det samiske reinbeiteområdet. Reintall har vært en utfordring over tid, og etter at gjeldende reindriftslov trådte i kraft i 2007 har det blitt

⁴⁹ Veterinærinstituttet. Rapport 4-2023.

⁵⁰ Ibid.

gjennomført reduksjonsprosesser i Finnmark. Tapene til rovvilt har økt sett i forhold til reintallet.

Statens rovviltpolitikk har innvirkning på samisk reindrift. Dette innebærer at tiltak som iverksettes på rovviltområdet også må vurderes opp mot statens forpliktelser overfor samene som urfolk, herunder Grunnloven § 108, FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter artikkel 27 og ILO-konvensjon nr. 169 om urfolk og stammefolk i selvstendige stater. Det er snakk om både materielle forpliktelser til å sikre blant annet naturgrunnlaget for den samiske reindriften og prosessuelle forpliktelser som gjelder konsultasjoner og deltakelse i beslutninger som vil kunne påvirke samiske interesser direkte.

6.2.7.1 Dagens dyrehold

Reindriften er basert på beiting i utmarksområder med sesongmessige forflytninger mellom ulike årstidsbeiter. Reinens trekk og flyttemønster er det samme år etter år. Avstandene ved hovedflyttingen vår og høst varierer mye fra område til område og kan for enkelte siidaer være opp mot 30–40 mil.

Flokkene består i all hovedsak av simler og kalv for kjøttproduksjon, som er hovedinntektskilden i reindriften. Selv om reindriften fortsatt følger tradisjonelt driftsmønster der aktivitetene styres av årstidene og flytting mellom årstidsbeitene, har reindriftsnæringen i stor grad effektivisert og rasjonalisert driften ved å ta i bruk nye hjelpemidler og teknologi.

6.2.7.2 Biologi

Tamrein i Norge tilhører underarten eurasiatisk tundrarein (*Rangifer tarandus tarandus*), og den er et flokklevende hjortedyr tilpasset de krevende klimatiske forholdene i fjell- og utmarksområder. Pelsen har isolerende egenskaper som gjør reinen godt egnet for et kaldt klima. De store klauvene gir dyrene god evne til å bevege seg på snøen, samtidig som de er effektivt kan grave gjennom snø og is til vegetasjonen under. Reinen har god luktesans som gjør den i stand til å lokalisere lav under snødekket.

Reinen er drøvtygger, og om sommeren består dietten av urter og gress. Godt beite i sommerhalvåret er avgjørende for at reinen skal kunne bygge opp reserver som den kan tære på gjennom vinteren. Vinterbeitet består i hovedsak av lav, men reinen beiter også vier, knopper og gress som den finner under snøen. Vinterkosten inneholder lite protein, og veksten skjer i all hovedsak på sommerbeite. I et normalår finner tamreinen næring

utelukkende ved beiting i utmark. Bruk av kraftfôr og grovfôr benyttes når ytre omstendigheter gjør det nødvendig for å sikre dyrevelferden og fremtidig produksjon. Dette innebærer at reinflokkenes størrelse må tilpasses det tilgjengelige beitearealet. Et for høyt beitetrykk vil gå ut over tilgang til og kvalitet på beitet, og dermed gi svekket produksjon ved at dyrenes vekst hemmes, simlene blir i dårligere stand til å bringe frem levedyktige kalver, og dyrene blir mer utsatt for rovdyrangrep. I tillegg vil et for høyt reintall kunne bidra til økte konflikter mellom nabosiidaer og økt sammenblanding av flokker.

6.2.7.3 Betydning og produksjon

Reindriften lever av og i naturen og trenger tilgang på ulike typer beiter gjennom året. Reindriftens evne til å utnytte ulike beiteområder gjør den samtidig svært arealavhengig. De samiske reinbeiteområdene omfatter om lag 40 prosent av Norges landareal. Innenfor dette området har reindriften rett til beite i fjell og utmark, men områder som benyttes til jordbruksområder, veier, industri- og turistanlegg kan ikke brukes til reinbeite. Arealene som er reelt tilgjengelige for reinbeiting er derfor langt mindre enn 40 prosent. Menneskelig virksomhet og ulike typer inngrep i reinbeiteland kommer i tillegg til forstyrrelser i naturen, blant annet rovdyr. Spesielt sårbart er reindriftens særverdiområder. Dette er flyttleier, brunstland, kalvingsland, sentrale luftingsområder og områder i og ved anlegg til merking, skilling og slaktning.

Reintallet varierer rundt 215 000 tamrein i vårflokk, det vil si før kalving, herav om lag 150 000 dyr, tilsvarende 70 prosent, i Finnmark. Variasjoner i kalvetilgang, tap og slakteuttak er medvirkende årsaker til årlige endringer i reintallet.

Kjøttproduksjonen, som er den viktigste inntektskilden i reindriften, varierer årlig som følge av flere faktorer, slik som rovdyrtrykk, forstyrrelser, inngrep og klimatiske forhold. Beitekriser som følge av låste beiter har hatt innvirkning på produksjonen. Gjennomsnittlig slakteuttak har i tiårsperioden fra driftsåret 2013–2014 til driftsåret 2022–2023 vært på i overkant av 71 000 dyr, men var ned mot 56 000 dyr etter krisevinteren 2020. Normalt utgjør kalveslakt om lag 80 prosent av det årlige slakteuttaket.

Hvert år går 1 300–1 600 tonn av slaktekvantumet gjennom de registrerte slakteriene. I et normalår sendes det rundt 1 100 tonn reinkjøtt ut i markedet i form av produkter med ulik bearbeidingsgrad. I 2023 var de totale inntektene i reindriftsnæringen på 484,3 millioner kroner. Av

dette utgjorde de produksjonsbaserte inntektene 234,4 millioner kroner, mens tilskuddene utgjorde 143,6 millioner kroner og erstatninger for tap av rein utgjorde 106,1 millioner kroner. Det er imidlertid store forskjeller mellom reinbeiteområdene. Det kan også være store forskjeller innad i de respektive områdene.

6.2.7.4 Driftsformer

Samisk reindrift foregår i fjell- og utmarksområder i fylkene Finnmark, Troms, Nordland, Trøndelag, Møre og Romsdal og Innlandet. Litt over 3 000 personer er tilknyttet den samiske reindriften, 2 200 av dem bare i Finnmark. Etter reindriftsloven er det bare personer av samisk ætt som kan eie rein i det samiske reinbeiteområdet.

Det samiske reinbeiteområdet er delt inn seks regionale beiteområder, som igjen er delt inn i 82 distrikter. Innenfor hvert distrikt har grupper av reinere dyrene i en eller flere felles flokker, og samarbeider om den praktiske driften i driftsgrupper som kalles «siida» og «sijte» på henholdsvis nord- og sørsamisk. I senere år har det vært om lag 100 ulike sommersiidaer og om lag 150 ulike vintersiidaer. I tillegg kommer den samiske reindriften i Trollheimen som omfatter enkelte kommuner i Møre og Romsdal og Trøndelag.

Reindrift utenfor det samiske reinbeiteområdet drives av reinlag, som er gitt særskilt tillatelse fra Kongen til reindrift innenfor avgrensede fjellområder i Sør-Norge. De fire reinlagene Lom, Vågå, Fram og Filefjell driver reindrift i fjellområder i Innlandet, Viken og Vestland. I tillegg har henholdsvis Rendal Renselskap og Hardanger og Voss reinsdyrlag konsesjon på hold av private flokker som høstes ved jakt.

6.2.7.5 Fysisk helse

Driftsformen med helårs beite over store områder med lav dyretetthet, der reinen lever i sine naturlige leveområder, gir et godt utgangspunkt for god dyrevelferd og -helse. Den gode helsetilstanden gir lite behov for medisinerings. I hovedsak er formålet med medisinerings å ta livet av larver av hud- og svelgbrems.

Smittsomme sykdommer

Tamreinen i Norge er nesten fri for alvorlige smittsomme sykdommer, men smittsom øyebetennelse, hjernemark og luftveisinfectionsjoner kan forekomme.⁵¹

Skrantesyke (Chronic Wasting Disease – CWD), som er påvist på rein i Nordfjella og på Hardangervidda, er den mest alvorlige sykdommen som er påvist hos viltlevende hjortedyr i Norge. Det finnes ingen behandling for sykdommen, som er dødelig for hjortedyr. Vedvarende smittepress vil øke risikoen for at smitten spres til områder med tamrein. Tap av næringsgrunnlag som følge av skrantesykesmitte vil ha store økonomiske og kulturelle konsekvenser for reindriftnæringen og for den samiske reindriftskulturen.

Den nomadiske samiske driftsformen medfører høy risiko for at en eventuell smitte til tamrein spres til store områder. Videre vil håndteringen og iverksettelsen av tiltak kompliseres der det foregår grensekryssende reindrift. Et sykdomstilfelle i reindriften vil derfor være krevende å håndtere. Det er svært viktig med nødvendig kompetanse og beredskap for håndtering av et mulig smittetilfelle i reindriften. Mattilsynet har utarbeidet en beredskapsplan for skrantesyke i reindriften, som beskriver hvordan mistanke om eller påvisning av skrantesyke i reindriften skal håndteres.

Følsomheten for skrantesyke hos flere hjortedyrarter er avhengig av genetisk variasjon. Det aktuelle genet er identifisert, og noen av genvariantene gir redusert følsomhet for prionsykdom.⁵² Ved å undersøke frekvensen av genvarianter kan følsomhet for skrantesyke på bestandsnivå beskrives. NMBU/Veterinærhøgskolen gjennomfører i samarbeid med deler av reinnæringen et prosjekt som innebærer genetiske undersøkelser for å

Boks 6.26 Utfordringer fra klimaendringer

En partssammensatt arbeidsgruppe la i 2023 fram en rapport med syv hovedutfordringer som følge av klimaendringene:

- Redusert fleksibilitet som følge av annen arealbruk.
- Endringer i beite- og flyttemønster.
- Utilgjengelige beiter.
- Behov for endret infrastruktur.
- Større fare for ulykker og økt arbeidsbelastning.
- Dokumentasjon av forekomst av rovvilt og tap av rein til rovvilt.
- Økt uforutsigbarhet.

⁵¹ Tamrein. Veterinærinstituttet.

⁵² Prionsykdom omfatter skrantesyke (CWD).

kartlegge følsomhet for skrantesyke i disse reinflokkene. Målet med de genetiske undersøkelserne er å benytte kunnskapen til å drive målrettet avl for å få ned andelen dyr som er sensitive for skrantesykesmitte, og dermed redusere risikoen for utbrudd av sykdommen.

I 2023 identifiserte Veterinærinstituttet et nytt virus på rein som har gitt sykdom både i Norge og Sverige. Det er et pox-virus som foreløpig kalles «reinkopper». Vanlige symptomer er sår og skorper rundt øyne og kjønnsorgan, slapphet, nedsatt matlyst med vekttap som følge. Dyrene friskner normalt til av seg selv. I enkelte svenske flokker har det siden 2018 blitt observert et økende antall rein med symptom når de kommer fra fribeite på høsten. Det er behov for flere undersøkelser for å få mer kunnskap om hvordan viruset arter seg, eventuell utvikling og betydning for dyrevelferd.

Klimaendringer – konsekvenser for dyrehelse og -velferd

På oppdrag fra avtalepartene i Reindrifftsavtalen ble det i 2023 lagt frem en rapport om mulige konsekvenser for reinhelsen som følge av klimaendringer.⁵³

Utfordringer på grunn av klimaendringer vil kunne ha påvirkning på både helse og velferd for tamreinen.

Ifølge rapporten vil klimaendringer og endrede snøforhold kunne gi både økt risiko for låste vinterbeiter, problemer med flytting mellom årstidsbeitene og økt fare for ulykker som drukning. Endringer i tidspunkt for islegging gjør ferdseil og flytting mer usikkert, og skred og ras kan oppstå på steder som tidligere ikke var utsatt for dette.

Rapporten peker på at samtidig som fôring kan være helt nødvendig for å unngå sult for eksempel som følge av låste beiter, medfører det økt risiko for fôringsrelaterte sykdommer. Videre øker smittepresset dersom reinen blir stående tett over tid.

Økte sommertemperaturer øker utfordringen med varmestress. Konsekvensene av insektplager vil variere avhengig av temperatur og luftfuktighet, og hvordan ulike insektstyper responderer på dette. Redusert tilgang til lufteplasser og snøflekker for å redusere stress som følge av insektspla-

ger, vil føre til økt stress for dyrene og dermed mindre ro til beiting og diing.

Rapporten peker på at klimaendringene kan påvirke forekomsten av en rekke såkalte klimasensitive reinsykdommer, når det gjelder utbredelse, alvorlighetsgrad og/eller epidemiologi. Forekomsten av parasitter og flåttbårne smittestoffer påvirkes av endringer i temperaturer, luftfuktighet og forekomst av insekter.

Reinhelsetjenesten

Formålet med Reinhelsetjenesten er å styrke kunnskapen om god dyrehelse og dyrevelferd i reindriften og blant veterinærer, samt bidra til et bedre kunnskapsgrunnlag og legge grunnlag for et system for analyse og overvåkning av sykdommer hos tamrein.

Bedret kunnskap om tamrein hos veterinærene er viktig for god og målrettet helsehjelp, og dermed bedret dyrevelferd. Helsetjenesten har blitt godt mottatt i næringen og har hatt en høy aktivitet siden tjenesten startet opp som en pilotordning i februar 2022. Reinhelsetjenesten er en permanent ordning fra 1. juli 2024.

6.2.7.6 Avl

Avl på tamrein styres av den enkelte reindriftsutøver gjennom utvalg av livdyr og slaktedyr. Både økonomiske og bruksmessige egenskaper, som flokkatferd, tillegges vekt. Ellers drives det ikke kontrollert paring eller et avlsarbeid tilsvarende det som er etablert for produksjonsdyr i jordbruket.

6.2.7.7 Transport av tamrein

I enkelte områder transporteres tamreinen i økende grad med bil til og fra sommerbeite og til slakteri. For transport av livdyr skyldes dette delvis at flyttruter forringes på grunn av utbygging og nedslitte beiter, og delvis flytting grunnet beitekriser. For slaktetransporten skyldes økningen den etablerte slakteristrukturen og redusert bruk av feltslakterier.

Tamrein tilhørende siidaandeler med beiterett i Nord-Troms og Finnmark kan også transporteres med pram til og fra sommerbeite på øyer.

For tamreinen som i liten grad er vant til fysiske stengsler og menneskelig håndtering, er transporten en stressfaktor.

⁵³ Rapport fra arbeidsgruppe: Klimatilpasning i reindriften, 12. desember 2023.

6.2.7.8 Slakting

I 2024 er det 15–20 registrerte reinslakterier, herav 5 mobile. Fire slakterier står for det meste av slaktingen.

På slakteriene bedøves rein med skytevåpen (boltepistol) før avblødning. Driving, skilling, transport og håndtering forut for bedøvingen kan innebære en stor belastning for dyrene. Tamrein er i varierende grad vant med fysiske stengsler og håndtering. Etter avlesning av transportbilen holdes reinen i innhegning utendørs i påvente av slakting.

Utøvere i den samiske reindriften har adgang til å bruke krumkniv som bedøvingsmetode ved slakting til eget bruk. Dette er for å gi mulighet for tradisjonell slakting av tamrein for utøvelse av samisk kultur. Krumkniv er en tregget kniv med bøyd spiss, som føres inn i lillehjernen fra nakken. Riktig utført regnes dette som en dyrevelferdsmessig forsvarlig metode. All annen bruk av kniv som bedøvingsmetode er forbudt.

6.2.7.9 Regelverk

Hold og bruk av tamrein er omfattet av dyrevelferdslovens generelle bestemmelser. Det er ingen særskilt forskrift om velferd for tamrein.

Dyrevelferdsloven krever at dyr skal ha tilgang til oppholdsrom utenom normal beiteperiode. Tamrein har beiteperiode hele året, og forskrift om unntak fra plikten til å sørge for oppholdsrom for dyr unntar eksplisitt tamrein fra kravet.

Reindrift er omfattet av en rekke forskrifter som er hjemlet i EØS-avtalen.

Forskrift om velferd for produksjonsdyr omfatter også hold av rein.

Avliving av reinsdyr er regulert i forskrift om avliving av dyr, som implementerer EU-forordning 1099/2009 om avliving av dyr for produksjon av næringsmidler mv. Forordningen åpner for nasjonale regler for avliving av dyr utenfor slakteri. Med medhold i dette er det gitt en nasjonal forskrift om bruk av krumkniv, som tillater bruk av krumkniv ved avliving av rein til eget bruk.

Forskrift om jakt på reinsdyr som eies regulerer jakt på reinsdyr som eies av virksomheter som drives i tråd med konsesjon gitt av Landbruks- og matdepartementet. To virksomheter har slik konsesjon.

Transport av reinsdyr er omfattet av forskrift om næringsmessig transport av dyr. Forskriften implementerer EU-forordning 1/2005 og gir nasjonale tilleggsregler for transport av tamrein. Ved egentransport og beitetransport er det åpning

for at tamrein kan transporteres med sammenbundne bein, innenfor klare rammer.

Reindriftsloven skal også bidra til å sikre forsvarlig dyrevelferd for tamrein.

6.2.7.10 Velferdsutfordringer i dagens dyrehold

Rovdyrangrep, sykdom, dårlig ernæring, arealinnegrep og menneskelig aktivitet, inkludert påkjørsler på vei og jernbane, utgjør hovedutfordringene for velferd hos tamrein. Det er store lidelser forbundet med skader og tap av dyr på beite, og det har en negativ påvirkning på produksjon og lønnsomhet. Det totale tapet av dyr truer også grunnlaget for reindriften og den samiske reindriftskulturen, og det er et mål at tap av tamrein skal reduseres.

Reindriften oppga et totalt tap av 83 800 tamrein i reindriftsåret 2022–2023. Herav er det søkt om erstatning for tap til rovvilt for 74 073 tamrein, og av disse er 20 601 dyr sannsynliggjort tapt til rovvilt og erstattet. Det er stor variasjon i tap, og særlig Nordland og Troms har opplevd store kalvetap. Det er behov for mer kunnskap om ulike tapsårsaker for å kunne iverksette målrettede tiltak med sikte på reduserte tap.

Rovdyr

Rovdyr forårsaker stress og frykt hos dyrene, og uroen kan gi unormalt beitemønster. Det kan også gjøre at simle og kalv kommer fra hverandre, og morløse kalver er svært sårbare. Skadebiting forekommer ved rovviltangrep, og noen dyr kan overleve lenge med skader og betente sår. Tap av dyr på beite er en stor utfordring både for dyrevelferden og bærekraften i næringen.

Etter omlegging av rovviltpolitikken fra at dyrene kunne utryddes til at de ble fredet/beskyttet har det fra 1980-tallet vært en vekst i rovdyrbestandene, og bestandene blir i dag forvaltet med utgangspunkt i bestandstall vedtatt av Stortinget. Videre har Stortinget vedtatt en todelt målsetting om å ivareta både rovdyr og beitedyr og at det skal føres en tydelig soneforvaltning der regionale rovviltnemnder har ansvaret for å prioritere ulike områder til henholdsvis rovdyr og beitedyr. Økningen i rovdyrbestandene har følgelig vært forskjellig mellom de ulike områdene, avhengig av om et område er prioritert for oppnåelse av bestandsmål for rovdyr eller ikke.

Med et reintall tilpasset beitegrunlaget og økt uttak av kalv har reindriften gjort viktige endringer for å redusere tap til rovdyr. I noen distrikter kan det likevel fortsatt være rom for et høy-

Boks 6.27 Eksterne innspill

Innspillene omfatter blant annet omfang av og årsaker til tap, effekten av arealinngrep og menneskelig aktivitet, karlegging av helsetilstanden, konsekvenser av klimaendringer, hensyn til dyrevelferden i forvaltning, veterinærtjenester, økonomiske ordninger, effekt på dyrevelferd ved hyppigere transport, krumkniv og øremerking. En egen forskrift om hold av tamrein blir etterlyst. I tillegg er dyrevelferdsmessige utfordringer knyttet til det samiske reinbeiteområdets yttergrenser tatt opp.

ere slakteuttak om høsten, og noe lavere reintall for å sikre en best mulig kondisjon på dyrene. Det er viktig at reindriften fortsatt arbeider videre med tapsreducerende tiltak.

Klimaendringer og beiteareal

Presset på reindriftsarealene gjennom ulike former for inngrep fører til at fleksibiliteten i bruken av arealene blir mindre og risikoen for tap til ulike årsaker kan øke. Dette vil igjen kunne ha negative konsekvenser for den enkelte siidaandel og reindriftsfamilie. Først og fremst fordi endret aldersstruktur i simleflokken vil kunne gi lavere kalvetilgang påfølgende år, noe som fører til tapte produksjonsinntekter. I tillegg medfører tapene også en betydelig psykisk belastning for de familiene som opplever store tap.

Tamrein er også utsatt for naturskapt beitekriser. Det siste tiåret har låste beiter med is, skare eller store snømengder flere ganger medført behov for føring av rein i deler av det samiske reinbeiteområdet. Med klimaendringene vil disse utfordringene kunne oppstå hyppigere. For å ivareta dyrevelferden og opprettholde produksjonen, er det etablert beredskapsordninger slik at føring kan iverksettes når forholdene krever det. Føring kan også være nødvendig av andre årsaker, som å holde flokken samlet for å unngå tap til rovdyr og unngå sammenblandinger med naboflokker. (Se også omtale i kap. 6.2.7.5).

Føring er ikke uproblematisk, da det fører til nærmere kontakt mellom dyrene over tid, og dermed økt risiko for smitte. Norsk institutt for bioøkonomi (NIBIO) og Veterinærinstituttet skriver i rapporten «Føring av reinsdyr – og føringsrelaterte sykdommer»⁵⁴ at mange av sykdomsutfordringene relatert til føring skyldes at reinens for-

døysessystem ikke er godt nok tilvent eller tilpasset føret den får, noe som resulterer i ulike former for fordøyelsesproblemer. Rapporten peker også på at det kan oppstå helseutfordringer i forbindelse med føring som følge av høyere dyretetthet, dårlig hygiene og høyere smittepress. I tillegg kan stress gjøre reinen mer sårbare for sykdom ved at immunforsvaret svekkes. (Se også omtale i kap. 6.2.7.5).

Økende menneskelig aktivitet

Reindriften opplever økende press på reindriftsarealene gjennom ulike former for inngrep og menneskelig aktivitet. Reindriften har innenfor det samiske reindriftsområdet bare rett til beite i fjell og utmark. Mye av denne utmarken har gjennom årene gått tapt gjennom by- og tettstedutvidelse. I områder som fortsatt regnes som utmark, mister tamreinen beite ved for eksempel utbygging av veier, kraftproduksjon, bergverk. I tillegg vil reinen trekke unna slike installasjoner.

I deler av året der reinen er spesielt sårbar og har ekstra behov for ro, kan ulike former for menneskelig aktivitet øke stressnivået for tamreinen, og dermed øke faren for redusert kondisjon og sykdom. Slik aktivitet kan være løshunder, motorferdsel, hundekjøring, jakt med hund og organiserte aktiviteter.

Påkjørsler

Årlig blir tamrein drept som følge av påkjørsler på vei og jernbane. I perioden 2020 til 2023 er det utbetalt erstatning for totalt 4 299 rein som er drept av tog eller veitrafikk. En tredel av disse var i Nordland.

6.2.8 Oppdrett av hjort og dåhjort

Det har vært drevet hjorteoppdrett i Norge for kjøttproduksjon siden 1984.

6.2.8.1 Hjortens biologi

Norsk oppdrettshjort stammer fra innfanget, norsk hjort (*Cervus elaphus atlanticus*). Vill hjort lever i mindre familiegrupper, er generelt tilpassningsdyktige og regnes som lette å temme. Det finnes også dåhjort (*Dama dama*) i oppdrett, som i all hovedsak er etterkommere etter import på 1950-tallet eller tidligere. Dåhjort lever i flokk, er

⁵⁴ NIBIO POP. VOL. 8 – NO. 4 – 2022. Føring av reinsdyr – og føringsrelaterte sykdommer.

mer sosiale enn hjort og er av mange regnet for enda enklere å holde i fangenskap.

6.2.8.2 Betydning og produksjon

Per mars 2023 var det registrert 102 norske foretak med hjort og/eller dåhjort som søkte om produksjonstilskudd. Til sammen holdes det om lag 4 400 produksjonsdyr ett år og eldre, og oppdrettene er fordelt over hele Sør-Norge og til nord i Nordland.

Det er stor interesse for hjorteviltkjøtt i det norske markedet, og kjøtt fra hjorteoppdrett gir mulighet for økt lokal verdiskaping. Hjorteoppdrett er en grovfôrbasert beitedyrproduksjon og kan være et alternativ i områder der tradisjonelt beitebruk avvikles.

De første årene var det først og fremst mangelen på livdyr som bremsset veksten i næringen. Den gunstige vilhelsesituasjonen i Norge gjorde at det var få begrensinger for forflytting av livdyr, og behovet ble raskt dekket. Etter at det ble påvist klassisk skrantesyke (CWD) på villrein i 2016, har blant annet nye vilkår satt begrensinger for videre vekst i næringen.

I perioden 2021-2023 er det slaktet om lag 2 000 hjort og dåhjort i Norge. Gjennomsnittlig slaktevekt ved 16 måneder er om lag 54 kg for hjort og 28 kg for dåhjort. Vanlig slaktealder har vært 16 måneder, men flere oppdrettere ønsker å slakte kalv ved 6–8 måneders alder. Det reduserer behovet for grovfôr gjennom vinteren og gir grunnlag for et høyere antall produksjonsdyr i beitesesongen.

6.2.8.3 Hold og stell

Hjort holdes inngjerdet i store hegn. Arealet i det innhegnete området skal ha en variert sammensetning av beitemark og områder med skjul og ly for dyrene. Det er etter dagens regelverk krav om tilgang til skjul i form av bygninger med tre vegger og tak, men skog kan være tilstrekkelig. Avhengig av størrelsen og kvaliteten på det naturlige beitet føres dyrene med grovfôr (høy og ensilasje). Det gis vanligvis kraftfôr i paringstiden, før kalving og under laktasjonen. Ungdyr kan også få tilskudd. Kraftfôr, epler, rotgrønnsaker og bakervarer gis som ledd i temmingen eller sosialiseringen av dyrene.

Norsk Hjorteavlforening er i ferd med å gjennomføre driftsgranskninger blant hjorteoppdrettere i Norge. Dette vil sikre oppdaterte tall for hjorteholdet. Det er antatt at dyretettheten har gått noe opp siden næringen ble etablert, men den

er likevel langt lavere enn for hjorteoppdrett i andre land. Norsk Hjorteavlforening har, i samarbeid med Mattilsynet, utarbeidet en Bransjestandard for norsk hjorteoppdrett (2020).⁵⁵ Anbefalingene i standarden skal blant annet legge grunnlag for god omsorg og velferd for oppdretthjort, trygg kjøttproduksjon og drift i samsvar med regelverk og god praksis.

6.2.8.4 Fysisk helse

Helsestatus i norske hjortehold har gjennomgående vært god. I den første fasen med hjorteoppdrett ble det påvist en tilstand med avmagring og ustøhet i flere dyrehold. Lave kopperverdier ble satt i forbindelse med lignende kjente sykdomsproblemer i utlandet (*enzootisk ataksi*), og det ble påvist gjennomgående lave nivåer av kopper i blod og lever i de norske hjortebesetningene som ble undersøkt rundt årtusensskiftet. Det gis nå kopper-tilskudd for å hindre dette.

Fordi relativt mange dyr holdes på et begrenset areal, blir smittepresset høyere enn i viltlevende populasjoner, og det er nødvendig å behandle dyrene mot innvollssnyltere.

Produsentene har plikt til å føre dyreholdjournal, der hvert dyr skal ha eget helsekort med opplysninger om opprinnelse, eventuell behandling mot sykdom, parasittbehandling og om når dyret tas ut av besetningen.

6.2.8.5 Avl

Det kjøpes og selges livdyr mellom produsentene, og det gis tillatelse etter viltforskriften til å fange inn viltlevende hjortekalver for blant annet å sikre nytt avlsmateriale. Import av dyr er uønsket, av hensyn både til smitterisikoen og til den viltlevende norske hjortestammen, som genetisk sett er spesiell. Det har så langt ikke vært drevet noe organisert avlsarbeid i de norske besetningene. En samordnet registrering av viktige egenskaper og en organisert avlsstrategi vil kunne forebygge sykdom og innavl i besetningene.

6.2.8.6 Transport og slakting

Det er noe transport av livdyr mellom besetningene. Avliving av slaktedyrene skjer i all hovedsak på oppdrettsstedet. Dyrene bedøves med rifleskudd mot hodet og avlives deretter ved avblødning.

⁵⁵ Bransjestandard for norske hjorteoppdrett. Versjon 4.3, revidert 25. februar 2020. Norsk Hjorteavlforening.

6.2.8.7 Regelverk

Hold av oppdrettshjort er omfattet av dyrevelferdslovens generelle bestemmelser. Det er ingen spesifikk forskrift om hold av oppdrettshjort. Dyrevelferdsloven krever at dyr skal ha adgang til egnet og trygt oppholdsrom utenom normal beiteperiode. Hvorvidt oppdrettshjort kan beite hele året, kommer an på klimaet og beitegrunnet til hegnet. Forskrift om unntak fra plikten til å sørge for oppholdsrom for dyr gir adgang til å få dispensasjon fra Mattilsynet på visse vilkår.

Oppdrettsvilt er omfattet av flere forskrifter som er hjemlet i EØS-avtalen.

Forskrift om velferd for produksjonsdyr omfatter også hold av oppdrettshjort. Avliving av oppdrettshjort er regulert i forskrift om avliving av dyr, som implementerer EU-forordning 1099/2009. Forordningen åpner for nasjonale regler for avliving av dyr utenfor slakteri. Hjort som holdes i oppdrett, kan bedøves med skytevåpen med skudd mot dyrets hjerne på kort hold. Skytteren må ha bestått jegerprøven.

Transport av oppdrettshjort er omfattet av forskrift om næringsmessig transport av dyr. Forskriften implementerer EU-forordning 1/2005 og gir nasjonale tilleggsregler. Det er ingen spesifikke tilleggsregler for oppdrettshjort.

Nærmere regler for oppdrett av hjort går frem av forskrift om skadefelling, dødt vilt og bruk av vilt i oppdrett, forskning og dyrepark (viltforskriften), som er hjemlet i viltloven.

6.2.8.8 Dyrevelferdsutfordringer i dagens viltoppdrett

Det er ikke foretatt undersøkelser om forekomst av unormal atferd eller tegn på velferdsproblemer hos oppdrettshjort i Norge. Hjortehegnene er generelt store, med gode beiter og vegetasjon til skjul for dyrene. Forholdene ligger dermed til rette for at dyrene kan få utløp for naturlig atferd. Dyrene holdes i større grupper og på mindre arealer enn under naturlige forhold, noe som kan være en sosial stressfaktor i tillegg til at det øker smittepresset.

Hjort og dåhjort er ikke genetisk domestiserte arter. Selv om de erfaringsmessig er lette å temme og holde, vil menneskelig nærvær og håndtering stresse disse dyrene mer enn tilfellet er for tradisjonelle produksjonsdyr. Dette er en medvirkende årsak til at dyrene avlives på farmen, slik at de spares for transport og opphold på slakteriet. Siden dyrene bedøves med skudd mot hodet uten fiksering, er det en viss risiko for feil-

plassering av skudd, men metoden er lite stressende for dyrene. Skuddet avfyres på kloss hold fra traktor eller lignende.

Det er vanlig å fjerne gevirene på hannhjort av sikkerhetshensyn. Inngrepet medfører ikke smerte for dyrene, men immobiliseringen og håndteringen er likevel en belastning.

6.2.9 Kamelider (kameldyr)

Lama og alpakka er partåede klauvdyr og drøvtyggere i kamelidefamilien. Lamaen kan bli over 30 år, veie opp til 200 kg og bli 1,8 meter høy målt fra hodet. Alpakkaen blir 20–25 år, veier 50–70 kg og blir ca. 1,5 meter høy. Begge artene er flokkdyr som har sin opprinnelse i høyereliggende områder i Sør-Amerika, hvor de har vært holdt som husdyr i mange tusen år. Både lama og alpakka har en drektighetstid på ca. elleve måneder og føder normalt ett avkom av gangen.

Den første importen av lama skjedde i 1998. Alpakka ble først innført ved årsskiftet 2004–2005. I 2012 ble det innført et par kameler til et dyrehold i Finnmark.

Det er ca. 300 dyrehold med til sammen ca. 2 400 kamelider i Norge, fordelt på ca. 850 lama og ca. 1500 alpakka.⁵⁶ Noen dyrehold har bare én av artene, mens andre holder begge arter.

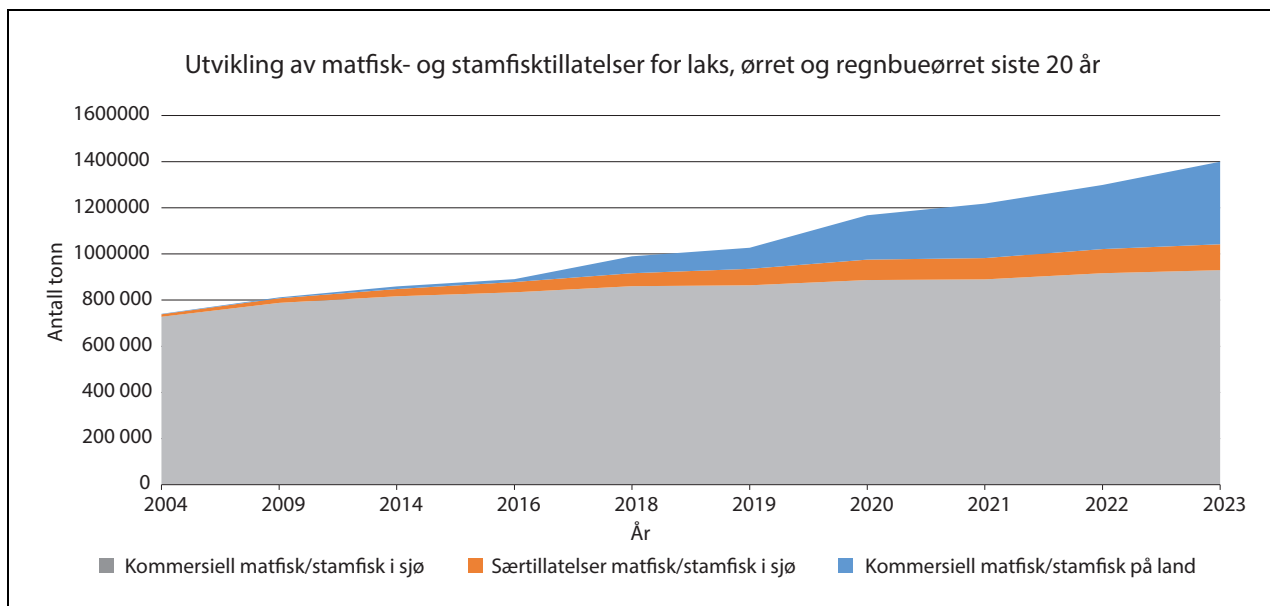
Det finnes både hobby- og næringsrettede besetninger med lama og alpakka. Lamaen kan produsere kjøtt, skinn, melk og fiber (ull), og brukes som fraktdyr og vokterdyr mot rovdyr. I Norge holdes lama oftest som vokterdyr og på besøksgårder. Alpakka har tradisjonelt vært holdt mest for fiberen (pelsen), som er lett, varm, myk og klør lite. I Norge holdes de mest for småskala fiber- eller kjøttproduksjon, på besøksgårder, livdyrsalg og som hobby for eksempel koblet til avlsarbeid.

Kamelidene er nøysomme dyr som kan bidra til å holde vegetasjonen nede.

Smittsomme sykdommer hos lama og alpakka blir i liten grad overvåket, og det påvises få alvorlig smittsomme sykdommer. De kan imidlertid være bærere av sykdom som kan smitte andre produksjonsdyr. Importerte dyr blir derfor satt i isolat før de kan tas inn i dyreholdene.

Det er blitt registrert hudproblemer, og både midd, koksidier, innvollsorm, ikter og andre parasitter kan være et problem i noen dyrehold. Dyrene kan også være disponert for D-vitaminmangel som kan føre til sykdom. Det kan ofte

⁵⁶ Dyrehelserapporten. Veterinærinstituttet 2023.

Figur 6.1 Utvikling av kapasitet for produksjon av matfisk og stamfisk i kommersielle tillatelser på sjø og land og i særtillatelser.

Kilde: Akvakulturregisteret.

være vanskelig å avdekke tegn på sykdom hos lama og alpakka.

Norsk Kamelidforening har eget register over kamelider og et avlsråd som kan gi råd til dyreeiere som driver avl. I tillegg er Den Norske Alpakkaforening eier og driftsansvarlig for Norsk Alpakkaregister, som har informasjon om fødselsdatoer, farger, ID-merker (øremerker og mikrochip) og stamtavler for norske alpakkaer. Foreningen arrangerer egne alpakkautstillinger der dyrene blir vurdert med tanke på avl.

Hold av kamelider er omfattet av dyrevelferdslovens generelle bestemmelser. Det er ingen særforordninger om hold av disse artene. For kamelider som holdes for produksjon, gjelder forskrift om velferd for produksjonsdyr, som gjennomfører EU-direktiv 98/58.⁵⁷

6.2.9.1 Velferdsutfordringer i dagens dyrehold

Det er begrenset med kunnskap om velferdsutfordringer ved hold av lama og alpakka under norske forhold. Dyreholderne har ikke en like godt organisert næring å støtte seg til som for tradisjonelle produksjonsdyr, og kompetansenivået varierer. Veterinærinstituttet oppgir at enkeltdyr de får inn til obduksjon, ofte har dårlig ernæringsstatus,

som antas å kunne skyldes for eksempel feilernæring, tannproblemer eller parasitter.

6.3 Akvatiske produksjonsdyr

Produksjon av akvatiske dyr består hovedsakelig av laks (ca. 94 prosent) og regnbueørret (ca. 5 prosent). Utviklingen av tillatelseskapasitet for matfisk og stamfisk av laks, ørret og regnbueørret er vist i figur 6.1. I 2023 ble det solgt over 456 millioner settefisk av laks, regnbueørret eller ørret for utsett i sjø, av disse var 27,9 millioner regnbueørret.⁵⁸ Marine arter utgjør en mindre del av oppdrettsvolumet.

I 2023 var det 426 tillatelser til andre arter enn laks, ørret og regnbueørret i sjø. Det finnes også en rekke særtillatelser, blant annet til utvikling, forskning, undervisning og fremvisning.

6.3.1 Produksjonsstadier

Produksjon av fisk kan deles i tre faser: stamfisk, settefisk og matfisk.

6.3.1.1 Stamfisk

Fisk som blir brukt som opphav til nye generasjoner kalles for stamfisk. Stamfiskanleggene holder

⁵⁷ Council Directive 98/58/EC of 20 July 1998 concerning the protection of animals kept for farming purposes.

⁵⁸ Akvakulturstatistikk. Fiskeridirektoratet 2024.

fisk som skal kjønnsmodne og selger befruktet rogn.

Kjønnsmoden fisk holdes i kar på land. Fisken bedøves og/eller avlives før stryking for rogn og melke. Med landbasert stamfiskproduksjon er det mulig å regulere lys og temperatur gjennom hele stamfiskens liv for å oppnå ønsket stryketidspunkt.

Det var 46 tillatelser, totalt 32 526 tonn MTB (maksimalt tillatt biomasse), for oppdrett av stamfisk av laks og regnbueørret i 2024. Stamfisktillatelsene var fordelt på totalt 13 privateide aksjeselskaper og ett offentlig forskningsinstitutt. Det var registrert ni stamfisktillatelser til akvakultur av torsk, fem til røye og fire til kveite.

6.3.1.2 Settefisk

Settefisk er definert som rogn og fisk som produseres med sikte på overføring til andre lokaliteter eller annen type produksjon. Settefiskproduksjon foregår på land i gjennomstrømningsanlegg eller resirkuleringsanlegg, og det settes ut fisk til alle årstider. Det er forskjeller mellom de ulike artene hvordan prosessen fra befruktet rogn til settefisk foregår. Det var 236 tillatelser for produksjon av settefisk i 2023.

6.3.1.3 Matfisk

Matfisk er fisk som produseres med sikte på slakt til konsum og ikke kommer inn under definisjonen av settefisk eller stamfisk. Matfisk står ofte i sjø, men kan også produseres på land.

I 2023 var det 1 164 tillatelser til matfisk av laks, regnbueørret og ørret. Matfisktillatelsene var fordelt på 156 innehavere. Eiere av matfisktillatelser for laksefisk står fritt til å velge om de vil produsere laks, ørret eller regnbueørret.

6.3.2 Driftsformer

6.3.2.1 Sjøbasert oppdrett

Sjøbasert oppdrett er primært produksjon av matfisk og stamfisk i åpne merder. Tilnærmet all laks og regnbueørret produseres på denne måten. Vannutsiftning og -kvalitet er basert på lokalitetens naturlige miljøforhold. Det testes ut ulike lukkede, semi-lukkede eller nedsenkbare merd-systemer. Anlegg vil klart være i sjø dersom produksjonsenheten flyter i sjø, står på sjøbunn eller er omsluttet av sjø.

6.3.2.2 Landbasert oppdrett

Landbasert oppdrett omfatter hold av fisk i alt fra små kar i tilknytning til gårdsdrift, til oppdrett i industriell skala i tradisjonelle gjennomstrømningsanlegg eller moderne resirkuleringsanlegg. Det vanligste er å ha en sjøfase etter landfase, men det finnes også landbaserte anlegg som produserer fisk fra klekking og frem til slakt. Anlegg regnes som landbaserte dersom de står på fast grunn eller utfylte masser som ikke normalt er dekket av vann.

6.3.2.3 Havbruk til havs

Nærings- og fiskeridepartementet arbeider for å tilrettelegge for havbruk til havs. En premisse for dette må være at dyrevelferden og dyrehelsen ivaretas. Det foregår ingen produksjon til havs per i dag, men regelverket er under utvikling og vil legge til rette for akvakulturproduksjon utenfor grunnlinjen og adskilt fra produksjonsområdene langs kysten.

Det er fortsatt usikkert hvordan teknologi for havbruk til havs vil bli utviklet. Noen aktører sikter mot rigide merd-konstruksjoner for å minimere risiko for deformasjon på grunn av strøm og bølgekraft. Andre utvikler konsepter som skal være nedsenket eller nedsenkbare, for å unngå de største miljøkreftene som vil påvirke både konstruksjonen og fisken.

Kunnskap om hvordan fisk håndterer å stå i en merd med sterke og dyptgående bølgekrefter, er ikke fullt utviklet. Det foregår forskning på hvordan dyrevelferden påvirkes i de nye systemene.

6.3.2.4 Metoder og utstyr

Etter dyrevelferdsloven § 8 skal driftsformer, metoder, utstyr og tekniske løsninger som brukes til dyr, være egnet ut fra hensynet til dyrevelferd. Den som markedsfører eller omsetter dette, har ansvar for at metoder og utstyr er utprøvd og funnet egnet. All utvikling og innovasjon, inkludert oppdrett av nye arter, må derfor være kunnskapsbasert og dokumentert etter vitenskapelige prinsipper før kommersialisering.

Bruk av steril oppdrettslaks er et tiltak for å redusere risikoen for at laks som rømmer fra oppdrettsanlegg, kan påvirke villaks genetisk. En metode som har blitt utredet over mange år er bruk av steril fisk gjennom triploidisering, det vil si laks med tre kopier av hvert kromosom i stedet for de vanlige to. Siden 2013 har triploid laks blitt sjøsatt i utvalgte matfiskanlegg som ledd i

Boks 6.28 Innspill om velferd ved nye metoder og ny teknologi

Flere innspill beskriver velferdsutfordringer tilknyttet bruken av nye metoder og teknologi. Relevante eksempler er drift på eksponerte lokaliteter, nedsenkbare enheter, identifisering av fisk på individnivå, RAS/landbasert oppdrett av storsmolt, og ulike måter å produsere steril oppdrettsfisk på.

Forslag til mulige tiltak som kan bedre velferden til fisken ved nye metoder eller teknologi, inkluderer bedre dokumentert velferd fra utviklingsfasen, ansvarliggjøring av utstyrproduzenten, å standardisere bruken av en metode, rapportering av bivirkninger og deling av data.

utprøving og dokumentasjon av kommersiell triploid lakseproduksjon. Resultatene har vist at triploid laks tåler håndtering den normalt blir utsatt for i kommersielt matfiskoppdrett dårligere, og er mer sårbar for sårutvikling og sykdommer enn vanlig (diploid) laks.

I 2021 besluttet Mattilsynet at kommersiell utprøving av triploid laks skulle slutføres, og at all triploid laks i norsk oppdrett skulle være slaktet ut innen utgangen av 2023. Det ble samtidig varslet at dokumentasjon og kunnskapsgrunnlag skulle gjennomgås for å vurdere om produksjon av triploid laks var akseptabelt innenfor rammene av dyrevelferdsloven og matloven. Vitenskapskomiteén for mat og miljø (VKM) konkluderte i en rapport⁵⁹ november 2023 med at triploid oppdrettslaks generelt har dårligere helse og velferd enn tradisjonell oppdrettslaks. I januar 2024 oversendte Mattilsynet sitt råd til Nærings- og fiskeridepartementet om at kommersielt oppdrett med triploid laks ikke er velferdsmessig forsvarlig.

6.3.3 Helse og medisinsk behandling

Forhold som stresser eller skader fisken, kan svekke fiskens motstandskraft mot sykdom, og dermed gi dårligere velferd. Avl, ernæringsstatus, vaksiner, produksjonsintensitet og miljøforhold er eksempler på faktorer som påvirker fiskens evne til å motstå sykdom.

Effektive vaksiner har sterkt redusert forekomsten av bakteriesykdommer hos oppdrettslaks. Det har vært mer utfordrende å utvikle gode vaksiner mot virus og parasitter.

I fiskeoppdrett kan smitte spres raskt til svært mange individer, og en god sykdomsoversikt er viktig for å redusere sykdomsforekomst og bedre velferd. Den nasjonale helsesituasjonen til oppdrettsfisk blir kartlagt gjennom den årlige Fiskehelse rapporten til Veterinærinstituttet. Det er i hovedsak de ikke-listeførte sykdommene, som for eksempel vintersår og andre sår sykdommer som dominerer helsesituasjonen til oppdrettsfisk. Den listeførte sykdommen pankreas sykdom (PD) er fortsatt vanlig i PD-sonen fra Jæren til Flatanger, tross færre utbrudd de siste årene.

Det er utfordrende å ivareta helse og velferd på individnivå i store populasjoner, derfor håndteres fisk på gruppenivå. Forebygging er helt sentralt. Teknologi som muliggjør gjenkjenning og utsortering av enkeltindivider, er under utvikling.

6.3.3.1 Lakselus

Håndteringskrevende behandlinger mot lakselus utgjør et velferdsproblem for oppdrettet laksefisk. Lakselus er en listeført sykdom, og både medikamentell og medikamentfri behandling mot lakselus er definert som medisinsk behandling, og skal derfor gjøres under ansvar av dyrehelsepersonell. Medikamentfrie behandlinger inkluderer blant annet bruk av varmt vann (termisk behandling), bruk av børster og/eller spyling (mekanisk behandling), bruk av ferskvann eller kombinasjoner av disse.

Regelverket⁶⁰ gir mål for hvor mange lus som er tillatt per fisk i oppdrett, og er utformet for å beskytte både oppdrettsfisk og vill laksefisk mot lakselus. Det er satt en grense på våren av hensyn til den ville laksesmolten som da vandrer ut, og en annen resten av året. Alle sjønlegg med laks eller regnbueørret rapporterer sine lusenivå ukentlig til myndighetene. Utbredt resistens mot tilgjengelige legemidler har ført til utvikling og utstrakt bruk av medikamentfri behandling (se tabell 6.2) og rensefisk. Siden 2017 har det i hovedsak vært benyttet medikamentfrie metoder mot lakselus. Hvor mange ganger en oppdrettslaks behandles varierer fra ingen til over ti ganger årlig. Medikamentfri behandling mot lakselus er bedre for miljøet enn bruk av legemidler. Dyrevelferden er imidlertid dårligere, og flere av metodene har lav effekt mot fastsittende lus.

⁵⁹ Steril (triploid) laks - vurdering av helse og velferd. Vitenskapskomiteen for mat og miljø.

⁶⁰ Forskrift om bekjempelse av lakselus i akvakulturanlegg.

Tabell 6.2 Antall rapporteringer med medikamentfrie avlusinger fra alle oppdrettsanlegg sjø i perioden 2013–2023.¹

Medikamentfri behandling mot lakselus	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Termisk (TERM)	0	3	36	685	1245	1327	1447	1723	1456	1357	888
Mekanisk (MEK)	2	37	34	311	236	423	674	823	862	1074	980
Ferskvann (FV)	1	1	28	73	75	84	148	220	286	225	186
TERM + MEK	0	0	0	12	42	35	56	59	30	47	59
TERM + FV	0	0	0	16	21	17	27	20	63	141	227
MEK + FV	0	0	0	7	1	7	7	24	56	153	151
TERM + MEK + FV	0	0	0	0	0	1	0	1	5	9	12
Annet	107	136	103	75	52	69	87	92	72	139	106
<i>Sum uker</i>	<i>110</i>	<i>177</i>	<i>201</i>	<i>1179</i>	<i>1672</i>	<i>1963</i>	<i>2446</i>	<i>2962</i>	<i>2830</i>	<i>3145</i>	<i>2609</i>

¹ Det er krav om ukentlig rapportering fra anleggene. Behandlingskategorier: Termisk (varmt vann), mekanisk (ulike spylere), ferskvann og annet. Kombinasjons-kategorier angir om flere avlusingsmetoder er rapportert for samme anlegg i samme uke. «Annet» er rapporteringer som ikke har latt seg kategorisere basert på rapporteringen.

Kilde: Tall fra Mattilsynet, angitt i Veterinærinstituttets fiskehelse rapport 2023.

I 2021 ble medikamentfrie tiltak rapportert nesten fire ganger så ofte som medikamentelle tiltak. De siste årene har kombinasjonsmetoder med to eller flere behandlingsprinsipper for medikamentfri avlusing økt i omfang. Det er vanskelig å fastslå omfanget, da en ikke vet om ulike metoder benyttes på samme eller ulike merder på lokaliteten. Rapportering er basert på det enkelte anlegget og ikke på merdnivå.

6.3.3.2 Dyrehelsepersonell sitt ansvar

Ifølge dyrehelsepersonelloven § 18 er det kun veterinær som kan «behandle dyr som det er grunn til å tro er angrepet av smittsom sykdom eller som har sykdom hvis behandling krever veterinærmedisinsk kyndighet». Fiskehelsebiologer er sidestilt med veterinærer når det gjelder akvatiske dyr unntatt sjøpattedyr. Fiskehelsepersonell kan ved behandling la seg bistå av medhjelper. Fiskehelsepersonellet beholder ansvaret ved bruk av medhjelper og avgjør hvor mye av oppgavene som skal delegeres. Fiskehelsepersonellet må sikre at medhjelper har fått nødvendig opplæring.

Ved behandling mot lakselus skal ansvarlig fiskehelsebiolog eller veterinær *før* avlusing vurdere status på fisken, og om det er velferdsmessig og medisinsk forsvarlig å utsette den for påkjeningen ved å bli avluset. I vurderingen skal de ta hensyn til sykdomsstatus, behandlingshistorikk, miljøforhold, skinnhelse med mer. Fiskehelsepersonellet skal sikre at medikamentfrie avlusingsmetoder er dokumentert velferdsmessig forsvarlig, og vurdere hvilken metode som er aktuell i hvert enkelt tilfelle. Medikamentell behandling skal gjennomføres i henhold til preparatomtalen eller i tråd med legemiddeloven § 2 b, jf. forordning (EU) 2019/6 artikkel 106-115.

Fiskehelsepersonellet vurderer selv om det er nødvendig å være til stede under hele eller deler av behandlingen. Vedkommende eller medhjelper skal avslutte behandling dersom det oppstår velferdsmessig uforsvarlige situasjoner. Fiskehelsepersonellet må sette kriteriene for når behandlingen skal avbrytes eller andre tiltak skal igangsettes. Driftsansvarlig på anlegget bør informeres om kriteriene.

6.3.3.3 Oppdretters ansvar

Oppdretter har ansvar for at driften i anlegget skjer innenfor rammene av regelverket, og skal sikre at fisk ikke utsettes for unødige påkjenninger.

Dette innebærer at oppdretter må sørge for at mannskap, utstyr, fartøy med mer er på plass. Metoder, installasjoner og utstyr som brukes, skal være dokumentert velferdsmessig forsvarlig. Utstyr skal være egnet til å ivareta hensynet til fiskens velferd, så vel som formålet med behandlingen.

Kompetansekravene i dyrevelferdsloven og matloven krever at oppdretter bruker kompetent personell i alle faser av en behandling og sikrer at personellet følger rutiner og prosedyrer for bruk av utstyr.

6.3.4 Dødelighet

Dødelighet kan brukes som en grov indikator for dyrevelferd. Overvåkning av dødelighet er derfor viktig både for myndighetens beredskap for smittsom sykdom og for sikring av god velferd.

I settefiskfasen rapporteres dødelighet på kar nivå per måned til Mattilsynet. Ettersom fisk flyttes og blandes en del i denne fasen, er det ved dagens rapportering ikke mulig å vite totalt antall fisk som står på anleggene i løpet av ett år. Dødelighet i settefiskproduksjonen kan derfor kun oppgis i totalt antall døde individer, eller prosentvis per måned, ikke per år.

For sjøfasen rapporter oppdretterne månedlig inn antall fisk i hver merd og antall fisk som har gått tapt til Fiskeridirektoratet. Tap registreres som:

- «Dødfisk»: antall døde fisk som fysisk er tatt ut. Årsak til denne typen død kan eksempelvis være sykdom, sår, skader, alger og maneter.
- «Utkast fra slakteri»: fisk som er vraket som følge av kjønnsmodning, defekter, lyter med mer, og ikke kan gå til menneskemat.
- «Rømming»: fisk som er rømt fra anlegget
- «Annet»: fisk som har gått tapt som følge av andre årsaker enn årsakene listet opp over.

Innen alle disse kategoriene kan tap skyldes, eller ha medført, redusert velferd for fisken.

Oppdretterne rapporterer inn utsettår for fisken for de aktuelle merdene. Det er derfor mulig å beregne hvor mye fisk som går tapt per årsklasse i produksjonen av matfisk. En kan da få prosent tapt fisk fra utsett til slakt. Dette er den foretrukne beregningsmetoden i Havforsk-

Boks 6.29 Innspill om dødelighet i oppdrett

Innspillene viser bred enighet, på tvers av interesseorganisasjoner, academia, forvaltnings-etater og næringen, om at dødeligheten i havbruksnæringen er for høy. Innspillene peker på flere aktuelle tiltak, som fiskegruppe-ID for sporing av fisk gjennom en produksjonssyklus, krav til maksimal dødelighet og til reduksjon i dødelighet over tid, og innføring av insentiver som fremmer overlevelse.

På innspillsmøtet på Aqua Nor 2023 ble et mål om fem prosent dødelighet presentert i plenumsdiskusjonen. Det kom frem i møtet at på enkelte lokaliteter langs kysten har oppdretterne klart å oppnå dette målet for en eller flere produksjonssykluser.

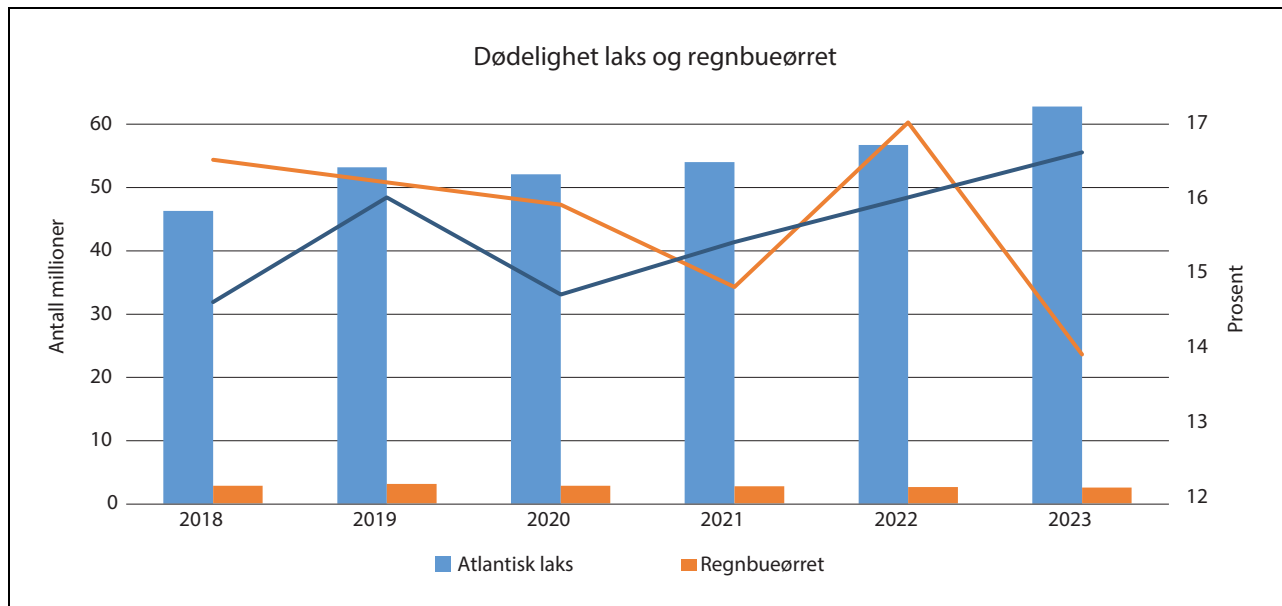
ningsinstituttets risikoreport. I Veterinærinstituttets fiskehelse rapport beregnes månedlig dødsrater basert på antall rapporterte dødfisk delt på gjennomsnittlig antall fisk som kan dø på lokaliteten. Metoden tar høyde for at beholdningen av levende fisk (fisk som kan dø) endrer seg over tid. Dødsraten summeres til en årlig kumulativ dødsrate. Denne kan videre bli omgjort til en dødelighetsrisiko i prosent per år. Slik kan en se trender i dødelighetstall før hele produksjonssyklusen er ferdig, og hvordan dødeligheten endrer seg over tid som følge av ulike risikofaktorer.

For å kunne beregne en akkumulert/samlet dødelighet gjennom hele livsløpet fra klekking til slakt er det nødvendig med sporbarhet gjennom livsløpet, for eksempel ved bruk av en unik fiskegruppeidentitet som følger fisken i settefiskanlegget og i matfiskanlegget. Det er i dag ikke etablert en slik rapportering med fiskegruppeidentitet, og dødeligheten må derfor vurderes for settefiskanlegg og matfisk/stamfiskanlegg separat.

6.3.4.1 Dødelighet hos laks

I 2023 var totalt antall dødfisk i settefiskfasen 37,7 millioner atlantisk laks.⁶¹ Totalt antall innrapporterte dødfisk fra settefiskproduksjon har vist en stigende trend de siste ti årene. Offisiell statistikk på antall solgte smolt/settefisk fra Fiskeridirektoratet viser også en økning i samme periode. Det er

⁶¹ Fiskehelse rapporten 2023.

Figur 6.2 Totalt antall døde atlantisk laks og regnbueørret i perioden 2018-2023 samt årlig dødelighet basert på månedlig rater.

Søylene representerer antall millioner fisk. De heltrukne linjene viser utviklingen i prosent. Blå linje er atlantisk laks og gul/oransje linje er regnbueørret.

Kilde: Tallgrunnlag fra Fiskehelse rapporten Veterinærinstituttet, (2018–2023).

dermed vanskelig å avgjøre om det er en reell økning i dødelighet. I forbindelse med utsett av settefisk i sjø har dødeligheten gått ned siden forrige stortingsmelding. Dødelighet i denne fasen skyldes fortsatt at smolten ikke tåler overgangen til sjø fra settefiskanlegget.

De siste årene har dødelighetsrisiko for laks vært økende. I 2023 døde 62,8 millioner laks i sjøfasen. Dødelighetsrisiko basert på månedlige rate var 16,7 prosent.⁶² Havforskningsinstituttet har beregnet dødeligheten for 2021-generasjonen (laks som ble satt ut i oppdrettsmerder i 2021 og slaktet i 2022 og 2023) til 16 prosent, som er en oppgang fra foregående generasjoner.⁶³

6.3.5 Arter som benyttes i produksjon av fisk

6.3.5.1 Atlantisk laks

Laksefisk starter livet i ferskvann når rogn klekkes. Når fisken har rett ernæringsstatus, trekker de til sjøvann for å få større tilgang på mat. Ved kjønnsmodning, trekker de tilbake til ferskvann for reproduksjon. Hold av laks reflekterer fiskens syklus.

⁶² Fiskehelse rapporten 2023.

⁶³ Risikoreport norsk fiskeoppdrett 2024.

Av klekket yngel blir 75-80 prosent salgbar smolt. Det tar normalt mellom 8–18 måneder i ferskvann å produsere en smolt som er klar for overføring til sjøvann. Det settes ut mest smolt vår, sommer og høst. I sør kan tiden i sjø typisk vare rundt ett år, mens det i nord kan ta opp mot to år fra utsett til laksen når slaktestørrelse. For å korte ned produksjonstid i sjø er det flere aktører som nå satser på produksjon av større settefisk, også kalt postsmolt. Metodene for produksjon av postsmolt er ikke standardisert, og mange ulike strategier blir brukt.

Produksjon av matfisk skjer langs hele kysten og hovedsakelig i åpne merder. For at et utsett skal bli vellykket, er det viktig at hele fiskegruppen har gjennomgått smoltifisering før utsett.

For å redusere smittepress fra lakselus har næringen de siste årene hatt økt fokus på å skille laks fra parasitten. Ved å benytte nedsenkbare merder oppholder fisken seg under øverste vannlag der lakseluslarvene i hovedsak oppholder seg. Lukkete og semilukkete oppdrettsmerder vil både redusere smittepresset fra lakselus og andre sykdommer. Per i dag er det bare noen få semilukkete eller lukkete merder i drift, andelen nedsenkbare merder er økende.

6.3.5.2 Andre arter laksefisk

Regnbueørret

Regnbueørret gyter om våren. Manipulering av gytetidspunkt er vanskeligere hos regnbueørret enn hos laks, og det produseres i liten grad rogn utenom sesongen. For å unngå tidlig kjønnsmodning, er produksjon av «all-female» vanlig. Arts-spesifikk kunnskap om atferd, miljøpreferanser, tålegrenser også videre er mindre kjent for regnbueørret enn for laks.

I 2023 var totalt antall dødfisk i settefiskfasen 2,4 millioner regnbueørret. I 2023 døde 2,5 millioner regnbueørret i sjøfasen. Dødelighetsrisikoen basert på månedlige rater var 14 prosent.

Brunørret

Oppdrett av brunørret utgjør en svært liten andel av oppdrettet fisk i Norge. Produksjon foregår i landbasert oppdrett i innlandet og i merder i ferskvann/innsjø. Innlandsoppdrett av ørret er kommet kortere i utviklingen enn for eksempel røye.

Fysiske forhold i innsjøer, som vanndybder, vannmengde, mottakerkapasitet for forurensing, strømninger og fornyelse av vann, er mer begrenset enn i sjøen. Dette innebærer at anleggene må være mindre. I innsjø vil for eksempel forurensing få raskere effekt med symptomer på stress hos både oppdrettsfisk og villfisk.

Røye

Røye er den arten som er kommet lengst i utviklingen som oppdrettsart i innlandet. Røye holdes i gjennomstrømningsanlegg, resirkuleringsanlegg og merder i sjø og innsjø (ferskvann). Produksjon av røye i landbaserte anlegg har fordeler fremfor merdoppdrett når det kommer til biosikkerhet.

I Norge kan røyeoppdrett betraktes som en nisjeproduksjon. I en rapport utgitt av SINTEF i 2010 blir kunnskapsnivået om produksjonsmiljø og sykdommer hos røye ved oppdrett i Norge kategorisert til å være «middels».

6.3.5.3 Rensefisk

Rensefisk brukes av oppdrettsnæringen som et tiltak mot lakselus på laks og regnbueørret. Artene som inngår i betegnelsen rensefisk, er rognkjeks og leppefiskene berggyllt, grønngyllt, bergnebb og

Boks 6.30 Mattilsynets rensefisk-kampanje 2018-2019

Rensefiskkampanjen til Mattilsynet i 2018 resulterte i de første større statistiske analysene av dødelighetstall og dødelighetsårsaker for rensefisk i norske oppdrettsanlegg. Spørreundersøkelsen fra kampanjen viste at oppdrettet rognkjeks hadde en registrert dødelighet på 46 prosent, oppdrettet berggyllt 40 prosent, villfanget berggyllt 38 prosent, villfanget gressgyllt 39 prosent, villfanget bergnebb 37 prosent og villfanget grønngyllt 44 prosent. Dødelighet rett etter utsett varierer noe fra art til art. Spørreundersøkelsen indikerte at særlig grønngyllt hadde høy dødelighet første måned etter utsett.

gressgyllt. Rognkjeks og leppefisk har forskjellige temperaturpreferanser, og det er derfor ikke uvanlig å kombinere bruken av disse artene.

Leppefisk har vært benyttet som en avlusingsmetode siden slutten av 80-tallet, og fisken er i stor grad villfanget. Rognkjeks kommer fra oppdrett og er en av Norges største oppdrettsarter i antall. De siste årene har også oppdrett av berggyllt økt noe i omfang.

Det importeres villfanget leppefisk fra Sverige og Storbritannia.⁶⁴ I 2022 ble det gitt to tillatelser fra Miljødirektoratet for innførsel av leppefisk på til sammen 1,13 millioner fisk fra Sverige. I 2023 ble det importert ca. 18 tonn leppefisk fra Sverige (individtall ukjent). Innrapportert utsett av rensefisk til lakselusbekjempelse har gått ned fra over 60 millioner individer i 2019 til 30,2 millioner i 2023.⁶⁵ Av dette var 15,2 millioner rognkjeks, 6,9 millioner grønngyllt, 4,3 millioner bergnebb, 3,7 millioner berggyllt og under 100 000 gressgyllt. Utsettet ble redusert med om lag 27 prosent fra 2021 til 2022, og i underkant av 10 prosent fra 2022 til 2023. I oktober 2023 var det registrert 16 stamfisk-tillatelser til akvakultur av rognkjeks og 14 til berggyllt, men ikke alle er i bruk. Antall lokaliteter for laks og regnbueørret som har rapportert å ha rensefisk er redusert fra 444 i 2019 til 253 lokaliteter i 2023.⁶⁶

⁶⁴ Tall fra tollvesenet viser at det ble importert 1,63 tonn levende leppefisk fra Storbritannia i 2021 og 3,1 tonn i 2022.

⁶⁵ Akvakulturstatistikk. Fiskeridirektoratet 2024.

⁶⁶ Fiskehelsesrapporten 2023.

Boks 6.31 Eksterne innspill rensefisk

Det er bred enighet i innspillene om at velferden til all rensefisk må sikres bedre. Det vises til at det mangler vitenskapelig dokumentasjon av effekten rensefisk har mot lakselus, og at flesteparten av rensefisken ikke spiser lus. Samtidig påpekes det at rensefisk i sjø har tilnærmet 100 prosent dødelighet. Innspillene fremmer flere forslag til tiltak som kan bedre velferden. Eksempler inkluderer funksjonsbaserte krav, krav til rapportering av systematisk bedring av velferd, helse og effekt for rensefisken ved godkjenning av lokalitetenes årlige driftsplan, og tilsyn eller revisjon med nevnte plan. Samlet sett fremmer innspillene at bruken av rensefisk må fases ut dersom levevilkårene og velferden til rensefisken ikke bedres, eller at bruken uansett må avvikles.

Fangst av viltlevende leppefisk til bruk i oppdrett har vært kvoteregulert siden 2018. Majoriteten blir fanget og brukt lokalt.

Basert på tallene rapportert til Mattilsynets rensefisk-kampanje i 2018-2019 ble mer enn 40 prosent av rensefisken registrert som død. Om lag 14,7 millioner rensefisk ble registrert døde i 2023.⁶⁷ Det er usikkerhet knyttet til dødelighetstallene, siden det forsvinner mye rensefisk som ikke blir registrert.

6.3.5.4 Torsk

Torskeoppdrett er nå på vei tilbake med ca. 5 000 tonn slaktet i 2022 og 11 000 tonn i 2023.⁶⁸ Torsk når en slaktevekt mellom 5 og 8 kg i løpet av 15-18 måneder. I 2023 var det 16 aktive matfiskanlegg og 195 ulike tillatelser for torsk.

Siden 2021 har det vært en økning i dødelighet for oppdrettstorsk, og omtrent 10,2 millioner matfisk av oppdrettstorsk ble registrert som døde i 2023. Dødeligheten er en økning fra 800 000 i 2022. Samtidig har det vært en økning i utsett av torsk, og dødelighet basert på månedlige rater var mellom 13 og 14 prosent både i 2022 og 2023.

⁶⁷ Fiskeridirektoratet 2024.

⁶⁸ Akvakulturstatistikk. Fiskeridirektoratet 2024.

6.3.5.5 Kveite

Oppdrett av kveite har økt noe de siste årene, og i 2023 ble det solgt rundt 2 000 tonn rund vekt.⁶⁹

Det er fem aktører på markedet, to av disse driver kun med yngelproduksjon, to er helintegrerte og en driver kun med matfiskproduksjon. Det er ønske om ekspansjon i næringen. Det er derfor viktig at kompetanse blir ivaretatt også gjennom forskningsaktivitet.

Kveiteyngel blir i dag produsert i gjennomstrømningssystemer, og startfôring skjer med levende fôr. Kveite gyter som regel ikke naturlig i oppdrettssystemer og en er avhengig av å stryke egg og melke for befruktning.

Hos kveite er det høy dødelighet den første tiden etter klekking, med en overlevelse på under 30 prosent frem til 10 gram. Siden 2019 har det vært en økning i dødelighet i matfiskfasen fra 5,1 til 9,1 prosent i 2023. Det ble registrert en nedgang i dødelighet fra 2022 til 2023 på 1,1 prosent.

6.3.5.6 Flekksteinbit

Oppdrett av flekksteinbit skjer i dag i liten skala ved ett landbasert anlegg. Flekksteinbit gyter store egg, og larvene er forholdsvis velutviklet når de klekker. De er derfor ikke avhengig av levedefôr. Flekksteinbit, som lever på bunnen, trenger tilstrekkelig bunn eller liggeunderlag for å trives.

6.3.5.7 Piggvar

Piggvar er en art som trives best under tempererte forhold, og oppdrett av matfisk i Norge har derfor vært knyttet til tilgang på industrielt kjølevann. I Norge produseres det årlig noen hundre tonn piggvar. Flaskehalsen i akvakultur av piggvar er yngelproduksjon, og matfiskproduksjonen i Norge er basert på import av yngel, primært fra Spania. Piggvaryngelen som importeres har vanligvis lav dødelighet. Piggvaren er en art som ser ut til å ha høy toleranse for oppdrettssituasjonen i kar på land. Det har også blitt gjort et avlsarbeid som sies å ha hatt god innvirkning på vekst, men dette er det vanskelig å finne dokumentert.

6.3.5.8 Hummer

Det er per i dag kun ett landbasert oppdrettsanlegg for hummer etablert i Norge. Hummeren i anlegget kan være villfanget i Norge eller impor-

⁶⁹ Akvakulturstatistikk. Fiskeridirektoratet 2024.

tert. Formålet er å kunne levere fersk hummer utenom fangstsesongen.

Stamhummer er villfanget og holdes enkeltvis før klekking i kar eller samlet i kar eller i hummerparker. Larver klekkes og overføres til egnede inkubatorer. Det er liten eller ingen dødelighet knyttet til hold av stamhummer gitt god vannkvalitet. Dødeligheten på larvestadiet varierer en del. Hummeren holdes individuelt fram til markedsstørrelse for å unngå interaksjoner og på den måten øke overlevelse. En viss andel naturlig dødelighet vil skje i påvekstfasen, men er generelt lav.

Det er ikke forskriftsfestet restriksjoner knyttet til salg av levende tifotkreps (hummer, krabbe og reker) for forsvarlig avlving. Det er ingen anbefalt metode å avlive hummer ved bruk i forskning. Avlving med dypfrysing i $-80\text{ }^{\circ}\text{C}$ på små hummer er hurtig og er vurdert som bedre enn for eksempel eksponering for gradvis ferskere vann.

6.3.6 Avl

Det drives målrettet avlsprogram for laks, torsk og rognkjeks.

Avlsarbeidet for laks har resultert i betydelig reduksjon i produksjonstid, forsinket kjønnsmodning, bedre fôrutnyttelse, bedre motstandskraft mot sykdom og bedre filetkvalitet. Det har vært forsøkt å avle på resistens mot lakselus, men dette har vist seg å være vanskelig.

Det nasjonale avlsprogrammet for torsk har resultert i en oppdrettstorsk som vokser betydelig raskere enn vill torsk i merd. Problemet med gyting i merd, er fortsatt ikke tilfredsstillende løst.

Det foregår forskning på genredigering og presisjonsavl for å oppnå hurtigere og bedre effekt av avlsarbeidet. Målet er å akselerere avlsprosessen for egenskaper som sterilitet og sykdomsresistens.

6.3.7 Fôr

Fôr skal være tilpasset det ernæringsmessige behovet for arten, dens livsfase og oppdrettsform.

Fôringssystemer varierer mellom næringsaktørene, fra kortvarige måltider til fôrtildeling over store deler av dagen. Felles for de fleste næringsaktørene er mild overføring, at fiskegruppene får et godt daglig fôrtilbud, og at vekstpotensialet utnyttes maksimalt.

Fasting av fisken brukes for å gi fisk bedre kapasitet til å håndtere stress og hindre at det kommer avføring i vannet, som skaper dårlig

vannmiljø, under for eksempel transport eller trening. Før slakt stoppes fôring av hensyn til kjøttkvalitet og hygiene. Det er lite som tyder på at fisken lider ved opphold i fôringen.

6.3.8 Transport av fisk

Det kreves godkjenning av Mattilsynet for transportenheter som benyttes til transport av levende oppdrettsfisk. Kravene er hjemlet i matloven og dyrevelferdsloven. For servicefartøyer eller andre mobile anlegg der oppdrettsfisk behandles og håndteres, gjelder ikke krav om godkjenning etter dyrevelferdsloven. Det er litt over 200 godkjente brønnbåter og andre transportenheter for transport av fisk. Det er i dag ingen begrensning på tiden fisken kan transporteres.

6.3.9 Slaktning

Fisk kan settes i ventemerde inntil seks døgn før slaktning. Syk eller svak fisk skal ikke stå i ventemerde, men pumpes så raskt som mulig til slaktelinjen. Fiskevelferd i ventemerde er lite studert.

Slakteprosessen er i stor grad automatisert. Fisken trenges i merde og pumpes inn på slaktelinjen. Fisken føres deretter fram til en bedøvelse-enhet. Bedøvelsesmetodene som brukes for laksefisk er elektrisitet, slag mot hodet eller en kombinasjon av disse. Forskning viser at begge metodene kan ivareta dyrevelferden, forutsatt at systemene er tilpasset art og størrelse og brukes og vedlikeholdes som de skal. Fisken avlives ved at gjellebuene kuttes over så fisken dør av blodtap (bløgging eller stikking).

Det er krav til at metoder og utstyr for bedøving og avlving skal være egnet, men det er ikke krav om at de skal være godkjent. Mattilsynet har utarbeidet en egen veileder der det redegjøres for hvordan fiskevelferd kan ivaretas gjennom slakteprosessen, som også omhandler risiko for dårlig fiskevelferd om tiltakene ikke følges opp.

Slaktebåter er rigget for bedøving og avlving av fisk ved lokaliteten, før fisken transporteres til landfaste slakterier for bearbeiding. Båtene brukes til planlagt slakt på lokalitet og nødslakt i forbindelse med hendelser (for eksempel ved avlusning), og noen er rene destruksjonsbåter som bedøver og avliver fisk til biprodukt. I 2023 var det registrert én slaktebåt som også bearbeider fisk ombord. Slaktebåter skal godkjennes etter slakteriforskriften.⁷⁰

Krav til velferdskompetanse for slakterier og tilvirkingsanlegg retter seg mot den som er ansvarlig for slakteriet. Vedkommende er ansvarlig for at kompetanse sikres gjennom et opplæringsprogram.

6.3.10 Regelverk

Etablering av akvakulturanlegg og havbeite, utvidelse av produksjonsomfang og annen vesentlig endring av allerede godkjent akvakulturanlegg eller havbeite, skal være godkjent av Mattilsynet. Dette er regulert gjennom etableringsforskriften.⁷¹

Hold av akvakulturdyr er regulert gjennom akvakulturdriftsforskriften.⁷² Velferdskrav i forskriften retter seg mot enhver som har eller plikter å ha akvakulturtilatelse etter akvakulturloven, og enhver som er eller plikter å være registrert/ha godkjenning etter etableringsforskriften, dyrehelseforskriften og/eller akvabiosikkerhetsforskriften. Velferdskravene gjelder alle arter utenom dyr i havbeite, fangstbasert akvakultur og drift av restitusjons- og mellomagringsmerder for levendelagring av villfanget fisk.

Det er egne forskrifter som regulerer slaktning og transport av akvakulturdyr, se omtale av dette i kap. 6.1. Forskriftene har krav til dyrevelferd ved godkjenning og drift av slakteri eller transportmiddel.

De som driver med oppdrett har en lovpålagt plikt til å ha styring gjennom et internkontrollsystem, jf. matloven § 5 og forskrift om internkontroll for å oppfylle akvakulturregelverket (IK-Akvakultur). Forskriften skal sikre en systematisk gjennomføring av tiltak for å oppfylle akvakulturlovgivningen. Den stiller ikke materielle krav til produksjonen, men krav til virksomhetens styringsprosesser.

Velferdskrav ved merdsetting og levendelagring av vill rensefisk finnes i forskrift om fangst av fisk som skal holdes levende, samt restitusjon og mellomagring. Forskriften gjelder ved fiske i sjøen, transport og lagring av fisk som skal holdes levende. For fangst og transport av vill rensefisk ligger det velferdskrav i forskrift om krav til fartøy som skal fiske og føre fangsten levende. Formålet med forskrift om krav til fartøy som skal fiske og føre fangsten levende er å sikre at fartøyet er utrustet på en slik måte at fisken sik-

res forsvarlig håndtering om bord med hensyn til velferd.

6.3.11 Velferdsutfordringer ved produksjon av fisk

I 2023 fikk Mattilsynet 1 419 meldinger om negative effekter på velferd i oppdrett. Meldingene gjaldt (antallet saker i parentes): medikamentfri avlusing med håndtering (482), uavklart dødelighet (264), annet (419), håndtering (87) og sortering eller pumping (9).

6.3.11.1 Produksjonsstadier og driftsformer

Oppdrettsfisk holdes i store enheter, og det enkelte individ kan ikke følges opp på samme måte som i landbaserte dyrehold. Dette betyr at fisk som er alvorlig syk eller skadet kan bli værende i merden til den dør av seg selv.

Vaksinering skjer i settefiskfasen og er en nødvendig del av sykdomsbekjempelsen. Ifølge Fiskehelse rapporten 2023 er de største velferdsutfordringene ved vaksinering økt dødelighet, redusert matlyst og sammenvoksinger i bukhulen. De siste årene har antall sykdommer som det vaksineres mot økt. Det er viktig å følge med på bivirkningene av vaksiner som ledd i internkontrollen.

Endringer i temperatur, vannkvalitet og tilgjengelig vannmengde for fisk i settefiskfasen, kan påvirke velferden negativt og kan gi akutt dødelighet. Utviklingen av resirkuleringsanlegg har introdusert en mer kompleks biologisk teknologi. Teknisk svikt eller sykdom i anlegget kan få store konsekvenser for fisken.

Det har vært et økende antall velferdsmessige hendelser i settefiskanlegg meldt til Mattilsynet de siste årene frem til 2022. De siste to årene har omtrent 40 prosent av meldingene blitt vurdert som alvorlige. Teknisk og menneskelig svikt fremstår som hovedårsak til hendelsene. Utfordringer knyttet til startføring og vaksinering meldes også inn som årsak til hendelser.

I åpne merder er det begrensede muligheter for å beskytte fisk mot parasitter, virus, bakterier, alger og maneter, som i ytterste konsekvens kan drepe fisken. Oppdrett på land og lukket og semilukket oppdrett kan gi bedre kontroll på hva fisk utsettes for. På den annen side er det mulig at slike enheter gir fisk mindre frihet til å utføre naturlig atferd, særlig fordi høyere tettheter er nødvendig for økonomisk lønnsom drift.

Resirkuleringsanlegg med sjøvann, er mer utsatt for problematikk knyttet til vannkvalitet sammenliknet med ferskvannsanlegg. Dette stil-

⁷⁰ Forskrift om slakterier og tilvirkingsanlegg for akvakulturdyr.

⁷¹ Forskrift om etablering og utvidelse av akvakulturanlegg, zoobutikker m.m.

⁷² Forskrift om drift av akvakulturanlegg.

ler ytterligere krav til produksjonsstyringen. Det er behov for mer kunnskap og standardisering av denne produksjonsformen.

6.3.11.2 *Utvikling og bruk av ny teknologi*

Velferdsmessige hendelser som rapporteres fra næringen til Mattilsynet, reflekterer at teknologi i mange tilfeller er en medvirkende årsak til negativ effekt på dyrevelferd.

På grunn av behov for ny teknologi har ofte utprøving av nye løsninger skjedd i stor skala uten nødvendig kunnskapsgrunnlag, slik regelverket krever. Konsepter kommersialiseres raskt, og uten at man kjenner konsekvensene for fiskens velferd. Ved kommersialisering av ny teknologi og nye metoder har både oppdretter og markedsfører et ansvar for å oppdatere veiledere og optimalisere utstyr i takt med ny kunnskap. Det er viktig at teknologileverandører sikrer seg tilgang på data fra bruk av utstyr, slik at kunnskap kan utvikles.

I noen tilfeller er det en utfordring at dokumentasjon ikke er allment tilgjengelig eller ikke har tilstrekkelig vitenskapelig kvalitet. Direktoratet for medisinske produkter vurderer søknader om markedsføringstillatelse for legemidler og vaksiner til fisk.

6.3.11.3 *Behandling mot lakselus*

Hold i åpne merder gjør fisk utsatt for smitte av lakselus, og skader ved avlusingsoperasjoner er en av de viktigste årsakene til nedsatt velferd hos laks. Hyppige håndtering i kombinasjon med underliggende sykdommer kan resultere i høy dødelighet, som både kan være akutt eller gi økt dødelighet over tid.

Ved bruk av medikamentfri behandling reagerer laksen når den kommer i kontakt med den valgte behandlingsformen. Denne responsen tyder på smerte og gir økt risiko for skade og infeksjoner. I forbindelse med avlusning fraktes fisk i høy fart gjennom rør og kolliderer med vegger og annen fisk. Endringer i vannkvalitet er andre risikomomenter ved bruk av medikamentfri avlusning.

Medikamentell behandling kan gjøres i presenning med lav risiko for fisken, men lovpålagte begrensninger gjør at medikamentell behandling ofte må gjennomføres i brønnbåt. Håndtering, inkludert trenging, lasting og lossing ved behandling i brønnbåt øker risikoen for skader og er dermed ikke et like skånsomt alternativ sammenliknet med merdbehandling.

Alle legemidler til fisk skal forskrives av veterinær eller fiskehelsebiolog. Medikamentfri behandling skal også forskrives av fiskehelsepersonell.

Fra 2020 har flere oppdrettere startet en «nødslaktepraksis», der slaktebåt ligger i beredskap ved merdkanten for utslakting av syk eller svimende fisk ved lusebehandling. En slik praksis kan øke risikovilligheten ved avlusning og skjule den reelle dødeligheten.

6.3.11.4 *Laksefisk*

Produksjon av stamfisk innebærer en høyere biologisk risiko enn vanlig lakseproduksjon. Ifølge Fiskehelse rapporten 2023 er de viktigste årsakene til økt dødelighet og nedsatt velferd for stamfisk mekanisk skade ved avlusning, tidlig kjønnsmodning og sykdom. Årsaken er blant annet en lengre produksjonssyklus og kjønnsmodning. Avliving som avbøtende tiltak ved lus vil få alvorlige konsekvenser for drift. Seleksjonsarbeidet krever flere håndtering og sorteringer i produksjonsløpet, og bidrar til økt stress hos fisken. Der som kjønnsmodning skjer i sjø får fisken problemer med saltbalansen og svekket helsetilstand. Dette kan gi opphav til sekundære infeksjoner og utvikling av sår. Kjønnsmodne hanner kan utvise territoriell atferd og bli aggressive.

Ifølge Fiskehelse rapporten 2023 er de viktigste velferdsutfordringene i settefiskfasen relatert til nedsatt vannkvalitet og produksjonsforhold. Driftsforholdene i ferskvannfasen har betydning for laksens videre liv og tilvekst i sjøfasen. Flere sykdommer kan også relateres til overgangen fra ferskvann til saltvann.

Dagens intensive produksjon av atlantisk laks påvirker utvikling av organer og organfunksjoner. Kombinasjonen av avvikende organfunksjon og sykdom gjør at fisk tåler håndtering dårligere enn ellers.

Sår er et økende problem hos oppdrettslaks. Sår kan oppstå som en direkte følge av infeksjon med sår bakterier, eller i forbindelse med annen sykdom eller skader. Håndtering er den viktigste årsaken til hudskader, men den siste tiden har også manetskader økt i omfang.

Regnbueørret oppdrettes på samme måte som laks, og har i all hovedsak mange av de samme velferds- og sykdomsproblemene som laks. Arts-spesifikk kunnskap om atferd, miljøpreferanser, tålegrenser med mer er mindre kjent for andre arter laksefisk enn for laks. Det er også manglende kunnskap om hvilke sykdommer og helsetutfordringer som er viktigst for brunørret og røye.

6.3.11.5 Rensefisk

Under Mattilsynets rensefiskkampanje ble 78 fiskere kontrollert og 147 avvik avdekket. For villfanget leppefisk er det velferdsutfordringer knyttet til fangst, lagring, transport og smitterisiko. Under tilsynskampanjen ble oppdrettere spurt om hvor ofte de erfarte dårlig kvalitet fra leverandør, skade etter transport eller feil størrelse som årsak til dødelighet. 74 prosent oppga at dårlig kvalitet og skade etter transport av og til er årsak til dødelighet etter utsett av villfanget leppefisk.

Havforskningsinstituttet vurderer risikoen for redusert velferd hos leppefisk i merd i sjø som høy. De viktigste velferdsutfordringene for rensefisk i merd er ifølge Veterinærinstituttets fiskehelse rapport 2023, ulike forhold ved lokaliteten som medikamentfri avlusing, håndtering og suboptimalt stell, i tillegg til høy forekomst av sykdom. Ved oppdrett av berggyll gir deformiteter nedsatt velferd og tap av funksjon som lusespiser.

Det er et problem at regelverket som forbyr utsett av fisk i anlegg med klinisk sykdom, ikke følges (Fiskehelse rapporten fra 2020 og 2021). Resultatet er høy risiko for at rensefisk smittes og blir syk kort tid etter utsett.

Det er store forskjeller mellom rensefiskens naturlige leveområde og oppdrettsmiljøet i merdene. De fleste rensefiskene er dårlige svømmere, og strømsterke lokaliteter er en utfordring. Rognkjeks er en kaldtvannsort som tåler dårlig sommertemperaturer i Sør-Norge, og leppefisk er inaktive om vinteren.

Det er krav til utsortering av rensefisk i forkant av operasjoner som krever håndtering av laksefisken, som for eksempel avlusing. Utsortering er problematisk både teknisk og biologisk, og kan i seg selv utgjøre en belastning for fisken.

Selv om enkeltanlegg kan ha god nytte av rensefisk, tyder studier fra Havforskningsinstituttet på at rensefisk har begrenset nytteverdi for næringen som helhet. Det er forskjeller i effektivitet mellom artene, og rognkjeks blir for eksempel i løpet av få måneder for stor til å fungere som effektiv lusespiser. Det korte «effektvinduet» medfører at det er behov for ny, mindre fisk etter relativt kort tid.

Rensefiskkampanjen avdekket mangler ved hold og bruk av rensefisk. Funn i etterkant tyder på et behov for økt oppfølging fra forvaltningen og mer kunnskap angående hold av rensefisk. Vaksinering av oppdrettet rensefisk, skjul i merdene, eget fôr og fôringsstrategi er tiltak som brukes for å bedre velferden. Likevel viser Fiskehelse rapporten

for 2023 at det er store velferdsutfordringer, og at det er få målbare forbedringer i holdet. Riksrevisjonen peker i sin rapport «Myndighetenes arbeid med fiskehelse og fiskevelferd i havbruksnæringen», Dokument 3:12 (2022–2023), på at Havforskningsinstituttet, Veterinærinstituttet og Rådet for dyreetikk har uttalt at dagens praksis med bruk av rensefisk ikke er dyrevelferdsmessig forsvarlig.

6.3.11.6 Fôr

For arter som klekker små larver, som torsk, kveite og berggyll, er det av ulike årsaker vanskelig å få til korrekt fôr og fôringsmetode. De tidlige livsstadiene av disse artene får derfor ikke alle næringsstoffene de trenger for best mulig utvikling. Dette er noe av grunnen til at det er forekomst av deformiteter i oppdrettsyngel av torsk, kveite og berggyll.

Fôringsmetode og fôrmengde påvirker fiskevelferden, blant annet gjennom å påvirke fiskens atferd. Eksempelvis kan bruk av en mindre gunstig fôringsmetode, eller for liten fôrmengde føre til konkurranse om maten. Aggressiv atferd fører igjen til at fisk blir skadet, og finner, gjellelokk og øyne er ofte utsatt. Føres det for mye, kan vannkvaliteten påvirkes negativt.

Endringer i fôrsammensetning på grunn av endringer i råvarepriser eller miljøhensyn/bærekraft, kan gi bieffekter på helse og velferd. Det er viktig å overvåke hvordan dette kan påvirke fiskens velferd. Å kartlegge behov for fôrsammensetning til de forskjellige fiskeartene er arbeidskrevende, og kunnskapen om dette er derfor mangelfull for nyere arter i oppdrett.

6.3.11.7 Transport og bruk av servicefartøyer

Transport er belastende for fisk, spesielt under utfordrende værforhold og lange transporter. I tillegg er håndtering i forbindelse med transport (trenging og pumping) risikofylte operasjoner, som kan skade og stresse fisken.

Det er viktig at transportenhet med tilhørende utstyr er tilpasset arten som skal transporteres for å unngå skader. Dersom transportenhetene ikke har god kontroll på biosikkerhet, kan de spre smittestoff og dermed bidra til sykdomsutbrudd og nedsatt fiskevelferd.

Dødelighet og dårlig velferd er knyttet til håndtering, operasjoner og avlusinger som gjøres i servicefartøyer eller andre mobile anlegg. Dagens regelverk retter seg i liten grad mot disse aktørene, siden regelverket ble laget på en tid

Boks 6.32 Mattilsynets tilsynskampanje med fiskeslakterier

I 2022 gjennomførte Mattilsynet en tilsynskampanje der 28 fiskeslakterier som slakter oppdrettet laks, regnbueørret, torsk, kveite og røye ble kontrollert. Mattilsynet sjekket om fiskeslakteriene oppfylte kravene til godkjenninger, helse og velferd for fisk. Det ble funnet to avvik knyttet til kompetanse om fiskevelferd og avliving av fisk, og 60 prosent av slakteriene hadde avvik knyttet til bedøvelse. Følgende feil gikk igjen ved bedøving og avliving av fisk: utstyr var ikke tilpasset fiskestørrelse, hodet på fisken kom ikke først i bedøver, feil slag/spenning, ikke god nok etterkontroll, mangelfull sikring av at det ikke er tegn til liv i utblødningstank eller på transportbånd før prosessering. I tillegg ble det observert at internkontrollen ofte ikke fungerte godt nok.

Mattilsynets stikkprøvekontroll av slaktebåter i 2023 tilsier at velferdsutfordringene kan være større på båtene enn på slakteriene på land.

hvor bruken av servicefartøyer ikke var like omfattende.

6.3.11.8 Slakting

Slaktet fisk sorteres på kvalitet, der slakteriet har bestemt kategoristandardene, fra superior til produksjonsfisk. Kvalitet på fisk henger tett sammen med velferd. Slaktedata innmeldt til Mattilsynet viser at andelen av laks og regnbueørret som får en lavere slaktekategori, er økende, fra ca. 5 prosent i 2018 til ca. 15 prosent i 2023. Tallene viser at enkeltpartier kan ha opp til 38 prosent med lav slaktekvalitet. På lokalitetsnivå er det variasjon i andel fisk som nedklassifiseres, noe som tilsier at forbedringer er mulig.

Erfaringer fra tilsyn viser at metoder og utstyr for bedøving og avliving av fisk ikke alltid er godt nok dokumentert for den enkelte art, og at utstyret i mange tilfeller brukes feil. Metodene for bedøvelse og avliving er smertefulle om fisken ikke bedøves momentant. Om fisken ikke bedøves eller avlives korrekt, er det fare for at den våkner opp og i verste fall sløyes levende. Det er derfor behov for god dokumentasjon på at metodene som brukes er egnet til effektiv bedøving og avli-

ving. I tillegg er det behov for gode rutiner for å sikre at bedøvelse og avliving fungerer som det skal, og effektive back-up systemer ved kritiske kontrollpunkt dersom enkeltfisk ikke er bedøvet og avlivet korrekt.

Utstyret som brukes for bedøving og avliving, er teknisk avansert og må innstilles og brukes rett for at det skal virke som det skal. Om utstyret overbelastes og det kommer inn mer fisk per tidsenhet enn utstyret er dimensjonert for, vil fisken ikke bli bedøvet og avlivet korrekt. Utstyr må også være tilpasset og innstilt på den aktuelle størrelsen på fisken, hvis ikke vil for eksempel ikke slagbolt for bedøvelse og kniv for avliving treffe som de skal. Kontinuerlig etterkontroll er viktig for å sikre at all fisk bedøves og avlives forsvarlig.

Kravet til kompetanse om velferd for tilvirkingsanlegg definerer ikke hva som er nødvendig kompetanse på et slakteri, eller hva som er tilstrekkelig personell med kompetanse. Det er rom for tolkning, og det kan skape ulik praksis og mangel på kompetanse på slakteriene.

6.3.11.9 Marine fiskearter

De viktigste helseproblemene for oppdrettstorsk er rapportert å være tarmslyng, mage/tarmbetennelse, sirkulasjonsforstyrrelser og gjelleproblemer. Tarmslyng er en produksjonslidelse som fører til at tarmen skades, og fisken dør. Problemet øker med økende størrelse. En oversikt og forståelse av årsaksforholdene til tarmproblemer mangler, men det er diskutert om fôr er en del av problemet (Fiskehelse rapporten, 2023).

Skjelettdeformiteter utvikles på yngelstadiet, men kan til dels forebygges med riktig ernæring. Tall fra Nasjonalt avlsprogram for torsk sier at total andel deformasjoner var over 12 prosent i 2016-generasjonen og av dette var ca. 8 prosent skjelettdeformiteter.

Kjønnsmoden hunnfisk av torsk kan få problemer med å slippe eggene. Denne tilstanden er dødelig. Lavere innslag av kjønnsmodning i dagens oppdrett har ført til at dette problemet er mindre i dag enn for 15 år siden, men det forekommer fortsatt.

Ulike bakteriesykdommer som blant annet gir sår og parasitter på hud og gjeller er også problemer for velferden til oppdrettstorsk.

Torsk har lukket svømmeblære og ved håndteringsoperasjoner utgjør dette en velferdsutfordring ved at svømmeblæren blir overfylt og eventuelt sprenges. Driftsrutiner må forebygges slike hendelser.

Deformiteter på grunn av ugunstige miljøforhold under utviklingen og feil ernæring er et mulig velferdsproblem hos kveite. Finneslitasje, gjellehelse og øyeskader er de viktigste utfordringene i produksjonsfasen. Hos kveite er det sett ulike bakterieinfeksjoner, samt avmagring og dødelighet ved gjellesykdom, i tillegg finnes det virusinfeksjoner der noen er meldepliktig. Det rapporteres om at parasitter som *Trichodina spp.* er et tilbakevendende problem ved høy tetthet og høy temperatur, samt at dårlig solskjerming kan gi solbrenthet.

Larver fra førstegangsgytere av flekksteinbit synes å ha flere deformiteter ved klekking og lavere overlevelse enn larver fra eldre fisk. Utover dette mangler det kunnskap om hva som er de viktigste velferdsutfordringene for denne arten i oppdrett. Kunnskap om hva som er de viktigste velferdsutfordringene mangler også for piggvar.

6.3.11.10 Hummer og annen tifotkreps

I Norge har vi flere forskningsmiljøer som forsker på tifotkreps, som for eksempel hummer, krabbe og reker, og da spesielt velferden til dyrene ved transport, mellomlagring og avliving. Det er likevel fortsatt mye vi ikke vet om disse artene. I dag forekommer det en del uheldig avliving både i butikk, restaurant eller som foretas av privatpersoner. Klørne til hummeren blir ofte bundet. Tifotkreps har evnen til å regenerere tap av ulike kroppsdeler som gangbein, klør og/eller antenner. De har også evnen til å selvamputere disse. Det anbefales ikke å holde hummer etter de store klørne på grunn av dette. Tifotkreps reagerer tydelig på smertefulle stimuli. Å bedøve og avlive tifotkreps på en forsvarlig måte krever god kunnskap.

Rett vannkvalitet og bruk av skjellsand er viktig for velferd for hummer i oppdrett. Skjellsand kan tilsettes en kort periode etter at hummerlarvene bunnsår for å stimulere utvikling av differensierte klør. Hummeryngel vil like etter skallskifte spise av det gamle skallet, mest sannsynlig for å få i seg mineraler og annen næring som er viktig komponenter i oppbygging av det nye skallet. Skallrester må likevel fjernes etter noen dager på grunn av økt risiko for bakterievekst. Kunstig skjul kan benyttes, spesielt i kar. Det må likevel bemerkes at siden hummer tenderer til å skjule/lagre mat eller skallrester, kan også bruk av skjul medføre redusert vannkvalitet og økt dødelighet.

6.4 Sports-, hobby- og selskapsdyr

6.4.1 Generelt om sports-, hobby- og selskapsdyr

Sports-, hobby- og selskapsdyr er dyr som ikke holdes for næringsrettet produksjon, men der motivasjonen for dyreholdet er eierens interesser. Kjæledyr og familiedyr er også vanlig brukte betegnelser på disse dyreholdene, men i denne meldingen brukes samlebegrepet «sports, hobby- og selskapsdyr». Det er et stort mangfold av sports-, hobby- og selskapsdyr i Norge, og antallet dyrehold er langt høyere enn for produksjonsdyr. Noen dyr nyttes som terapidyrr (dyreassisterte intervensjoner) eller som psykososial støtte i hverdagen.

Sammenliknet med produksjonsdyr er hold av sports-, hobby- og selskapsdyr mer variert og mindre regulert, både når det gjelder levemiljø og krav til kompetanse, tilsyn og stell. Med unntak av hest finnes det ikke særskilte forskrifter for hold av de fleste typer sports-, hobby- og selskapsdyr. Fordi det per i dag ikke er noen registreringsplikt for privat hold av sports-, hobby- selskapsdyr, er det for de fleste av disse dyreartene ikke mulig å angi eksakte tall.

Dyrevelferdslovens krav til kompetanse gjelder også for den som holder eller utfører aktiviteter med sports-, hobby- og selskapsdyr, men kravet er i liten grad spesifisert i særskilte forskrifter.

Den viktigste informasjonskilden for å avdekke dårlig dyrevelferd i disse dyreholdene er bekymringsmeldinger som sendes til Mattilsynet. I 2023 fattet Mattilsynet vedtak om avliving i 25 kjæledyrhold, 2 hestehold og 34 dyrehold med andre produksjonsdyr.⁷³

6.4.2 Hest

Antall hester i Norge har omtrent tredoblet seg de siste 20 årene. Den store økningen i hestetallet har skjedd gjennom innførsel fra utlandet, og særlig innen ridesporten og hobbyhesteholdet. Per 1. oktober 2023 var det registrert 86 255 hester i Nasjonalt Hesteregister, men det antas at det finnes minst 120 000 hester i Norge.

6.4.2.1 Biologi

Hester er flokkdyr og bruker under naturlige forhold inntil 20 timer av døgnet til å spise mens de hele tiden er i bevegelse. Hesten er gresseter med

⁷³ Mattilsynets årsrapport for dyrevelferd 2023. Mattilsynet bruker begrepet «kjæledyr».

et kraftig tannsett, liten magesekk og komplisert tarmsystem. Hester er entåede hovdyr med stor fysisk kapasitet når det gjelder fart og utholdenhet. De har behov for bevegelse, og flukt er deres viktigste forsvar. Hester kan hvile og slumre stående, men må ligge flatt ut i et par timer i døgnet for å få dyp søvn. Føll trenger mer søvn.

Både hingst og hoppe blir kjønnsmodne 1,5-2 år gamle. Hopper kan få ett føll i året. Hvis hesten får være frisk og skadefri, kan den bli minst 30 år gammel.

6.4.2.2 Betydning og omfang

Hester brukes blant annet som høytstående prestasjonsdyr innen trav, galopp og ridning, innen turisme, til terapiformål og i ulike former for sosialomsorg. Et stort antall hester brukes i rideskoler, som det er ca. 210 av. En del hester brukes til avl. Svært mange er rene hobbyhester. Det oppdrettes ikke hester for kjøttproduksjon i Norge.

I 2023 ble det født ca. 2 030 føll i Norge, noe som er på samme nivå som for 20 år siden.

Det er fire nasjonale hesteraser i Norge: dølahest, fjordhest, kaldblodstraver og nordlandshest/lyngshest. De største rasene i Norge er kaldblodstraver, varmbloodstraver og islandshest.⁷⁴ Alle disse tre rasene er allsidige hobbyhester.

Det er registrert 4 974 travhester i aktiv trening under Det Norske Travelskap per 1. oktober 2024.

6.4.2.3 Driftsformer

Det vide spennet av bruksområder innebærer også store variasjoner i driftsopplegg og kompetanse hos dem som holder og bruker hest. Større anlegg for privathester blir stadig mer vanlig. Kombinasjon av rideskole og privathester på samme anlegg er vanlig. For trav- og galopphester er det vanlig at en profesjonell trener med trenerlisens har det daglige ansvaret for stallen og hestene som er der i trening. På rideskoler og andre hestesentre har lederen av virksomheten ansvaret for stell og bruk av alle hestene.

Ulike ordninger kan medføre uklarhet om hvem som har ansvaret for å oppfylle regelverket om hestevelferd.

Ifølge forskrift om velferd for hest krever drift av hestesenter, treningsstall og hestepensjonat, og omsetning av flere enn seks hester i året, tillatelse fra Mattilsynet.

Boks 6.33 Utdanning og kurs i hestesport

Norsk Hestesenter (NHS) på Starum er kompetansesenter for utdanning av personell i hestesporten og tilbyr fagskoleutdanning (NOKUT-godkjent) for rideskolelærere, travtrenere og hovslagere, samt holder hesterelaterte kurs.

De tre store hestesportsorganisasjonene Det Norske Travelskap (DNT), Norsk Galopp (NG) og Norges rytterforbund (NRYF) har krav til dokumentert kunnskap om hestevelferd for sine utøvere, og organisasjonene holder kurs der hestevelferd er et viktig tema. Det er ingen offentlige krav til formell kompetanse.

Norsk Rikstoto ble stiftet i 1982 og drifter totalisatorspillet ved trav- og galopplop. Overskuddet fra spillet går tilbake til sporten (Det Norske Travelskap og Norsk Galopp) og til driften av Norsk Hestesenter. I tillegg tildeles inntil tre prosent av overskuddet etter søknad til ikke-fortjenestebaserte organisasjoner som arbeider for å fremme norsk hesteavl, hestehold og hestesport.

Profesjonell omsetning av hest kan blant annet skje fra en salgsstall, som kommisjonssalg og på auksjoner. Ofte skjer omsetningen som en del av annen hesterelatert virksomhet. Det har over tid skjedd en endring i hvordan hester omsettes, og hvem omsetningstillatelsen gjelder for kan være vanskelig å avgrense.

Hester oppstalles på boks, på spiltau eller i løsdrift, eller går i utegang med enkle leskur. Hesten må ha plass til å stå i normal stilling, reise og legge seg uhindret og ligge flatt ut. Ved gruppehold må man også ta hensyn til at hesten trenger et sosialt rom, og konkurranse om ressursene må unngås. All innredning må være utformet slik at hestene ikke kan skade seg.

Oppstalling i enkeltbokser er det vanligste. Vanlig størrelse er ca. 3x3,5 m. Spiltau krever ned mot 40 prosent mindre bredde per hest enn bokser. Hestene står da oppbundet, og bevegelsesfriheten er begrenset. Minstekrav til fri utegang skal kompensere for dette. I Norge er spiltau tillatt. Spiltau er forbudt eller fases ut i andre land det er naturlig å sammenligne oss med, herunder Sverige (nybygg fra 2019) og Danmark. Løsdrift bru-

⁷⁴ Norsk Hestesenter 2024.

Boks 6.34 Hest i konkurranser

Hester tilvennes rytter eller vogn i 2-3-årsalderen. De kan delta i galoppløp fra de er 2 år gamle og være aktive løpshester i minst 4-5 år. Travhester kan også starte fra de er 2 år gamle, men for 2-åringer er løpstilbudet sterkt begrenset. For varmblodstravere er øvre aldersgrense 14 år, for kaldblods 15 år. Ridehester starter gjerne sin utdanning når de er 4 år. De har adgang til lette konkurranser fra de er 4 år og er på toppen av sin konkurransekariere 9-16 år gamle. Ridehester kan fungere godt langt opp i 20-årene.

kes mest til unghester og islandshest, mens utegang brukes mest til hobbyhester og hardføre raser. Løsdrift og utegang gir hestene gode muligheter for sosial omgang og naturlig atferd, men utegang kan ha utfordringer med opptråkket underlag, konkurranse om ressurser og dårlige leskjul.

Hester som får adgang til fri bevegelse og naturlig atferd, blir mindre stresset, utvikler sjelden stereotypier og blir mentalt og fysisk bedre rustet til å tåle trening. Det gjelder særlig for føll og unghester. Det er tillatt å holde hester alene, men de aller fleste trenger selskap med andre hester for å trives. Flere land har forbud mot å holde hester alene (herunder Sverige og Danmark).

Forskriftens minstekrav til mosjon er trening og/eller fri bevegelse minst to timer i døgnet for hester oppstallet på boks. Hester på spiltau skal ha minst to timer fri mosjon i tillegg til eventuell trening.

Inneklima med gode luft-, lys- og temperaturforhold er viktig for hestens velferd og helse. Godt renhold av staller og uteområder er nødvendig for å hindre smittepress og parasittbelastning.

Riktig fôring er viktig for hestens helse og velferd. Fôret skal både dekke behovet for næring og energi, ivareta normal fordøyelse og gi adgang til naturlig atferd. For lite grovfôr, høy andel kraftfôr og for lange perioder uten fôr gir økt risiko for magesår, tarmproblemer og negativ atferd. Overfôring og fedme er ikke uvanlig hos hobbyhester.

Hester drikker ca. 5-10 prosent av kroppsvekten daglig og bør ha kontinuerlig tilgang på vann.

Trening og bruk av hest

Hestens aktivitet må skje i tråd med dyrevelferdslovens § 3 om behandling av dyr og § 26 om trening, fremvisning, underholdning og konkurranser og forskrift om velferd for hest og hund i konkurranser.⁷⁵

Forsvarlig utdanning, trening og bruk av hest krever kompetanse, og riktig kompetanse hos trenere, ryttere og kusker er den viktigste forutsetningen for dyrevelferdsmessig forsvarlig bruk av hester. Tvang og straff gir dårlig hestevelferd.

For ridehester er standard utstyr sal og hodelag med bitt. Kjørehester har seletøy og vogn istedenfor sal. Neserem er vanlig og brukes for at bittet skal ligge stabilt og hesten ikke skal gape. Stramme neseremmer er negativt for hestevelferden. Det brukes også annet utstyr for å utdanne og kontrollere hestene, og for å fremme gode prestasjoner. Sporer og pisk er tillatt i mange hestesportsgrener, men ikke til straff eller driving. Det Norske Travelskap (DNT) og Norsk Galopp (NG) har forbud mot pisk i løp, også mot sporer. Tillatte hodelag, bitt og annet utstyr er regulert i konkurransereglementene. Tvangsmidler, som for eksempel nesebrems, brukes i spesielle situasjoner, som ved veterinærbehandling.

I NRYFs rapport «Hestevelferd i ryttersporten» fra 2016 fokuseres det på satsing på kompetanse hos alle som er involvert i trening og bruk av hest som det viktigste tiltaket for god hestevelferd. Det internasjonale ryttersportsforbundet FEI har gjort en omfattende kartlegging av velferdsutfordringer for konkurransehester, som også peker på kompetanse som en grunnleggende forutsetning for god hestevelferd.⁷⁶ Funnene skal blant annet føre til kunnskapsbaserte oppdateringer av konkurransereglementene. Rytterforbundene i Sverige, Danmark, Finland og Norge samarbeider om innspill og oppfølging.

Konkurranser, doping og belastninger

I hestesporten omfatter doping bruk av stoffer og metoder som kan påvirke hestens fysiske eller mentale tilstand, eller maskere helseproblemer. I Norge opereres det med både forbudte stoffer og metoder og karenstid etter lovlig behandling. Hestesportsorganisasjonene har regler om prøvetaking og for håndtering av dopingsaker. Forbudet mot doping er viktig både for dyrevelferd og for troverdigheten i hestesporten.

⁷⁵ Heretter kalt konkurransedyrforskriften.

⁷⁶ Kartleggingen startet opp i 2022.

Hovstell og skoing

God hovhelse er avgjørende for hestens bruk og velferd. Ifølge forskrift om velferd for hest skal hester ha hovpleie etter behov. Spesialbeskjæring eller sykebeslag for å behandle feilstillinger eller skader krever særlig kompetanse og samarbeid med veterinær.

Det er ingen formelle kompetansekrav til hovslagere og hovslager er ikke en beskyttet tittel. Mange hesteeiere skor egne hester selv.

Det tilbys hovslagerutdanning ved noen videgående skoler med naturbruk. Norsk Hestesenter og Norges Hovslagerforening samarbeider om utvikling av en yrkesrettet, fleksibel utdanning i hovslagerfaget.

6.4.2.4 Fysisk helse

Dyrehelse på hest er generelt god. Det er avlet fram gode bruksdyr over lang tid. De vanligste helseproblemene hos hest er lidelser i bevegelsesapparatet, luftveiene og mage/tarm. Disse er i hovedsak knyttet til bruk og belastning, oppstalling og fôring.

Forebyggende helsetiltak omfatter rutinemessig vaksinasjon mot hestehoste (*Equine influenza*) og stivkrampe (*Tetanus*), parasittbehandling, tannstell og hovstell.

Halthet er den viktigste årsaken til veterinærbehandling av hest. Kroniske leddforandringer kan skyldes både uheldig anatomi og gjentatte belastninger under trening og konkurranser. Fornuftig trening, godt hovstell og egnet underlag virker forebyggende.

Hestens luftveier er følsomme for støv og skadelige gasser. Støvfritt fôr og strø, godt renholdt, mye uteliv og god ventilasjon i stallen er viktig for å forebygge kroniske luftveislidelser.

Kolik er vanlig hos hest og er en samlebetegnelse på smerter i buken, som oftest kommer fra mage-tarm-systemet. Dårlig fôr og brå fôrovergang kan gi alvorlige fordøyelsesforstyrrelser. Anatomien til hestens tarmsystem gjør den utsatt for tarmslyng og andre akutte og alvorlige tilstander, som raskt fører til død uten kirurgisk inngrep.

Magesår er en vanlig tilstand hos hester i hard trening og kan skyldes stress, for lite grovfôr, mye karbohydratrikt kraftfôr og lang avstand mellom måltidene.

Status for meldepliktige smittsomme sykdommer hos hest er god, trass i det store omfanget av import og annen reisevirksomhet med hest på tvers av landegrensene.

Herpesinfeksjon (EHV-1) er en nasjonal liste 3-sykdom (jf. boks 6.3). I 2021 var det et større utbrudd i Europa. Det er av og til tilfeller i Norge. Det finnes en vaksine som gir kortvarig beskyttelse mot luftveislidelsen og abortformen. Vaksinasjon av drektige hopper er mest aktuelt.

Kverke er en nasjonal liste 2-sykdom (jf. boks 6.3). Siden 2013 har kverke vært påvist i 1-5 hestehold i året. I 2019 var det et utbrudd som omfattet 19 hestehold. Behandling med antibiotika har som regel god effekt. En vaksine mot kverke ble tillatt å bruke fra våren 2022,

I 2018 var det et langvarig utbrudd av *Salmonella*-infeksjon på hest, og 26 hestehold ble pålagt restriksjoner. Det ble også påvist smitte i et hestehold i 2023.

Det finnes hesteklinikker som tilbyr avansert diagnostikk og behandling, og mange dyktige hesteveterinærer i ambulant praksis. Veterinærdekningen er likevel lav mange steder i landet, og veterinærer uten spesialkompetanse kvier seg ofte for å behandle hest. Mangelfull behandling og lange transporter til veterinær kan utsette hester for lidelse.

6.4.2.5 Inngrep

Rutinemessig kastrering aksepteres både av hensynet til sikkerheten for folk og dyr, og for hingstens velferd. Med moderne legemidler og metoder er inngrepet langt mindre belastende for hesten enn før.

Chip-merking har vært påbudt siden 2010 og må utføres av veterinær. Chipmerking er lite smertefullt og gir sammen med hestepasset sikker identifisering av hesten.

Det er ikke uvanlig å fjerne såkalte ulvetenner hos hest (kinntenner).

6.4.2.6 Avl

De tre rasene kaldblodstraver, varmbloodstraver og islandshest utgjorde til sammen halvparten av nye føll i 2022. Resten var spredt på 14 ulike raser og typer. Ulike raser til sportsbruk innføres i stor grad fra Danmark, Sverige og andre europeiske land.

Hesteavlsorganisasjonene må være godkjent av Mattilsynet og utarbeider avlsplaner for sine raser. Noen raser har så små populasjoner at det er risiko for skadelig innavl.

Det finnes flere kjente arvelige lidelser hos hest. Noen kan det testes for slik at man unngår å pare to bærere av skjulte (recessive) arvelige egenskaper.

Avl på hest foregår i stor grad ved inseminering. Det gir bedre biosikkerhet, mindre transport av hoppe og føll, og mindre skaderisiko for både hingst, hoppe og folk enn naturlig bedekning. Utvalget av avlshingster fra både inn- og utland blir dessuten større. Naturlig bedekning er likevel standard for engelsk fullblods og vanlig for blant annet de nasjonale rasene.

6.4.2.7 Transport

Mange hester blir regelmessig transportert blant annet til stevner, i både inn- og utland. Ved lange reiser kan luftveisinfeksjoner og forstoppelse være aktuelle problemer hos hest. Det skyldes blant annet for dårlig ventilasjon og at hestene drikker for lite under transport.

Transport av hest har siden 2012 vært regulert av to forskrifter: forskrift om næringsmessig transport av dyr og forskrift om ikke-næringsmessig transport av dyr. Begge forskriftene har som nasjonalt krav at alle transportmidler til hest skal være godkjent og fremstilles for kontroll hvert tredje år, uansett reisetid og formål med transporten. Kravet skal veie opp for den begrensede muligheten myndighetene har for kontroll mens transporten foregår.

6.4.2.8 Slakting og avliving

Siden 2013 har slakting og avliving av hest vært regulert av forskrift om avliving av dyr. Forskriften implementerer EU-forordning nr. 1099/2009 om beskyttelse av dyr på tidspunktet for slakting eller avliving. Forskriften har noen norske tilleggsbestemmelser og krever blant annet at hest skal slaktes samme dag som de kommer til slakteriet.

Omfanget av slakt av hest er lite, og få norske slakterier er tilrettelagt for slakt av hest. I 2022 ble bare 38 hestelakt godkjent til menneskemat, mot 2 240 i 2002. Det sterke fallet skyldes sannsynligvis strengere krav til sporbarhet og dokumentasjon av legemiddelbruk. Mange erklærer hesten sin som «ikke til slakt» i hestepasset. De aller fleste hester blir avlivet av veterinær hjemme på stallen eller på klinikk på grunn av sykdom, skade eller høy alder.

6.4.2.9 Regel- og rammeverk

EU-forordningene om dyrevelferd ved transport og avliving av dyr omfatter også hest. I EU-regelverket behandles hest primært som et produktionsdyr.

EU-regelverket om avl omhandler ikke dyrevelferd.

EU har ingen holdregler for hester som ikke holdes for matproduksjon. EUs Animal Welfare Platform godkjente i 2019 «Guide to good animal welfare practice for the keeping, care, training and use of horses».

Hold av hest har siden 2005 vært regulert gjennom forskrift om velferd for hest. Formålet med forskriften er å legge forholdene til rette for god helse og trivsel hos hest og sikre at det tas hensyn til hestens naturlige behov. Forskriften inneholder bestemmelser om blant annet kompetanse, oppstalling, tilsyn og stell, mosjon og krav til melding og tillatelser.

Forskrift om velferd for hest og hund i konkurranser (konkurransedyrforskriften) kom i 2021 og skal fremme god velferd og respekt for hester (og hunder) som trenes til og brukes i konkurranser. Forskriften har som formål å bidra til at dyrene ikke utsettes for fare for unødvendige belastninger.

Forskriften legger et tydelig ansvar for reglement og kontroll på sporten selv, i tråd med dyrevelferdsloven § 26. Sportsorganisasjonene skal ha og håndheve et eget reglement om bruk av legemidler og behandling, dyrevelferd under konkurranser, dyrevelferdskontrollører og stevneveterinærer.

I 2022 kom det regelverk om identifikasjon og registrering av hester i landdyrsporbarhetsforskriften. Forskriften fastsetter blant annet krav til identifikasjon og registrering av hestedyr og har utfyllende nasjonale bestemmelser om chipmerking og registrering av hester i Nasjonalt hesteregister.

6.4.2.10 Dyrevelferdsmessige utfordringer i dagens hestehold

Velferden for hest i Norge er i all hovedsak god, men det kan være utfordringer knyttet til både hold, trening og bruk av hest. Varierende kompetanse hos hesteholdere og andre aktører som for eksempel ridelærere, travtrenere og galopptrenere kan utgjøre en risiko for dårlig hestevelferd. Stort prestasjonspress og bruk av visse typer utstyr på konkurransehester kan medføre dyrevelferdsmessige utfordringer.

Muligheten til fri mosjon og å utøve naturlig atferd sammen med andre hester er ofte begrenset. Oppstalling på spiltau, lite utegang og atskillelse fra artsfrender er negativt for hestevelferden.

For tidlig avvenning av føll er uheldig for føllets fysiologiske behov.

Boks 6.35 Eksterne innspill

De fleste innspill om hest gjelder hovslagere og tilsynsmyndigheter, strengere krav til utegang, mosjon og sosial kontakt, forbud mot oppstalling på spiltau, kompetanse hos hesteholdere, utstyr til og bruk av hest.

Krybbebiting, luftsluking, boksvandring og aggresjon er eksempler på kjente stereotypiske atferder hos hest. Tradisjonelt har håndteringen vært rettet mot symptomene og ikke årsakene. For eksempel har en stram rem rundt halsen og fjerning av visse halsmuskler blitt brukt som tiltak mot luftsluking. Slike metoder fjerner ikke hestens motivasjon for atferden, men kan isteden påføre den mer stress. Stereotypiene må heller forebygges ved å gi hesten et egnet miljø helt fra føllalder.

Under håndtering og bruk kan stress vise seg blant annet som aggresjon, frykt, motstand mot bittet, halepisking og ulydighet.

En velferdsutfordring er at noen hester kan bli gående for lenge med kroniske lidelser før de blir avlivet.

6.4.3 Hund

Anslått antall hunder i Norge har økt fra 414 000 hunder i 2001 til ca. 585 000 hunder i 2023, i henhold til tall fra DyreID.⁷⁷ Siden forrige stortingsmelding har tilgjengelig kunnskap om hunders naturlige atferd og behov økt. I tillegg har hunden fått flere bruksområder i samfunnet.

6.4.3.1 Om dagens dyrehold

Av de 585 000 hundene som inngår i DyreIDs estimat, lever de fleste som familiehunder. DyreID anslår at 18 prosent av landets husstander har hund.

Foruten blandingshunder var border collie, golden retriever og labrador retriever blant de mest populære hundetyperne i Norge i 2023.

⁷⁷ DyreID er en stiftelse eid av den norske veterinærforening. DyreIDs formål er «organisering og utvikling av identitetsmerking av dyr, etablering av diagnoseregister, opplysningsarbeid om avl og helse og annen virksomhet som naturlig vedrører disse områder, herunder støtte til videre- og etterutdanning av veterinærer1». DyreID drifter et sentralt dataregister over ID-merkede kjæledyr i Norge.

Boks 6.36 Landsdekkende hundeorganisasjoner

Norsk Kennel Klub (NKK) er paraplyorganisasjon for en rekke hundeklubber, inklusive raseklubber. NKK har blant annet overordnet avlsstrategi for hund og fører stambok for den enkelte hund, mens de enkelte raseklubbene har utarbeidet rasespesifikke avlsstrategier.

Norges Hundes Landsforbund (NHL) er en landsdekkende organisasjon for oppdrett og hold av hund.

Norges hundekjørerforbund er en landsdekkende organisasjon som skal fremme hundekjøring som idrett i Norge.

Norges Jeger og Fisker-forbund (NJJFF) arbeider med bruk av hund til jakt.

Typiske kamphundtyper forbudt å holde, og det er ikke lov å arrangere eller delta i hundekamper eller kamper mellom hunder og andre dyr. Det er heller ikke lov å holde ulver eller kryssninger mellom hund og ulv.

6.4.3.2 Biologi

Hunden regnes som den første arten som ble holdt som husdyr. Hunden har felles opphav med ulven og har mange likhetstrekk med ulver når det gjelder sosial atferd og biologiske egenskaper. Hunder har stor variasjon i størrelse, utseende og egenskaper.

Hunder er altetere, men med et tannsett som er bedre tilpasset kjøttbasert enn plantebasert mat. De har svært god hørsel, luktesans og syn. Hunder sover normalt mange timer i døgnet, men kan også være i aktivitet store deler av dagen. Hunder kommuniserer både med luktstoffer, lyder og kroppsspråk, og i samspillet med mennesker har de evnen til å lære seg å tolke både kommandoer, gester og sinnsstemninger.

Forventet levealder er 11-13 år, men varierer med rasen.

6.4.3.3 Bruksområder

Både fysisk aktivitet med hunden og god sosial relasjon mellom hund og eier er positivt for folkehelsen.

Hundetyper som er avlet frem for bestemte formål, har som oftest gode forutsetninger for å

bli trent opp til å utføre aktuelle oppgaver. Mange konkurrerer med bruk av hunden i aktiviteter som lydighetstrening, agility, jaktprøver, utstillinger eller hundekjøring. Hunder brukes også til andre samfunnsnyttige formål, for eksempel i regi av politi, toll og treningsorganisasjoner. Det er også bruksområder innenfor helse.

Noen av aktivitetene hunder brukes til, krever mye både av dyret og dyreholderen. Det kreves kompetanse hos hundeføreren til å avdekke utmattelse eller eventuelle skader på hundene. Prestasjonsfremmende stoffer og medikamenter som kan kamuflere skader og dermed påføre dyrene unødige belastninger («doping»), er ikke tillatt brukt i trening til eller i konkurranser.

Det finnes flere organisasjoner som organiserer hundeholdere og tilbyr ulike kurs og aktiviteter.

6.4.3.4 Hold og oppstalling

De fleste hunder holdes innendørs sammen med eieren og får i tillegg være med på turer og aktiviteter utendørs.

I større hundehold med trekkhunder, er det vanlig at hundene holdes utendørs i hundegårder eller står bundet til et hundehus.

6.4.3.5 Fysisk helse

Det er i dag bedre oversikt over hunders helse enn for 20 år siden. Forsikringsselskaper har etablert egen statistikk, og DyreID i samarbeid med veterinærer og Den Norske Veterinærforening (DNV) har etablert diagnoseplattformen Pyramidion som erstatter det tidligere diagnoseregisteret som har vært i bruk i klinikkene i Norge siden 1994.

Alvorlige, smittsomme sykdommer påvises sjelden hos hund i Norge. De fleste valper grunnvaksineres, og hunder som skal på reise utenfor Norge må vaksineres mot rabies (unntak fra Sverige) og behandles mot revens dvergbendelorm før retur til Norge.

Ulovlig innførsel av hunder medfører en risiko for innførsel av rabies og andre alvorlige sykdommer eller parasitter vi ikke har i landet fra før, disse kan smitte videre både til andre hunder og i noen tilfeller til mennesker.

6.4.3.6 Inngrep

Dyrevelferdslovens §9 har et generelt forbud mot operative inngrep og fjerning av kroppsdeler uten forsvarlig medisinsk grunn som sykdom eller

skade. Kastrering er likevel tillatt når det er nødvendig ut fra dyrevelferdsmessige eller andre særskilte grunner.

Det er vanlig å merke hunder med en mikrochip som injiseres under huden. Dette er et lite inngrep som gir minimalt ubehag.

6.4.3.7 Avl

Det har blitt avlet frem forskjellige hundetyper med stor variasjon i egenskaper som størrelse, form, pelslag og mentalitet.

Hundehold og -avl er for de aller fleste en hobby. I tillegg til et ukjent antall blandingshunder, finnes det over 200 forskjellige hunderaser i Norge i dag.⁷⁸ De senere år har det også blitt populært å krysse enkelte raser for å få såkalte designerhunder. Eksempler på dette er såkalte «doodler» og australsk cobberdog.

Rasestandardene blir utformet i rasens hjemland, og beskriver primært krav til hundens eksteriør og atferd/temperament. Endringer i disse kan bare skje gjennom internasjonalt samarbeid og påvirkning.

I Norge har vi syv nasjonale hunderaser: To typer elghund, tre harehundtyper, lundehund og buhund. Norge har i henhold til Konvensjonen om biologisk mangfold (CBD) et ansvar for bevaring av disse rasene.

Det finnes en rekke frivillige organisasjoner som organiserer avl på de enkelte hunderasene. I Norge har raseklubbene organisert under NKK, etablert egne avlsmål i form av rasespesifikke avlsstrategier.

Siden forrige stortingsmelding har oppmerksomheten på helse- og velferdsproblemer hos hund som skyldes uforsvarlig avl økt.

Dyrevelferdslovens §25 angir overordnede prinsipper for hva som skal vektlegges ved avl av dyr. § 25 har også hjemmel for forskrifter om avl. Så langt er det ikke gitt slike forskrifter.

De fleste hundeoppdrett er hobbybaserte, men stor etterspørsel etter visse raser har resultert i fremvekst av kommersielle aktører. Denne typen hold og oppdrett av hunder øker risikoen for uansvarlig avl og dårlige oppstallingsforhold. En del av disse oppdretterne holder til i andre land. Hundevalper fra denne type oppdrett smugles inn ulovlig, ofte under dårlige forhold, for så å selges med falske papirer fra agenter som bor i Norge og hevder å ha oppdrettet dyrene her.

⁷⁸ Norsk Kennel Klubb.

Boks 6.37 Høyesterettsdom om avl

Høyesterett avsa 10.oktober 2023 en dom der det ble vurdert hvorvidt avl på engelsk bulldog og cavalier king charles spaniel i Norge var i tråd med dyrevelferdsloven § 25. Vurderingen ble gjort på grunnlag av de data som ble lagt frem for retten og informasjon om det gjeldende avlsprogram for de to respektive rasene. Høyesterett kom frem til at for cavalier king charles spaniel var avlen i strid med dyrevelferdsloven § 25.

Høyesterett la vekt på at det på avgjørelsestidspunktet ikke var fastsatt noen utfyllende forskrift hjemlet i § 25, og vurderte at forvaltningen ville kunne ha et videre skjønnssrom enn retten anså at de selv hadde, og at forvaltningen stod fritt til å fastsette forskrift.

I EU er det stor oppmerksomhet rundt temaet avl samt ulovlig handel med og ulovlig import av hunder fra tredjeland. Europakommisjonen la 7. desember 2023 frem et utkast til forordning som skal regulere dyrevelferd ved avl av hund og katt, forbud mot kupering, samt sporbarhet for hund og katt.

6.4.3.8 Transport

Når hunder transporteres, er det som oftest i bil. Aktsomhetskravene som gjelder forsvarlig sikring av last og løse gjenstander i bil⁷⁹, omfatter også dyr. Hunden må derfor sikres, med sele eller plassering i bur. En løs hund kan forårsake store skader på personer i bilen, eller selv bli skadet, ved en eventuell kollisjon.

Trekkhunder transporteres ofte over lange avstander når de skal delta i konkurranser.

Flyselskapene har egne regler for å ta med dyr.

6.4.3.9 Avliving

Avliving av dyr er regulert i dyrevelferdsloven § 10. Avliving av hund reguleres i underliggende forskrift. Det kreves ikke kvalifisert grunn for å få egne dyr avlivet. Det vanligste er at hunder avlives av veterinær, med en overdose bedøvende middel. Det er også tillatt for andre å avlive hund med

⁷⁹ Forskrift om bruk av kjøretøy.

Boks 6.38 Eksterne innspill

Det er gitt innspill om muligheter for og rammer for å trene hund til ulike aktiviteter, behov for samordning av ulike lovverk, om formelle krav for å drive kursvirksomhet i Norges hundekjørerforbund, og ønske om forbud mot omsetning av strømhalsbånd. Flere innspill har tatt til orde for å utferdige en holdforskrift for hunder, samt regelverk om ID-merking av hund, avl på hund og krav om kompetanse.

skudd mot dyrets hjerne, forutsatt at det gjøres av kompetent person.

6.4.3.10 Regelverk

Dyrevelferdsloven med underliggende regelverk regulerer hold av hund.

Dyrevelferdsloven §8 regulerer metoder, utstyr og tekniske løsninger skal være egnet til å ivareta hensynet til dyrenes velferd. Strømhalsbånd er bare lov å bruke i forbindelse med nødvendig aversjonstrening mot jaging av beitedyr, tamrein og klauvilt. Slik trening kan bare utføres av personer som har bestått utdanning i aversjonsdressur. Bruken er regulert i egen forskrift.

Europakommisjonen har fremmet et forslag til rettsakt som omhandler dyrevelferd og sporbarhet for hund og katt.

I tillegg stiller matloven og tilhørende forskrifter krav knyttet til dyrehelse.

Lov om forsvarlig hundehold (hundeloven) skal ivareta samfunnssikkerhet og beskyttelse av mennesker og dyr. Loven ble endret og trådte i kraft 1. januar 2023. Loven stiller krav til hundeholders aktsomhet og kompetanse.

Mattilsynet anbefaler at alle hunder ID-merkes hos veterinær. DyreID anslår at rundt 95 prosent av alle valper ID-merkes i dag. Europakommisjonen har tatt til orde for obligatorisk ID-merking av hunder.

6.4.3.11 Velferdsutfordringer i dagens dyrehold

Innavl kan disponere hundene for arvelige lidelser, helse- og atferdsproblemer. Avl på ekstreme eksteriøre trekk har også medført dårlig dyrevelferd for mange hunder.

Manglende kompetanse hos hundeeiere og andre aktører har betydning for hundens velferd, helse, trivsel og levestandard.

Atferdsrelaterte problemer kan oppstå dersom hunden ikke får nok positiv sosial kontakt med eieren eller får for lite mosjon eller blir understimulert mentalt. Endret oppførsel kan også skyldes smerter, sykdom eller arvelige faktorer.

Enkelte typer hold og aktiviteter med hund medfører høyere risiko for dårlig dyrevelferd uten at det stilles konkrete forskriftskrav som reduserer slik risiko. Dette gjelder blant annet større hundehold og utendørs hundehold, som for eksempel trekkhunder, samt enkelte nye bruksområder, for eksempel dyreassisterte intervensjoner.

Bruk av tvangsmidler som pigghalsbånd og omsetning av strømhalsbånd er ikke forskriftsregulert. Begge typer halsbånd er egnet til å påføre hunden belastning eller smerte.

6.4.4 Katt

Katten er et av våre vanligste selskapsdyr. Katter holdes primært som hobby- og selskapsdyr eller som nytte dyr for å holde smågnagere unna hus og driftsbygninger. Mange er såkalte huskatter uten kjent avstamning, men det finnes også et stort antall forskjellige raser med varierende utseende og egenskaper når det gjelder hårlag, pelsfarge, kroppsfasong og gemytt.

6.4.4.1 Biologi

Katten har en mer uavhengig og selvstendig natur enn hund, men kan knytte sterke bånd både til mennesker og til andre dyr. Katten er fra naturens side opprinnelig et kvelds- eller nattaktivt dyr som sover store deler av døgnet. Den er kjøtteter, med sterkt jaktinstinkt, god kropps kontroll og smidighet.

Mange katter lever til de blir 12-15 år gamle, enkelte til de er over 30 år. Katten kan få flere kull på 3-6 unger i året. Det er vanlig at kattungene holdes sammen med moren i om lag tre måneder før de eventuelt skifter hjem.

6.4.4.2 Betydning og utbredelse

Det finnes ingen fullstendig oversikt over antall katter i Norge i dag, men DyreID oppgir i «Kjæledyr rapporten 2023» at TNS Kantar estimerer tallet til om lag 620 000 katter. Rapporten angir at om lag 805 000 husstander i Norge har hund eller katt eller begge deler.⁸⁰ En risikovurdering fra Vitenskapskomiteen for mat og miljø (VKM) publisert november 2023⁸¹, anslår at det finnes

Boks 6.39 Hold av katt

Katter som går ute, vil ofte jakte på dyr av viltlevende arter som smågnagere og fugler. VKMs rapport om hold av katt og biologisk mangfold.

VKMs-rapport fra 2023 om kattehold anslår at norske katter skader eller dreper mellom 21 og 68 millioner dyr i året, hovedsakelig små pattedyr som mus, og fugler. Noen av artene som er utsatt for kattene, er allerede på rødlistet, som gråspurv, stær og gulspurv. Ifølge VKM er det svært sannsynlig at tamkatt bidrar til redusert dyrevelferd for byttedyr i områder hvor det er mye tamkatt, og spesielt i områder med få andre ville rovdyr, som i urbane strøk. Kattens jakt innebærer for eksempel at den ofte leker med byttet.

VKM konkluderer med at det er betydelig risiko knyttet til at tamkatt kan bidra til at sykdomsfremkallende organismer spres til andre husdyr og til ville arter.

totalt mellom 690 000 og 870 000 katter i Norge og at mellom 50 000 og 100 000 av disse er hjemløse.

Sammenlignet med andre dyr, som for eksempel hund eller husdyr på beite, har katten tradisjonelt hatt lavere rang og status i samfunnet vårt. Det er fremdeles en utbredt oppfatning at katter klarer seg selv med minimalt tilsyn og stell. Selv om katt er et mer selvstendig dyr enn mange andre typer selskapsdyr, trenger den likevel jevnlig tilsyn og omsorg og riktig fôring. I dag er det vanligere enn før at katteeiere ID-merker, kastreter, forsikrer og tar med katten til veterinær for å få utført nødvendig behandling.

6.4.4.3 Hold av katt

En stor andel av kattene i Norge oppholder seg mye utendørs uten begrensninger i hvor de kan gå. For å unngå uønskede kattunger er det anbefalt, å få katten kastret eller sterilisert. Kastrering fører også til redusert fare for slåssing, illeluktende markering og at katten vandrer langt av gårde i paringssesongen.

⁸⁰ Kjæledyr rapporten 2023.

⁸¹ VKM Rapport 2023:23.

6.4.4.4 Inngrep

Kirurgisk kastrering av katt er tillatt i Norge, for å ivareta dyrevelferden både til enkeltindividet og til populasjonen som helhet.

Identitetsmerking av katt gjøres på samme måte som av hund, med en microchip som injiseres under huden. Merking som gir sikker identifi- sering, er også nødvendig ved reiser over lande- grenser og er et nyttig verktøy ved utstillinger og avlsarbeid. Det er per i dag ikke noe krav om mer- king av katter som ikke skal reise utenlands, men ifølge Kjæledyr rapporten 2023 blir over 80 pro- sent av alle nye kattunger ID-merket og registrert i DyreID.⁸²

6.4.4.5 Fysisk helse

Med unntak av salmonella er det sjelden at alvor- lige, smittsomme sykdommer påvises hos katt i Norge. Det er anbefalt at katter får en grunnvaksi- nering som kattunge og deretter revaksineres årlig. De sykdommene det er vanlig å vaksinere mot er katteinfluensa og kattepest. Hvis katten skal være med på reise utenlands må den være vaksinert mot rabies. Med økt reiseaktivitet og endret klima, øker faren for at parasitter og syk- dommer vi ikke tidligere har sett, opptrer i Norge. Noen katteraser kan være ekstra disponert for spesifikke lidelser i for eksempel nyrer eller hjerte.

6.4.4.6 Avl

Det som kalles alminnelig huskatt, er i stor grad et resultat av tilfeldig paring. Huskatter har større genetisk variasjon enn de fleste rasekattene.

Det internasjonale rasekattforbundet Fédération Internationale Féline (FIFe) har godkjent 48 katteraser i tillegg til korthåret og langhåret huskatt. Norske Rasekatters Riksforbund (NRR) er sentralorganisasjon for regionale katteklubber rundt om i Norge. For utvelgelse av avlsdyr av rasekatter, arrangeres det på samme måte som for hund utstillinger der det gis premiering for ønskede egenskaper.

Innen raseavlen finnes også eksempler på avl som har gitt uønskede konsekvenser for avkom- met. Det inkluderer avl på ekstreme eksteriør- trekk der disse trekkene medfører ulike utfordrin- ger for velferd og fysisk helse.

⁸² DyreID. Kjæledyr rapporten 2023.

Boks 6.40 Avl i strid med dyrevelferdsloven

Scottish fold er en kattetype med karakteris- tiske små, foldede ører. De foldede ørene er en genetisk mutasjon som skyldes sykdom- men osteokondrodysplasi. Sykdommen fører til defekter i brusken og påvirker bruks- og beindannelsen i hele skjelettet. Kattene får i varierende grad leddbetennelser, misdannede bein og hale, kroniske smerter og bevegelses- problemer. Sykdommen er arvelig og overfø- res fra foreldre til avkom. Mattilsynet publi- serte i juni 2023 en uttalelse på sine nettsider der det fastslås at avl av slike katter strider mot dyrevelferdslovens avlsbestemmelser.

6.4.4.7 Avliving

Generelle regler for avliving av eide dyr, er nedfelt i dyrevelferdsloven. Avliving av katt er i tillegg regulert gjennom en egen forskrift.⁸³ Katter tas som regel med til dyrlegen når de skal avlives, men det er også gitt anledning til å avlive egne katter etter nærmere angitt metode dersom man er kompetent til det.

6.4.4.8 Regelverk

Kattehold reguleres gjennom de generelle bestemmelsene i dyrevelferdsloven, med tilhø- rende forskrifter.⁸⁴ I tillegg gjelder eget regelverk for å ivareta dyrehelsemessige forhold (dyrehel- seforskriftene og kjæledyr forskriften).

ID-merking

Spørsmålet om å forskriftsfeste krav om ID-mer- king av katt har vært diskutert ved flere anlednin- ger. I St.meld. nr. 12 (2002–2003) *Om dyrehold og dyrevelferd* ble innføring av offentlig krav om ID- merking av katt foreslått som et tiltak for å sikre bedre kontroll med kattepopulasjonen. Ved senere behandling av spørsmålet er det konkludert med at tiltaket er for lite målrettet, at det er for vanskelig å føre tilsyn med etterlevelse av kra-

⁸³ Forskrift om avliving av hund og katt.

⁸⁴ Forskrift om omsetning og midlertidig hold av dyr, forskrift om bruk av dyr i forsøk, forskrift om avliving av hund og katt.

vet og at kostnadene forbundet med dette ikke står i forhold til nytteverdien.

I desember 2023 fremmet EU et forslag om å innføre en forordning med blant annet krav om at alle katter som selges eller gis bort, skal være merket. Dersom forslaget vedtas, vil det bety at også Norge må innføre krav om obligatorisk merking av alle katter før de selges eller gis bort. Det ble ikke foreslått krav om merking av alle katter.

6.4.4.9 Velferdsutfordringer i dagens kattehold

Det kan være en utfordring at noen katteeiere har en oppfatning om at katter er dyr som klarer seg selv. Katten er ikke tilpasset et kaldt klima, og kan ikke være ute over lengre tid når det er svært kaldt. En del katter holdes også permanent innendørs. Dette krever mer aktivisering av katten. Uansvarlig avl er også en velferdsutfordring. Det er derfor viktig med god kompetanse hos dyreholderne.

Hjemløse katter kan være et dyrevelferdsproblem. Det finnes både hjemløse enkeltdyr og kolonier med hjemløse katter. Alle slike katter har vært, eller er avkom av, eide katter.

Enkelte steder har privatpersoner eller organisasjoner på eget initiativ påtatt seg å føre hjemløse katter. Det finnes flere organisasjoner som driver omplassering av innfangede, hjemløse katter. Katter som er egnet for omplassering får nødvendig helsehjelp og blir kastrert og ID-merket før omplassering. Slike omplasseringsvirksomheter må følge bestemmelsene i forskrift om omsetning og midlertidig hold av dyr.

Alle katter har i prinsippet en eier, og eieren har plikt til å gi dyret godt tilsyn og stell. Det er en kjent utfordring med katteeiere som bevisst fraskriver seg ansvaret for dyret sitt.

Dyrevelferdsloven § 14 setter forbud mot å hensette dyr i hjelpeløs tilstand. Å bevisst dumpe kattunger så de må klare seg selv eller dø, er derfor i strid med dette forbudet. Også å etterlate en voksen katt uten tilsyn og stell i en lengre periode eller for alltid, vil rammes av dette forbudet.

Store kattehold

Det er ingen registreringsplikt for store kattehold i dag.

Felles for store katteholder det må forventes høyere grad av kunnskap og rutiner hos eiere enn i husholdninger med bare en eller to voksne katter. Med flere individer i katteholdet, øker risikoen for svikt i forebyggende helsestell, forme-

Boks 6.41 Eksterne innspill

Flere instanser, herunder Den Norske Veterinærforening, Norges miljø- og biovitenskapelige universitet, Veterinærinstituttet, Dyrebeskyttelsen Norge og NOAH ønsker krav om obligatorisk ID-merking av katter. Det er også kommet innspill om blant annet restriksjoner på avl og regelverk for reproduksjonskontroll, forbud mot avlving av friske katter, tiltak mot predasjon, og lemping på krav knyttet til avlving på dyreklinikker.

ringskontroll, sosialisering og annen oppfølging av den enkelte katt.

Enkelte eiere har så mange dyr at de ikke klarer å ta vare på dem, såkalte dyresamlere eller «hoarders». Dyreholderen mangler i slike saker som oftest også selvinnsikt og evne til å se at dyreholdet er mangelfullt. Dyrene som lever under slike forhold er ofte både sky, syke og avmagrede. Når Mattilsynet kommer på tilsyn slike steder, er det ikke uvanlig at de fleste dyrene må avlives.

Flere frivillige organisasjoner og enkeltpersoner ønsker å ta imot hjemløse katter og katter til omplassering. Slik omplasseringsvirksomhet må følge bestemmelsene i forskrift om omsetning og midlertidig hold av dyr.

Oppstalling og omplassering av hjemløse katter kan være en krevende fordi mange av dyrene lider av helseproblemer hvorav noen kan være smittsomme eller ikke være mulig å behandle. Katter som har levd uten kontakt med mennesker, må sosialiseres for å kunne ha et godt liv som selskapsdyr, og dette er ikke alltid mulig å oppnå. Oppstalling og håndtering av hjemløse katter stiller store krav til fasiliteter, innredning og stell, men også til kompetanse og gode rutiner både blant de ansvarlige og dem som steller kattene.

6.4.5 Kanin

Dyrebeskyttelsen angir at kanin er det tredje vanligste kjæledyret i Norge.

Kaninen er en planteeter som tilhører harefamilien. Kaniner er ikke tilpasset kaldt klima og klarer seg ikke i vill tilstand over tid i Norge, med unntak av et fåtall kolonier i sørlige deler av landet. Kaninen er et aktivt og nysgjerrig dyr som er territorialt, men også sosialt. Den har stor formeringssevne og kan få flere kull i året. I viltlevende

tilstand lever den i grupper og kolonier og er et viktig byttedyr for flere typer rovdyr. Den har også vært jaktet på av mennesker, og holdes i dag for kjøttproduksjon i en del land. Mattilsynet har laget veiledere for kaninhold som ligger på nettsiden mattilsynet.no.

6.4.5.1 Betydning, bruksområder og hold

De fleste kaniner i norske hjem holdes som selskaps- og hobbydyr. Noen har også kaniner for kjøttproduksjon, eventuelt i kombinasjon med ull- eller skinnproduksjon. Som hobbydyr brukes kaniner både til avl, utstillinger og i konkurranser. Kaniner brukes også som forsøksdyr.

Det har vært vanlig å holde kaniner i små bur med lite innredning, ofte alene. Siden forrige stortingsmelding har tilgjengelig kunnskap om kani- ners velferdsbehov økt, noe som har resultert i at flere kaniner kastreres og holdes i par i eller grup- per, med større plass og mer variert miljø.

I noen dyrehold der kanin holdes som hobby- eller produksjonsdyr, holdes voksne dyr fremde- les enkeltvis i små bur.

6.4.5.2 Fysisk helse og inngrep

Det føres ingen samlet oversikt over helsetilstan- den til kaniner. Kaniner er byttedyr og skjuler der- for gjerne tegn på sykdom eller smerte. Dette, sammen med manglende kompetanse hos dyre- eier, gjør at sykdom hos kaniner ofte ikke blir opp- daget. Noen av de vanligste grunnene til at kani- ner tas med til veterinær, er problemer med ten- nene eller fordøyelsen. Kaniner kan også rammes av andre sykdommer og plager som infeksjoner, parasitter og potesår.

Det er sjelden at alvorlige, smittsomme syk- dommer påvises hos kaniner i Norge.

Når kaniner holdes sammen, kan ukastrerte dyr slåss og plage hverandre. Dette gjelder spesi- elt hannkaniner, men problemer kan oppstå også mellom hunnkaniner og mellom kaniner som har vokst opp sammen. Det er derfor relativt vanlig at kaniner som holdes i par eller grupper og som sel- skapsdyr kastreres. Dette forhindrer også uøns- ket formering.

Det har vært vanlig at eiere som driver med utstilling av kaniner øremerker dyrene selv med tatoveringstang.

6.4.5.3 Avl

Det finnes mange forskjellige kaninraser med til- hørende variasjoner når det gjelder størrelse og

utseende. Noen raser er vanlige som produksjons- dyr, mens andre holdes som selskaps- eller hobby- dyr. Noen driver avl og oppdrett for utstillingsfor- mål. Som for hund og katt har overdreven avl på noen egenskaper, som størrelse, kort nese eller store hengeører, resultert i helse- og velferdspro- blemer for noen raser.⁸⁵

Norges Kaninavlsforbund samarbeider med Norsk Genressurscenter om bevaring av den eneste norske kaninrasen, Trønder.

6.4.5.4 Avliving

Selskapsdyr som ikke dør i dyreholdet, blir som regel tatt med til veterinær for avliving, mens hob- bydyr gjerne avlives av eieren. Slakting av kanin til forbruk i privat husholdning omfattes av de generelle reglene i dyrevelferdsloven.

6.4.5.5 Regelverk

Kaninhold reguleres gjennom de generelle bestemmelsene i dyrevelferdsloven med tilhø- rende forskrifter.⁸⁶ For produksjonsformål gjelder de generelle kravene i produksjonsdyrforskrif- ten. I tillegg gjelder eget regelverk for å ivareta dyrehelsemessige forhold (dyrehelseforskriftene og kjæledyrforskriften). Disse blir ikke nærmere omtalt her. Mattilsynet har utarbeidet en egen vei- leder om hold av kanin.

6.4.5.6 Velferdsmessige utfordringer

Velferdsproblemer hos kaniner skyldes i mange tilfeller mangel på kompetanse hos dyreholderne om riktig levemiljø, fôring, stell og håndtering.

For liten plass, manglende sosial kontakt med andre kaniner, mangel på gjemmede eller gna- gemuligheter kan gi frustrasjon, kjedsomhet og kronisk stress fordi kaninen ikke kan utfolde seg slik den har behov for. Kaniner som holdes ute i kaldt vintervær, lider av kulde og noen ganger mangel på frostfritt vann. Tennene til kaninen vok- ser hele livet. Dette er en tilpasning til en diett som består av fiberrikt plantekost. I dyrehold tren- ger kaninen mye fiberrikt fôr som gress og høy.

Kaniner er ofte kjæledyr for barn, og kan opp- leve frykt og stress ved uvøren håndtering og fast- holdning.

⁸⁵ Velferdsbehov hos kaniner. Veterinærinstituttet.

⁸⁶ Forskrift om omsetning og midlertidig hold av dyr, forskrift om dyrevelferd ved fremvisning av dyr og forskrift om bruk av dyr i forsøk.

Frivillige organisasjoner ser et økende problem med hjemløse kaniner som er blitt dumpet av eieren. Disse dyrene står i stor fare for å lide blant annet på grunn av sult og kulde. Det kan også bli et problem med flere hjemløse dyr på grunn av kaninens store formeringsevne.

6.4.6 Små pattedyr

Flere arter av små pattedyr holdes som selskaps- og hobbydyr. Hvilke arter det er tillatt å holde av dyrevelferdshensyn, reguleres gjennom forskrift om forbud mot å innføre, omsette og holde eksotiske dyr. Innførsel av dyrearter er også regulert av hensyn til naturmangfoldet. Foruten kanin (omtales under eget kapittel), er det tillatt å innføre og holde marsvin, hamster, rotte, mus, ørkenrotte, chinchilla, degus og ilder.⁸⁷

De fleste artene det er snakk om her tilhører ordenen gnagere, men det er til dels store forskjeller når det gjelder andre biologiske egenskaper. Mens de aller fleste hamsterartene er solitære dyr med lite behov for sosial kontakt med andre, er både marsvin, rotter, ørkenrotte, chinchilla og degus sosiale dyr som lever sammen i grupper i vill tilstand. Hamstere og marsvin er planteetere, de fleste rotte- og museartene er altere, mens ilderen er et rovdyr.

Hvilket levested som tilbys og dyrenes evne til å tilpasse seg dette, har stor betydning for om de trives i fangenskap. Dette er aktive dyr som trenger bevegelse og aktivisering for å trives. Det kan være vanskelig å avdekke tegn på mistrivsel eller sykdom.

6.4.6.1 Betydning, hold og stell

Norges Zoohandlers Bransjeforening anslår at det holdes om lag 173 000 individer til sammen av kaniner og gnagere i Norge i dag.⁸⁸

I tillegg til å holdes som selskapsdyr, er mus og rotter blant de artene det er vanligst å bruke som forsøksdyr.

Det er vanlig å holde små pattedyr i bur meste parten av tiden. Bur er vanligvis laget av metall med plastbunn og innredes med etasjeskiller, klatreinnretninger, sovehus og gravemuligheter, avhengig av dyreart.

Til tross for at de fleste artene er utpreget sosiale dyr, er det ikke uvanlig at de holdes alene.

6.4.6.2 Fysisk helse og inngrep

Levetiden for små pattedyr varierer fra to til ti år og eldre med godt stell. Som andre arter kan de være utsatt for forskjellige lidelser som infeksjonssykdommer, parasitter og følger av feil ved fôringen. Øvrige vanlige problemer er luftveisplager, diaré, forstoppelse, tannproblemer, hudlidelser og svulster.

Små pattedyr som holdes som selskaps- og hobbydyr har generelt lav økonomisk verdi. Det kan dermed være høyere terskel for å ta med slike dyr til veterinæren enn for eksempel en hund. Det finnes ingen systematisk registrering av sykdomsforekomst hos disse dyrene.

Dyrevelferdsloven har et generelt forbud mot operative inngrep og fjerning av kroppsdelar på dyr uten forsvarlig medisinsk grunn som sykdom eller skade. Kastrering er likevel tillatt når det er nødvendig av dyrevelferdshensyn.

6.4.6.3 Avl, transport og avliving

Avlen er ofte tilfeldig. Transport av dyrene foregår gjerne i dyrets vanlige oppholdsbur eller i mindre reisebur. Avliving reguleres bare gjennom de relevante bestemmelsene i dyrevelferdsloven. Det finnes ingen oversikt over hvor mange av de små pattedyrene som dør i dyreholdet sammenlignet med dyr som tas til veterinær for avliving.

6.4.6.4 Regelverk

Det finnes per i dag ikke særforskrifter for hold av små pattedyr.

Som for annet dyrehold, må de generelle bestemmelsene i dyrevelferdsloven oppfylles. Videre er det forskrift om omsetning og midlertidig hold av dyr, forskrift om dyrevelferd ved fremvisning av dyr og forskrift om bruk av dyr i forsøk som er relevante for små pattedyr. I tillegg gjelder eget regelverk for å ivareta dyrehelsemessige forhold (dyrehelseforskriftene og kjæledyr-forskriften).

6.4.6.5 Velferdsmessige utfordringer

Kompetansen om helse og sykdom hos små pattedyr varierer blant eierne.

Hvis dyrene ikke får stor nok plass og et artstilpasset, variert levested, gir dette redusert velferd. De fleste små pattedyrene har behov for å

⁸⁷ Forskrift om fremmede organismer – Vedlegg II – organismer som kan innføres uten tillatelse etter § 7 første ledd bokstav a.

⁸⁸ Fra innspillmøte til regjeringens arbeid med ny dyrevelferdsmelding 15. juni 2023 fra Norges Zoohandlers Bransjeforening.

Boks 6.42 Eksterne innspill

Det er gitt innspill om å forby salg av levende dyr fra butikk, regulering av hold av små selskapsdyr og vurdere forbud mot hold av eksotiske dyr som ikke er egnet til samkvem med mennesker og/eller har særlige behov som er vanskelig å møte, for eksempel hamster, chinchilla og degus.

utforske omgivelsene og bevege seg fritt på vesentlig større plass enn et tradisjonelt bur kan tilby. Feil fôring eller uvøren håndtering kan også resultere i dårlig velferd for små pattedyr.

Dyr av sosiale arter som holdes alene, fratras muligheten til å dekke viktige atferdsbehov.

Tegn på sykdom og mistrivsel kan være vanskelig å oppdage hos disse dyrene. Dette, sammen med lav økonomisk verdi, gjør at de sjelden tas med til veterinær.

Ofte er det barn som helt eller delvis får ansvar for stellet, noe som gjør disse dyrene mer utsatt for stressende håndtering, og feil eller mangelfullt stell. Etter dyrevelferdsloven skal ikke foresatte la barn under 16 år ha et selvstendig ansvar for dyr.

6.4.7 Herptiler

Reptiler (krypdyr) og amfibier kalles med en fellesbetegnelse for herptiler. Eksempler på reptiler er slanger, skilpadde, øgler og krokodiller, mens amfibier er dyr som salamandere, frosker og padder. Herptiler er virveldyr og omfatter et stort spekter av arter med varierende og ofte svært spesifikke krav til levemiljø og ernæring. De er vekselvarme dyr som avpasser aktivitetsnivå og bevegelseshastighet etter temperaturen. Noen arter kan leve i svært mange år.

Enkelte herptiler er knyttet til vann, men de aller fleste artene lever på land. Herptiler legger egg, og enkelte arter har yngelpleie.

Inntil 2017 var det forbudt å importere, omsette og holde herptiler i Norge. Det samme gjaldt eksotiske pattedyr. Det var unntak for dyr som det var gitt fremvisningstillatelse for. Det ble også gitt dispensasjon for privat hold av skilpadde på grunn av allergi mot pelskledte kjæledyr.

Det er fremdeles restriksjoner på hold av eksotiske dyr, men i 2017 ble det tillatt å holde 19 for-

skjellige arter av reptiler angitt i en egen liste i gjeldende forskrift.

På den såkalte positivlisten finnes ni slangearter, syv øglearter og tre skilpaddearter. Et av motivene for å tillate enkelte arter reptiler, var å begrense ulovlig innførsel og hold av slike dyr. Det er gitt dispensasjon for fremvisning av amfibier i enkelte dyreparker, men ingen tillatelser til privat hold. Amfibier blir derfor ikke nærmere omtalt i denne meldingen.

De fleste reptiler som holdes, er hobbydyr. Å tilstrebe et naturliglevende miljø og observere dyrene i det, er for mange målet med reptilholdet.

6.4.7.1 Betydning, hold og stell

Foruten de 19 reptilartene som i dag er tillatt å holde som hobbydyr, er det også et ukjent antall individer og arter som antas blir holdt ulovlig i Norge. Norges Zoohandlers Bransjeforening anslår at det finnes om lag 120 000 reptilindivider som holdes som hobbydyr i Norge i dag.⁸⁹

Reptiler krever et tilpasset levemiljø (habitat) og eieren må derfor ha god kunnskap om den aktuelle arten. Reptiler holdes innendørs i terrarier som utstyres for å etterligne artens naturlige levemiljø.

Det er forbudt å føre reptiler med levende byttedyr, men forbudet gjelder ikke insekter, larver og melormer som er det vanligste fôret til små reptiler. For slanger som normalt spiser større, levende byttedyr, må dyrene det føres med være avlivet på forhånd. Slike fôrdyr er gjerne oppdrettet i EU.

6.4.7.2 Fysisk helse

Reptiler er følsomme for sykdommer som følge av feil temperatur, luftfuktighet og fôring, men det finnes ingen oversikt over sykdommer og lidelser hos denne dyregruppen.

Reptiler kan utgjøre en smittefare for mennesker uten selv å vise tegn til sykdom⁹⁰, blant annet er de ofte bærere av salmonellabakterier. Også fryst reptilfôr kan inneholde smittestoffer. Håndtering og fôring av dyrene må derfor skje med forsiktighet så man forebygger spredning av smitte. Virksomheter som omsetter fôr i Norge har

⁸⁹ Fra innspillmøte til regjeringens arbeid med ny dyrevelferdsmelding 15. juni 2023 fra Norges Zoohandlers Bransjeforening.

⁹⁰ Reptiler kan utgjøre en smittefare for mennesker. Veterinærinstituttet.

ansvar for å sikre trygt fôr, og det er krav om fravær av salmonella i fôret.

6.4.7.3 Avl og oppdrett

Det er bare tillatt å holde reptiler som er født i fangenskap og av foreldre dyr som er født i fangenskap.⁹¹ Det er kjent at det forekommer ulovlig innfangning og omsetning av reptiler internasjonalt, men det er ukjent i hvilken grad.

For reptiler som holdes og avles i fangenskap, foregår det en domestiseringprosess over tid. For eksempel har man gjennom bevisst selektering fått en redusert fluktreaksjon hos noen arter. Dette disponerer for bedre velferd når dyrene holdes som hobbydyr.

6.4.7.4 Avliving

Avliving av reptiler reguleres i dyrevelferdsloven. Det finnes ingen oversikt over hvor mange reptiler som dør i dyreholdet sammenlignet med dyr som tas til veterinær for avliving.

6.4.7.5 Regelverk

Den forrige forskriften om eksotiske dyr ble opphevet i 2017 og erstattet av en forskrift som viderefører forbudet mot hold av eksotiske pattedyr, reptiler og amfibier, men gjør unntak for 19 nærmere angitte arter reptiler.

Det generelle forbudet mot hold av eksotiske dyr er begrunnet med at slike dyr kan ha vansker med å tilpasse seg å bli holdt i Norge. Hjemmelen for forbudet er dyrevelferdsloven § 22, der tilpassingsdyktighet er fastsatt som et vilkår for å kunne holde dyr i fangenskap. Hold av norske, villlevende reptiler og amfibier er forbudt uten særskilt tillatelse fra Miljødirektoratet.

Hold av reptiler reguleres gjennom de generelle bestemmelsene i dyrevelferdsloven og forskrift om forbud mot å innføre, omsette og holde eksotiske dyr. Videre har forskrift om omsetning og midlertidig hold av dyr (omtalt over) og forskrift om bruk av dyr i forsøk bestemmelser som er relevante i de aktuelle situasjonene. I tillegg gjelder eget regelverk for å ivareta dyrehelsemessige forhold (dyrehelseforskriftene og kjæledyrforskriften). Innførsel av dyrearter er også regulert av hensyn til naturmangfoldet, og reguleres av forskrift om fremmede organismer.

⁹¹ Forskrift om forbud mot å innføre, omsette og holde eksotiske dyr.

Boks 6.43 Eksterne innspill

Det er blant annet gitt innspill om behov for bedre forskriftsregulering av hobbydyrehold, og om gjennomgang av alle aktører som selger selskapsdyr (ettersyn og godkjenning). Det er foreslått å gjeninnføre forbud mot hold av herptiler. Det er også foreslått å regulere hold av små selskapsdyr og vurdere forbud mot hold av eksotiske dyr som ikke er egnet til samkvem med mennesker eller har særlige behov som er vanskelig å møte, for eksempel hamster, chinchilla og degus, og å forby salg av levende dyr fra butikk.

6.4.7.6 Velferdsmessige utfordringer

Det finnes ingen oversikt over sykdomsforekomst eller atferdsproblemer hos reptiler. Tegn på sykdom og mistrivsel kan være vanskelig å oppdage hos disse dyrene. Som for de fleste dyr som holdes i private hjem, kan det være et problem med varierende kompetanse hos dyreholdere. Mangler i levemiljøet, for eksempel for høy eller lav temperatur eller luftfuktighet i terrariet, er sannsynligvis en hovedårsak til velferdsproblemer. De færreste reptiler liker å bli håndtert, og feil eller overdreven håndtering er derfor også en kilde til stress og dårlig velferd.

6.4.8 Fugler som hobby- og selskapsdyr

Fugler som hobby- og selskapsdyr omfatter et stort antall forskjellige arter som holdes privat.

Fugler selges gjennom dyrebutikker, via nett eller direkte fra private oppdrettere. Blant eierne er det mange som har fugl for selskapets skyld, mens andre driver med hold og oppdrett som en hobby.

Det er stor variasjon mellom forskjellige kategorier av fugler som holdes. Mange arter kommer opprinnelig fra tropisk eller temperert klima. Mange av dem er utpreget sosiale, og en del fugletyper lever lenge.

Fuglene kommuniserer blant annet med lyder. De fleste artene lever av frø, nøtter, frukt, bær, grønnsaker og blader, og noen spiser også insekter og mark.

6.4.8.1 Betydning, hold og stell

Det er uvisst hvor mange husstander i Norge som holder fugler som hobby- eller selskapsdyr, og hvor mange fugler som holdes. Norges Zoohandleres Bransjeforening anslår at det finnes om lag 195 000 individer av tropefugler fordelt på 400 arter, holdt som selskaps- og hobbydyr i Norge i dag.⁹² I tillegg holdes et ukjent antall andre fuglearter som duer, hønsefugler, ender og påfugl. Det er ikke uvanlig at personer som holder fugl for hobbyformål har mange individer, og gjerne også flere forskjellige arter.

Mange eksotiske fugler holdes innendørs i bur eller volierer, noen med tilgang til utendørs oppholdssted om sommeren. Tradisjonelt har bur for selskapsfugler vært for små til at fuglene kan fly inne i dem, og fugler har ofte vært holdt alene. I takt med at kunnskapen om fuglenes velferdsbehov har blitt oppdatert og gjort tilgjengelig, har det blitt mer vanlig å tilby fuglene større plass og selskap.

Hobbyfugler som prydhøns, ender og påfugler holdes som regel utendørs, gjerne inngjerdet og med et eget hus der fuglene kan søke ly. Brevduer holdes i utendørs dueslag og har vanligvis tilgang til å fly fritt.

6.4.8.2 Fysisk helse og inngrep

Sykdommer kan skyldes for eksempel feilernæring, forgiftninger, infeksjoner eller sår som trenger behandling. Hobbydyrehold med for eksempel utegående høns, kan være utsatt for parasitter og smittsomme sykdommer. Det finnes ingen systematisk registrering av sykdomsforekomst hos fugler i private dyrehold.

Dyrevelferdsloven angir et generelt forbud mot operative inngrep og fjerning av kroppsdeler på dyr uten forsvarlig medisinsk grunn som sykdom eller skade. Vingeklipping eller vingestekking, hvor det ytterste vingeleddet amputeres for å hindre fuglen i å fly, er derfor ikke tillatt.

6.4.8.3 Avl, oppdrett og transport

Omsetning og hold av eksotiske fugler i Norge er bare tillatt dersom dyret er født i fangenskap. Likevel er det grunn til å tro at det internasjonalt forekommer illegal innfangning av ville fugler som havner på markedet som hobby- og selskapsdyr.

⁹² Fra innspillmøte til regjeringens arbeid med ny dyrevelferdsmelding 2023 fra Norges Zoohandleres Bransjeforening.

Dette skjer også med fugler som er beskyttet av CITES-regelverket (Konvensjon om internasjonal handel med truede arter av vill fauna og flora). Privat innførsel av egg og levende fugler øker faren for innslipp av smittsomme bakterier, virus og parasitter som ikke finnes i Norge fra før, og som kan smitte videre både til andre hobbyfugler og til kommersielt fjørfehold.

Oppdrett av eksotiske fugler drives både tilfeldig og i mindre skala hos fugleiere, og planlagt og i større skala hos oppdrettere.

Det er ikke dokumentert hvilke velferdsmessige konsekvenser de ulike avls- og oppdrettsmetoder har.

Fugler i privat eie transporteres i sitt vanlige bur eller i mindre transportbur.

6.4.8.4 Avliving

Avliving reguleres gjennom relevante bestemmelsene i dyrevelferdsloven. Det finnes ingen oversikt over hvor mange av disse fuglene som dør i dyreholdet sammenlignet med antall dyr som tas med til veterinær for avliving.

6.4.8.5 Regel- og rammeverk

Hold av fugler som hobby- og selskapsdyr reguleres gjennom de generelle bestemmelsene i dyrevelferdsloven. Videre har forskrift om omsetning og midlertidig hold av dyr, forskrift om dyrevelferd ved fremvisning av dyr og forskrift om bruk av dyr i forsøk bestemmelser som er relevante i de aktuelle situasjonene. I tillegg gjelder eget regelverk for å ivareta dyrehelsemessige forhold (dyrehelseforskriftene og kjæledyrforskriften). Disse blir ikke nærmere omtalt her.

Dyrevelferdsregelverket (forskrifter) som setter rammer for hvilke eksotiske dyr som kan holdes i private hjem, gjelder ikke for fugler. Begrensninger for hvilke fuglearter som er tillatt å holde, følger kun av naturmangfoldloven (CITES-forskriften).

6.4.8.6 Velferdsutfordringer for fugler som holdes som hobby- eller selskapsdyr

Det er begrenset kunnskap om velferden til fugler som holdes som selskaps- og hobbydyr i Norge. Det er mangelfullt med dokumentasjon om mange temaer knyttet til privat hold og avl av fugler fra et dyrevelferdsperspektiv. Dette gjelder blant annet dyrenes plassbehov og egnethet for hold, sosiale

Boks 6.44 Eksterne innspill

Det er gitt innspill om mangelfull kompetanse hos fugleiere med tilhørende dårlige levekår for fuglene. Det har også kommet innspill som gjelder blant annet klipping av flyvefjør, håndoppmating av unger og helsekonsekvenser av hobbyavl.

behov og interaksjon med andre individer, bruk av hekkebur, valg av avlsdyr og håndtering av unger.

Sammenliknet med privat hold av pattedyr og reptiler er hold av fugler mindre regulert. Noen av artene må betraktes som krevende å holde. For eksempel har noen papegøyer stort behov for sosial kontakt og kognitiv stimuli, og de lever svært lenge. Når viktige velferdsbehov, som for eksempel papegøyers behov for en partner eller undulators behov for plass til å fly ikke ivaretas, disponerer dette fuglene for dårlig velferd.

6.4.9 Akvariefisk

Ifølge Norges Zoohandlers forening holdes det lovlig ca. 2 000 fiskearter i Norge, og omtrent 8 millioner individer av akvariefisk.⁹³ Privatpersoner har ulik motivasjon for å anskaffe seg akvariefisk, som fascinasjon over fiskenes biologi og det å skulle få et lite økosystem til å fungere, alternativ til hobbydyr ved allergi mot dyr med pels eller fjør, eller til dekorative formål.

Fisk holdes utendørs i dam eller innendørs i akvarier i private hjem, på offentlige steder eller som visningsdyr i dyrehager. I tillegg selges akvariefisk i dyrebutikker og er visningsdyr i disse butikkene frem til salg.

Fisk som egner seg til akvariedyr er for det meste små, hardføre tropiske arter. Mange av artene kan leve godt sammen med hverandre i beplantet selskapsakvarium, og noen bør holdes i et spesialakvarium som er bedre tilpasset arten. Det er dyreholderens ansvar å skaffe seg tilstrekkelig kunnskap om fiskens miljøbehov og hvordan et akvarium skal driftes. De fleste dødsfall hos akvariefisk skyldes dårlig vannkvalitet.

6.4.9.1 Velferdsutfordringer

Hold i små akvarier eller gullfiskboller øker risikoen for ustabil og uheldig levemiljø. For noen arter er det vanskelig å oppnå god dyrevelferd i et akvarium, selv der dyreholder har den nødvendige kompetansen. Generelt vil mangel på kompetanse hos dyreholder lett kunne føre til redusert velferd for mange akvariefisk, uavhengig av art. Overføring, hold av arter som slåss, jager eller spiser andre fisk, uegnet innredning av akvariet inkludert bunnsubstrat og manglende eller ukorrekt avliving av syk og skadet fisk er eksempler på faktorer som reduserer velferden til dyrene. God vannkvalitet er viktig for å forebygge sykdom og andre problemer.

Tradisjonelt har omsetning av akvariefisk foregått gjennom dyrebutikker, men i dag er det økende salg av akvariefisk gjennom internett. Informasjon til kjøper om den aktuelle fiskeartens behov kan forebygge velferdsproblemer hos fisken. Dyrebutikker er omfattet av forskriftskrav om å gi slik informasjon. Det er imidlertid vanskeligere å sørge for at kjøper får den rette informasjonen ved nettsalg.

Det finnes ingen oversikt over dødelighet hos akvariefisk, men den er antakelig høy i mange dyrehold på grunn av mangel på kompetanse. Akvariefisk bør avlives med slag mot hodet etterfulgt av nakkeknekk hos større fisk. Antakeligvis avlives akvariefisk også på mange andre måter.

6.4.9.2 Regelverk

Hold av akvariefisk reguleres gjennom de generelle bestemmelsene i dyrevelferdsloven. Forskrift om omsetning og midlertidig hold av dyr, forskrift om dyrevelferd ved fremvisning av dyr og forskrift om bruk av dyr i forsøk, har bestemmelser som er relevante i de aktuelle situasjonene. Disse blir ikke nærmere omtalt her.

Mattilsynet har utarbeidet egen veiledning om hold av akvariefisk på sine nettsider.

6.5 Forsøksdyr**6.5.1 Betydning og omfang**

Et forsøksdyr er et dyr som blir brukt eller er ment å bli brukt i forsøk, eller blir oppdrettet spesielt for at deres organer eller vev kan bli brukt til vitenskapelige formål. Norge bruker et høyt antall forsøksdyr i europeisk sammenheng og fisk utgjør den absolutt største delen av det totale antallet (se tabell 6.3).

⁹³ Fra innspillmøte til regjeringens arbeid med ny dyrevelferdsmelding 2023 fra Norges Zoohandlers Bransjeforening.

Et grunnprinsipp i dyreforsøk er at en metode først skal testes med hensyn til egnethet. Testingen skal gjennomføres i liten skala og bygge på tilgjengelig kunnskap. Resultatene må sannsynliggjøre at metoden er egnet før oppskalerte forsøk kan gjennomføres. Storskala forsøk vil nødvendig-

vis medføre bruk av mange forsøksdyr. Et storskala forsøk innen fiskeoppdrett kan inkludere mellom 200 000 til 1,5 millioner fisk. Noen få forsøk med mange fisk har derfor stor innvirkning på statistikken.

Tabell 6.3 Oversikt over antall dyr brukt som forsøksdyr i Norge 2020–2023

Art	Antall 2020	Antall 2021	Antall 2022	Antall 2023
Mus	50 222	52 554	53 817	55 102
Rotte	3 355	4 498	3 397	2 740
Marsvin	296	120	274	252
Syrisk hamster	15	30	16	30
Andre gnagere	568	573	140	30
<i>SUM Gnagere</i>	<i>54 456</i>	<i>57 775</i>	<i>57 644</i>	<i>58 154</i>
Kanin	8	20	12	12
Katt			2	
Hund	201	41	190	215
Andre rovdyr	125	139	143	79
Hest, esel og krysningsraser	59	92	281	196
Gris	696	705	737	1 364
Geit		404	602	
Sau	736	569	475	164
Ku	14	294	578	238
Sjøpattedyr	269	188	317	177
Andre pattedyr	272	490	425	222
<i>SUM Pattedyr, unntatt gnagere</i>	<i>2 380</i>	<i>2 942</i>	<i>3 762</i>	<i>2 667</i>
<i>SUM Pattedyr, alle</i>	<i>56 836</i>	<i>60 717</i>	<i>61 406</i>	<i>60 821</i>
Tamhøns	1 298	867	1 456	2 214
Andre fugler	11 435	12 992	13 487	7 988
<i>SUM Fugler</i>	<i>12 733</i>	<i>13 859</i>	<i>14 943</i>	<i>10 202</i>
Reptiler	27	10		
Afrikansk klofrosk	13			10
Andre amfibier		500	740	
<i>SUM Amfibier</i>	<i>40</i>	<i>510</i>	<i>740</i>	<i>10</i>
<i>SUM Pattedyr, fugler og amfibier</i>	<i>69 609</i>	<i>75 086</i>	<i>77 087</i>	<i>71 033</i>
Atlantisk laks	840 678	1 697 816	1 091 533	1 211 549
Brunørret	23 123	71 602	54 188	80 755
Regnbueørret	9510	4877	21 333	14 168

Tabell 6.3 Oversikt over antall dyr brukt som forsøksdyr i Norge 2020–2023

Art	Antall 2020	Antall 2021	Antall 2022	Antall 2023
Røye				343
Pukkellaks				51
<i>SUM Laksefisk</i>	<i>873 311</i>	<i>1 774 295</i>	<i>1 167 054</i>	<i>1 306 866</i>
Rognkjeks	161 368	24 634	4666	5 085
Berggylt	81 305	11 576	996	257
Bergnebb	1150	1108	442	222
Grønngylt	2046	2206	1427	1 766
<i>SUM Rensefisk</i>	<i>245 869</i>	<i>39 524</i>	<i>7 531</i>	<i>7 330</i>
Sild	38 983	28 102	66 512	50 513
Makrell	48 970	49 173	50 488	57 928
Torsk	101 434	4118	6602	3603
Kveite	934	4872	8105	31 267
Marin fisk	190 321	86 265	131 707	9 358
Andre fisk	4064	3853	6543	465
<i>SUM Fisk, unntatt sebrafisk</i>	<i>1 313 565</i>	<i>1 903 937</i>	<i>1 312 835</i>	<i>1 467 330</i>
Sebrafisk	38 867	29 574	24 813	30 435
<i>SUM Fisk, alle</i>	<i>1 352 432</i>	<i>1 933 511</i>	<i>1 337 648</i>	<i>1 497 765</i>
Tifotkreps ¹	Tall mangler	Tall mangler	Tall mangler	Tall mangler
Blekksprut				1
<i>SUM Totalt</i>	<i>1 422 041</i>	<i>2 008 597</i>	<i>1 414 737</i>	<i>1 568 799</i>

¹ Med forbehold om mindre feil. Tall for antall tifotkreps er ikke med i tabellen, da rapporteringen er tilpasset EU krav (ALURES), hvor disse ikke er omfattet. Forsøk med tifotkreps er imidlertid søknadspliktig i Norge.

Kilde: Mattilsynet.

6.5.2 Formål med bruk av forsøksdyr

Dyr brukes i forsøk med svært ulike formål. Forsøk med dyr kan være grunnforskning og anvendt forskning, for eksempel innen diagnostikk eller behandling av sykdommer hos mennesker, dyr eller planter, forbedring av dyrevelferd og å bevare dyrearter og natur. Grovt sett er det to kategorier: dyr som brukes som modelldyr for forskning på sykdom hos mennesker, og dyr som brukes i forsøk for å skaffe kunnskap om den spesifikke arten det forskes på. I den siste kategorien er det vanlig å skille på forskning som angår produksjonsdyr og forsøk som angår viltlevende dyr. Gris er i en særstilling da de brukes både som modelldyr for sykdom hos mennesker og i forsøk som angår gris i produksjon.

6.5.2.1 Forsøksdyr som modelldyr

De tradisjonelle laboratoriedyreartene (mus, rotter, hamster, marsvin og kanin) brukes i første rekke som modelldyr for forskning på sykdom hos mennesker. Mange av forskningsprosjektene som er godkjent med bruk av disse dyreartene er grunnforskning. Det er utstrakt bruk av genteknologi i forsøk, både for å undersøke geners funksjon og effekt, og for å utvikle så gode sykdomsmodeller som mulig. Prosjektene langsiktige mål er som regel å utvikle eller forbedre diagnostikk og behandling av alvorlig sykdom hos mennesker. Sebrafisk blir brukt som modelldyr i humanmedisin og erstatter ofte bruk av mus i denne forbindelse. Formålet er som regel grunnforskning.

Særlige utfordringer for forsøksdyrforvaltningen når det gjelder disse forsøkene er blant annet kost-nyttevurderinger av grunnforskningsprosjekter, der nytteverdien av forsøkene kan ligge langt frem i tid. Vurderinger av reproduserbarhet av resultatene og overføringsverdien kan også være vanskelige. Det er videre etiske problemstillinger knyttet til utvikling og produksjon av genmodifiserte dyr. Genmodifiseringen kan ha utilsiktede, negative effekter på dyrenes velferd. Genmodifiseringen kan innebære omfattende avl og produksjon av overskuddsdyr med «feil» genotype, eller den krever invasive prosedyrer som kan være belastende for forsøksdyrene.

6.5.2.2 *Forsøksdyr i artsspesifikk forskning*

Nytteverdien av forsøk som er artsspesifikke kan være mer umiddelbar og lettere å vurdere sammenlignet med forsøk med tradisjonelle laboratoriedyr. Samtidig er både dyrene selv og oppstalling og hold av disse dyrene mindre standardisert enn for de typiske modelldyrene. Dette gjør det vanskeligere å sammenlikne resultater fra forsøk og vanskeliggjør overføringen av funn i forskningen til effekter i dyrehold. En svakhet med forsøksfisk i dag er lav grad av standardisering av oppstalling og hold, for eksempel hvilke type kar og miljø fisken har gått i før de kommer i forsøk. Dette fører til mer «støy» i data og vanskeliggjør sammenligning mellom ulike forsøk.

6.5.2.3 *Forsøk med produksjonsdyr*

Langsiktige mål for forsøk med produksjonsdyr på land er som oftest forbedringer av produksjonsforhold, fôring, diagnostikk og behandling av dyresykdommer. Forsøk med alternative førkilder til drøvtyggere omfatter i tillegg undersøkelser av utslipp av drivhusgasser.

Hovedandelen av forsøksfisk brukes til å dokumentere vaksiner, legemidler og nye tekniske løsninger som skal anvendes til fisk. Det anvendes også mye forsøksfisk for å få frem generell kunnskap om fiskens biologi, atferd, fysiologi og helse. Årsaken til dette er at man ofte mangler gode modellsystemer som kan gi kunnskap uten bruk av levende fisk.

Forsøk med oppdrettsfisk utføres både som laboratorieforsøk og som feltforsøk. Uttesting av nyvinninger under kommersielle forhold i havbruk medfører bruk av mange fisk. Dette kan for eksempel være storskalaforsøk for å dokumentere effekt og sikkerhet for laks ved bruk av medikamentfrie avlusingsmetoder. Forsøk i mindre skala,

og gjerne under mer kontrollerte forhold, vil medføre bruk av færre fisk. Det er likevel viktig at utstyr og metoder ikke blir tatt i bruk uten at velferdskonsekvenser er dokumentert og funnet egnet. En systematisk uttesting før kommersielt bruk ville medført at flere fisk ble registrert som forsøksdyr, men kan sannsynligvis føre til bedre dyrevelferd for oppdrettsfisk generelt.

6.5.2.4 *Forsøk med viltlevende dyr*

Feltforsøk med ville dyr utføres med ulike målsetninger. Det dreier seg for eksempel om overvåking av bestander med tanke på generell forvaltning, og innsamling av data for overvåking av bestander og dyrearter som er spesielt sårbare som følge av klimaendringer, eller aktuelle og planlagte inngrep som vil påvirke miljø og habitat. En del av prosjektene er store samarbeidsprosjekter hvor flere land er involvert.

Særlige utfordringer for forsøksdyrforvaltningen når det gjelder disse forsøkene er blant annet at prosjektene ofte strekker seg over mange år, og det kan være vanskelig å vurdere den konkrete nytteverdien av forsøkene. Manipulering av ville dyr er risikabelt, og man har som regel svært begrensede muligheter for oppfølging av dyrenes helse og velferd etter at de er blitt håndtert. I tillegg vil enhver menneskelig kontakt og håndtering kunne påvirke dyrene negativt. Datainnsamling krever også ofte instrumentering som kan gi ulike negative effekter eller utsette dyrene for en konkret risiko. En spesiell problemstilling er at det er vanskelig å få tydelige svar på eventuelle negative effekter av manipulering og instrumentering på grunn av høy naturlig dødelighet for mange viltlevende arter.

Også for viltlevende fisk bidrar feltforsøk til det høye antallet forsøksdyr. Dette kan for eksempel være massemerking av sild og makrell for å lage bestandsestimat for fastsetting av fangstkvoter, eller merking av vill laksefisk for å kartlegge vandringsruter. Selv om det ofte blir brukt modeller for å estimere ville fiskebestander, er det også behov for reelle data fra levende fisk. Merke- og -gjenfangstforsøk av pelagiske fiskearter som sild og makrell gir data som reduserer den totale usikkerheten i bestandsestimatet. Dette gir en sikrere rådgivning som øker sannsynligheten for at vi kan høste bærekraftig. I tillegg kan den naturlige atferden til mange fiskearter bare studeres ved å merke viltlevende individer. Rådgivningen av disse artene er av stor internasjonal viktighet. Fiskeriet utgjør store verdier for mange land, og det er viktig å sikre et langsiktig bærekraftig uttak.

Tabell 6.4 Belastningsgrad for forsøksdyr Norge i 2022

	Antall	Lett	Moderat	Betydelig	Terminalt
Gnagere	57 644	39 850	13 657	910	3 227
Pattedyr, unntatt gnagere	3 762	2 806	427	25	504
Fugler	14 943	12 274	2 633	36	0
Amfibier	740	0	740	0	0
Dyr, unntatt fisk	77 089	54 930	17 457	971	3 731
Sebrafisk	24 813	4 000	5 658	3 236	11 919
Fisk, unntatt sebrafisk	1 337 648	477 302	773 596	74 219	12 531
<i>Totalt</i>	<i>1 414 737</i>	<i>532 232</i>	<i>791 053</i>	<i>75 190</i>	<i>16 262</i>

Kilde: Mattilsynet

Forsøk med viltlevende sjøpattedyr går som oftest ut på å merke dyrene med utstyr som satelittsendere, for å kartlegge vandringsmønster og habitatbruk. Det tas også biologiske prøver av sjøpattedyr for forskning på biologi, økologi og helse. For arter som kan fanges inn (sel, isbjørn og mindre tannhvalarter) tas det ut prøver (hud, spekk, muskel, blod eller tenner) samtidig med merkingen. Uttak av biologiske prøver fra stor hval begrenser seg til biopsi av hud, spekk og muskel fra avstand ved hjelp av biopsipiler og eventuell prøvetaking fra blåsten.

6.5.3 Belastningsgrad i dyreforsøk

Belastningen et forsøksdyr blir utsatt for blir kategorisert med stigende grad av smerte: lett belastende, moderat belastende, betydelig belastende, og terminale forsøk.

- Lett belastende: forsøk som medfører at dyrene sannsynligvis vil oppleve kortvarig mild smerte, frykt eller annen belastning, skal klassifiseres som «lett belastende». Det samme gjelder forsøk uten noen vesentlig svekkelse av dyrenes velvære eller allmenntilstand.
- Moderat belastende: forsøk som medfører at dyrene sannsynligvis vil oppleve kortvarig moderat smerte, frykt eller annen belastning, eller langvarig mild smerte, frykt eller annen belastning, skal klassifiseres som «moderat belastende». Det samme gjelder forsøk som sannsynligvis vil forårsake moderat svekkelse av dyrenes velvære eller allmenntilstand.
- Betydelig belastende: forsøk som medfører at dyrene sannsynligvis vil oppleve alvorlig smerte, frykt eller annen belastning, eller lang-

varig moderat smerte, skal klassifiseres som «betydelig belastende». Det samme gjelder forsøk som sannsynligvis vil forårsake alvorlig svekkelse av dyrenes velvære eller allmenntilstand.

- Terminale: forsøk hvor dyrene blir lagt i narkose og får påført så store skader at det ikke er forsvarlig å la dem våkne opp igjen.

De fleste forsøksdyr blir utsatt for lett til moderat belastning. I 2022 utgjorde lett belastende forsøk 71 prosent av alle forsøk på dyr, unntatt fisk, og 36 prosent av alle forsøk på fisk. Moderat belastende forsøk utgjorde 23 prosent av alle forsøk på dyr, unntatt fisk, og 58 prosent av alle forsøk på fisk. For de typiske modelldyrene (gnagere og sebrafisk) utgjorde terminale forsøk en langt større andel av alle forsøk (18 prosent) sammenliknet med andre dyr (se tabell 6.4). I 2023 ble flere dyr utsatt for lett belastning (63 prosent) enn moderat belastning (34 prosent). I 2022 og 2021 var det motsatt, det vil si flere dyr ble utsatt for moderat (57 og 56 prosent) enn lett (38 og 40 prosent) belastning. Reduksjonen i andelen moderat belastning skyldes at det ble benyttet færre laks i forsøk for å fjerne lakselus fra laks i 2023 enn i 2022 og 2021. De fleste laks i slike forsøk er rapportert som moderat belastet.

6.5.4 Velferdsmessige utfordringer

Det er en grunnleggende etisk utfordring at dyr i forskning lovlig kan påføres påkjenninger og belastninger som det ikke er tillatt å påføre andre dyr. Det finnes flere typer alternativer til dyreforsøk, for eksempel cellemodeller, kunnskapsba-

serte datamodeller og bruk av modelldyr med sensorer. Det er likevel noen typer undersøkelser og studier som krever bruk av forsøksdyr, for eksempel innen atferdsforsøk og forsøk for å finne preferanse- og tålegrenser.

Tilgjengeliggjøring av data og erfaringer er et viktig prinsipp for å unngå dobbeltarbeid og å gjøre samme feil flere ganger. Ved å jobbe mer med hvordan ny kunnskap og erfaringer blir tilgjengelig for andre, kan man redusere behovet for forsøksdyr. Forsøksresultater bør publiseres i en slik detaljgrad at man unngår å gjøre feil om igjen og at kunnskapen fra dyreforsøk, også negative resultater, kan benyttes av flere for å redusere dyrs lidelser. En felles nasjonal plattform for uformell publisering av dyreforsøk vil kunne fremme deling av erfaringer og resultater.

Det kan være utfordrende å evaluere belastningsgraden for fisk i forsøk, da det er stor variasjon i naturlig atferd og tålegrenser mellom artene. Det bør derfor, så langt det lar seg gjøre, arbeides med å få på plass en felles forståelse og enighet rundt når forsøk bør avsluttes for å unngå at forsøksdyrene opplever unødig belastning, stress eller smerte (humane endepunkt) som er tilpasset art og typen forsøk.

Det er under utvikling og kvalitetskontroll av vaksiner at belastningen for forsøksfisk er størst. Årsaken til dette er at fisken blir smittet med sykdomsfremkallende mikroorganismer som forårsaker alvorlig sykdom og død. Dødelighet er også angitt som et mulig utfall i forsøk og det er derfor vanskelig å redusere belastningsgraden. I tillegg til vaksineutvikling og kvalitetskontroll medfører forsøk for å teste sykdomsresistens hos laks at antall forsøksfisk som utsettes for en betydelig belastning øker. Utvikling av mindre belastende metoder for kvalitetskontroll av vaksiner vil kunne redusere antallet forsøksdyr i betydelig belastende forsøk.

Generelt er det blitt vanligere å benytte registrering av ytre skader som del av velferdsdokumentasjon og i beskrivelse av humane endepunkt i forsøk med fisk. Den nasjonale statistikken over helse- og velferdsproblemer hos fisk i forsøk har dermed et klart potensial for forbedring. Slik statistikk kan bidra til standardisert kunnskapsdeling fra forsøk, bedre forsøksoppsett og til å prioritere utvikling av alternative metoder til dyreforsøk. I forhold til den sterkt økende bruken av fisk som forsøksdyr har fagfeltet lenge vært underprioritert.

Ved bruk av viltlevende dyr som forsøksdyr er det viktig å være klar over og ta høyde for de totale belastningene dyrene utsettes for. Belast-

Boks 6.45 Eksterne innspill om reduksjon, forbedring og erstatning av forsøksdyr (3R)

Innspill om forsøksdyr og forskning fokuserer på behovet for et nasjonalt 3R-senter og at antall dyr brukt i forsøk må reduseres. Innspillene er samtidig opptatt av at det må være en balanse mellom målet om å redusere bruken av forsøksdyr og behovet for å benytte dyr i forsøk for å dokumentere velferd, spesielt knyttet til utvikling av ny teknologi, metoder og utstyr og til godkjenning av legemidler.

De fleste som har gitt innspill er enige om at det bør opprettes et norsk 3R-senter med fast ansatte for å sikre progresjon og effekt innen 3R i Norge.

ning i forbindelse med innfangning, fiksering eller immobilisering kommer i tillegg til belastninger knyttet til montering av utstyr, prøveuttak og mulige negative effekter av å leve med påmontert utstyr for sporing og logging. Merking av sjøpattedyr kan i seg selv representere en risiko for nedsett helse og velferd. Sjøpattedyr beveger seg i vann, og utvendige merker kan endre dyrets strømlinjeform og bidra til økt vannmotstand, noe som kan ha effekt på atferd og kostnad ved bevegelse. Den tekniske utviklingen bidrar til stadig mer avanserte instrumenter til bruk på viltlevende dyr. Utviklingen har blant annet gjort det mulig å lage sendere til sel med redusert vannmotstand. Samtidig med utviklingen av nye design og merkemeter, er det viktig at informasjon deles slik at disse kan brukes av andre for å redusere belastningen hos forsøksdyrene.

6.6 Dyr til fremvisning

Dyr til fremvisning er en samlebetegnelse for dyr som vises frem i dyreparker og sirkus⁹⁴, samt dyr som vises frem midlertidig.

Midlertidig fremvisning av dyr omfatter arrangementer der dyr vises frem for et publikum en

⁹⁴ Dyreparker omfatter fremvisning i typiske dyrehager, men også besøksgårder, akvarier, spesialparker for et mindre antall arter, dyr tilknyttet hagesentre, samt andre stasjonære eller faste anlegg der formålet med dyreholdet er at dyrene vises frem for publikum. Sirkus er alle former for omreisende forestillinger der dyr vises frem.

enkelt gang eller sporadisk utenfor sine vante omgivelser, men hvor dette ikke er det daglige formålet med dyreholdet. Utstillinger, messer, stevner, oppvisninger, konkurranser, markeder og julekrybber er eksempler der dyr vises frem midlertidig.

Det er begrenset kunnskap om velferden for dyr i norske dyreparker og sirkus, eller som vises frem sporadisk. Det er også begrenset kunnskap om det er noen gjennomgående utfordringer med holdet. Mattilsynet har de siste årene fått bedre oversikt over dyrehold i slike virksomheter gjennom tilsyn på bakgrunn av bekymringsmeldinger.

6.6.1 Dyr i dyreparker

For å kunne vise frem dyr i dyreparker, må det først meldes fra til Mattilsynet. Hvis man vil vise frem andre dyrearter enn dem som er listet opp i fremvisningsforskriften, må det først søkes om dette til Mattilsynet.

Mattilsynet har per høsten 2023 registrert 30 unike virksomheter som har akvarium, 26 med dyrehage og 72 med besøksgårder.

Dyreparker bidrar blant annet med å spre kunnskap om og øke interessen for dyr ved å formidle informasjon om de aktuelle artene, deres levested, egenskaper og naturlige behov. Det er viktig for dyrevelferden at både arealer, innredning og aktivisering er tilpasset dyrenes behov.

Eksempler på velferdsfremmende tiltak er å eksponere dyrene for artstilpassede stimuli, samt at de gis mulighet til å trekke seg unna publikum.

I akvarier kan dyrene ha mindre mulighet til å trekke seg unna publikum. Dette gjelder spesielt i berøringsbasseng. Sjøpattedyr holdes ofte i små basseng med lite miljøstimuli, mens landlevende dyr i dyrehager har betydelig bedre plass i tilrettelagt naturhabitat og god anledning til å skjerme seg fra publikum.

For å unngå innavl blant eksotiske dyr, samarbeides det internasjonalt mellom dyrehager og -parker som har de samme artene. Det er ikke forbudt å avlive friske dyr i dyreparker, men det må skje på en dyrevelferdsmessig forsvarlig måte.

Det føres ingen særskilt offentlig oversikt over helsetilstanden til dyr i dyreparker, men dyreparker som er godkjent som et avgrenset anlegg i henhold til dyrehelseregelverket (AHL), har strenge regelverkskrav om journalføring av dyrs helse. Dyr som holdes i dyreparker skal ikke komme i kontakt med produksjonsdyr på grunn av fare for smitte.

6.6.2 Dyr i sirkus

Dyr i sirkusforestillinger har lange tradisjoner og er en viktig del av sirkuskulturen. For 20 år siden var det ganske vanlig at dette også inkluderte eksotiske dyr. I Norge ble det gitt dispensasjon fra det generelle fremvisningsforbudet etter søknad fra sirkusene for arter som ble holdt som husdyr i opprinnelseslandet. Spesielt elefanten var et populært sirkusdyr.

Siden forrige dyrevelferdsmelding i 2003 har regelverket for fremvisning av dyr blitt innskjerpet.

I dag er det bare to sirkus i Norge, og ingen av disse har elefanter med på programmet. Artene som ble vist frem på norske sirkus i 2023 var hund, hest, ponni og esel. I 2024 var også papegøyer med i fremvisningen.

6.6.3 Andre typer fremvisning av dyr

Dyr vises også frem for publikum i en begrenset periode utenfor sine faste omgivelser, for eksempel på et sted de er flyttet til i forbindelse med utstillinger, stevner, konkurranser, messer eller markeder. Slik midlertidig fremvisning skal meldes til Mattilsynet på forhånd.

Tilstelninger der fremvisning ikke er hovedformålet, som for eksempel hundestillinger og andre arrangementer knyttet til avlsarbeid, regnes likevel ikke som midlertidig fremvisning. Heller ikke i situasjoner der hovedformålet er undervisning, konkurranser eller prestasjonsprøver. Også omsetning av dyr fra dyrebutikker med mer er unntatt fra fremvisningsforskriften ettersom denne aktiviteten er underlagt egen særfor-skrift.⁹⁵

I akvakultur finnes det etablert tillatelser til visningsformål som skal bidra til å styrke kunnskapen om akvakultur hos publikum. Slike anlegg skal tilrettelegge for publikum og vil kunne innebære at publikum kan observere fisk i merdene.

6.6.4 Regel- og rammeverk

Fremvisning av dyr reguleres gjennom dyrevelferdsloven § 26 om trening, fremvisning, underholdning og konkurranse og forskrift om dyrevelferd ved fremvisning av dyr. Forskriften omfatter hold og bruk av dyr i dyreparker og sirkus, samt ved midlertidig fremvisning. For fremvisning av vilt i dyreparker gjelder egne regler i viltsforskriften.

⁹⁵ Forskrift om omsetning og midlertidig hold av dyr.

I 2017 ble det innført krav om tillatelse fra Matilsynet for å vise frem dyr i sirkus før hver sesong. Dette gjelder alle dyrearter, og tillatelse gis normalt bare for domestiserte arter (arter som er tilpasset et liv blant mennesker).

Fremvisning av dyr i sine vante omgivelser, som for eksempel ved «Åpen Gård», er ikke omfattet av fremvisningsforskriften. Kravene i dyrevelferdsloven § 26 gjelder derimot også ved slik fremvisning. Dyrevelferdsloven § 26 gjelder også bruk av dyr i film, på fjernsyn eller i andre medier, der dyr ikke eksponeres direkte for et publikum. Dette regnes ikke som fremvisning, men som bruk av dyr i underholdning.

6.7 Viltlevende dyr

6.7.1 Viltlevende landdyr

Ifølge FNs klimapanel og FNs naturpanel er de største utfordringene for ville dyr i dag og i årene fremover klimaendringer, endret arealbruk og tap og fragmentering av leveområder, utnyttelse av organismer, forurensning og spredning av fremmede, skadelige arter til nye områder.

Det er fastsatt bestemmelser om dyrevelferd både i og med hjemmel i viltloven og naturmangfoldloven. Bestemmelser om dyrevelferd som er fastsatt i eller med hjemmel i andre lover, skal tolkes i lys av dyrevelferdsloven, og dyrevelferdsloven skal legges til grunn dersom den er strengere i favør av dyrene enn bestemmelsene i andre lover. De generelle reglene i dyrevelferdsloven er avgjørende for hvordan viltlevende dyr skal behandles og i hvilken grad de skal beskyttes mot fare for smerte, stress, frykt og andre belastninger.

Forvaltningen av viltlevende vilt i Norge er regulert gjennom lov om jakt og fangst av vilt (viltloven). I tillegg inneholder naturmangfoldloven overordnede rammer og prinsipper for viltforvaltningen.

6.7.1.1 Internasjonale forpliktelser og trender

Mens nasjonale og internasjonale rammeverk for dyrevelferd tar utgangspunkt i det enkelte dyret, dreier konvensjoner og regelverk for viltlevende dyr seg om å ta vare på sårbare dyrearter- eller bestander. To sentrale internasjonale avtaler er CITES-konvensjonen og Bernkonvensjonen.

Konvensjon om internasjonal handel med truede arter av vill fauna og flora (CITES)

CITES ble ratifisert av Norge 1976 og trådte i kraft samme år. CITES, konvensjon, har som formål å beskytte truede dyre- og plantearter mot utryddelse som følge av internasjonal handel. Det kreves spesielle tillatelser for internasjonal handel og transport av alle arter omfattet av konvensjonens liste I og II. Omkring 6 000 dyrearter og 33 000 plantearter er omfattet av CITES-konvensjonen.

Konvensjonen om vern av ville europeiske planter og dyr og deres naturlige leveområder (Bernkonvensjonen)

Bernkonvensjonen ble ratifisert av Norge i 1986 og trådte i kraft samme år. Konvensjonens formål er å ta vare på ville planter og dyr og deres naturlige leveområder med særlig vekt på vern av truede arter, samt å fremme regionalt samarbeid om slikt vern. Bernkonvensjonen er et viktig premiss for nasjonalt regelverk innenfor konvensjonens rammer, blant andre naturmangfoldloven og viltloven.

6.7.1.2 Vilthelse

Helseovervåkingsprogrammet for vilt

Helseovervåkingsprogrammet for vilt, som ble etablert i 1998, har søkelys på hare, elg, hjort, rådyr, villrein og moskus. God helse er viktig for velferden til viltlevende dyr. Helseovervåking i viltbestandene og sykdomsdiagnostikk er også viktig av hensyn til dyrehelse og folkehelse, og som indikator på miljøendringer.

Helsetilstanden hos Norges bestander av hjortevilt, moskus og hare varierer, og det er mange faktorer som kan påvirke den negativt. I 2022 utgjorde skrantesyke og fotrâte hos villrein to store helseutfordringer. Blant rådyr har kronisk diaré med ukjent årsak bredt seg over store deler av utbredelsesområdet, mens en hos elg de siste årene har sett høy dødelighet og dårlig tilvekst hos kalver. Dårlig helse kan være én av flere bakgrunnsfaktorer til bestandsnedgang hos hare, hjort, rådyr og elg, men myndighetene har ingen fullstendig oversikt over hvor store de reelle og varige problemene er, hva slags faktorer som ligger bak og hvordan samspeillet mellom mange ulike faktorer påvirker bestandene.

De siste årene er opplevelsen at det har vært sett mer sykdom hos viltlevende dyr i Norge enn tidligere. Det er imidlertid vanskelig å sikkert

fastslå om det foreligger en reell økning i forekomsten av sykdom, eller om dette delvis er forårsaket av økt oppmerksomhet, bedre diagnostikk og bedre kommunikasjon. Samtidig er det slik at mange faktorer som påvirker forekomsten av sykdom har utviklet seg i feil retning. Det virker sannsynlig at blant annet klimaendringer, stedvis tette viltbestander, økt kontakt mellom tamdyr, mennesker og vilt, og økt kontakt over landegrensene kan øke risikoen for sykdom hos norsk vilt.

Utbruddene av fotråte hos villrein på Hardangervidda og i Rondane har også hatt betydning for forvaltningen av disse bestandene. I flere villreinområder ser en også fallende kalveproduksjon og kondisjon som kan være assosiert med sykdom. Den kroniske diaréen hos rådyr og problemene hos elg kan være resultat av samspill mellom mange faktorer. Økt forekomst av smittestoffer kan for eksempel virke sammen med direkte effekter av klima- og arealendringer. De store utbruddene av fugleinfluensa gir stor grunn til bekymring for fremtiden til flere sjøfuglarter, blant annet den truede krykkja.

Skrantesyke

Skrantesyke (Chronic Wasting Disease, CWD) er en svært alvorlig prionsykdom som angriper hjernen. Den ble påvist på villrein i Nordfjella villreinområde i 2016 og på Hardangervidda i 2020. I 2021 ble det vedtatt en strategi med mål om å begrense smitte og om mulig utrydde klassisk skrantesyke. Det finnes ingen behandling eller vaksine mot sykdommen. Dyr som blir smittet kan gå i mange måneder før de viser symptomer, og dyrene vil alltid dø etter å ha gjennomgått store lidelser. Det finnes to ulike «typer» skrantesyke; atypisk, som antas å være spontan, og klassisk skrantesyke, som er smittsom mellom levende dyr. Foreløpig er den klassiske varianten funnet kun hos villrein.

Hele villreinstammen i Nordfjella sone 1 ble sanert i løpet av 2018 og det ble funnet totalt 19 skrantesyke-positive villrein. Det utgjorde i underkant av én prosent av totalt antall villrein i denne stammen. Det er også satt i verk kraftfulle tiltak på Hardangervidda med mål om å begrense og mulig utrydde sykdommen. Videre er det satt i verk tiltak for reduksjon av andre hjorteviltarter innenfor villreinområder med påvist skrantesyke og i kommunene som grenser til disse. Det er også satt opp gjerder for å unngå at villrein og tamrein trekker inn i Nordfjella sone 1, samt reguleringer knyttet til husdyr på beite, bruk av salt til husdyr og salting og fôring av vilt.

Det er brukt mye ressurser på overvåknings tiltak og prøvetaking siden det første funnet. Det er fortsatt usikkerhet om smittestatus for skrantesyke i norske bestander av ville og tamme hjortedyr. I Europa er klassisk skrantesyke kun påvist i Norge.

Villsvinhelse- og overvåkning

I Norge defineres villsvin som en fremmed art og regnes for å utgjøre en høy økologisk risiko. Arten har et høyt invasjonspotensial og har flere negative effekter på miljø, og er bærer av sykdommer og parasitter som ikke er vanlige i Norge. Villsvin har vært fraværende i Norge i flere hundre år. Villsvinstammen i Sverige har økt sterkt i antall de siste 20-30 årene og villsvin har vandret over grensen til Norge. Det er i dag ynglende villsvingrupper langs grensen fra Østfold i sør til Innlandet i nord. Den norske villsvinbestanden antas på usikkert grunnlag til å være på mellom 1 000 til 2 000 dyr.

Villsvinbestanden i Europa har økt sterkt i antall og utbredelse de siste 30 årene. I 2014 ble de første tilfellene av afrikansk svinepest i EU diagnostisert. Dette er en sykdom med høy dødelighet, som rammer svinedyr, både tamsvin og villsvin. Sykdommen fører til store tap for svinenæringen på grunn av de omfattende bekjempelsestiltakene. Afrikansk svinepest bekjempes effektivt i svinehold, men sykdommen har i løpet av ti år spredt seg i villsvinbestanden i ca. 20 land i Europa. Høsten 2023 ble sykdommen for første gang påvist på villsvin i Norden, i Sverige.

En handlingsplan er utarbeidet av Miljødirektoratet og Mattilsynet på oppdrag fra Landbruks- og matdepartementet og Klima- og miljødepartementet med mål om «minst mulig villsvin i Norge, spredt utover et minst mulig område».⁹⁶ Handlingsplanen gjelder for 2020-2024, og beskriver tiltak for å redusere antall villsvin, samt et helseovervåkningsprogram for villsvin. Regjeringen endret høsten 2023 målet for handlingsplanen til at villsvin skal utryddes i Norge. Direktoratene har utarbeidet et tillegg til handlingsplanen med forslag til tiltak og virkemidler i lys av nytt mål.

Helsetilstanden hos villsvin i Norge er god. Det er ikke funnet alvorlige smittsomme dyresykdommer eller trikiner. Ca. tre prosent av villsvinene som det er tatt prøver av har vært positive for salmonella.

⁹⁶ Handlingsplan mot villsvin 2020 – 2024.

6.7.1.3 Viltpåkjørsler

Viltpåkjørsler medfører betydelige dyrelidelser og i tillegg økonomiske og materielle kostnader, personskader og dødsfall. Et stort antall vilt blir hvert år påkjørt i trafikken, og antall viltpåkjørsler har økt kraftig de siste tiårene. Årsakene er blant annet økt tetthet i hjorteviltbestandene, men også, økt trafikkintensitet, høyere hastigheter og utbygging av vei- og jernbanenettet.

Ifølge Hjorteviltregisteret ble det i jaktåret 2023-2024 registrert totalt 15 519 hjortevilt påkjørt av motorkjøretøy eller tog, fordelt på henholdsvis 10 664 rådyr, 3 149 elg og 1 645 hjort. Av disse ble 14 522 påkjørt av motorkjøretøy og 997 ble påkjørt av tog. Av totalt påkjørte hjortevilt, ble 4 729 påvist døde på stedet, 5 301 ble avlivet på stedet, ved påfølgende ettersøk eller funnet døde etter ettersøk. 3 669 ettersøk ble avsluttet uten å finne igjen det påkjørte hjorteviltet. Det foreligger ikke statistikk over hvordan påkjørslene fordeler seg på veinettet til ulike veieiere. Også andre viltarter, samt husdyr og kjæledyr blir påkjørt.

Forebygging er viktig for å unngå at dyr blir påkjørt, skadet eller drept i utgangspunktet, men når det skjer påkjørsler må det være en forsvarlig oppfølging og håndtering av skadde dyr for å unngå unødvendig dyrelidelser. Flere departementer og underliggende etater har sektoransvar på dette området.

Samferdselsdepartementet har et overordnet ansvar for trafikkikkerheten på vei og bane, herunder ansvaret for å unngå at dyr blir påkjørt og drept. Det er veieier som skal sørge for gjennomføring av tiltak slik at hjortevilt ikke blir påkjørt og drept. Det betyr at det er fylkeskommunene og kommunene som er ansvarlige for sine respektive veier, mens Statens vegvesen og Nye veier er ansvarlig for tiltak på riksveinettet. På jernbanen er det Bane NOR som skal arbeide med å forebygge dyrepåkjørsler. Samferdselsdepartementet sine underliggende virksomheter har allerede i dag store kostnader knyttet til hjortevilt som blir påkjørt, herunder noen utgifter til ettersøk av skadet vilt.

For å møte utfordringene med dyrepåkjørsler er det etablert enkelte lokale samarbeidsarenaer som har deltakelse fra blant annet Statsforvalter, Mattilsynet, fylkeskommuner, kommuner og virksomheter under Samferdselsdepartementet. Samarbeidet bidrar til koordinering av forebyggende tiltak for å unngå dyrepåkjørsler, og erfaringsutveksling om effektiv håndtering av ettersøk etter

skadde dyr. Det er politiet som normalt mottar henvendelser om dyrepåkjørsler. Det er en kjent utfordring at det forekommer dyrepåkjørsler som ikke blir rapportert, noe som kan innebære store dyrelidelser og at påkjørte dyr aldri blir funnet.

På alle nye riksveier settes det opp viltgjerder som suppleres med under- og overganger der det ligger til rette for det. Det er derfor langt færre dyrepåkjørsler og nesten ingen påkjørsler av elg på nye riksveier. Langs eksisterende riksveier er det gjort en rekke tiltak for å unngå påkjørsler. Statens vegvesen har gjennomført flere prosjekter de siste årene for å redusere antall viltpåkjørsler. Gjennom flere år har det blitt utført fôring, fjerning av vegetasjon langs vei for å bedre sikten for bilfører, skilting og lyssignal og kryssing i plan på egnede steder.

Det er ikke straffbart å kjøre på dyr i trafikken, men det er straffbart å ikke melde fra dersom skade har skjedd. Vegtrafikkloven § 12 sier at «enhver som med eller uten skyld er innblandet i trafikkuhell, skal straks stanse og hjelpe personer og dyr som er kommet til skade, og ellers delta i de tiltak som uhellet gir grunn til. Denne plikten har, om det er nødvendig, også andre som er i nærheten eller som kommer til stedet.»

Kommunen har et ansvar for håndtering av skadet hjortevilt (elg, hjort, villrein og rådyr), herunder ettersøk og avliving.⁹⁷ Dette arbeidet finansieres blant annet av fellingsavgifter for elg og hjort gjennom det kommunale viltfondet. Mange kommuner har store utgifter til håndtering av fallvilt i forbindelse med påkjørsler og for flere kommuner er utgiftene langt høyere enn tilgjengelige viltfondsmidler. En rekke kommuner har gitt innspill til Landbruks- og matdepartementet om behov for annen finansiering enn fellingsavgifter til dekning av kostnader knyttet til ettersøk og håndtering av påkjørt hjortevilt.

For store rovdyr og kongeørn er det Statsforvalter som har ansvar for oppfølging og avliving. Kommuner eller Statsforvalter har ikke noen formell rolle eller klar oppgave i å følge opp og håndtere syke eller skadde dyr av andre arter.

Erfaringer fra politi og flere kommuner underbygger et forbedringspotensial i hvordan dyrepåkjørsler håndteres, fra en hendelse inntreffer og varsles til hendelsen med et eventuelt skadd dyr er løst.

⁹⁷ Kommunens ansvar kan blant annet utledes av forskrift om utøvelse av jakt, felling og fangst (utøvelsesforskriften) §§ 27-29.

6.7.1.4 Regelverk om jakt, fangst og felling

Dyrevelferdsloven er sektorovergripende og gjelder også viltlevende dyr. De generelle reglene i loven er avgjørende for hvordan viltlevende dyr skal behandles og i hvilken grad de skal beskyttes mot fare for smerte, stress, frykt og andre belastninger. Jakt, fangst og felling er også regulert i viltloven med tilhørende forskrifter. Naturmangfoldloven er sektorovergripende og gir overordnede prinsipper for artsforvaltning, herunder for høsting og annet uttak av viltlevende dyr.

Dyr har ifølge dyrevelferdsloven § 3 «egenverdi uavhengig av den nytteverdien de måtte ha for mennesker». Det betyr at det skal tas hensyn til viltlevende dyr i saker der dyrenes interesser kommer i konflikt med hensynet til husdyr eller andre hensyn. Begrepet «egenverdi» gir ikke dyr rett til å leve, men det skal tas hensyn til at dyr har egeninteresse i å leve. At viltlevende dyr skal behandles godt innebærer at de i størst mulig grad skal få være i fred for mennesker. Dersom de fanges inn skal de håndteres skånsomt. At viltlevende dyr skal beskyttes mot fare for unødig belastning betyr at mennesker skal utvise forsiktighet og være føre var når de påvirker velferden for viltlevende dyr. De ansvarlige for aktiviteten skal aktivt hindre at fare for unødig belastning oppstår og realiseres.

Hjelpeplikt

Dyrevelferdsloven § 4 om hjelpeplikt er sentral for viltlevende dyr. Det gjelder særlig når dyrene blir påkjørt, og når dyrene befinner seg i en hjelpeløs tilstand, for eksempel elg som forviller seg inn i tettbygde og trafikkerte strøk. Den som kjører på viltlevende dyr eller på annen måte påtreffer dyr i nød, skal så langt mulig hjelpe dyret. Dersom dyret er storvilt, og det ikke er mulig å yte god nok hjelp, skal eieren eller politiet varsles umiddelbart. For storvilt vil hjelpeplikten i hovedsak innebære varsling til politi og der avlivingen skjer i kommunal regi. Utfyllende bestemmelser om hjelpeplikten for ville dyr følger av forskrift om skadefelling, dødt vilt og bruk av vilt i oppdrett, forskning og dyrepark (viltforskriften).

Avliving

Dyrevelferdsloven § 12 sier at «avliving av dyr og håndtering i forbindelse med avlivingen skal skje på dyrevelferdsmessig forsvarlig måte» og har relevans i forbindelse med utøvelse av jakt og fangst. I forarbeidene i Ot.prp. nr. 15 (2008–2009),

følger det at «avveining av hva som er dyrevelferdsmessig forsvarlig avliving vil være forskjellig ved avliving i eller fra dyrehold og avliving i forbindelse med jakt og fangst». Nærmere regler om avliving under jakt og fangst, herunder blant annet krav til våpen og ammunisjon, er gitt i viltloven og i forskrift om utøvelse av jakt, felling og fangst, fastsatt med hjemmel i viltloven.

Dyrevelferdsloven § 20 sier at jakt, fangst og fiske skal utøves på en dyrevelferdsmessig forsvarlig måte. I dette ligger det at dyret ikke skal påføres unødvendige påkjenninger og belastninger, jf. § 3. Av viltloven § 19 går det frem at jakt og fangst skal utøves på slik måte at viltet ikke utsettes for unødige lidelser og slik at det ikke oppstår fare for mennesker eller husdyr eller skade på eiendom. Høyesterett har i Rt. 2003 slått fast at viltloven § 19 også omfatter tilfeller der viltet utsettes for fare for unødige lidelser.

Naturmangfoldloven har en bestemmelse om at unødig skade og lidelse på viltlevende dyr og deres reir, bo eller hi skal unngås ved enhver aktivitet.

6.7.1.5 Jakt og felling

Jakt og felling kan ha dyrevelferdsmessige utfordringer først og fremst for det viltet som er gjensstand for jakt og felling, men i enkelte tilfeller også for andre arter og beitedyr i naturen, og for hund som benyttes i jakta.

Viltloven bygger på det såkalte fredningsprinsippet. Det innebærer at viltet som utgangspunkt er fredet, og at det bare er arter som det spesifikt er fastsatt jakttid for, som er jaktbare. Fredningsprinsippet følger av naturmangfoldlovens forvaltningsprinsipp. Prinsippet om hekke- og yngletidsfredning er også grunnleggende i viltforvaltningen. Prinsippet er sentralt for ivaretagelse av ville dyrs velferd i forbindelse med utøvelse av jakt, fangst og felling. Regler for annet uttak av vilt enn jakt og fangst, herunder avliving av smågnagere og krypdyr og felling i form av lisensfelling og skadefelling, går fram av naturmangfoldloven, med tilhørende forskrifter. Viltloven inneholder en adgang til å fravike regler om blant annet utøvelse av jakt og fangst ved enkelte former for lisensfelling og skadefelling.

Bestemmelsen i viltloven § 19 må ses i sammenheng med de øvrige reglene i kapittel VI om utøvelse av jakt og fangst, og nærmere regler i forskrift om utøvelse av jakt, felling og fangst. Noen sentrale elementer i viltlovens bestemmelser som er relevante for ivaretagelse av dyrevelferdshensyn ved utøvelse av jakt, fangst og felling, er blant

annet regler om tillatte våpen, krav til fangst og fangstinnretninger, bruk av hund, krav til obligatorisk jegerprøve, krav til årlig skyteprøve og tilgang på godkjent ettersøkshund ved jakt på enkelte viltarter med videre.

Skadeskyting

Den mest åpenbare utfordringen knyttet til jakt og felling er skadeskyting. Bedre jakt-rapporten viste at for hjort, elg og villrein var 7-10 prosent av førsteskuddene enten et bom- eller skadeskudd.⁹⁸ Det ble også pekt på at det trolig er mindre enn én prosent av disse dyrene som lever videre med skade etter oppfølgingsskudd og gjennomført ettersøk. En sammenstilling av studier viste en skadeskytingsandel av hjortevilt i intervallet 5-12 prosent, men hvor definisjonen av skadeskyting varierer.⁹⁹ I den samme rapporten ble det estimert skadeskytingsandel ved felling av bjørn på ni prosent og 19 prosent på gaupe. Miljødirektoratet¹⁰⁰ har i rapport fra 2023 sammenstilt skuddpl-assundersøkelser og funnet skadeskytingsandel på 17-24 prosent ved lisensfelling av ulv, 12-14 prosent for jerv og 11-25 prosent ved kvotejakt på gaupe.

Skadeskyting av småvilt er mindre undersøkt enn for storvilt. En undersøkelse av forekomst av hagl i 43 harer som ble skutt med rifle på Sørøya vinteren 2010 viste en skadeskytingsandel på minimum 16 prosent.¹⁰¹ En dansk sammenstilling av ulike undersøkelser av felt småvilt viste at mellom 3–36 prosent av individene hadde hagl i kroppen.

Jeger har en generell og selvstendig plikt etter dyrevelferdslovens bestemmelser og viltloven § 19 til så langt som mulig prøve å unngå å påføre viltet lidelser, og etter påskyting gjøre det en kan for å forvise seg om påskutt dyr er truffet eller ikke, og i tilfelle avlive et påskutt dyr snarest mulig. For jakt på storviltartene elg, hjort og rådyr er jeger pålagt å ha tilgang til en godkjent ettersøkshund, jf. utøvelsesforskriften § 23. Det følger videre av viltloven § 34 at den som på lovlig

grunn sårer storvilt, har rett til å forfølge og til egne seg dyret også på grunn der en annen enn jegeren har jaktretten. Videre følger det nærmere regler om ettersøksplikt, forfølgingsrett og avlivning av såret storvilt av utøvelsesforskriften § 27, og i rovviltforskriften § 17 når det gjelder regler for ettersøk av såret og skadet rovvilt.

Bruk av hund under jakt og felling

Bruk av hund til jakt på både storvilt og småvilt har lange tradisjoner i Norge, noe som også gjenspeiles i det langsiktige avlsarbeidet som bedrives for jakthunderaser.

Utover reglene i hundeloven og dyrevelferdsloven som er relevante for hund, følger bestemmelser for bruk av hund under jakt av viltloven og utøvelsesforskriften. Bruk av hund under jakt er som utgangspunkt tillatt. Unntaket er at bruk av løs, på drevet halsende hund, er forbudt unntatt for jakt på hare, rødrev og gaupe. Løs, på drevet halsende hund, er tillatt brukt under felling av gaupe og ved jakt på rådyr og hjort.

Jaktformer der hunden brukes i bånd og står direkte under hundeførers kontroll har ingen eller begrensede dyrevelferdsmessige utfordringer for vilt.

Jaktformer der hunden arbeider løs er en utbredt tradisjon i Norge, Sverige og Finland. Formålet med hundens arbeid som løs under jakt er i hovedsak å finne, stille eller drive vilt slik at jeger kan komme til skudd, eller at hunden apporterer felt småvilt. Fra et jegerperspektiv og av hensyn til hundens utfoldelse av naturlig atferd og jaktinstinkter, er bruk av hund på jakt overveiende positivt. For viltet, må det legges til grunn at bruk av løs hund til jakt og trening medfører varierende grad av belastninger på individer av vilt som hunden brukes på. Effekter av hvordan løs jakthund påvirker viltets fysiologi og atferd er for de fleste viltarter lite undersøkt med vitenskapelige metoder (et unntak er brunbjørn, der det er gjort forskning på fysiologiske reaksjoner hos radiomerkede bjørner ved bruk av jakthund).

Det er hundeeiers ansvar å påse at bruken av løs jakthund ikke påfører viltet unødig lidelser og at velferden og sikkerheten til jakthunden blir ivaretatt. En riktig trent jakthund er en ressurs for jegeren for effektiv jakt og til ettersøk av såret vilt. Ettersøksekvipasjer som er godkjent for oppdrag for det offentlige er også en betydelig ressurs for samfunnet i håndteringen av trafikkpåkørsler av vilt.

⁹⁸ Sluttrapport om bedre jakt på hjort, elg og villrein. Norges Jeger- og Fiskerforbund 2009.

⁹⁹ Stokke et.al. 2012. Skadeskyting av rovvilt. NINA rapport 838.

¹⁰⁰ Vurdering av utviklingen i omfanget av skadeskyting av rovdyr i perioden 2014-2023. Miljødirektoratet.

¹⁰¹ Larsen og Nybakk 2011. Riflejakt som jaktform på hare og omfanget av skadeskyting med haglegevær på hare. Bacheloroppgave. Høgskolen i Hedmark, Campus Evenstad.

6.7.1.6 Fangst

Fangst er en viktig høstingsform for en del viltarter, selv om det meste av vilt i dag høstes med skytevåpen. Fangst er effektivt fordi fellene er operative hele døgnet og mange av de artene det drives fangst på er nattaktive. Riktig bruk av feller er minst like humant som bruk av skytevåpen fordi funksjonen til drepende feller medfører umiddelbar død. Ved bruk av feller for levende fangst er avlivingen med skytevåpen sikker, samt at eventuell feilfanget art kan slippes fri ved tilsyn. Også feller for levende fangst kan ha dyrevelferdsmessige utfordringer, for eksempel der viltet kan oppleve stress og der feil bruk av felletyper eller fellematerialer utilsiktet kan bidra til at viltet blir skadet. Det er viktig med tilstrekkelig tilsyn, særlig av fangstinnretninger for levende fangst av vilt, slik at viltet som er fanget blir tatt hånd om raskt og eventuelt sluppet ut dersom utilsiktet art eller annet tilsier at dyret ikke skal avlives.

Fangst er regulert i viltloven § 24 som sier at «bruk av fangstredskaper er forbudt med mindre annet følger av lov eller vedtak med hjemmel i lov. Bruk av fangstredskaper er forbudt mot annet vilt enn smånagere og krypdyr, om ikke annet følger av lov eller vedtak med hjemmel i lov.»

Nærmere regler for blant annet hvilke arter som det kan drives fangst på, lovlige felletyper, plassering av feller og krav om tilsyn med videre går frem av utøvelsesforskriften.

6.7.1.7 Hold av vilt i fangenskap

Av viltloven § 7 går det frem:

«Ingen skal holde vilt i fangenskap med mindre annet følger av lov eller vedtak med hjemmel i lov.

Kongen kan gi forskrift om adgang til å holde vilt i fangenskap, og om oppdrett, farming og utsetting av vilt i innhegnet område. I forskriften kan det settes krav om tillatelse og særskilte håndhevingsregler for å stanse ulovlig virksomhet.»

Av forarbeidene går det frem at forbudet er nært knyttet til dyrevelferdshensyn¹⁰². Videre går det frem enkelte legitime formål for hold av vilt i fangenskap, og at det kan gis nærmere regler om dette i forskrift.

Nærmere regler om innfangning og hold av vilt til ulike formål går frem av forskrift om skadefel-

Boks 6.46 Eksterne innspill

Flere instanser er generelt kritiske til jakt, fangst og felling og ønsker forbud eller betydelige begrensninger i regelverket. Det vises blant annet til stort behov for en bedre håndtering av titusenvis av dyrepåkjørsler hvert år, og at dette representerer en stor utfordring for dyrevelferden og for samfunnet. Det er kommet innspill om hund og hundehold i forbindelse med jakt og ettersøk.

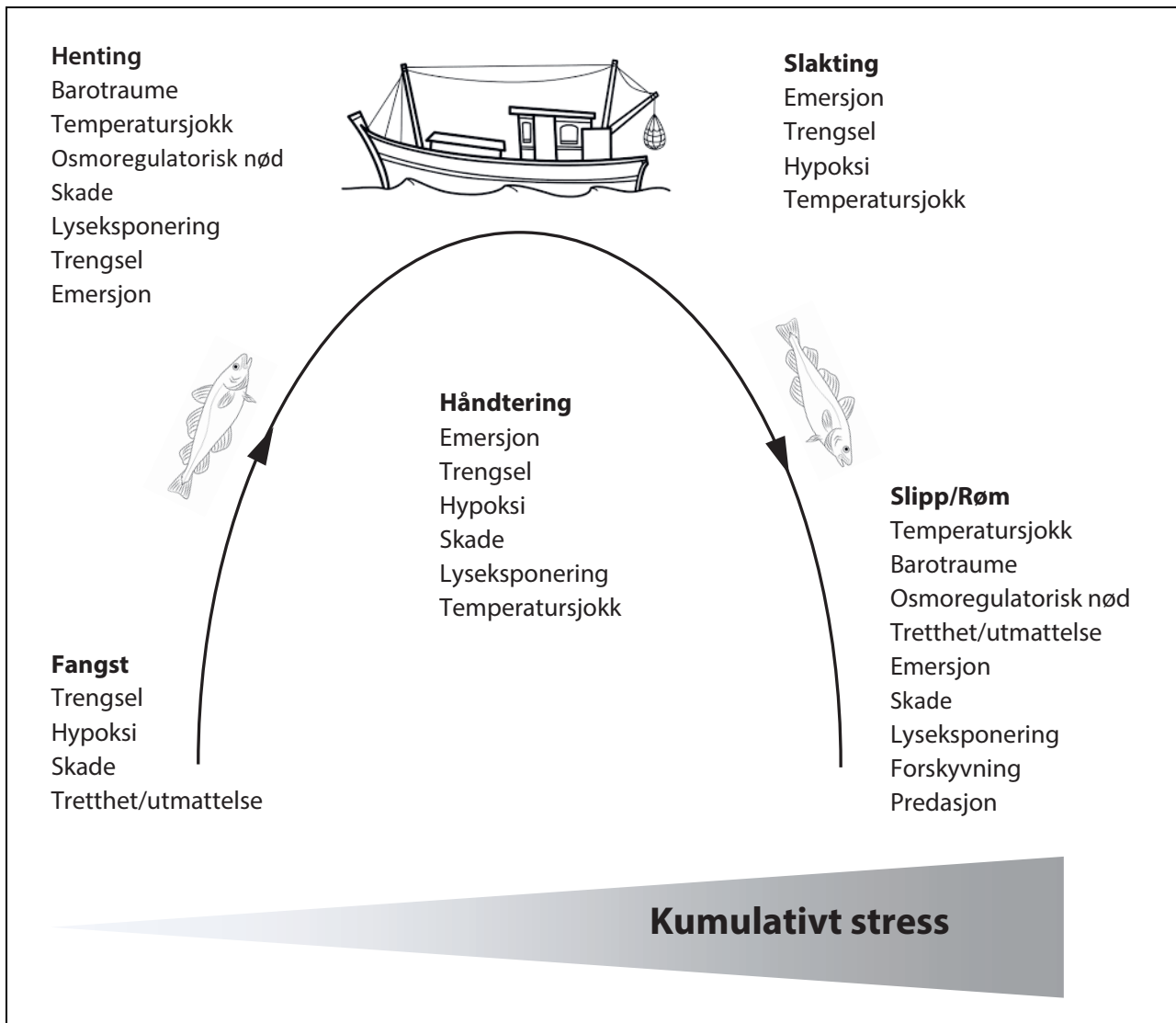
ling, dødt vilt og bruk av vilt i oppdrett, forskning og dyrepark (viltforskriften). Forskriften sier at vilt bare kan fanges inn fra naturen når dette følger av lov eller vedtak med hjemmel i lov. Videre at slik innfangning ikke gir fritak fra kravene i forskrift om bruk av dyr i forsøk. Det følger også av forskriften at Miljødirektoratet kan gi tillatelse til innfangning av vilt til forskning, undervisning, museumsvirksomhet, overføring til annet område eller andre særlige formål. Nærmere regler for innfangning av vilt der formålet er viltoppdrett, dyrepark eller ivaretagelse av vilt for rehabilitering følger også av bestemmelsene i forskriften. Det er et generelt forbud mot hold av vilt der formålet er jakt i innhegnet område, fremvisning i sirkus, falkoneri, og hold som kjæledyr eller hobbydyr (med noen unntak, som mus, rotte, hamster med flere). I viltforskriften er det også gitt enkelte unntak fra forbud mot hold av vilt, nærmere bestemt viltoppdrett, fremvisning i dyrepark, samt hold for andre særlige formål. Per 2023 er det ikke stort omfang av viltoppdrett av andre arter enn hjort og dåhjort. Reglene for fremvisning av vilt i dyrepark og til andre særlige formål praktiseres restriktivt.

6.7.2 Viltlevende akvatiske dyr

6.7.2.1 Fiskerier

Fisk og skalldyr blir utsatt for stressfaktorer under fiske og fangst, og blir sjelden bedøvet før slakt. I forarbeidene til dyrevelferdsloven ble det lagt til grunn at de fangst- og avlivingsmetodene som da var i alminnelig bruk, ikke ville være i strid med loven, men at ny kunnskap kunne endre på dette. Det er lite forskning på dyrevelferd i fiskerinæringen, men dagens kunnskap viser at bedre dyrevelferdsmessig praksis i fiskeriene ikke bare vil være

¹⁰² Ot.prp. nr 54 (1992–93) kapittel 7.

Figur 6.3 Stressfaktorer under fangstprosessen

Fra fangst til etterfølgende slipp, rømming eller slakt. «Henting» refererer til det stadiet av fangstprosessen der fiskeutstyret og fangsten hentes fra fiskedypet og bringes om bord i fartøyet. «Håndtering» refererer til prosessen der fangsten fjernes fra redskapet og inngår i kontroll- og sorteringsprosesser om bord på fartøyet.

Kilde: Tilpasset fra: Breen, M., Anders, N., Humborstad, OB., Nilsson, J., Tenningen, M., Vold, A. (2020). Catch Welfare in Commercial Fisheries. In: Kristiansen, T., Fernö, A., Pavlidis, M., van de Vis, H. (eds) *The Welfare of Fish. Animal Welfare*, vol 20. Springer, Cham.

mer etisk, men også vil kunne føre til forbedringer i bærekraft og produktkvalitet.

6.7.2.2 Fiske og fangst

Fiskeri er et samspill mellom fisker, fangstredskap, dyrenes atferd og fysiologi, og miljøet rundt. FNs organisasjon for ernæring og landbruk (FAO) sin internasjonale standard for fiskeredskap anerkjenner 58 forskjellige redskapstyper i elleve kategorier. Hver av dem er blitt utviklet for å fange spesifikke arter eller grupper av arter i forskjellige habitater. Moderne fangstredskap

brukes ved et bredt spekter av dybder, temperaturer og værforhold.

Den samlede virkningen av fangsten på dyret er en effekt av hver enkelt stressfaktors alvorlighetsgrad og varighet, og i hvilken grad de kan kontrolleres og forutses av dyret det gjelder (figur 6.3).

Type og omfang av stressfaktorer som dyrene utsettes for avhenger blant annet av fangstmetoden og når i prosessen de fanges. Trålfanget fisk blir «jaget» av trålen til de ender opp i trålposen. Her kan de bli utmattet, kvalt og skadet av trålposen og andre fangede dyr. I garn fanges dyr pas-

sivt ved å vikle seg inn i maskene, og risiko for fysisk skade, utmattelse og kvelning øker jo lenger de står fanget. Ved bruk av not blir fiskestimer omringet av store nøter, og under haling blir fangsten gradvis trengt inntil fysisk kontakt med not og annen fisk blir uunngåelig. Den store biomassen kan raskt bruke opp tilgjengelig oksygen. Dyr som tas opp fra store dyp kan få barotraumer, temperatursjokk og osmoregulatoriske utfordringer. Kvelning, temperatursjokk, eksponering for UV-lys og fysiske skader kan inntreffe under håndtering av fangsten på dekk. Det faktiske antall dyr som påvirkes av fangstoperasjoner kan være større enn selve fangsten som blir landet. Fisk kan unngå redskapen eller rømme etter å ha vært i kontakt med redskapen.

Rømt fangst og slipping av fangst

Det er en generell ilandføringsplikt for all fisk, herunder skalldyr, jf. havressursloven. Plikten gjelder uavhengig av om dyrene er levedyktige eller ikke, og uavhengig av om fangsten er lovlig eller ikke. Høstingsforskriften åpner imidlertid for unntak fra dette utkastforbudet. Forbudet mot utkast har ført til flere reguleringstiltak som er ment å redusere bifangst og fangst av undermåls individer. For eksempel er fiskere forpliktet til å skifte fiskeområde dersom fangsten deres overskrider foreskrevne bifangstgrenser. Flere tiltak er innført i Norge for å gjøre redskapene mer selektive.

Selektivt fiskeri er en grunnleggende faktor i bærekraftig fiskeriforvaltning. Selektive redskaper retter seg mot og fangster spesielle arter og størrelsesgrupper, og lar uønskede størrelser og arter unnsnippe. Seleksjonen bør skje så tidlig som mulig og på det dypet dyret fanges for å minimere potensialet for dårlig dyrevelferd. Arts- og størrelsesbasert seleksjon kan bidra til å fremme dyrevelferden ved å slippe ut dyr på dypet, før de blir utsatt for stressfaktorer knyttet til dekompresjon og emersjon. Forskning har imidlertid vist at enkelte sårbare arter og ungdyr har en høy dødelighet etter rømming fra fiskeredskaper, derfor bør fordelene ved selektive fiskestrategier ikke antas uten vitenskapelig bevis for at de fungerer som tenkt.

Det er rimelig å anta at de dyrevelferdsmessige konsekvensene fra å rømme eller unnsnippe fra fangstredskap vil være redskapsspesifikke. Rømming fra garn innebærer fysisk anstrengelse for å trenge gjennom maskene eller vikle seg ut av dem; begge handlinger kan føre til skader. Rømming gjennom selektive rister kan gi avskrapning

av fiskeskjell. Skader i munnparti og svelg kan forventes hos krokfanget fisk som klarer å komme løs. Kunnskapen om dødelighet og dyrevelferdsmessige virkninger av rømming fra fiskeredskap er mangelfull.

Landet fangst

Norske fiskere landet en samlet fangst på over 20 milliarder individer i 2023. Måten dyr slaktes på om bord på fiskefartøy varierer. Det kan være forskjellig praksis basert på art og størrelser, og mellom fartøy og fiskere. Trål- og snurrevadfangst blir landet på dekk eller lastet i spesielle kummer. For dyr som fortsatt lever ved ombordtaking og blir prosessert like etter, vil døden være resultat av bløgging eller hodekapping. Noen fiskefartøy pumper fangsten fra noten og inn i tanker med avkjølt sjøvann. De fleste dyr som fangstes med pelagisk trål dør før dette tidspunkt. Fisk som fanges med not er normalt i live og bevisste når de kommer inn i tankene. Makrell mister vitalitet i løpet av mindre enn 30 minutter (med kuldesjokk som sannsynlig dødsårsak), mens sild kan overleve i flere timer. Der dyr kan fjernes individuelt fra utstyret er det bedre potensial for dyrevelferdsmessig avlving.

Det er vist at stress før og under slaktning reduserer kvaliteten på fiskekjøttet. Dyrevelferdsmessig forsvarlig slaktepraksis vil derfor bidra til forbedret kvalitet, bærekraft og lønnsomhet. Flere selskaper markedsfører nå elektrobedøvelses-systemer til bruk i både oppdrett og fiskeri. I Norge har nå mer enn 100 fiskefartøy, primært trålere, elektrobedøvelsesystemer installert. Den primære motivasjonen for å bruke disse systemene er for å forbedre prosesseringseffektiviteten ved å immobilisere dyrene slik at de enklere kan håndteres og bløgges. Det er ikke påvist at disse systemene reduserer stress eller forbedrer produktkvalitet. Det er behov for mer forskning for å optimalisere og dokumentere elektrobedøvelse for de mer enn 270 arter som fanges i norske fiskerier.

Spøkelsesfiske

Spøkelsesfiske skjer når dyr fanges i tapte fiskeredskap, teiner, ruser og garn. Dyr som ikke klarer å rømme, vil dø. Dette vil deretter lokke flere dyr til å gå i fellen og forlenger den effektive fiskeperioden til redskapet. På grunn av vanskeligheter med å kvantifisere grader av dødelighet og tap av utstyr, er det ingen pålitelige estimater for det totale antall dyr som påvirkes av spøkelsesfiske i Norge.

Spøkelsesfiske kan fortsette i flere år inntil redskapen er så forringet at det ikke lenger har fangstpotensial. I løpet av denne tiden kan antall dyr som fanges være omfattende. Spøkelsesfiske regnes derfor som en alvorlig dyrevelferdsbekymring, særlig siden hvert enkelt dyr sannsynligvis lider lenge før døden inntreffer. Stress påført ved forlenget fangenskap og skader fra oppholdet og flukten kan ha betydelige og langsiktige negative konsekvenser for dyr som klarer å rømme.

For å bidra til bedre dyrevelferd, kvalitet og mindre forsøpling i havet, er det krav om tilsyn (røkting) av faststående fiskeredskap. Røkting skal skje minimum en gang per uke, med mindre annet er bestemt. For eksempel skal snøkrabbe-teiner røktes en gang hver tredje uke, mens garn skal røktes hver eller annenhver dag. Det er krav om at en forsøker å gjenfinne tapt utstyr og rapportere i tilfelle det ikke blir gjenfunnet. Et årlig oppryddingstokt som gjennomføres av Fiskeridirektoratet gjenfinner 70–80 prosent av rapporterte tap. I alle norske teinefiskerier er det innført krav om rømmingshull som er sydd igjen med nedbrytbar bomullstråd.

Fritidsfiske

Folk fisker for matauke og rekreasjon i elver, innsjøer og havet. Fritidsfisket skjer både fra land og i båt, og det benyttes stang, garn, teiner og andre redskaper. Holdningene til fisk og dyrevelferd varierer, og det er behov for informasjon og veiledning om hvordan dyrevelferdsloven skal oppfylles. Fisk skal dras inn effektivt og håndteres skånsomt. Skadet fisk skal avlives, selv om det ikke er meningen å bruke den til mat.

Fang-og-slipp av fisk er etisk betenkelig fordi fiskeren påfører fisken smerte og stress utelukkende for opplevelsens skyld. Dette betyr ikke at all fang-og-slipp er i strid med dyrevelferdsloven, men når formålet med fisket ikke er å skaffe mat, skal det mindre til for at belastningen må regnes som unødig enn ved ordinært fiske.

Fangstbasert akvakultur og levendelagring av fisk

Fangstbasert akvakultur er villfanget fisk som skal holdes levende i sjø i mer enn tolv uker, føres før den slaktes og krever egen tillatelse. Det er tildelt seks tillatelser til fangstbasert akvakultur. Det settes krav til forsvarlig drift som inkluderer krav om å ha rutinemessig veterinærinspeksjon.

Mellomlagring eller levendelagring av fisk er villfisk som høstes og oppbevares levende i merd i

inntil tolv uker. Veterinærinspeksjon kreves hvis det er betydelig dødelighet eller utbrudd av sykdom. I 2023 var det åtte fartøy som høstet torsk for levendelagring. Fem anlegg kjøpte levendelagret fisk og det ble fisket 1 867 tonn torsk.

I fisket etter torsk for levendelagring, er snurrevad den foretrukne metoden. Korte hal er anbefalt for å minimere fangststørrelse og risiko for utmattelse og skade for dyrene. Fiskedyp, slepevarighet og fangstmengde er vist å påvirke overlevelsesrater og skader på torsk og hyse fanget i trål. Forsøk med liner og teiner har vist høy risiko for torsk med oppblåst svømmeblære og påfølgende dødelighet.

Inntil videre stilles det ikke direkte krav om bedøvelse før avliving til slaktning av mellomlagret villfisk. Fisken skal vernes mot unngåelig smerte, lidelse og frykt ved avliving og aktiviteter i forbindelse med avlivingen. Det følger av EØS-regelverket at levendelagret fisk og fisk fra fangstbasert akvakultur, skal bedøves før avliving på samme måte som fisk fra tradisjonell akvakultur. Det norske regelverket bør derfor endres slik at slakt av levendelagret fisk har samme krav til bedøvelse og avliving som oppdrettsfisk.

Velferdsbehov under denne typen drift er lite studert.

6.7.2.3 Sjøpattedyr

Sjøpattedyr i norske farvann, inkludert Svalbard, omfatter bardehvaler, tannhvaler, seler, hvalross, oter og isbjørn.

Engasjementet rundt hvalrossen Freya våren og sommeren 2022, viste at nordmenn blir veldig opptatt av velferden til sjøpattedyr, særlig når de kommer på besøk til oss. Hvalrossen ble likevel avlivet, fordi folk forstyrret dyret på en måte som etter hvert ble en sikkerhetsrisiko for de skuelystne. Dyrevelferdsmessig forsvarlig avliving av sjøpattedyr under jakt og fangst er regulert i lover og forskrifter.

Globalt står sjøpattedyrene overfor en rekke menneskeskapte trusler som påvirker velferden deres.

Bifangst av sjøpattedyr i fiskerier

En av de største truslene mot sjøpattedyr i norske farvann er bifangst i fiskerier. Mesteparten av verdens bifangst av hval og sel skjer i garnfiskerier. Det er antatt at det på verdensbasis dør hundretusener av sjøpattedyr hvert år som følge av bifangst. Trusselen fra spøkelsesfiske er enda mindre kjent.

Årlig estimert bifangst av nise i kommersielle fiskegarn i Norge er ca. 3 000 niser. Tallene inkluderer ikke bifangst i andre redskaper, bifangst i fiskegarn satt av havgående fiskebåter eller bifangst i fritidsfiske. I tillegg er det grunn til å tro at en ukjent andel bifangst ikke registreres fordi dyr som sitter løst i garnene faller ut når garnene hales ut av vannet, og flyter bort eller synker, uten at fiskerne legger merke til det. De siste estimatene for årlig bifangst av steinkobbe og havert er henholdsvis 458 og 212 dyr, men disse estimatene er også beheftet med de usikkerhetene som er beskrevet over.

Siden 2012 har observerte og rapporterte hendelser med større hval viklet inn i fiskeredskap økt. Det er estimert at 78 knølhval og 100 spekkhoggere har blitt fanget i snurpenot de siste ti årene. De fleste hvalene ble frigjort levende, men slik innvikling i fiskeredskaper har en estimert dødelighet på ca. fem prosent.

Bifangst har dyrevelferdsmessige konsekvenser. Funn hos sel og hval som har dødd av å ha blitt fanget under vann, vitner i noen grad om fysisk kamp. Lungeforandringene ligner de man finner hos landpattedyr som har dødd av kvelning. Stor hval vil ofte være sterkere enn tyngden av redskaper, og vil dermed ofte klare å vende tilbake til overflaten for å puste. Det kan bli en langvarig kamp. Studier av nordkaper, som er en stor bardehval, viklet i fiskeredskap har vist at de dør etter gjennomsnittlig seks måneder.

Den eneste måten å unngå interaksjoner mellom sjøpattedyr og fiskeredskaper er å ikke fiske. Det er mulig å forby fising i bestemte områder i deler av året, og dette kan ha gode effekter på lokalt nivå, men det kan også medføre at fiskeinnsatsen ikke reduseres, men forflyttes til et annet område. I noen redskaper som trål eller ruser, kan bifangst av sjøpattedyr reduseres ved å montere egne innretninger for å holde sjøpattedyr ute.

Det mest virkningsfulle tiltaket for å redusere bifangst av sjøpattedyr er bruk av akustiske alarmer (pingere). Pingere monteres med jevne mellomrom på fiskegarn og sender ut små lyder. Resultater fra studier tilsier at bruken kan redusere bifangsten av nise med så mye som 70-100 prosent. Ulempen med pingere er at de pålegger fiskerne utgifter ved anskaffelse og vedlikehold.

Klimaendringer

Klimaendringer vil kunne påvirke velferden til sjøpattedyr. Økt vanntemperatur og redusert isdekke innebærer at sjøpattedyrenes tradisjo-

nelle byttedyr endrer sammensetning og fordeling i økosystemene. Når byttedyrene flytter på seg, vil sjøpattedyrene naturlig følge etter. Dette innebærer økt konkurranse om maten for de hvalene som oppholder seg i samme områder. Fravær av is vil også kunne bidra til økt predasjon fra spekkhoggere. Med fortsatt temperaturøkning og isreduksjon er det sannsynlig at økt skipstrafikk og annen menneskelig aktivitet vil kunne virke forstyrrende på dyrene.

Reduksjon av isdekket vil være dramatisk for selarter som er avhengige av drivis i deler av livs- syklusen. Særlig sårbare er artene som føder ungene på is. Delvis eller totalt tap av is i deres tradisjonelle yngleområder vil kunne medføre massiv ungedødelighet, flytting til nye områder og redusert bestandsstørrelse. Selarter som kan fanges på havis er isbjørnenes viktigste byttedyr, og mindre is i artens utbredelsesområde i Arktis er derfor utfordrende. På Svalbard er det allerede observert at det fødes færre unger i varme enn i kalde år, og at flere påfølgende år med lite havis fører til lav overlevelse, særlig blant unge dyr. Selv om det har vist seg at isbjørn i noen grad kan kompensere tap av tilgang til sine viktigste byttedyr med andre alternativer, er det usannsynlig at arten kan opprettholde dagens utbredelse og bestandsnivå hvis fravær av sel i dietten vedvarer.

Marint søppel

Marint søppel består av plast, metall, glass, gummi, papir og objekter som emballasjebokser, flasker og fiskegarn, hvor 60-80 prosent er plast. Som mange andre dyrearter som lever i havet lider også sjøpattedyr som følge av marint søppel, og funn av hval som har sultet i hjel på grunn av plast i magen har medført engasjement for å rydde strandsonen for plast. Fiskeridirktoratets handlingsplan mot marin forsøpling legger føringer for det nasjonale arbeidet med reduksjon av marin forsøpling fra yrkesfiske, fritidsfiske og havbruksnæringen for 2021-2026.

Plastforurensning har stor oppmerksomhet også internasjonalt. Det forhandles om en global rettslig bindende avtale mot plastforurensning, som skal omfatte alle kilder, også fiskeutstyr. Norge er pådriver for en ambisiøs avtale. Norge deltar videre aktivt i arbeidet mot tapt, forlatt eller dumpet fiskeutstyr under FNs sjøfartsorganisasjon (IMO) og gjennom Global Ghost Gear Initiative.

Undervannsstøy

Sjøpattedyr, særlig hvaler, er avhengig av lyd for alle vitale funksjoner, som det å finne mat, unngå trusler og predatorer, parring, gruppekoordinering, orientering og navigering. Årsaken til at sjøpattedyrene bruker lyd er at lyd beveger seg veldig fort og langt under vann. Noen lavfrekvente lyder kan reise tusenvis av kilometer gjennom havet.

Hovedkildene til menneskeskapt undervannsstøy er kommersiell skipsfart, seismikkskyting, militære sonarer og mindre båter. I tillegg kommer menneskelige aktiviteter som påling og andre konstruksjoner, oljeboring, eksplosjoner, isbryting, undervannskommunikasjon med mer. Påvirkningene fra menneskeskapt støy kan variere avhengig av art, alder, kjønn, sammenheng, og type støy. Noen dokumenterte påvirkninger på sjøpattedyr er strandinger eller dødelighet til havs, hørselsskader, forflytting fra støyrike områder over tid, høyere energetiske kostnader, stressresponser, endring i vokalisering som kan forstyrre reproduktiv atferd og føropptak, nedsatt føropptak, endringer i migrasjonsatferd, auditiv maskering og indirekte effekter på byttedyr.

Innenfor skipsfarten har FNs sjøfartsorganisasjon (IMO) begynt å adressere støy fra skip, og det blir utviklet frivillige retningslinjer. Støy har inntil nå ikke vært tatt i betraktning ved design av skip og skipsmotorer. Innenfor seismikkområdet er teknologiske alternativer til luftkanoner som vil kunne ha mindre påvirkningskraft på marint liv, under utvikling. Mens forskningen på støypåvirkning fortsetter, vil forebyggende tiltak mot undervannsstøy være viktig. Miljødirektoratet har laget en rapport om behovet for reguleringer av seismikk for å ivareta hensynet til sjøpattedyr. Rapporten konkluderer det med at det bør innføres krav om bruk av sjøpattedyrobservatører ombord på seismikkfartøyene, og at det i tillegg til visuell observasjon også må tas i bruk sensorteologi. Når det gjelder militær sonar, er det ifølge Forsvarets Forskningsinstitutt kommet en ny versjon av Sonate, som er et beslutningsstøtteverktøy for planlegging av sonarøvelser, med fokus på marint liv.

Hvalsafari

Hvalsafari i Norge startet først på 80-tallet, og har i de senere år hatt en rask vekst. I hovedsak er hvalsafari båtbasert, noe som kan ha direkte påvirkning på hvalens atferd. Ettersom industrien har vokst, har fartøyene blitt større og raskere. Svært mange båter på ett sted kan være uheldig

for dyrene. Kollisjon mellom båt og hval kan være dødelig for hvalen, eller føre til skade og lidelser hos dyrene. Støy produsert av hvalsafaribåtene kan maskere viktig lydkommunikasjon dyrene imellom, og føre til økt respirasjonsfrekvens og atferdsendringer. Gjentakende forstyrrelser av naturlig atferd over tid og kronisk lydeksponering kan føre til forhøyede stressnivåer hos hvalene. I de siste tiårene har kommersielle «svøm-med-hval»-programmer økt og blitt et populært segment innenfor hvalsafariturisme.

I 2019 fastsatte Nærings- og fiskeridepartementet en ny forskrift om utøvelse av hvalsafari. Denne slår fast at det er forbudt å utøve hvalsafari på en måte som bidrar til at hvalene forstyrres i sitt naturlige habitat. Utover dette skal de mer detaljerte frivillige retningslinjene, som operatørene selv har utviklet, tjene som nasjonale retningslinjer.

Hval- og selfangst

Norsk kommersiell fangst av sjøpattedyr omfatter artene vågehval og grønlandssel. Det har siden 2007 vært forbud mot fangst av klappmyss på grunn av nedgang i bestanden.

Norske hvalfangere beskatter hovedsakelig den nordøstatlantiske bestanden av vågehval i Nordsjøen, langs norskekysten, i Barentshavet og ved Svalbard. I tillegg er det en begrenset fangst i den økonomiske sonen rundt Jan Mayen. Det siste bestandsestimatet i våre farvann er på 149 722 dyr. Bestandsestimatene blir diskutert og godkjent av den Internasjonale hvalfangstkommissjonen (IWC) sin Vitenskapskomité, som også skisserer hvordan nye bestandsestimat kan brukes til å beregne ny grunnkvote for en seksårsperiode. Basert på dette fastsetter norske myndigheter en årlig kvote. I 2023 var kvoten på 1 000 dyr. Det deltok ni fartøy i fangsten, og det ble fanget 507 vågehval.

Hvalen avlives med moderne sprenggranat festet til harpun, som sikrer en rask og forsvarlig avliving. Forskning har vist at avliving av vågehval i Norge er raskere og sikrere enn all annen avliving av storvilt på land. Bare fartøy med særskilt lisens kan utøve hvalfangst. Skyttere må årlig avlegge skyteprøve. De må også delta på obligatorisk kurs hos Fiskeridirektoratet der tema som holdninger til dyrevelferd og riktig avliving, er en viktig del av kurset.

Den norske fangsten av grønlandssel foregår i dag hovedsakelig i Vesterisen og noe i Østisen. Basert på de siste seltellingene i Vesterisen (2018) er bestanden anslått å være på 426 800 dyr. I Østi-

sen er bestanden anslått til å være 1 590 000 dyr. I 2022 var kvoten i Vesterisen på 11 548 dyr, mens den i Østisen var på 21 172 dyr – av denne kunne norske fangere ta 7 000 dyr. De siste fem årene har opptil tre fartøy deltatt i fangsten i Vesterisen, mens kun ett fartøy har fangstet i Østisen i tre av de fem årene. Fangsttallene for grønlandssel i Vesterisen var 1 421 dyr i 2022. Sist det var fangst i Østisen var i 2021, da ble det tatt 5 084 dyr.

Det er kun tillatt å fangste avvente selunger og voksne dyr (ett år eller eldre). Voksne dyr skal skytes, mens selunger kan avlives både ved skyting eller ved bruk av hakapik eller slagkrok. I dag blir nesten alle avvente selunger skutt. For å begrense lidelse ved eventuelt dårlig treff skal den skutte selen, både voksne og selunger, så snart som mulig slås i hodet med hakapik og deretter avbløs på isen. Det er forbudt å skyte sel som oppholder seg i vannet på grunn av faren for skadeskyting. Ved bruk av hakapik eller slagkrok som eneste våpen, skal dyret først slås i hodeskallen med redskapets butte ende, deretter med den spisse enden og avbløs.

Den som skal delta i utøvelse av selfangst, må hvert år gjennomgå teoretisk og praktisk opplæring i regi av Fiskeridirektoratet. Skyttere må før hver fangstsesong avlegge godkjent skyteprøve for storviltjegere, og den som skal avlive sel må på forhånd ha bestått særskilt praktisk prøve i bruk av hakapik og slagkrok. Alle selfangstfartøy er pålagt å ha inspektør om bord. Nylig ble den første vitenskapelige studien av dyrevelferden under den norske selfangsten i Vesterisen publisert. Studien sammenlignet effektiviteten av to ulike tillatte kuletyper under fangst av grønlandsselunger og fant at 84 prosent av dyrene døde momentant. Tid til død for de dyrene som ikke døde momentant var om lag ett minutt.

Forvaltningen av steinkobbe og havert skal sikre levedyktige bestander innenfor naturlige utbredelsesområder langs norskekysten. Basert på landsdekkende tellinger foreligger det data for bestandsstørrelse hvert femte år for begge artene. Disse danner grunnlag for Fiskeridirektoratets fastsetting av årlige jaktkvoter. For å kunne delta i jakt på sel må skriftlig søknad sendes til fylkeskommunen i det området jakten skal drives. Kystsel avlives ved skudd til hjerne eller øvre nakke. Det skal brukes rifle og ekspanderende kule. Til forskjell fra fangst av ishavssel er det tillatt å skyte kystsel som oppholder seg i vannet, noe som kan vanskeliggjøre rask avliving etter eventuell skadeskyting.

Redningsaksjoner og avliving av sjøpattedyr

I Norge har vi etablert beredskap for frigjøring av stor hval som har viklet seg inn i fiskeredskap ute på havet, ved hendelser med hval i oppdrettsmerd, hval innestengt i poller eller vikler, samt avliving av levede strandet hval (og sel). Å frigjøre stor hval til havs fra garn og tauverk, er både vanskelig og farlig. Mindre hval og sel som er skadet er ofte allerede døde når de oppdages. Siden 2017 har redningsaksjoner av stor hval vært gjennomført av Fiskeridirektoratets Sjøtjeneste og Kystvakten, som en del av den Internasjonale Hvalfangstkommisjonens globale nettverk. De siste årene er det registrert et økende antall tilfeller hvor hval har gått inn i oppdrettsmerder og blitt innesperret. Disse hvalene er vanligvis friske dyr på næringssøk.

Fiskeridirektoratet er ansvarlig myndighet for dyrevelferden for sjøpattedyr, og har publisert veileder for «dyrevelferdsmessig forsvarlig håndtering av levende strandet hval, hval i oppdrettsmerder og hval viklet inn i fiskeredskaper i sjøen»¹⁰³. Fiskeridirektoratet har også laget en handlingsplan for hendelser med hval.

Som for annet vilt, kan det vær behov for å avlive sjøpattedyr som er syke, skadet eller hjelpelese av andre grunner, herunder dyr som det ikke er mulig å redde fra tauverk og redskap. Når store hvaler observeres på grunt vann eller på stranden, bør en legge til grunn at de er syke eller svekket på annen måte. På grunn av dyrets tyngde vil forsøk på sleping ut på dypere vann påføre dyrene sår og skader. Av dyrevelferdsmessige grunner skal dyret derfor ikke slepes ut, men enten få dø på stranden eller avlives. Veterinærer ved Havforskningsinstituttet har løpende rådgivning tilknyttet avliving av sjøpattedyr og øvrig dyrevelferdsmessig beredskap.

6.7.2.4 Vill laksefisk

Ville dyr blir ikke behandlet mot sykdom slik som produksjonsdyrene gjør. Lakselus er derfor et større problem for vill laksefisk enn den er for oppdrettsfisk. I et område med høy oppdrettsintensitet kan også smittepresset for villfisk være høyt, selv om hvert enkelt anlegg har lite lus. Gjennom trafikklyssystemet for kapasitetsjustering i oppdrettsnæringen har Stortinget fastslått at akseptabel påvirkning av lakselus på vill laksefisk er inntil ti prosent sannsynlig risiko for dødelighet. Påvirkningen er uakseptabel dersom det er over 30 pro-

¹⁰³ Fiskeridirektoratet.

sent sannsynlig risiko for dødelighet. Ved uakseptabel påvirkning kan regjeringen bestemme at produksjonskapasiteten i et område tas ned. Dette betyr at dødeligheten hos villfisk som følge av lakselus i mange produksjonsområder langt overskrider dødeligheten hos oppdrettsfisken.

Høye konsentrasjoner av lakselus utgjør også en alvorlig velferdsutfordring for den ville laksefisken som ikke dør. Dette er en særlig utfordring for sjørret og sjørøye som oppholder seg i fjordsystemet under hele sitt sjøopphold. Sjørret og sjørøye har en mulighet for å avluse seg selv gjennom såkalt prematur tilbakevandring, der fisken vandrer tilbake til ferskvann. Dette medfører imidlertid at fisken må avbryte sjøoppholdet og får redusert vekst og evne til å reproducere seg. Flere oppdrettere har tatt i bruk ferskvann som behandlingsmetode mot lakselus. Mattilsynet og Veterinærinstituttet er bekymret for at lakselus vil utvikle toleranse for ferskvann, slik den har utviklet resistens mot medikamenter. Dersom dette skjer, vil lakselusproblemet følge villfisken opp i elvene.

I tillegg til lakselus utgjør andre sykdommer og parasitter fra lakseoppdrett en trussel og velferdsutfordring for vill laksefisk. Dette er imidlertid vanskeligere å kvantifisere sammenliknet med lakselusen. Det finnes også lite kunnskap om hvordan eksponering for økt smittepress fra oppdrettsfisk påvirker smittestatus, helse og prestasjon hos villaks.

Hensiktsmessig regulering av oppdrettsnæringens påvirkning, herunder på vill laksefisk, vil behandles i den kommende havbruksmeldingen, som legges frem i 2025.

6.7.3 Hensyn til dyrevelferd ved produksjon av energi

For å bygge et vannkraftanlegg kreves konsesjon etter vannressursloven eller vassdragsreguleringsloven. Konsesjon kan bare gis om fordelene er større enn ulempene for allmenne og private interesser. Virkningene for artene i utbyggingsområdet er en sentral del av vurderingen. I konsesjoner til vannkraftutbygging fastsetter konsesjonsmyndigheten vilkår om avbøtende tiltak for å begrense de negative påvirkningene på arter. Hensynet til fisk er sentralt i vassdragssaker. Vilråene som fastsettes har som mål å bidra til å bevare hensynet til fiskebestander. Vilråene og de avbøtende tiltakene er basert på miljøundersøkelser og konsekvensutredninger. Slike vilkår inkluderer blant annet krav til minstevannføring og biotopjusterende tiltak. Vilråene og de avbøtende tiltakene følges opp av vassdragsmyndighetene gjennom overvåkning og rapportering.

For å bygge et energianlegg (kraftledninger, vindkraftverk og solkraftverk) kreves konsesjon etter energiloven. Konsesjonen gis utfra en avveining av fordeler og ulemper, hvor konsekvenser for berørte dyrearter er en del av vurderingsgrunnlaget. De omsøkte prosjektene tilpasses viktige naturverdier og det pålegges avbøtende tiltak for å redusere de negative virkningene.

Konsesjonsprosessene er åpne demokratiske prosesser der både allmenheten og offentligheten høres. Mattilsynet skal som tilsynsmyndighet etter dyrevelferdsloven, involveres tidlig i aktuelle prosesser etter vassdragslovgivningen.

7 Mål, strategier og tiltak

7.1 Utvikling

Vårt forhold og våre holdninger til dyr er i kontinuerlig endring. Der de fleste tidligere hadde mer kjennskap til produksjonsdyrene og hvor maten kommer fra, er det i dag stadig færre som har dette. Samtidig som mange får et mer distansert forhold til produksjonsdyrene, er stadig flere opp tatt av dyrenes leveforhold, trivsel og behandling. Dette krever tillit til produsentene og til myndighetenes kontroll. En slik tillit må bygges på åpenhet, pålitelighet og kunnskap.

Fremover er det grunn til å vente at dyrs velferd i økende grad vil bli vurdert ut fra indikatorer som sier noe om hvordan det enkelte dyret har det.

God dyrevelferd er et viktig element i et bærekraftig matsystem. Endringene vi ser i Norge skjer også internasjonalt. Oppfølging av FNs bærekraftsmål vil være sentralt for utviklingen i årene fremover, både nasjonalt og globalt. Målene gir rammene for en omstilling som har til formål å gi alle et bedre liv, samtidig som vi tar vare på miljøet. Et hovedmål er å utrydde sult og fattigdom, herunder også å ivareta matsikkerhet og bærekraftig matproduksjon. Verdensbanken peker blant annet på et behov for bærekraftig intensivring av matproduksjonen. FN-toppmøtet juli 2023 anbefalte landene å utvikle strategier for bærekraftige matsystemer. I Norge har regjeringen igangsatt en nasjonal dialog om bærekraftige matsystemer.

7.2 Velferdsutfordringer

Sammenlignet med mange andre land har Norge høye dyrevelferdskrav, god dyrehelse hos produksjonsdyr i landbruket og lavt forbruk av antibiotika hos alle produksjonsdyr. Dette fremmer god dyrevelferd og utgjør en merverdi for den norske matproduksjonen. For at norske dyrehold skal være bærekraftige, også når det gjelder dyrevelferd, må grensene for hva som er akseptabel velferd for dyr være i tråd med oppdatert kunnskap og samfunnets oppfatninger.

Boks 7.1 Nasjonal dialog om bærekraftige matsystemer

Formålet med en nasjonal dialog er å samle sentrale aktører fra fagmiljøer, matvarebransjen og sivilt samfunn for å drøfte veien videre for å sikre et mer bærekraftig matsystem for at Norge skal nå bærekraftsmålene innen 2030. Innspillene som kommer vil bidra i regjeringens arbeid med økt bærekraft i matsystemene, og Norges neste rapport til FNs arbeid med bærekraftige matsystemer.

For dyr i landbruket kan mange av dagens driftssystemer og levemiljøer sette begrensninger for dyrenes naturlige atferd og på den måten begrense dyrenes egenverdi. Det er en politisk målsetting at norsk landbruk fortsatt skal ha dyrevelferd i verdenstoppen. Det er viktig å opprettholde og videreutvikle et godt og strengt regelverk for dyrevelferd, om Norge ikke skal sakke akterut i utviklingen. Arbeidet må bygge på kunnskap om behovene til dyrene, og må forholde seg til og skje innenfor de økonomiske rammebetingelsene i landbruket.

Norge er en stor havnasjon, og regjeringen har derfor en ambisjon om å sikre norsk sjømatproduksjon et godt omdømme. Den største utfordringen i fiskeoppdrett i dag er høy dødelighet av årsaker som påfører fisken store påkjenninger før de dør. Regjeringen er klar på at trenden må snus og at dødeligheten må ned. Regjeringen vil gjøre dette gjennom en konkret målsetting som alle kan strekke seg etter og på sikt oppnå. Målsettingen skal oppnås ved å sette tydelige rammer og bruke målbare indikatorer som kan sørge for planmessig forbedring av velferden over tid.

Hold av sports-, hobby- og selskapsdyr er i liten grad forskriftsregulert, og kompetansen hos dyreholderne er varierende. Dette kan ha betydning for dyrevelferden.

Det er en grunnleggende etisk utfordring at dyr i forskning lovlig kan påføres påkjenninger og belastninger som det ikke er tillatt å påføre andre dyr. Denne utfordringen reflekteres i lovverket gjennom kravet om tillatelse og prinsippet om 3R (Reduce, Refine, Replace) for forsøksdyr.

7.3 Overordnede mål og strategier

Regjeringen har ambisjon om bærekraftig landbruk, havbruk og fiskeri som ivaretar god matberedskap og har god dyrevelferd.

Regjeringen vil arbeide for at dyrevelferden i enda større grad blir ivaretatt i norsk dyrehold. Regjeringen vil i dette arbeidet vektlegge forutsigbarhet og prioritere tiltak med størst mulig effekt innenfor akseptable økonomiske rammer.

Dyrevelferd handler om det enkelte dyrs følelser, egen opplevelse og fysiske tilstand når det forsøker å mestre levestandarden sitt. God dyrevelferd omfatter god fysisk funksjon, tilstedeværelse av positive følelser med minst mulig frykt og smerte og mulighet for å utøve naturlig eller sterkt motivert atferd.

God dyrevelferd er viktig av hensyn til dyrene, men det er også en forutsetning for bærekraftig utvikling og samfunnets aksept for dyreholdet. Dyr som har god livskvalitet er gjerne mer robuste, noe som bidrar til trygg og bærekraftig matproduksjon. God dyrevelferd kan gi konkurransefortrinn, også internasjonalt.

Holdninger og kompetanse hos den som eier og steller dyr har stor betydning for dyrevelferden.

Regjeringen vil legge følgende strategier til grunn i det videre arbeidet for å nå den overordnede målsettingen for denne meldingen:

1. Ha bedre oversikt over status og utvikling for dyrevelferden.
2. Arbeide for at alle dyr har god fysisk funksjon, og for at dyr som holdes i intensive systemer i større grad får ivaretatt sine atferdsbehov.
3. Vektlegge dyreholders ansvar og kompetanse.
4. Fremme reduksjon og forbedring av dyreforsøk.
5. Ha et hensiktsmessig regelverk og kompetent forvaltning.
6. Påvirke internasjonale rammer for dyrevelferd.

Boks 7.2 Fra populasjon til individ

Oppdrettsfisk blir overvåket og vurdert på merd- eller populasjonsnivå, men ny teknologi har mulighet for å endre på dette. Flere innspill til Nærings- og fiskeridepartementet peker på at det pågår mye utvikling av nye teknologiske løsninger for individgjenkjenning av laks. Det påpekes i innspillene at individuell gjenkjenning og sortering vil kunne legge til rette for individuell oppfølging av hver oppdrettsfisk, som igjen kan bedre velferden til fisken. Forskningsaktører støtter dette, og viser til viktigheten rundt det å følge en fiskegruppe eller individuelle fisk fra rogn til slakt, for å kunne vurdere fiskens velferd i et livsløpsperspektiv.

7.3.1 Oversikt over status og utvikling for dyrevelferd

På flere områder mangler det anerkjente metoder for å måle status og utvikling for dyrevelferd. Dette er et sentralt tema også i EUs arbeid med dyrevelferd. Det trengs data og kunnskap om status, egnede og målbare indikatorer, og gode mål. Et planmessig arbeid for å forbedre dyrevelferden har størst effekt når velferdsdokumentasjonen er standardisert.

Fremtidens tilsyn og kontroll vil i større grad baseres på innrapporterte data fra blant annet sensorer og kamerateknologi. Dette forutsetter regelverkskrav til rapportering og deling av data. Et godt datagrunnlag vil gi bedre forutsetninger for analyse og identifisering av forbedringsområder. Dette vil også gi Mattilsynet økte muligheter til å planlegge sin ressursbruk basert på risiko, og dermed effektivisere tilsynet. I akvakultur er slike data grunnlag for bedre og mer helhetlig risikostyring. Det ligger et potensial i økt utveksling og bruk av data fra forvaltningen og næringene for å få bedre kunnskap om den faktiske dyrevelferdssituasjonen i Norge.

Så langt har overvåkning av status på dyrevelferd for produksjonsdyr på land i stor grad vært basert på om regelverkskrav for levestandarden, tilsyn og stell blir oppfylt, og ressursbaserte indikatorer som areal per dyr og mengde strø har vært vektlagt. Noen velferdsindikatorer som tråputescore for fjørfe og bittmerker/halesår hos svin er i bruk. I tillegg har dødelighet blitt benyttet som en grov gruppeindikator for velferd i akva-

kultur. Det finnes egne velferdsindikatorer for laks og ørret. Automatisk registrering av velferdsindikatorer gjennom kamerateknologi brukes i noen grad, og videreutvikling av dette gir langt større muligheter enn tidligere til å måle velferd. Dette gir videre mulighet for å sette velferds mål, tydeliggjøre ansvar, pålegge handlingsplikt samt trekke grensen mellom akseptabel og uakseptabel velferd. Utvikling og bruk av indikatorer som kan si noe mer om den opplevde velferden hos det enkelte dyret eller dyregruppen, vil kunne gi mer treffsikker informasjon om den faktiske dyrevelferden. Dette vil kunne bidra til å optimalisere den daglige driften og til å målrette tilsyn. Arbeidet med å utvikle og ta i bruk egnede artstilpassede indikatorer bør derfor intensiveres.

Regjeringen vil

- Arbeide for god bruk av data som allerede finnes hos tilsynsmyndighetene og i næringene om det enkelte dyreholdet for å få bedre oversikt over status.
- Stille tydelige krav til risikostyring og internkontroll.

7.3.2 God fysisk funksjon og ivaretagelse av atferdsbehov

God fysisk helse er en forutsetning for trivsel og naturlig atferd, og dermed for god dyrevelferd.

I den etiske plattformen for dyr som ble lansert i den forrige stortingsmeldingen om dyrevelferd (St.meld. nr. 12 (2002–2003)), ble det lagt til grunn at funksjonsfriske dyr – fysisk og psykisk – skal være en forutsetning for alle typer avl. Mange dyr er dessverre fortsatt avlet med alvorlige, anatomiske, fysiologiske og helsemessige utfordringer. Det er særskilte utfordringer innen hundeaflen og ved bruk av hurtigvoksende hybrider i slaktekyllingproduksjonen. Videre er det noen utfordringer med avl av oppdrettsfisk med fokus på lav førfaktor og rask tilvekst, samt intensiv drift. Avlsmetoden basert på triploidisering av rogn for å oppnå sterilitet hos oppdrettslaks, har vist seg å ha negative konsekvenser for oppdrettslaksens helse og velferd.

Norge er i en særstilling internasjonalt når det gjelder lav forekomst av smittsomme dyresykdommer hos landdyr og lav antibiotikabruk i den animalske matproduksjonen både på landdyr og for oppdrettsfisk. Oppdrettsnæringen har fremdeles en del utfordringer knyttet til smittsomme virus og parasitter. Forebyggende helsearbeid for å styrke biosikkerheten i alle dyrehold bidrar til å

sikre dyrevelferden. Det er derfor viktig å opprettholde et godt smittevern og effektive tiltak mot smittsomme dyresykdommer.

Det er fortsatt behov for å utvikle driftssystemer som tilbyr dyrene tilstrekkelig plass og skaper mer varierte og stimulerende miljøer som ivaretar naturlige atferdsbehov for landdyr. I en del tilfeller vil det ikke være økonomisk bærekraftig å oppnå dette i eksisterende driftsbygninger på grunn av store investeringsbehov. I slike tilfeller mener regjeringen at det bør utredes hvordan løsninger som i større grad ivaretar landdyrenes atferdsbehov kan fases inn ved å nedfelles i krav til utforming av nybygg eller ved større ombygninger.

Muligheten for enklere driftsløsninger hvor større grupper av dyr går sammen på et større areal totalt sett, bør utredes, og at flere dyreslag kan få tilgang på uteområder der forutsetningene for dette ligger til stede. Større bruk av uteareal kan bety andre helsemessige og smittevernsmessige utfordringer, som for eksempel økt risiko for smittsomme sykdommer, parasitter og redusert mattrygghet som følge av mer kontakt med villfaunaen og smitte fra denne. Dette er risikoområder det må tas hensyn til i arbeidet med å utvikle bedre løsninger for fremtiden.

Den raske utviklingen av oppdrettsnæringen har medført at nye metoder, teknologi og produktionsformer har blitt tatt i bruk i stor skala uten at konsekvensene for dyrehelse og -velferd har vært tilstrekkelig utredet. Regjeringen vil derfor sikre at utstyr som brukes, utformes på en slik måte at dyreholder og fiskehelsepersonell kan gjøre en informert vurdering av metodens egnethet og slik sikre god velferd for dyrene. Erfaring og informasjon bør i større grad deles i næringen. Dette kan ha positive effekter i form av økt innovasjon og mer effektiv ressursbruk. Regjeringen vil derfor at slike data deles i størst mulig grad.

Den høye dødeligheten til rensefisk indikerer at mange rensefisk ikke har tilpasset seg hold i fangenskap. Levemiljøet som rensefisken tilbys er først og fremst utformet for å ivareta laksefiskens behov. Det er derfor utfordrende å få rensefisk til å trives og overleve i oppdrettsmerdene. Dersom rensefisken ikke behandles godt og beskyttes mot lidelse, oppfyller ikke dyreholder sine plikter.

Regjeringen vil

- Arbeide for ansvarlig avl som ivaretar dyrets funksjon og helse, både for produktionsdyr og for sports-, selskaps- og hobbydyr.
- Opprettholde et godt smittevern og effektive tiltak mot smittsomme dyresykdommer.

- Utrede hvordan løsninger som i større grad ivaretar dyrs atferdsbehov kan fases inn i fremtidige driftssystemer.

7.3.3 Dyreholders ansvar og kompetanse

Kompetanse har betydning for dyrenes velferd. Dyrevelferdsloven krever at dyreholdere og andre som utfører aktiviteter med dyr, skal ha nødvendig kompetanse. Begrepet kompetanse omfatter kunnskap om dyrets behov og hva som kreves etter regelverket, men også praktisk og økonomisk evne og vilje til å ivareta dyrevelferden. Holdninger kan også betraktes som del av kompetansen.

Hva som regnes som god dyrevelferd, forandrer seg i takt med kunnskapsutvikling og holdningsendringer i samfunnet. Mangel på kompetanse kan ha betydning for om aktsomhetskrav i dyrevelferdsloven er oppfylt.

Kompetanse om dyrevelferd kan også være nødvendig for innehavere eller ledelse av en virksomhet, fordi de foretar strategiske avgjørelser om dyreholdet som kan være av betydning for velferden. En systematisk tilnærming til kompetanseutvikling er et generelt tiltak for gode holdninger til dyr og for å bidra til god dyrevelferd.

De ulike næringenes organisasjoner og bransjesammenslutninger har de siste årene tatt en tydeligere rolle i arbeidet med å fremme dyrevelferd. «Den nordiske modellen» med et tett samarbeid mellom næring, forvaltning og academia har bidratt til en positiv utvikling, ikke minst innen dyrehelse, men er sentral også i arbeidet for god dyrevelferd. Regjeringen mener alt dette er positive bidrag i det løpende arbeidet for god dyrevelferd.

Landdyrnæringene har i dag etablert dyrevelferdsprogrammer for svin, slaktekylling, kalkun, verpehøns, avlsdyr av fjørfe, storfe og sau. Dyrevelferdsprogrammene vurderes å være et godt tiltak for å forbedre dyrevelferden og for å dokumentere regelverksetterlevelse. Produsenter som unnlater å delta i dyrevelferdsprogrammet eller viser mangelfull oppfølging av programmet, kan få krav om redusert dyretetthet eller redusert pris ved leveranse til varemottaker. Det er viktig med fortsatt god samhandling mellom myndighetene og næringen om videreutvikling av dyrevelferdsprogrammene.

Viltlevende fisk er ikke gitt samme velferdsprioritet som fisk i oppdrett. En holdningsendring er likevel på gang i kommersielle fiskerier, for eksempel knyttet til håndtering og avlving. Det er også behov for å heve kunnskapsnivået hos fritidsfiskere om at fisk opplever smerte og stress,

samt hvordan fisket skal gjennomføres for at fisken skal belastes minst mulig. Korrekt avlving er sentralt i denne sammenheng. Hensynet til dyrevelferd bør også styrkes i opplæring av jegere, fiskere og andre som driver aktiviteter med viltlevende dyr. For å styrke holdningene og oppdatere kompetansen om dyrevelferd, bør det innledes en dialog mellom myndighetene og fiskernes interesseorganisasjoner.

I akvakulturnæringen ble krav til kompetanse om velferd formalisert i forskrifter for slakterier, transportører og oppdrettere i årene 2006-2008. Forskriftene inneholder overordnede rammer for hvem som skal ha nødvendig faglig kompetanse, hva den praktiske og teoretiske opplæringen skal inneholde og hvem som kan utføre opplæringen. Nødvendig faglig kompetanse skal dokumenteres og dokumentasjonen er gjenstand for revisjon gjennom internkontrollen i havbruksnæringen. Bransjen har etablert landsdekkende kurstilbud driftet av fiskehelsetjenester og andre kompetente kursholdere. Kompetansekravene retter seg først og fremst mot driftsansvarlig og de som håndterer oppdrettsfisk til daglig. Kravet bør utvides til også å gjelde virksomhetens ledelse.

7.3.4 Reduksjon og forbedring av dyreforsøk

Det må jobbes for å redusere bruken av forsøksdyr der dette er mulig. Samtidig skal forsøksdyr fremdeles benyttes der det er behov for det, for eksempel når formålet er å forbedre velferden for produksjonsdyr i det lange løp.

7.3.4.1 *Organisering av arbeidet med reduksjon, forbedring og erstatning av dyreforsøk (3R)*

Det norske 3R-arbeidet for reduksjon, forbedring og erstatning av dyreforsøk, ivaretas av Forsøksdyrkomitéen og Norecopa. Utviklingen i Europa går mot at land etablerer nasjonale 3R-senter, i tillegg til en forsøksdyrkomité og det europeiske ecopa-nettverket¹. Innspillene til meldingsarbeidet peker på at det bør opprettes et eget norsk senter for å løfte søkelyset på 3R, og at et slikt senter bør kunne dele ut egne forskningsmidler. I innspillene pekes det på at organiseringen av et 3R-senter bør kunne gjøres tilsvarende som i andre land i Europa.

Et 3R-senter vil bidra til en mer helhetlig tilnærming til 3R i Norge. Regjeringen ønsker derfor å utrede nærmere hva den konkrete rollen til

¹ european consensus-platform for alternatives.

et norsk 3R-senter bør være, hvordan det best kan organiseres slik at ressursene utnyttes på best mulig måte, og kostnadene som vil være forbundet med dette. En opprettelse av et separat 3R-senter, med tiltenkte oppgaver, må vurderes opp mot dagens organisering og finansiering.

I Norge utgjør fisk rundt 95 prosent av antall dyr og rundt halvparten av forsøkene som utføres. Norge står derfor i en særstilling i europeisk sammenheng når det gjelder bruken av fisk som forsøksdyr, og bør ta en ledende rolle i arbeidet for å redusere, forbedre og erstatte forsøk med fisk.

Regjeringen mener det er viktig at midler til forskning på 3R skal finansieres gjennom etablerte kanaler for forskningsfinansiering. Dette vil bidra til kvalitet og relevans på prosjektene. Forskningsrådet og Fiskeri- og havbruksnæringens forskningsfinansiering (FHF) har hatt flere utlysninger knyttet til fiskevelferd som også har omfattet 3R. Føringer om å prioritere fiskevelferd er videre lagt inn i tildelingsbrevene til Havforskningsinstituttet og Veterinærinstituttet, og det er fra 2024 presisert at dette også inkluderer forskning knyttet til 3R.

7.3.4.2 Behov for forskning

Innspillsrundene til denne meldingen har avdekket flere områder hvor det fortsatt er behov for ny og oppdatert kunnskap om velferden til dyr, og hvordan påvirke velferd positivt. Dyrenes fysiske omgivelser, som for eksempel areal eller volum per individ, behandlingsmetoder, og tilgang på miljøberikelser, har alle innvirkning på dyrenes atferd og velferd. Det er behov for mer kunnskap om hvordan man best kan tilrettelegge for produksjonsdyrs naturlige atferd, samtidig som løsningene er praktiske og gjennomførbare.

Dyrevelferd må også sees i sammenheng med dyrehelse, da sykdom virker negativt inn på velferd. I internasjonal sammenheng er norsk dyrehelse på landdyr i verdenstoppen, mens havbruksnæringen har rom for forbedring. Globalisering og klimaendringer gjør imidlertid at dagens status ikke kan tas for gitt. Det er behov for mer kunnskap om helseovervåkning, diagnostikk, behandling og forebyggende helsearbeid for å unngå og bekjempe sykdom, parasitter, skader og dødelighet i fremtiden. Tverrfaglig, tverrsektoriell og helhetlig én helse-tilnærming vil være sentralt. Det er derfor fortsatt viktig å legge til rette for forskning som bidrar til bedre dyrehelse og dyrevelferd gjennom etablerte kanaler for forskningsfinansiering.

Regjeringen vil

- Utrede hvordan arbeidet med reduksjon, forbedring og erstatning av forsøksdyr (3R) kan organiseres, herunder om ressursene i eksisterende strukturer som Forsøksdyrkomiteén og Norecopa kan utnyttes bedre ved organisering i et nasjonalt 3R-senter.

7.3.5 Hensiktsmessig regelverk og kompetent forvaltning

En måte å fremme gode holdninger til dyr og dyrs egenverdi på er gjennom regelverket og utvikling av rettspraksis. Dyrevelferdsregelverket må ta hensyn både til dyrene og til økonomiske og praktiske forhold i de ulike dyreholdene, næringene, produksjonsformene og bruksområdene. De ulike hensynene må ses i sammenheng.

Dyrevelferd og dyrehelse henger nøye sammen, og produksjonsdyrenes helse har stor betydning for folkehelse, mattrygghet og matsikkerhet. Helsen hos sports-, hobby-, og selskapsdyr har også betydning for folkehelsen, og velferden til folk og dyr påvirker hverandre.

Regjeringen legger til grunn at helkjedekonseptet i forvaltningen fra «fjord til bord» og «jord til bord» er riktig. Av hensyn til kompetanse, effektivitet og ressursbruk er det viktig og riktig at Mattilsynet forvalter regelverket om helse og velferd for alle dyr.

Regelverket må sette rammer uten å hindre utvikling av nye driftsformer som kan gi bedre dyrevelferd. Skjønnsutøvelse i forvaltningen er nødvendig fordi det kan finnes flere måter å oppnå det ønskede resultatet på. Forvaltningen skal velge det minst inngripende tiltaket for å sikre regelverksetterlevelse. Mattilsynet praktiserer derfor opptrappende virkemiddelbruk. Gjennom kompetent forvaltning kan myndighetene også bidra til å fremme gode holdninger til dyrevelferd.

Dyrevelferdsregelverket er utformet slik at det i mange tilfeller åpner for konkrete faglige vurderinger (skjønn) og ulike måter for dyreholder å oppfylle kravene på. For eksempel kan det være krav om at driften skal være «fiskevelferdsmessig forsvarlig», at dyrene skal ha «bekvem» liggeplass, «tilstrekkelig» strø eller «gode» muligheter for bevegelse.

Et mer presist regelverk gir mindre fleksibilitet, men mer forutsigbarhet.

Fleksibiliteten i regelverket kan gjøre det utfordrende både for dyreholder og Mattilsynet å vurdere om kravene i dyrevelferdsloven er oppfylt. Samtidig er faglig skjønn og fleksibilitet nød-

vendig for å kunne ivareta dyreholdets egenart. Mattilsynet har laget veiledere som skal bidra til at tilsynsarbeidet er effektivt, enhetlig, målrettet og av god kvalitet, og som skal bidra til at det blir lettere for dyreholdere å etterleve regelverket.

Regelverket for risikostyring og internkontroll i havbruksnæringen skal bidra til at det gjennomføres et systematisk styrings- og forbedringsarbeid slik at krav i regelverket oppfylles. Regelverket må kunne dekke alle fremtidige driftsformer, teknologi og lokaliteter. Ved at bedriftene selv setter konkrete krav til hvordan de skal oppfylle regelverket, kan dette gi bedre forutsigbarhet og økt sannsynlighet for at regelverket følges. Det er behov for å oppdatere regelverket, og regjeringen vil foreta en revisjon av IK-akvakulturforskriften for å sikre fortsatt god risikostyring og internkontroll i akvakulturnæringen.

Et hensiktsmessig regelverk og kompetent tilsyn må være kunnskapsbasert. I regelverksutviklingen er forskningsbasert kunnskap sentralt. Kunnskap om dyrevelferd vil i stor grad være universell, men det er også behov for relevant forskningsbasert kunnskap om norske driftsforhold og driftsformer.

Dyrekrimgrupper er på plass i alle politidistrikt, og en nasjonal retningslinje er utarbeidet. Erfaringen tyder på at denne ordningen har ført til et mer koordinert og effektivt samarbeid mellom politiet og Mattilsynet, og at flere straffesaker om dyrevelferd blir ført gjennom rettsapparatet på en god måte.

7.3.6 Internasjonale rammer for dyrevelferd

Norge spiller en aktiv rolle i internasjonale organisasjoner og prosesser, også på områdene for dyrehelse og dyrevelferd. Når det gjelder regelverksutviklingen i EU, bidrar norske myndigheter aktivt. Påvirkningsmulighetene fra norsk side er størst i de tidlige fasene av regelverksutviklingen.

Gjennom internasjonalt arbeid skal norske myndigheter påvirke internasjonale prosesser med utgangspunkt i de samme målene som er fastsatt nasjonalt. Norske mål og interesser skal ivaretas ved utvikling av internasjonale regelverk, standarder og normer. Norske myndigheter skal fremme norske interesser, og samtidig bidra til gode fellesskapsløsninger.

7.4 Generelle mål og tiltak

7.4.1 Dyrevelferdsmerking

Regjeringen har utredet om det er hensiktsmessig å innføre merkeordninger knyttet til dyrevelferd på animalske produkter i tråd med Stortingets anbefaling (Vedtak 383, 15. februar 2022).

7.4.1.1 Regelverkskrav om mattrygghet, merking og sporbarhet

Regelverket som i dag stiller krav til håndtering og omsetning av animalske produkter, handler i hovedsak om å ivareta mattrygghet for forbrukerne. Alle produkter som selges til forbrukerne skal være trygge å spise. Dårlig dyrevelferd eller dårlig dyrehelse betyr ikke nødvendigvis dårlig mattrygghet, men alle disse hensynene skal ivaretas i produksjonen av mat. Dette gjenspeiles i regelverket. Selvdøde dyr og dyr som har sykdom som kan overføres til mennesker eller sykdommer som gjør at dyret/deler av dyret er uegnet til konsum, skal ikke omsettes til forbruker. Dette gjelder alle dyr, både produksjonsdyr og vilt, kjøtt og fisk.²

Matinformasjonsforskriften³ som gjennomfører matinformasjonsforordningen til EU, stiller generelle og mer konkrete krav til merking av matvarer. Ferdigpakkede matvarer skal være merket med visse obligatoriske opplysninger.

Det finnes i dag flere merkeordninger for mat, både offentlige og private. I en vanlig norsk matbutikk finnes produkter fra mer enn 100 ulike merkeordninger. Noen står det offentlige bak, noen er i bransjens regi, mens andre er i private organisasjoners regi. Noen merkeordninger er gode og informative, mens andre er mer egnet til å villedes.⁴ SIFO-undersøkelsen fra 2021 viser at det er tillit til myndighetene i merkeordninger, og de fleste som er spurt om en eventuell merkeordning om dyrevelferd ønsker at Mattilsynet skal stå bak ordningen.⁵

Offentlige merkeordninger og andre kvalitetsdata utover minstekrav, må følge av nasjonalt regelverk, og av EU-regelverk der dette er relevant. Offentlige merkeordninger er gjenstand for streng kvalitetssikring ut fra offentlig godkjente

² Forskrift om særlige hygieneregler for næringsmidler av animalsk opprinnelse (animaliehygieneforskriften).

³ Forskrift om matinformasjon til forbrukerne (matinformasjonsforskriften).

⁴ Forbrukerrådets merkeoversikt.

⁵ Seks av ti er bekymret for dyrevelferden. OsloMet.

kriterier, ikke minst for å sikre mattrygghet for forbrukeren.

Mattilsynet har en tilsynsrolle for å sikre at maten er trygg og at helse, kvalitet og forbrukerhensyn blir ivaretatt i produksjonen. Dette innebærer kontroll med at produkter merkes korrekt og at dyrevelferdsregelverk blir overholdt i alle typer dyrehold. Private aktører kan etablere egne merkeordninger med egne minstekrav til dyrevelferd, så lenge det generelle regelverket er ivaretatt.

Dyrevelferdsloven § 16 andre ledd gir hjemmel til å «gi forskrifter om merking av produkter som stammer fra dyr, herunder om påbudte og frivillige merkeordninger». Merkeordninger som skal gi informasjon om dyrevelferd, kan organiseres på ulike måter:

1. Offentlig regulerte vilkår med plikt til å bruke et merke
2. Offentlig regulerte vilkår for på frivillig grunnlag å kunne bruke et merke
3. Private, frivillige ordninger uten forankring i regelverket

For enhver merkeordning må det gjøres tydelig, både for forbruker og næring, hva som er hensikten med merkingen. Dette handler om tillit og åpenhet, og for å skape forståelse og oppslutning. Merkeordninger bør være transparente og enkle å forstå.

For de fleste dyreslag vil informasjon knyttet til dyrehold, utsett av fisk, eller oppdrettslokalitet være laveste mulige nivå for informasjon, da ikke alle produksjonsdyr kan identifiseres på individnivå. Merking vil derfor ikke nødvendigvis kunne gi et helhetlig bilde av hvordan det enkelte dyret har hatt det. Sentrale temaer er også dyrevennlig produksjonsform kontra dokumentert velferd i aktuelle dyrehold, og om merkingen skal omfatte hele kjeden «fra fødsel til slakt». Videre må det vurderes hvilke produkter som det er realistisk å kunne merke. Det vil for eksempel være en stor forskjell på å gjennomføre merking på rent kjøtt sammenliknet med merking av ingredienser eller sammensatte produkter.

Formålet med en offentlig merkeordning må blant annet være at den er informativ og gir objektive fakta, og ikke er villedende for forbrukeren. En eventuell ny merkeordning på mat bør også være egnet til å gi forbrukeren *mer* informasjon, enn det som følger av regelverket som allerede ligger til grunn for produksjon av mat.

En offentlig merkeordning bør gjenspeile offentlige råd og vedtatt politikk, og være basert på faglig begrunnet kunnskap og regelverkskrav.

Dette handler om tillit og omdømme til merkeordningen. Kriterier og begrepsbruk må være tydelige og standardiserte. Hva skal til for å kunne si til forbruker at et produkt er basert på bedre dyrevelferd enn et annet? Er det for eksempel bedre plassforhold, mer utegang, mindre medisinbruk, eller bedre fôr? Et annet spørsmål er hvordan ulike kriterier skal vektas opp mot hverandre for at et produkt skal oppfylle et eventuelt merkekrav.

7.4.1.2 Økonomi

Å innføre nye offentlige merkekrav på produkter innebærer en merkostnad for produsenten. Flere merkekrav kan føre til høyere priser for forbruker. Det betyr i så fall at forbrukeren må være villig til å betale ekstra for å kjøpe et produkt med dyrevelferdsmerke. Om, og hvor mye høyere prisene vil bli som følge av dyrevelferdsmerking avhenger av hvordan ordningen innrettes, hvordan produsentene håndterer eventuelle merkostnader og hvor priselastisk det aktuelle produktet er.

Innføring av merkekrav i offentlig regi krever at ordningen følges opp med tilsyn og kontroll. Det vil være krevende å forvalte en troverdig dyrevelferdsmerking i alle ledd av produksjonsprosessen, særlig dersom denne skal si noe om den faktiske dyrevelferden i virksomheten og ikke bare hvilken teknisk produksjonsform som blir benyttet. Også private merkeordninger kan resultere i økt ressursbruk for det offentlige fordi det kan være aktuelt å etterprøve at ordningen ikke innebærer ulovlig markedsføring og/eller bruk av uriktige påstander.

7.4.1.3 Private merkeordninger for dyrevelferd

Det finnes i dag enkelte frivillige, private merkeordninger i Norge. I tillegg finnes det produktstandarder som inkluderer dyrevelferd som en del av flere krav.

7.4.1.4 Regjeringens konklusjoner

Det er økt oppmerksomhet om etablering av dyrevelferdsmerking. Samtidig er det usikkert om slik merking er egnet til å opplyse forbrukeren på en god måte eller være en pådriver for god velferd for dyrene. Nye merkeordninger bør være forbrukervennlige og næringsvennlige. Nytt av en merkeordning bør både være og oppleves større enn kostnadene, både for forbruker, næring og ut fra en samfunnsøkonomisk vurdering.

Boks 7.3 Dyrevelferdsmerking i EU og medlemslandene

Dyrevelferdsmerking av matvarer er en del av EUs Farm to Fork-strategi. Målet er økt informasjon om forholdene dyrene har levd under. Det skal gjøre det enklere for forbrukerne å velge produkter som tilfredsstiller spesifikke tilleggskrav utover minimumsregelverket. Dyrevelferd er et prioritert område i EU, men revisjon av dyrevelferdsregelverket er forsinket. Et nytt regelverk for innføring av dyrevelferdsmerking vil følge denne prosessen selv om dette vil ligge i annet regelverk (merkeregelverk).

Europakommisjonen har lagt fram en rapport om dyrevelferdsmerking, som blant annet diskuterer i hvilken grad merkingen faktisk får forbrukerne til å endre handlevaner, dokumentasjon av etterlevelse, hvordan gevinsten av dyrere produkter fordeles i produksjonskjeden, og om merkingen skal være obligatorisk eller frivillig.

I 2018 lanserte den tyske dagligvaregiganten Lidl dyrevelferdsmerking av egne kjøttvarer. «Dyreholdskompasset» viser hvordan kjøttet er produsert med hensyn til dyrehold, gradert i fire nivå. Det har imidlertid vært kritikk til at det ikke blir gjennomført en lovpålagt ordning med offentlig, standardisert merking, bygd på sertifiseringskrav og et godt kontrollsystem. I Italia har dyrevernorganisasjonene CIWF og Legambiente utviklet et frivillig merke for svineprodusenter i landet.

«Bedre dyrevelferd» i Danmark (BD), RSPCA Assured i UK (RSPCA), Für mehr Tier-schutz i Tyskland (FmT) og Beter Leven i Nederland (BL), er andre eksempler. Med unntak av det danske merket BD, er alle initiert av dyrevelferdsorganisasjoner.

En offentlig merkeordning krever nytt nasjonalt regelverk, og avhengig av kravene som stilles kan det ha betydning for konkurransen opp mot varer fra andre land. Nytt regelverk forutsetter at det brukes ressurser på å føre tilsyn med at regelverket blir fulgt og at det blir reagert ved brudd på regelverket. Økt ressursbruk i flere ledd i verdikjeden kan føre til økte priser for forbrukeren.

Regjeringen mener det er bedre å ha et godt regelverk som alle produsenter må rette seg etter, og bruke de offentlige ressursene til å følge opp den faktiske dyrevelferden på gården og i anleggene. Regjeringen ønsker å fortsette arbeidet med å styrke dyrevelferden generelt og løfte alle matprodusenter som driver med dyr gjennom målrettet arbeid med regelverk og tilsyn. Å merke noen produkter med god dyrevelferd, kan skape et inntrykk av at produkter som ikke er merket ikke oppfyller krav i regelverket til god dyrevelferd. Manglende merking kan dermed bli oppfattet som synonymt med dårlig dyrevelferd. En ny offentlig merkeordning for dyrevelferd vil derfor kunne stå i fare for å undergrave tilliten til det grunnleggende nivået for dyrevelferd i Norge.

Det er anledning for private aktører å etablere egne merkeordninger. Også private merkeordninger vil kreve bruk av offentlige ressurser på tilsyn, selv om dette ikke vil være i samme omfang som for en merkeordning i offentlig regi.

Regjeringen vurderer at å innføre en offentlig merkeordning «som gjør det lettere for forbrukerne å velge dyrevennlige produkter» er et lite egnet og lite effektivt tiltak for å bedre dyrevelferden i Norge. Regjeringen ønsker ikke å etablere en offentlig merkeordning knyttet til dyrevelferd.

7.4.1.5 Frivillig sykdomsmerking av oppdrettsfisk i butikk

Som et ledd i oppfølgingen av verbalforslaget om å vurdere frivillig sykdomsmerking av oppdrettsfisk i butikk (Vedtak nr. 77, 4. desember 2023), har

Boks 7.4 Eksterne innspill

De fleste innspillene mener det er viktig å gi forbrukerne pålitelig produktinformasjon for å kunne ta informerte valg. Det er ulike tilnærminger til om en eventuell merkeordning er den beste måten å gjøre dette på, og om en eventuell merkeordning skal innebære et forskriftsfestet krav, eller være frivillig dersom den skal være i offentlig regi. Flere instanser viser til det pågående arbeidet med en ordning for dyrevelferdsmerking i EU.

Nærings- og fiskeridepartementet gjennomført en innspillsrunde. Flertallet av innspillene var gjennomgående enige om at en frivillig sykdomsmerkeordning vil være villedende for forbruker. Et fåtall av innspillene mener det bør være obligatorisk å innføre merking av fisk for å gi forbruker god og opplysende informasjon. Andre innspill poengterer at det finnes åpne nettsider med tilgjengelig informasjon om produksjon og miljøtilstand som oppdateres ukentlig.

Sykdomsmerking av fisk i butikk vil kunne være villedende for forbruker da ikke all sykdom har konsekvenser for mattryggheten, eller oppstår som følge av produksjon. En slik ordning kan føre til uheldig konkurransevridning for sykdomsmerket fisk mot andre animalske produkter og/eller annen oppdrettet fisk, selv om fisken er like trygg å spise. Selv om sykdom ikke kommer frem på emballasje i butikk, er tilsvarende informasjon om sykdomsstatus i havbruksnæringen offentlig tilgjengelig gjennom andre kilder. Å innføre og håndheve en slik ordning vil også være ressurskrevende, særlig når regelverket allerede stiller strenge krav til mattrygghet og sporbarhet av produkter som blir solgt.

Regjeringen vurderer på bakgrunn av dette at myndighetene ikke bør stimulere til eller tilrettelegge for en slik ordning.

7.4.2 Virkemidler, sanksjoner og straff

Regjeringen har som utgangspunkt at de fleste dyreholdere er opptatt av at dyrene de har ansvar for skal ha god velferd, behandles godt og beskyttes mot fare for unødige påkjenninger og belastninger.

For landdyr bør forvaltningens virkemidler hovedsakelig rette seg mot dyrehold med risiko for brudd på regelverket, og dyrehold der det er sannsynlig at regelbrudd kan få alvorlige konsekvenser for dyr. I akvakulturvirksomheter bør forvaltningens virkemidler hovedsakelig rette seg mot enkeltlokaliteter og virksomheter med høy dødelighet og dårlig velferd.

Regelverket bør revideres for å sikre at Mattilsynets sanksjonsmuligheter er effektive, målrettede og gir forutsigbarhet med hensyn til myndighetenes reaksjoner ved overtredelse.

Ordningen med dyrekrimfunksjoner legger til rette for bedre samhandling og klare rutiner mellom Mattilsynet og politiet der målet er best mulig håndtering av saker som gjelder alvorlig vanrøkt og overgrep mot dyr. Regjeringen mener det er viktig at dette samarbeidet fortsetter.

Straffene idømt i rettsapparatet har økt, og det er lite rom i dagens regelverk for å øke straffen for bevisste grove brudd mot dyr. Dagens strafferamme oppfattes som lav i forhold til allmenn samfunns- og rettsoppfattelse for de mest alvorlige og grove brudd på regelverket. Regjeringen mener strafferammen i dyrevelferdsloven § 37 bør tilpasses utviklingen i rettspraksis og den allmenne rettsoppfattelsen, og vil derfor utrede om strafferammen bør heves til inntil seks år. Oppdagelsesrisikoen ved brudd på dyrevelferdsloven er lav, og det er behov for tilgang til etterforskningsmetoder som ikke kan benyttes etter dagens strafferamme. Økt strafferamme kan ha en allmennpreventiv effekt og bidra til bedre regelverksetterlevelse.

Regjeringen mener at fortjeneste som er oppnådd som følge av et lovbrudd ikke bør tilkomme den som bryter loven. Det vil være å belønne lovbrudd. Erfaring fra Mattilsynet viser at overtredelsesgebyr har liten effekt overfor virksomheter med svært stor omsetning. Dette er fordi gebyrets størrelse har liten innvirkning på virksomhetens økonomi og ikke gjenspeiler eventuell fortjeneste som følge av regelverksbruddet. Regjeringen ønsker derfor å øke øvre grense for gebyr for overtredelser av dyrevelferdsloven.

I straffesaker kan påtalemyndigheten nedlegge påstand om inndragning med hjemmel i straffeloven § 67 om inndragning av utbytte fra straffbar handling, men dette er betinget av at saken blir anmeldt og at påtalemyndighetene åpner straffesak. Dyrevelferdsloven har i dag ingen bestemmelse om administrativ inndragning av utbytte eller fortjeneste ved brudd på dyrevelferdsloven der vilkårene for å kunne idømme straff ikke er oppfylt. Administrativ inndragning vedtatt av forvaltningen (Mattilsynet) har ikke som formål å straffe, men å rette opp i en ulovlig situasjon eller resultatet av en ulovlig handling. Regjeringen ønsker å sørge for at det finnes flere verktøy for å sanksjonere brudd på dyrevelferdsloven, og vil derfor utrede en bestemmelse om inndragning av utbytte eller fortjeneste i dyrevelferdsloven.

Når det gjelder dyrevelferdsloven § 14 om forbud mot seksuell omgang med eller å foreta seksuelle handlinger med dyr, omfatter bestemmelsen i dag ikke forbud mot å ha og dele seksualiserte bilder eller video som omfatter dyr. Dette er ikke i samsvar med den alminnelige rettsoppfattning, og Regjeringen ønsker å innføre et slikt forbud. Overgrep mot dyr kan også ha sammenheng med overgrep mot mennesker. Et forbud antas å kunne bidra til å forebygge lovbrudd som gjelder

seksuelle handlinger med dyr, men også overgrep mot mennesker. Det er igangsatt et eget lovarbeid på dette området.

Regjeringen vil

- Fortsette ordningen med dyrekrimfunksjoner, og samarbeidet mellom Mattilsynet og politiet.
- Utrede økning av strafferammen ved grove brudd på dyrevelferdsloven.
- Vurdere å øke det maksimale overtredelsesgebyret for overtredelser av dyrevelferdsloven for virksomheter innenfor havbruk.
- Utrede innføring av administrativ inndragning av utbytte eller fortjeneste ved brudd på dyrevelferdsloven, med sikte på å innføre dette.
- Innføre forbud mot å ha og dele seksualiserte bilder og filmer som omfatter dyr.

7.4.3 Dyr i assisterte intervensjoner (DAI)

Bruken av dyreassisterte intervensjoner har økt de siste tjue årene. Samtidig har oppmerksomheten på dyrets velferd økt. Både regelverk og standarder som er relevante ved DAI er relativt skjønnsmessig utformet og bruk av dyr forutsetter god kompetanse hos dyreholder/terapeut for å ivareta dyrevelferden.

Det er nødvendig med et godt forarbeid i form av utvelgelse og trening av dyr som skal brukes i DAI. Det påhviler et særskilt ansvar for organisasjoner som trener opp og utleverer dyr til DAI.

Regjeringen vil

- Arbeide for at kunnskap om dyrevelferd for dyr som deltar i DAI styrkes i utdanning for de som skal arbeide med DAI.
- Arbeide for at kunnskap om dyrevelferd for dyr som deltar i DAI inngår i utdanning av veterinærer og annet dyrehelsepersonell.
- Utarbeide forskrift om dyrevelferd for dyr som deltar i DAI.

7.4.4 Alvorlig vanskjøtsel av dyr

Alvorlig vanskjøtsel av dyr er hendelser der flere dyr er døde eller må avlives på grunn av manglende føring, vanntilgang og stell. Omtalen er avgrenset til de akutte hendelsene, og ikke hendelser som defineres som kronisk dårlig dyrehold. Hendelser med alvorlig vanskjøtsel er lavt i forhold til antall dyrehold og antall tilsyn Mattilsynet gjennomfører, og antallet hendelser i perioden

2015-2023 har variert fra 23 til 83 per år. Det er store variasjoner mellom år og mellom hvilke dyreslag som er omfattet. En rekke av hendelsene skjer i dyrehold med kjæledyr.

Mattilsynet registrerte alvorlig vanskjøtsel i 83 dyrehold i 2023. Det er 17 flere enn i 2022. Det var 30 saker med sau, 20 saker med storfe, 5 saker med svin, 1 sak med hest, 3 saker med fjørfe, 2 saker med geit, og 22 saker med kjæledyr. Dyrehold som utvikler seg i negativ retning kan være vanskelig å oppdage for omgivelsene. Alvorlig vanskjøtsel kan oppstå etter kort tid i dyrehold uten tidligere kjente problemer. En situasjon der dyrene ikke får tilstrekkelig tilsyn og stell kan utvikle seg raskt til en alvorlig situasjon.

Ifølge Norsk Landbruksrådgiving kan personlige årsaker som for eksempel svekket helse, psykisk uhelse, sykdom, dødsfall blant nærstående og økonomiske problemer være risikofaktorer som kan føre til alvorlig vanskjøtsel. I akvakulturnæringen kan blant annet manglende internkontrollrutiner, feil ved anlegg og/eller menneskelig svikt føre til at fisk vanskjøttes.

7.4.4.1 Aktuelle aktører og eksisterende tiltak

Alvorlig vanskjøtsel av dyr må forebygges i størst mulig grad. Flere aktører jobber med dette, men innsatsen har vært noe fragmentert.

Mattilsynet

Mattilsynet jobber i liten grad forebyggende med alvorlig vanskjøtsel av dyr. Ofte blir Mattilsynet koblet på når hendelsen allerede har skjedd og det er for sent å forebygge. I 2008 gjennomførte Mattilsynet og Bondelaget hver sin undersøkelse om hvordan alvorlig vanskjøtsel av dyr kan avverges, oppdages og håndteres. I 2018 etablerte Mattilsynet i region Midt et nettverk av relevante aktører med formål om å forebygge alvorlig vanskjøtsel av dyr. Erfaringene fra dette arbeidet er at mange ulike etater må samhandle for å forebygge, oppdage og håndtere alvorlig vanskjøtsel av dyr, og at aktørene må ha god kunnskap om meldepplikt, taushetsplikt og oversikt over hverandres roller. Det er et behov for å komme inn tidligere i hendelsesforløpet og jobbe systematisk med forebygging sammen med andre involverte aktører.

Lekmannsskjønnet til dyrevernemndene skal benyttes for å utfylle den kunnskapen Mattilsynet har om dyrefag, juss og forvaltning. Nemndene benyttes først og fremst i alvorlige dyrevelferdssaker, og i saker der regelverket gir stort rom for skjønn.

Norsk Landbruksrådgivning

Norsk Landbruksrådgivning får støtte over jordbruksavtalen og jobber blant annet forebyggende med HMS og psykisk helse. I deres arbeid er det sentralt å fange opp bønder som har det vanskelig før det utvikler seg til en krise og situasjoner med alvorlig vanskjøtsel av dyr oppstår. For medlemmer i HMS-tjenesten gjennomføres det årlig rutinemessig ca. 2 600 helsesamtaler i regi av bedriftshelsetjenesten. Psykisk helse er et av flere temaer i disse samtaler. I tillegg gjennomfører HMS-rådgiverne ca. 2 000 årlige besøk på gårdsbruk hos HMS-medlemmer. Alle medlemmer skal få besøk hvert tredje år. Her er arbeidsmiljø og sikkerhet i gårdsdriften tema, men man kommer også rutinemessig innom hvordan bonden har det psykisk.

I enkelte tilfeller har bondens situasjon allerede utviklet seg og blitt alvorlig. Da kan Norsk Landbruksrådgivning yte krisebistand. Dette gjelder alle bønder, uavhengig om de er medlem i Norsk Landbruksrådgivning eller ikke. Norsk

Landbruksrådgivning kan da bistå med praktisk hjelp til å utføre oppgaver som kan virke uoverkommelig for bonden å ta tak i selv. Slik praktisk hjelp kan være å kontakte avløserlag for å få hjelp i fjøset, kontakte regnskapsfører for å få hjelp med økonomien eller ha dialog med Mattilsynet. Norsk Landbruksrådgivning anslår at de årlig har et snitt på om lag 120 saker som faller inn under kriseberedskapen. De fleste av disse sakene er saker som ikke ennå har utviklet seg til tilfeller med alvorlig vanskjøtsel av dyr.

7.4.4.2 Mål og tiltak

Det er i ulike sammenhenger og fra ulike aktører trukket frem at det kan være forskjellige og sammensatte årsaker til at en situasjon med alvorlig vanskjøtsel av dyr utvikler seg. De ulike aktørene som har kontakt med et dyrehold, kan hver for seg gjøre observasjoner som kan være av betydning.

Det er behov for mer kunnskap om hvordan alvorlig vanskjøtsel av dyr kan forebygges og avdekkes før de får utvikle seg, og om slike saker kan avdekkes på et tidligere tidspunkt. Kartleggingstilsyn, der hensikten er å få et førsteinntrykk av tilstanden i dyreholdet, kan for eksempel foregå ved å bruke dyrevernemndene. De ulike aktørene som har kontakt med et dyrehold bør få bedre kjennskap til hva som er risikofaktorer og kjennetegn ved alvorlig vanskjøtsel av dyr, slik at disse hendelsene kan fanges opp tidligere.

Samarbeid mellom relevante aktører er viktig både for å kunne forebygge slike saker, men også for å tidlig fange opp tilfeller som kan utvikle seg til mer alvorlige saker. Det må være en positiv varslingskultur.

Saker som ender som alvorlig vanskjøtsel av dyr kan av ulike årsaker være vanskelig å avdekke på et så tidlig tidspunkt at de kan avverges. Mattilsynet skal gjøre risikobasert tilsyn. Sakene som ender som alvorlig vanskjøtsel av dyr, kan utvikle seg raskt i negativ retning for dyrene, og den utløsende faktor kan derfor være vanskelig å avdekke ved tradisjonelt risikobasert tilsyn, eller ut fra Mattilsynets tidligere kjennskap til dyreholdet.

Det er mange eksterne aktører som er innom en gårdbruker i løpet av et år. Dette kan være varemottaker, leverandør av fôr, veterinær, inseminør, Arbeidstilsynet, Mattilsynet eller en ekstern revisjon fra KSL. Økologiske produsenter har også regelmessige besøk av en Debio-kontrollør. Det kan være hensiktsmessig med større grad av informasjonsutveksling mellom relevante aktø-

Boks 7.5 «Trygg bonde»

Prosjektet «Trygg bonde» skal legge til rette for god psykisk helse i landbruket og bidra til å utvikle systematiske arbeidsmetoder i kommunene gjennom «Bondens nettverk». «Bondens nettverk» er en ressursgruppe som består av sentrale aktører innen landbruket en kommune. Dette kan eksempelvis være kommunens landbrukskontor, faglagene lokalt, kommunalt helsepersonell eller landbruksrådgivere. Disse har oversikt over spisskompetanse på ulike fagfelt som kan kontaktes ved behov. Informasjon om hvilke aktører som er med i Bondens nettverk publiseres på kommunenes nettside, slik at en bonde som trenger hjelp (eller dersom noen søker hjelp på bondens vegne) kan kontakte den aktøren i nettverket de ønsker hjelp av direkte. Det er kun de aktørene det er aktuelt for bonden å få hjelp av som vil kjenne til den aktuelle saken.

Prosjektet og arbeidsmetodikken ble først prøvd ut i Innlandet, og «Bondens nettverk» skal ruller ut nasjonalt. Norsk Landbruksrådgivning fikk midler fra Nasjonale tilretteleggingsmidler til et nytt treårig prosjekt i 2023 (virkemidler over Landbrukets utviklingsfond i jordbruksavtalen).

rer for å fange opp situasjoner som kan utvikle seg til alvorlig vanskjøtsel av dyr. Mattilsynet og Landbruksdirektoratet har en eksisterende avtale om utveksling av informasjon. På grunn av GDPR⁶-hensyn er det ikke hjemmel til utstrakt deling av data.

Landbruks- og matministeren leder Nasjonalt samarbeidsforum for HMS i landbruket. Alvorlig vanskjøtsel av dyr er et tema som har vært oppe i dette forumet flere ganger. Regjeringen mener det bør være en fast rapportering på disse møtene med status og forebygging av alvorlig vanskjøtsel av dyr.

Regjeringen vil

- Innhente mer systematisk kunnskap om årsaker til alvorlig vanskjøtsel av dyr og hvordan dette kan forebygges.
- Arbeide for større grad av informasjonsutveksling mellom eksterne aktører som er innom gården, for å fange opp situasjoner som kan utvikle seg til alvorlig vanskjøtsel av dyr.
- Innføre meldeplikt til Mattilsynet for slakterier og leveranser ved avvik i leveranser fra produsentene.
- Ha en årlig rapportering på status og forebyggende arbeid med alvorlig vanskjøtsel av dyr i Nasjonalt samarbeidsforum for HMS i landbruket.
- Utrede muligheten for å gjennomføre kartleggingstilsyn for å forebygge og fange opp saker under utvikling, for eksempel ved bruk av dyrevernemndene.

7.5 Mål og tiltak for de enkelte dyrearter/dyrehold

7.5.1 Produksjonsdyr på land

7.5.1.1 Storfe

Oppsummering og vurdering

Regjeringen vil trekke fram følgende positive utviklingstrekk norsk storfehold:

- Det pågår en omstilling fra bås fjøs til løsdrift, med krav om implementering innen 2034. Det er 72 prosent av melkekyrne som nå er i løsdriftsfjøs og 72,1 prosent av melken ble produsert i løsdriftsfjøs. Besetninger i løsdriftsfjøs er

gjennomsnittlig større enn i bås fjøs (henholdsvis 42 og 19 kyr).

- For alle nybygg etter 22.04.2004 krever forskriften at hunddyr skal ha liggebåser, eller liggeareal med tett gulv hvor alle dyrene kan ligge samtidig.
- Bedre kunnskap om når og hvorfor gjødselgassforgiftning skjer har lagt grunnlag for funksjonelle krav til luftkvalitet og forebyggende tiltak mot gjødselgassforgiftning.
- Alt storfe (ukastrerte hanndyr over 6 måneder og spedkalv er unntatt) skal sikres mulighet for fri bevegelse og mosjon på beite i minimum åtte uker i løpet av sommerhalvåret. For storfe oppstallet på bås er kravet utvidet til 12 eller 16 uker fra beitesesongen 2024.
- Kalvingsbinge er påkrevd i alle fjøs, også i bås fjøs fra 1.1.24.
- Norge har en landsomfattende helsekortordning for melkekyr. Fra 2010 ble veterinærene pliktig til å rapportere medisinerbruk til produksjonsdyr. På grunn av helsekortsystemet og gode rapporteringsrutiner har man en særdeles god oversikt over helsetilstanden hos norsk storfe.
- Det er bransjekrav om deltakelse i dyrevelferdsprogram som sikrer at det minimum hver 16. måned gjøres en velferdsvurdering i samarbeid med veterinær i alle typer storfehold med flere enn 10 storfe.

Det er likevel grunn til å se nærmere på følgende forhold:

- Oppbinding av ku på bås gir dyrene liten bevegelsesfrihet i inneførsperioden (8-9 måneder pr år). Bevegelsesfriheten reduseres ytterligere ved bruk av kutrener.
- Type gulv som liggeunderlag for storfe.
- Driftsformer som muliggjør større kontakt mellom ku og kalv i en periode etter kalving.
- Kalvers behov for tidlig sosial kontakt.
- Det er behov for alternative oppstillingsmåter for ungdyr generelt og okser spesielt.
- Klauvhelse og klauvstell i løsdrift. Det er behov for regelmessig klauvpleie, uansett underlag.
- Ved utegang vil det være behov for opparbeidelse av grunnforholdene på trakkbelastede deler av arealet. Det bør videre fokuseres på tilsynsplikten.

Løsdriftskravet er den største og viktigste satsningen på dyrevelferd i norsk storfenæring, både i melke- og ammekuproduksjon. Overgang til løsdrift bidrar til økt bevegelsesfrihet, mer naturlig atferd, sosial interaksjon og generelt bedre helse.

⁶ GDPR: General Data Protection Regulation er et europeisk lovverk for personvern som også gjelder i Norge. På norsk heter lovverket Personvernforordningen.

Overgangen vil sannsynligvis også føre med seg andre dyrevelferdsfremmende tiltak, som utfasing av kutrener, større plass, sosial oppstalling av kalver, bedre liggeunderlag og miljøberikelser, samt for noen dyrehold økt samvær mellom ku og kalv.

Det er særlig i melkeproduksjonen at omlegging til løsdrift er kostbart. NIBIO anslo i 2021 et investeringsbehov på 18-23 milliarder kroner. Kostnadskrevende velferdskrav utover løsdriftskravet må derfor sees i sammenheng med fristen for omlegging til løsdrift slik at resultatet ikke blir at små besetninger må gjøre investeringer som får svært kort nedskrivningstid i eksisterende fjøs som snart blir forbudt å bruke. Det vil redusere mulighet til å bygge løsdriftsfjøs.

Investeringsmidler til omlegging til løsdrift er nødvendig dersom en ønsker omlegging i små- og mellomstore besetninger. Det vil kreve en betydelig innsats for å bidra til at flest mulig bruk blir med på denne omstillingen.

Mål og tiltak

Regjeringen har valgt å prioritere følgende områder:

Løsdrift for alt storfe

Regjeringen ønsker fortsatt en utvikling der alt storfe skal gis mulighet for fri bevegelse. Det foreslås derfor å fastholde kravet om løsdrift for alt storfe innen 2034. I de nærmeste årene vil det være nødvendig med fokus på utvikling av rimeligere driftsbygninger for storfe for å bidra til at også små og mellomstore dyrehold klarer overgangen til løsdrift. Hensynet til dyrenes velferd må bli forsvarlig ivaretatt i dette utviklingsarbeidet. Regjeringen mener investeringsmidlene må være på et høyt nivå for å hindre at omlegging bidrar til en sentralisering av norsk jordbruk.

Sosial oppstalling av kalver fra 2 ukers alder

Kalver oppstalles mange steder i enkeltbokser en periode etter fødsel. Det er etter regelverket tillatt å oppstalle kalv i enkeltbokser opp til 8 uker, men det er nå vanlig å ha kalv i enkeltbinger en vesentlig kortere periode, eksempelvis ca. to uker før de flyttes over i grupper, så fremt det er forsvarlig for kalven selv. Tidlig sosial oppstalling vil gi en stor velferdsgevinst for kalver i perioden mellom 2 og 8 uker. Tiltaket har høy grad av gjennomførbarhet, men det kan være hensiktsmessig med unntak for enkelte frem til løsdriftskravet trer i kraft, slik at omleggingen kan skje samtidig. Regjerin-

gen vil innføre krav om sosial oppstalling av kalver fra to ukers alder, så fremt det er forsvarlig for kalven selv.

Økt areal til ungdyr og okser i fellesbinger

I mange dyrehold oppstalles fortsatt ungdyr og okser på fullspalt betonggulv i fellesbinger med begrenset areal. Tilgang på ulike ressurser er avgjørende for dyrevelferden. Areal er både en ressurs i seg selv og en forutsetning for å tilføre andre ressurser som ekstra eteplasser/drikkekar, tette og mykere liggeplasser, miljøberikelser, skillevegger m.m. Et krav om økt areal er først og fremst relevant i forbindelse med oppstalling av okser, kastrater og kviger som i dag står i fullspaltebinger. Siden tiltaket er kostbart og krevende å gjennomføre, bør det knyttes til nybygging og større ombygginger. En tilstrekkelig overgangsperiode og investeringsvirkemidler er en forutsetning for at tiltaket ikke skal få betydelige negative konsekvenser for produksjonsomfang, økonomi og besetningsstruktur. Kvaliteten på arealet er også relevant. Regjeringen mener det er nødvendig å utrede hvordan løsninger som i større grad ivaretar dyrs atferdsbehov kan fases inn i fremtidige driftssystemer. Større plass til bevegelse og naturlig atferd, tilgang til uteområder, miljøberikelser og mykere underlag til alle dyregrupper er velferdsgoder som bør inngå i en slik utredning.

Mykere liggeunderlag for alt storfe

Det er tillatt i dagens regelverk at okser og ungdyr ligger rett på støpt betong eller betongspaltegulv. Kyr og kviger med kort tid til kalving har i dag tilgang til mykere liggeunderlag. Hva som er mykt nok ble definert samtidig med et krav i regelverket. Storfe ligger mye, og studier viser at kuer prioriterer liggetid foran spisetid og sosialisering. Mykere underlag forebygger trykkskader og gir økt liggekomfort. Erfaring viser at tilveksten øker og fôrforbruket reduseres. Et krav om mykere liggeunderlag vil ha spesielt stor betydning for ungdyr som i dag oppstalles i fullspaltebinger.

Krav om tett og myk liggeplass med fall for alt storfe er svært kostbart og arealkrevende.⁷ Regjeringen mener derfor at mykere liggeplass for alle dyregrupper hos storfe bør utredes i sammen-

⁷ NIBIO Rapport nr. 9/58/2023. konsekvensutredning av endring av krav i ny velferdsforskrift for storfe, svin sau og geit.

heng med areal og kvalitet på areal, jf. tiltak beskrevet over.

Ku og kalv-samvær

Samvær mellom mordyr og avkom får mye oppmerksomhet i dyrevelferdsdebatten. I ammeku-produksjonen er driftsopplegget basert på ku/kalv-samvær, mens det i melkeproduksjonen er vanlig å skille kalv fra ku like etter fødsel. Alle de praktiske tilpasningene for langvarig ku/kalv-samvær vil innebære helt nye driftsformer for storfe. Det er derfor et stort kunnskapsbehov om praktiske løsninger, hygiene, kalvehelse og jurlhelse. Det foregår flere forskningsprosjekter i samarbeid med næringa der NMBU og Veterinærinstituttet er sentrale aktører. Kunnskapsutvikling på området bør fortsatt ha høy prioritet.

Regjeringen vil

- Opprettholde kravet om løsdrift for alt storfe fra 1. januar 2034.
- Styrke investeringsmidlene for å hindre at løsdriftskravet bidrar til en sentralisering av norsk jordbruk
- Innføre krav om sosial oppstalling av kalver fra to ukers alder.
- Utrede hvordan arealet og kvaliteten på arealet i fellesbinger til ungdyr, kviger og okser kan økes og utvikles.
- Utrede mykere liggeplass for alle dyregrupper hos storfe i sammenheng med areal og kvalitet på areal

7.5.1.2 *Småfe*

Oppsummering og vurdering

Regjeringen vil trekke fram følgende positive utviklingstrekk for norsk småfehold:

- Utmarksbeite under trygge forhold gir frihet og god velferd, og der dyrenes naturlige atferd ivaretas. For småfe er det krav om 16 ukers beite og med tilsyn minst en gang per uke.
- Det er bransjekrav om deltakelse i dyrevelferdsprogram som sikrer at det minimum hvert halvannet år gjøres en velferdsvurdering i samråd med veterinær.
- For sau er det godt etablerte systemer for forebyggende helsearbeid og organisert sykdomsbekjempelse.
- Det er generelt god helsestatus når det gjelder smittsomme sykdommer, og Norge er fri for

mange av de smittsomme sykdommene som finnes i andre land.

- Bruk av miljøberikelser er vanlig i geitehold

Det er likevel grunn til å se nærmere på følgende forhold:

- Utmarksbeiter hvor det er store tap. Tiltak som kan forebygge tap og skader på beitedyrene er nødvendig.
- Velferd hos utegangersau. Kompetanse hos dyreholder, dårlig tilsyn og mangelfull ernæring er eksempler på relevante forhold.
- Inneførsperioden: Strekkmetall som liggeunderlag kan være problematisk. I mange dyrehold er det for trangt om plassen, spesielt under siste del av drektigheten.
- Avhorning av geitekje kan være problematisk og det er fortsatt behov for bedre metoder.
- Storparten av bukkekillingen avlives etter fødsel, fordi kjøttproduksjon anses som lite lønnsomt. Dette har også en etisk side.

Mål og tiltak

Regjeringen har valgt å prioritere følgende områder:

Reduserte tap på beite

Lammekjøttproduksjonen i Norge er basert på utnyttelse av beiteressursene i utmark. Svært få besetninger baserer seg på innmarksbeite. Bruk av utmarksbeiter er en driftsform som ligger nær opp til det optimale for å kunne oppfylle dyrenes grunnleggende behov. Det slippes i underkant av to millioner sau og lam på beite hver vår. Det er ikke tvil om at det høye totale tapstallet innebærer smerte og lidelse for mange dyr. En overordnet landbrukspolitisk målsetting er å utnytte utmarksbeite og ha et levedyktig landbruk i hele landet. Det gjelder derfor å finne en balanse mellom beitebruken og hva som kan aksepteres av lidelse og tap på beite. En del tapsreducerende tiltak bør være en del av et forsvarlig husdyrhold, slik som å vente til lammene er tilstrekkelig store før de slippes på utmarksbeite, ikke slippe dyr i dårlig kondisjon, sørge for nødvendige vaksinasjoner og parasittbehandling med videre. Forsinket beiteslipp, tidlig nedsanking eller bruk av alternative beiteområder kan bidra til reduserte tap til rovvilt, men har også en kostnadsside. Ikke alle dyrehold har tilgang til alternative beiter. Miljøforvaltningen har imidlertid en tilskuddsordning for tapsforebyggende tiltak (Forebyggende- og konfliktdempende tiltak – FKT-midlene) mot rovviltskader, og

blant annet for tidlig nedsanking og hjemmebeite er det på bakgrunn av vurdering fra Norsk institutt for bioøkonomi (NIBIO) fastsatt nasjonale satser som dekker ekstra kostnader for dyreeier ved gjennomføring av tiltakene.

Det er viktig at rovviltutfordringene fortsatt følges opp på en god måte med forvaltning av rovviltbestander i tråd med bestandsmålene, og rask og effektiv skadefelling i beiteprioriterte områder når skadesituasjoner oppstår. Tilsvarende viktig er det at sauenæring og annen beitebruk basert på utmarksbeite tilpasser driften med nødvendige forebyggende tiltak etter rovviltforekomsten i rovviltprioriterte områder. Økt bruk av hjelpemidler som elektronisk sporing og droner kan indirekte bidra til å oppdage og redusere tapene, uavhengig av tapsårsakene. Regjeringen foreslår å øke innsatsen for å redusere tap av småfe på utmarksbeite og bidra til bedre oversikt over tapsårsaker som grunnlag for målrettede tiltak. Krav om velferdsplan og økt bruk av elektronisk sporing kan være aktuelle virkemidler å arbeide videre med. Regjeringen vil i tråd med Hurdalsplattformen føre en restriktiv rovviltpolitikk som bidrar til reduserte tap av sau og lam på utmarksbeite.

Utrede bedre fjøs for småfe

I de fleste områder av landet holdes småfe i fjøs i en relativt lang inneførsperiode på 5-8 måneder. For å ivareta småfes velferd i inneførsperioden må det være nok plass til å bevege seg fritt i bingen, ligge komfortabelt og ivareta sosiale behov. Det er også behov for velferdsbinger til individ/grupper som trenger ekstra oppfølging og lammegjemmer som gir lam i fellesbinger mulighet til å trekke seg unna voksne dyr i perioden mellom lamming og beiteslipp. Tilgang til gode uteområder gir ytterligere velferdsgevinster, med større totalareal og et rikere miljø som legger til rette for økt aktivitet og atferd som dyrene er sterkt motivert for. Geit har i tillegg behov for miljøberikelser i form av klatreplataer, hyller, kløbørster og/eller kvister til å gnage på. Regjeringen foreslår derfor å utrede hvordan arealet og kvaliteten på areal til småfe kan økes og utvikles for å sikre dyrene naturlig bevegelse, nok hvile og ivaretakelse av naturlige atferdsbehov. Nye krav som ikke er økonomisk bærekraftige i dag, kan knyttes til nybygg og større ombygginger.

Velferdsplan

En velferdsplan gir en systematisk beskrivelse av hvordan mulige dyrevelferdsutfordringer gjen-

nom produksjonsåret skal håndteres. En slik plan må være tilpasset det gjeldende dyreholdet og hva det må legges vekt på vil derfor variere. I tillegg til å sikre at grunnleggende forskriftskrav etterleves, skal planen bidra til målrettede tiltak som vil bedre velferden i dyreholdet. Planen må også ta høyde for at dyrene blir tatt vare på i avvikende situasjoner (for eksempel svikt i fysisk eller psykisk helse hos dyreholder) eller i nødsituasjoner (for eksempel førmangel). Regjeringen vil videreutvikle regelverket slik at dyrehold med småfe har en plan for å håndtere mulige dyrevelferdsutfordringer gjennom produksjonsåret. Dette inkluderer areal og ressurstilgang i inneførsperioden og beskrivelser av forebyggende tiltak mot beitetap.

Tilskudd til helsetjeneste for geit

Helse er en sentral del av velferdsbegrepet, og gjennom systematisk forebygging og oppfølging for en frisk populasjon vil dyrene få bedre helse. Det finnes helsetjeneste for svin, fjørfe, sau og storfe, men helsetjeneste for geit mangler. I 2001-2014 ble det gjennomført et prosjekt «Friskere geiter» der det ble lagt ned enorm arbeidsinnsats og store ressurser for å løfte helsen hos norske melkegeiter. Det har i tiden etter prosjektet blitt mer vanlig med hobbybesetninger og hold av ammegeit. Disse dyregruppene var ikke med i prosjektet, og man har liten oversikt over helsestatus i slike besetninger. Det har de siste årene vært påvist flere tilfeller av saueskabbmidd og CAE i andre besetninger enn melkegeit. Det er igjen behov for økt innsats for god helse og velferd hos geit. Regjeringen mener det bør etableres en helsetjeneste for geit. Finansiering avklares av partene ved jordbruksforhandlingene.

Regjeringen vil:

- Utrede hvordan arealet og kvaliteten på areal til småfe kan økes og utvikles for å sikre dyrene naturlig bevegelse, nok hvile og ivaretakelse av viktige atferdsbehov. Nye krav knyttes til nybygg og større ombygginger.
- Arbeide for reduserte tap av småfe på utmarksbeite og bidra til bedre oversikt over tapsårsaker som grunnlag for målrettede tiltak.
- Føre en restriktiv rovviltpolitikk i tråd med Stortingets føringer, som bidrar til reduserte tap av sau og lam på utmarksbeite.
- Videreutvikle regelverket slik at dyrehold med småfe har en plan for å håndtere mulige dyre-

velferdsutfordringer gjennom produksjonsåret.

- Etablere en helsetjeneste for geit. Finansiering avklares av partene ved jordbruksforhandlingene.

7.5.1.3 Svin

Oppsummering og vurdering

Regjeringen vil trekke frem følgende positive utviklingstrekk i norsk svinehold:

- Det er strengere krav til svinenæringen i Norge enn til de store svineproduksjonslandene i EU.
- I Norge har all gris krav på tilgang på miljøberikelser, rotemateriale og tett liggeunderlag med strø. Det er forbud mot halekupering og tannklipping, og kastrering skal gjennomføres av veterinær med bedøvelse og langtidsvirkende smertelindring. Grisungene skal gå minst fire uker med purka, og det er løsdriftskrav for purker, også i fødebingen.
- Krav om deltakelse i dyrevelferdsprogram sikrer minimum en årlig velferdsvurdering i samarbeid med veterinær i alle typer svinehold.
- Det er godt etablerte systemer for forebyggende helsearbeid og organisert sykdomsbekjempelse.
- Norske svin har generelt god helsestatus for smittsomme sykdommer, og Norge er fri for mange av de smittsomme sykdommene som finnes i andre land.

Det er likevel grunn til å se nærmere på følgende forhold:

- Etter regelverket er det tillatt å fikserer urolige purker i perioden omkring fødsel. Fiksering medfører store restriksjoner på normal atferd i en situasjon der purka har særlig sterke atferdsmessige behov.
- Det er behov for å forbedre innendørs driftssystemer slik at dyrene gis tilgang til et mer variert levemiljø og mulighet for mer utøvelse av naturlig atferd.
- Bogsår (skuldarsår) hos purker er et alvorlig dyrevelferdsproblem.
- Smågristap bør kunne reduseres og holdbarheten på purka forbedres. En utvikling i retning av stadig større kull og lavere fødselsvekt er negativt for dyrevelferden. Antall store kull (definert som kull hvor antall levendefødte er flere enn antall spener) bør fortsatt reduseres.
- Det er fortsatt behov for å utvikle alternativer som gjør kastrering overflødig.

- Økende spesialisering i svineproduksjonen medfører mer transport av livdyr.
- Gris må føres slik at næringsbehovet dekkes, mage/tarmhelse ivaretas og føret gir metthetsfølelse. Grovfôr gir i tillegg positiv sysselsetting.
- Halebiting er et problem av stor dyrevelferdsmessig betydning. Halebiting er en unormal atferd som må forebygges gjennom optimalisering av miljøet.
- Slåssing er et problem ved blanding av dyr. Driftsrutiner som reduserer aggresjon, bør velges.
- Nok miljøberikelser, rotemateriale og strø er avgjørende for grisens velferd
- Syke og skadde dyr må få god nok oppfølging

Svinehold er den husdyrproduksjonen som de siste årene har fått mest oppmerksomhet i dyrevelferdsdebatten, både i mediene og i politiske diskusjoner. Når tiltak drøftes er det vesentlig å skille mellom problemområder som skyldes brudd på eksisterende regelverk og områder der man mener regelverket bør utvikles videre.

Mattilsynet gjennomførte i 2021-2022 en nasjonal tilsynskampanje om velferd for svin. Kampanjen viste at regelverksetterlevelsen ikke er god nok.

Hovedkonklusjoner fra kampanjen:

- Det er stor variasjon i hvordan norske griser har det.
- Det er for mange svineprodusenter som har regelverksbrudd, og en del har flere og alvorlige regelverksbrudd.
- For mange syke og skadde griser får ikke god nok oppfølging
- For mange griser får ikke nok rotemateriale og strø.

Mål og tiltak

Regjeringen har valgt å prioritere følgende områder:

Klargjøre dagens regelverk og etterlevelse av dette

Dyrevelferdsregelverket er i stor grad funksjonsbasert. Funksjonsbaserte regelverkskrav peker på en norm, altså det man vil oppnå med kravet. Funksjonelle krav som forutsetter stor grad av skjønnsvurderinger av om normen er nådd, kan være krevende å forvalte og å etterleve. Samtidig gir funksjonelle skjønnsmessige krav et mer fleksibelt regelverk som gir rom for individuelle behovsvurderinger og bruk av fleksible løsninger.

Utviklingen av dyrebaserte velferdsindikatorer gir nå langt større muligheter enn tidligere til å måle velferd og trekke grensen mellom akseptabel og uakseptabel velferd (altså terskelen for et minimumsnivå). Dyrebaserte velferdsvurderinger kan indikere om formålet med kravene er nådd. Konkrete materielle krav må klargjøres gjennom regelverket og funksjonelle skjønnsbaserte krav må vurderes opp mot dyrebaserte velferdsindikatorer der disse er tilgjengelig. Regjeringen foreslår å videreutvikle og klargjøre regelverket slik at det blir enklere å forstå og etterleve. Det er også nødvendig å prioritere tilsyn med etterlevelse av regelverket, og etablere samarbeid med svine næringen med mål om bedre regelverksetterlevelse.

Forbud mot fiksering

Til forskjell fra mange land har Norge hatt krav om løsgående purker i fødebinger siden år 2000. Fiksering av gris er forbudt, men med noen få unntak. For å få til løsdrift for purker på en god måte må fødebingen være stor nok. Til tross for at areal er den største kostnaden for svineprodusenter, velger de fleste å bygge større fødebinger enn dagens minimumskrav på 6 m². Økt areal i fødebinger gir god liggeplass til purka, mulighet mer naturlig morsatferd, plass til gode smågrisser og bedre mulighet for å gi fødselshjelp. De fleste fødebinger bygd etter år 2010 er på mellom 7 og 9 m². I dag bygger mange «fra-fødsel-til-30-kg-binger», der arealet gjerne er 8-10 m². Med dagens utforming av fødebinger er det ikke lenger behov for fikseringsmulighet, men det er nødvendig med en viss overgangstid for fjøs som krever ombygging av fødebingene for å få til god løsdrift. Bortfall av fikseringsmulighet har i praksis vist å medføre en arealøkning på om lag 20 prosent. Nytt krav til minsteareal i fødebinge vil være relevant å utrede og oppdatere ved en revisjon av holdforskriften for svin. Regjeringen foreslår å stramme inn regelverket knyttet til forbud mot fiksering, ved å fjerne dagens mulighet for unntak for purker i fødebinge. Det foreslås en overgangstid på ti år for eksisterende driftsbygninger.

Utrede bedre driftssystemer for svin

Det er et potensial for utvikling i innendørs driftssystemer der dyrene gis tilgang til mer variert miljø, med mål om økt trivsel og mulighet for mer utøvelse av naturlig atferd. Relevante miljøfaktorer kan være større plass per gris, tilgang på arealer med dypstrø, et større spekter av aktivitets- og

rotemateriale, tilgang på grovfôr, kløborster, skillevegger, overrislingsanlegg, bedre liggeunderlag for diegivende purker m.m. Tilgang til uteareal kan for en mindre del av norsk svineproduksjon være en hensiktsmessig miljø- og arealberikelse under gitte forutsetninger (blant annet klimatiske forhold, smittevern og arealtilgang).

Bygg til gris er i dag kapitalkrevende. Kostnadene vil øke ytterligere dersom man må investere i nye og større bygninger. Rammebetingelsene i næringen gjør det krevende å innføre reelle forbedringer for dyrevelferden i eksisterende bygg der dette betinger ombygging. Forbrukernes krav om billig mat, kombinert med at markedet i svært liten grad synes å være villig til å betale for fordyrende dyrevelferdstiltak, gjør det krevende å dele kostnaden for store dyrevelferdsinvesteringer på næringsaktørene. Som en konsekvens av dette, er handlingsrommet for velferdsforbedringer i eksisterende bygg lite. Samtidig er det et potensial for å finne nye og mer kostnadseffektive løsninger i husdyrbygg, også for svin. Ved å knytte nye dyrevelferdskrav til nybygg og større ombygginger, kan det stimulere til utvikling av bærekraftige løsninger hvor dyrevelferd er hensyntatt allerede i planleggingsfasen. Regjeringen foreslår derfor å utrede hvordan areal og kvaliteten på areal til svin kan økes og utvikles for fremtidens driftssystemer i svineproduksjonen. Nye krav knyttes til nybygg og eventuelt til større ombygginger. Overgangstid og investeringsbehov for eventuelle nye krav som kan implementeres i eksisterende bygg skal utredes samtidig.

Det bør gjøres en nærmere vurdering av eventuelle ordninger for å stimulere til økt tilgang på uteareal for svin.

Forbud mot kastrering

I henhold til dyrevelferdsloven §9 skal det ikke gjøres operative inngrep eller fjernes kroppsdeler på dyr uten at det foreligger forsvarlig grunn ut fra hensynet til dyrets helse.

Kirurgisk kastrering er likevel tillatt for hanngris under 4 ukers alder for å hindre rånelukt på kjøttet. Kastrasjon utføres av veterinær og med bruk av lokalbedøvelse og langtidsvirkende smertebehandling. Det er en faglig anbefaling å avgrense perioden som inngrepet kan foretas til mellom 4. til 14. levedøgn. Da vil grisene kastreres i en periode der de er fysiologisk modne nok til å tåle belastningen av legemidlene og inngrepet, men ikke så store at de er vanskelige å håndtere. Når grisungene blir større, blir de motorisk sterkere, og det er mer krevende å administrere legemidlene

og utføre inngrepet på en adekvat måte. Det er forsket mye på alternativer til kirurgisk kastrering, men per i dag finnes det ingen gode alternativer som fungerer i praksis. Regjeringen foreslår at forbudet mot kastrering av gris opprettholdes slik det står i dag med unntak for spedgris inntil gode nok alternativer er på plass. Nytt krav til tidsintervall for inngrepet vil være relevant å utrede ved en revisjon av holdforskriften for svin.

Regjeringen vil:

- Utrede hvordan areal og kvaliteten på areal til svin kan økes og utvikles for fremtidens driftssystemer i svineproduksjonen.
- Innføre forbud mot fiksering av purker i fødebingen med en overgangstid på ti år for eksisterende driftsbygninger.
- Videreutvikle og klargjøre regelverket slik at det blir enklere å forstå og etterleve.
- Prioritere tilsynsvirksomhet og samarbeid med svinenæringen for å sikre etterlevelse av regelverket
- I dialog med partene i jordbruksavtalen vurdere ordninger for gris som har tilgang på uteområder.

7.5.1.4 Fjørfe

Slaktekylling

Oppsummering og vurdering

Regjeringen vil trekke frem følgende positive utviklingstrekk for hold av slaktekylling i Norge:

- Bransjekrav om deltakelse i dyrevelferdsprogram med blant annet krav om minst to årlige besøk av veterinær.
- Tråputetilstanden overvåkes og registreres på slakteriene for hver eneste slaktekyllingflokk som slaktes i Norge. Dårlig tråputescore, utløser tiltak.
- Bransjekrav til bruk av miljøberikelser.
- Bransjen har faset ut bruk av antibiotika (narcin) i føret.
- Det er godt etablerte systemer for forebyggende helsearbeid og organisert sykdomsbekjempelse.
- Slaktekylling holdes i løsdrift, der plassforholdene er gode første del av oppdrettet. En stadig større andel av totalproduksjonen holdes ved lavere tetthet (30 kg/m²)
- Mer saktevoksende hybridvarianter utgjør en stadig større andel av totalproduksjonen
- Helsestatus er generelt god når det gjelder smittsomme sykdommer, og Norge er fri for

mange av de smittsomme sykdommene som finnes i andre land.

Det er likevel grunn til å se nærmere på følgende forhold:

- Mangel på nasjonal kontroll av avl og avlsmål.
- Restriktiv føring av avlsdyr.
- Stressbelastninger for nyklekte kyllinger på rugeriet og under transport.
- Bein- og sirkulasjonsforstyrrelser mot slutten av produksjonen, først og fremst på grunn av hurtig vekst og stor brystkjøttfylde.
- Dårlige plassforhold mot slutten av produksjonen.
- Mange kyllinghus har ikke vinduer/tilgang på dagslys.
- Luft- og strøkvalitet kan lett bli dårlig med høyt innhold av ammoniakk. Nøye overvåkning er nødvendig.

Mål og tiltak

Regjeringen har valgt å prioritere følgende områder:

Begrense hurtig vekst

Det dyrevelferdsmessige og etiske dilemmaet i slaktekyllingproduksjonen kan oppsummeres i at de hurtigvoksende hybridene må slaktes tidlig (slaktekylling) eller føres meget restriktivt (foreldredyrene) for ikke å pådra seg helselidelser knyttet til den hurtige veksten. Bransjen har selv varslet en utfasing av hurtigvoksende slaktekyllinghybrider. Dette vil medføre behov for utbygging i kyllingproduksjonen for å klare tilstrekkelig produksjon med nye hybrider i hele næringen. En slik omlegging medfører også kostnader knyttet til arealer, energiforbruk og fôrforbruk. Tilgjengeligheten av rugeegg fra avlsselskapene er en annen faktor som kan påvirke. Regjeringen vil ikke nå innføre et forbud mot hurtigvoksende hybrider eller innføre krav om maksimal daglig tilvekst for kyllinger i slaktekyllingproduksjon. Imidlertid vil det følges med på bransjens planlagte omlegging til mindre hurtigvoksende slaktekyllinghybrider, og dersom ikke omleggingen gjennomføres som planlagt vil regjeringen vurdere strengere regulering.

Velferdsindikatorer

Tetthet (kg dyr/arealenhet) er en sentral faktor for dyrevelferd som har stor økonomisk betydning i kyllingproduksjonen. Maksimal tillatt tett-

het i Norge på slaktedagen er lavere enn tilsvarende EU-krav, og anslagsvis opp mot 40 prosent av norske kyllinger holdes på en lavere tetthet enn regelverkskravet. Det er mange faktorer i tillegg til tetthet som påvirker fuglenes velferd, der bondens styring av fôring og miljøet er avgjørende. Dyrevelferdsprogrammet for slaktekylling bruker tråputescore som en indikator på kvaliteten på miljøet og strøet. Produsenter med høy tråputescore må redusere dyretettheten i kyllingflokkene. Det foreslås derfor ikke et generelt krav om lavere tetthet for slaktekylling. Regjeringen mener det bør utredes om flere dyrebaserte indikatorer kan inngå i overvåkningen av dyrevelferd og legges til grunn for fastsettelse av dyretetthet i/gjennom dyrevelferdsprogrammet for slaktekylling. Det bør i denne sammenheng utredes hvilken maksimal dyretetthet som muliggjør god bruk av ulike typer miljøberikelser.

Dagslys/naturlig lys

Dagslys gir mer aktivitet og lek, mer variert atferd og bedret beinholdning hos slaktekylling. Effekten av dagslys på slaktekylling i Norge avhenger av hvor stor forskjell det er på dagslysmengden i vinter og sommerhalvåret. I tillegg er det praktiske utfordringer med å sette inn vinduer i mange eksisterende hus. Regjeringen varsler derfor et krav om at alle nye slaktekyllinghus skal bygges med mulighet for naturlig lys i form av vinduer eller andre lyskilder.

Miljøberikelser

Miljøberikelser har stor effekt på dyrevelferd gjennom økt aktivitet og lek, bedre beinholdning og kondisjon, lavere fjørtap og mindre frykt. Stimulerende innredning og miljøberikelser er derfor viktig for trivselen til dyrene. Sammenlignet med slaktekyllingen er det forsket lite på hva som kan være relevante miljøberikelser for foreldregenerasjonen/avlssdyr. Det pågår derfor nå et større forskningsprosjekt om velferd for foreldredyr der miljøberikelser inngår. Regjeringen mener at alle dyr i verdikjeden for slaktekylling, i tråd med kunnskap og utvikling, skal få tilgang til miljøberikelser i form av stimulerende innredning og spiselige/manipulerbare elementer.

Regjeringen vil

- Følge med på bransjens planlagte omlegging til mindre hurtigvoksende slaktekyllinghybrider,

og vurdere strengere regulering dersom ikke omleggingen gjennomføres som planlagt.

- Utrede hvordan flere dyrebaserte indikatorer skal inngå i overvåkningen av dyrevelferd, og legges til grunn for fastsettelse av maksimal dyretetthet gjennom dyrevelferdsprogrammet for slaktekylling.
- Innføre krav om at alle nye slaktekyllinghus skal bygges med mulighet for naturlig lys.
- Innføre krav om at slaktekylling skal få tilgang til miljøberikelser i form av stimulerende innredning og spiselige/manipulerbare elementer.

Verpehøns

Oppsummering og vurdering

Regjeringen vil trekke frem følgende positive utviklingstrekk i norsk verpehønehold:

- De fleste verpehøner i Norge holdes nå i frittgående systemer, der aviar er mest vanlig. Bare 4,5 prosent av hønene holdes i innredede bur.
- Det er bransjekrav om deltakelse i dyrevelferdsprogram som sikrer at det i hver flokk gjøres en velferdsvurdering i samråd med veterinær.
- Næringen har i økende grad tatt i bruk miljøberikelser de senere årene
- Det er godt etablerte systemer for forebyggende helsearbeid og organisert sykdomsbekjempelse.
- Norske verpehøner har fortsatt generelt god helsestatus når det gjelder smittsomme sykdommer, og Norge er fri for mange av de smittsomme sykdommene som finnes i andre land.
- Vi har, som et av få land i verden, garantert salmonellafrie egg, noe som er mulig gjennom strenge kontrollrutiner i alle høneflokker.

Det er likevel grunn til å se nærmere på følgende forhold:

- Sosialt stress og skader på fjørdrakt og kropp som følge av fjørhacking og fryktreaksjoner er sentrale velferdsutfordringer for verpehøner i løsdrift.
- Dagens driftsformer er basert på at fuglene ikke får dagslys og at den kunstige belysningen er svak.
- Luftkvaliteten i hønsehus kan lett bli dårlig med mye støv og høyt innhold av ammoniakk. Nøye overvåkning er nødvendig.
- Avlen foregår i utlandet og det er derfor ikke nasjonal kontroll med avlen. Imidlertid har sterkere fokus på frittgående systemer i Europa og USA ført til at også hønenes sosiale

atferd har blitt inkludert i avlsmålet i større grad enn før.

- En nyere produksjonslidelse fjørfenæringen har fokus på er kjølbainsbrudd. Forekomsten antas å være svært høy og årsaken er ikke fullt ut kartlagt.
- Det har de senere årene vært enkeltutbrudd av smittsomme sykdommer som medfører høy dødelighet og der omfattende bekjempelsestiltak er nødvendig. Næringen er sårbar for spredning av alvorlige smittsomme sykdommer fra villfugl eller hobbyfjølfehold.
- Avlving av nyklekte hanekyllinger har også en etisk side.

Mål og tiltak

Regjeringen har valgt å prioritere følgende områder:

Utfasing av hold av høns i innredede bur (miljøbur)

I Norge holdes alle verpehøns enten i miljøinnredning/innredede bur eller i frittgående systemer der aviar er mest vanlig. De senere årene har det foregått en markedsdrevet omlegging til frittgående systemer.

Forbudet mot nakne bur kom i 2012. Etter dette valgte noen å legge om til miljøbur. Det finnes derfor fortsatt miljøburanlegg av nyere dato som ikke er utslitt/nedskrevet, og som det vil være uforholdsmessig kostbart å bygge om nå. Regjeringen foreslår derfor å varsle et forbud mot nyetablering av anlegg med miljøbur, samt en overgangstid der eksisterende miljøbur skal fases ut innen 2030.

Miljøberikelser

Miljøberikelser påvirker dyrevelferd gjennom økt aktivitet og lek, bedre beinelse og kondisjon, lavere fjørtap og mindre frykt. Stimulerende innredning og miljøberikelser er derfor viktig for trivselen til dyrene. Regjeringen foreslår at alle dyr i verdikjeden for konsumegg skal få tilgang til miljøberikelser i form av stimulerende innredning og spiselige/manipulerbare elementer.

Utfasing av systematisk avlving av daggamle kyllinger

I eggproduksjonen brukes kun hønekyllingene, og hanekyllinger av verperaser blir avlivet. Hoved-

spørsmålet er av mer etisk enn dyrevelferdsmessig karakter siden avlivingsmetoden ansees som hurtig og presis. Det å gjennomgå klekking og håndtering på rugeriet er likevel en belastning for hanekyllingen, som det ligger en velferdsgevinst i å unngå. I Norge har ett av to verpehønerugerier installert sorteringsmaskin som sorterer ut egg med hanekyllinger tidlig i rugeprosessen, slik at hanekyllingembryo kan avlives i egget (*in ovo*). Metoden for kjønnsortering i egget er mer kostbar enn nåværende praksis med manuell kjønnsortering av daggamle kyllinger, og kapasiteten er foreløpig ikke tilstrekkelig for nasjonal skala. Regjeringen støtter næringens satsing på metoder for kjønnsortering i egget, og vil arbeide for et europeisk forbud.

Regjeringen vil:

- Varsle forbud mot nyetablering av anlegg med miljøbur, eksisterende miljøbur skal fases ut.
- Innføre krav om at alle dyr i verdikjeden for konsumegg, skal få tilgang til miljøberikelser i form av stimulerende innredning og spiselige/manipulerbare elementer.
- Støtte næringas satsing mot systematisk avlving av nyklekkede hanekyllinger av verperase, og arbeide for et europeisk forbud.

Kalkun, and, gås og vaktel

Oppsummering og vurdering

Regjeringen vil trekke frem følgende positive utviklingstrekk for hold av kalkun, and, gås og vaktel:

- Fjørfenæringen har handlingsplan for dyrevelferd, med egen del om kalkun.
- Fjørfenæringen har systemer for forebyggende helsearbeid og organisert sykdomsbekjempelse.
- Det er bransjekrav om deltakelse i dyrevelferdsprogram for kalkun, med blant annet krav om minst to årlige besøk av veterinær.
- Tråputetilstanden overvåkes og registreres på slakteriene for hver eneste kalkunflokk som slaktes i Norge. Dårlig tråputeskår utløser tiltak.
- Bransjen har faset ut bruk av antibiotika (monencin) i føret til kalkun.
- Det er stadig økende bruk av miljøberikelser i kalkunproduksjonen.
- Kalkun, and og gås holdes i løsdrift. Plassforholdene er gode første del av oppdrettet. Utedrift er vanlig for gås og mulig for and og kalkun.
- Det synes ikke å være vesentlige helseproblemer hos gås i oppdrett.

Det er likevel grunn til å se nærmere på følgende forhold:

- Mangel på nasjonal kontroll på avl og avlsmål.
- Restriktiv føring av avlsdyr.
- Foreldredyr av kalkun som importeres er nebbtrimmet.
- Stressbelastninger for nyklekte kyllinger på rugeri og under transport.
- Vekstrelaterte helseproblemer for kalkun.
- Dårlige plassforhold i siste del av produksjonen, spesielt for kalkun.
- Mangel på dagslys for kalkun og and.
- Luft- og strøkkvalitet kan lett bli dårlig med høyt innhold av ammoniakk. Nøye overvåkning er nødvendig.
- Ender holdes ofte uten tilgang til badevann eller åpen vannkilde.

Mål og tiltak

Regjeringen har valgt å prioritere følgende områder:

Miljøberikelser i kalkunproduksjon

Miljøberikelser har stor effekt på dyrevelferd gjennom økt aktivitet og lek, bedre beinelse og kondisjon, lavere fjørtap og mindre frykt. Stimulerende innredning og miljøberikelser er derfor viktig for trivselen til dyrene. Sammenlignet med slaktekyllingen er det forsket lite på hva som kan være relevante miljøberikelser for kalkun. Regjeringen mener at alle dyr i verdikjeden for kalkun, i tråd med kunnskap og utvikling, skal få tilgang til miljøberikelser i form av stimulerende innredning og spiselige/manipulerbare elementer.

Regulering av kommersielt hold av and, gås og vaktel

Selv om hold av and, gås og vaktel for matproduksjon er beskjedent i Norge, bør slikt dyrehold forskriftsreguleres. Særlig produksjon av ender har en rekke problemområder der det er behov for tydelige føringer, herunder krav til relevante miljøberikelser og areal. Regjeringen vil derfor utvikle regelverk for kommersielt hold av and, gås og vaktel.

Regjeringen vil:

- Innføre krav om at alle dyr i verdikjeden for kalkun skal få tilgang til miljøberikelser i form av stimulerende innredning og spiselige/manipulerbare elementer.

- Utvikle regelverk for kommersielt hold av and, gås og vaktel.

7.5.1.5 Tamrein

Oppsummering og vurdering

Regjeringen vil trekke fram følgende positive utviklingstrekk for hold av tamrein:

- driftsformen med helsårs beite over store områder med lav dyretetthet, der reinen lever i sine naturlige leveområder, gir et godt utgangspunkt for god dyrevelferd og -helse.
- Den fysiske helsen for tamrein er i all hovedsak god og det er lite bruk av medisiner.
- Reinhelsetjenesten er etablert som en permanent ordning fra juli 2024.
- HMS-tjenesten for reindriften og Reinhelsetjenesten er viktige ordninger som støtter opp om og bistår reieneierne i deres arbeid og legger til rette for en tryggere arbeidshverdag, og dermed bedret dyrevelferd.
- Siden 2015 har reintallet i det vesentligste vært innenfor det fastsatte, noe som er et viktig bidrag for å nå den overordnede målsettingen om en bærekraftig reindrift.
- etablert et beredskapssystem som legger til rette for å ivareta dyrevelferd og produksjon ved klimaskapte beitekriser.

Det er likevel grunn til å se nærmere på følgende forhold:

- Manglende forutsigbarhet til hvilke beitearealer som kan brukes, pga. arealinngrep, rovdyr og menneskelig aktivitet i beiteområdene.
- Uavklarte beiterettigheter mellom siidaer og en eventuelt manglende oppfølging av brudd på siidagrensene går også utover dyrevelferden i enkelte områder.
- Rammebetingelsene for å sikre overensstemmelse mellom dyretall og beiteressurser, som kan sikre nødvendig beitetilgang til å ivareta god dyrevelferd.
- Videreutvikling og ferdigstilling av gode bruksregler, samt videreutvikling og ferdigstilling av gode distriktsplaner sammen med langsiktig planarbeid på regionalt og kommunalt nivå for å bedre rammebetingelsene for reindriften.
- naturskapt beitekriser med låste beiter medfører behov for føring, noe som kan medføre økt smittepress. Med klimaendringene vil disse utfordringene kunne oppstå hyppigere.

Mål og tiltak

Regjeringen har valgt å prioritere følgende områder:

Gjøre eksisterende regelverk mer tilgjengelig

Formål og hensyn som ligger til grunn for det generelle dyrevelferdsregelverket gjelder også for hold av tamrein, med enkelte særregler tilpasset reindriften. Det bør utarbeides en egen veileder på samisk og norsk som gir en samlet oversikt over regelverk som er aktuelt for reindriften. Videre bør relevant regelverk oversettes til samisk. Dette vil gjøre det enklere for både reineiere og forvaltning å orientere seg om gjeldende regelverk.

Kartlegge tapsårsaker

Reindriften utnytter i likhet med andre beitenæringer marginale ressurser. Driftsformen med helårs beite over store områder med lav dyretetthet, der dyrene lever i sine naturlige leveområder, gir et godt utgangspunkt for god dyrevelferd og -helse. Samtidig innebærer driftsformen ulemper, blant annet i form av risiko for tap av dyr på beite. Det er store lidelser forbundet med tap på beite, og tapstallene er i enkelte områder uakseptabelt høye. Tapene av tamrein må reduseres, og press på arealene og tap av ulike årsaker må sees i sammenheng. Tap på beite av andre årsaker enn rovdyr må dokumenteres bedre. Et bedre kunnskapsgrunnlag vil gi økt mulighet til å forebygge helse- og velferdsproblemer, ved at det kan settes i verk målrettede tiltak.

Styrke veterinære tjenester

Tilgang på veterinærtjenester er viktig for velferd og helse hos tamreinen. Det finnes i dag ingen ordninger som bidrar til utjevning av forskjellene i kostnader til veterinærreiser i reindriften, slik det er for jordbruket.

Etableringen av Reinhelsetjenesten har bidratt til å bedre kunnskapen om tamrein blant veterinærer, inkludert privatpraktiserende. Dette er viktig for god og målrettet helsehjelp for tamrein, og dermed for bedre dyrevelferd. Videre skal den styrke kunnskapen om god dyrehelse og dyrevelferd i reindriften og blant veterinærer. Reinhelsetjenesten skal fremme kunnskap om reindrift og reindriftssamisk kultur hos veterinærer. Helse-tjenesten skal også bidra til et bedre kunnskaps-

grunnlag og legge grunnlag for et system for analyse og overvåkning av sykdommer hos tamrein.

Regjeringen vil:

- Oversette aktuelt regelverk til samisk.
- Videreføre Reinhelsetjenesten, spesielt med sikte på å sørge for at veterinærer i reindriftsområdene har tilstrekkelig kunnskap om tamrein, reindrift og reindriftssamisk kultur.
- Kartlegge helsetilstanden for tamrein med spesielt oppmerksomhet på konsekvenser av utbygginger med videre.
- Kartlegge årsaker til tap av dyr på beite og bidra til bedre oversikt over tapsårsaker som grunnlag for målrettede tiltak.
- Føre en restriktiv rovviltpolitikk i tråd med Stortingets føringer, som bidrar til reduserte tap av tamrein.
- Utarbeide veileder over aktuelt regelverk på samisk og norsk.
- Utrede ein kompensasjonsordning for utjevning av kostnadene ved veterinærreiser i reindriften.

7.5.2 Akvatiske produksjonsdyr

Oppsummering og vurdering

Regjeringen vil trekke frem følgende positive utviklingstrekk for akvakultur:

- Norsk fiskeoppdrett har utviklet seg til å bli en høyproduktiv og lønnsom form for matproduksjon.
- Fiskeoppdrett utgjør det største dyreholdet i Norge og har blitt en av landets største eksportnæringer.
- Det er utviklet en industri for service- og transporttjenester i tilknytning til matfiskleddet som er involvert i sentrale deler av aktiviteten som foregår i næringen.
- Velferdskravene som ble innført i forbindelse med dyrevelferdsloven, innebærer at Norge har hatt et omfattende velferdsregelverk for oppdrettsfisk siden 2008.
- Oppmerksomhet og kunnskap om fiskens velferd har økt både i samfunnet og oppdrettsbransjen.
- Mange oppdrettere har tatt grep i egne produksjonslinjer for å bedre fiskens velferd.
- Det er utviklet velferdsindikatorer for laks. Det er også utviklet en norsk standard (NS 9417) som gir sentrale definisjoner av terminologi i havbrukskjeden.

- Flere oppdrettere erkjenner utfordringene med bruk av rensefisk i oppdrett, og siden 2019 er bruken av rensefisk i norsk oppdrett omtrent halvert.

Det er likevel grunn til å se nærmere på enkelte forhold:

- Dødeligheten av oppdrettsfisk er for høy, og andelen av fisk som nedklasses på slakteriene på grunn av sår og skader den har fått i produksjonsfasen har økt de siste årene.
- Det er dokumentert velferdsutfordringer i matfiskleddet for laks og regnbueørret knyttet til håndtering, operasjoner og avlusing.
- Behandling mot lakselus utgjør den største enkeltutfordringen knyttet til velferd og dødelighet hos oppdrettslaks.
- Tilsyn i slakteleddet viser at utstyret for bedøving og avlusing av fisk i mange tilfeller brukes feil, og at mange fisk lider som følge av at de ikke blir bedøvet og avlivet korrekt. Tilsyn viser også at internkontrollen ofte ikke fungerer godt nok.
- Mesteparten av rensefisken dør i merden av skader som følge av håndtering, sykdom eller som følge av et uegnet levemiljø. Noen spises også av laksen. Rensefisk tåler dårlig behandling og operasjoner som de utsettes for.
- Noen av artene som benyttes som rensefisk er særlig sårbare og dør normalt raskt etter at de blir satt i merd.
- Utviklingen av oppdrettsnæringen har i noen tilfeller medført at nye metoder, teknologi og produksjonsformer har blitt rullet ut i stor skala uten at konsekvensene for fiskehelse og velferd har vært tilstrekkelig utredet eller hensyntatt.
- Bruk av triploid laks i kommersiell matfiskproduksjon er ikke velferdsmessig forsvarlig.
- Det er ikke utviklet regelverk for medisinske metoder og utstyr.

Overordnet målsetting

Regjeringen mener at det skal være en målsetting å få dødeligheten ned mot fem prosent for alle fiskearter i akvakultur.

Dødeligheten for oppdrettsfisk er høy og har vært høy over tid. Potensialet for å gjøre det bedre er klart til stede. Havbruksnæringen skal bli bedre på å ta vare på dyrene sine. Regjeringen mener at både myndighetene og næringsaktørene bør stille høye krav og sette ambisiøse mål for dyrevelferd. Basert på dette mener regjeringen det bør være en målsetting å få dødeligheten

ned mot fem prosent for alle fiskearter i akvakultur.

For oppdrettslaks varierer dødeligheten betydelig mellom ulike geografiske områder og mellom ulike oppdrettere. På enkelte lokaliteter langs kysten har oppdretterne klart å oppnå en dødelighet under fem prosent for en eller flere produksjonssykluser. I 2021 var det ifølge Fiskeridirektoratet, omtrent fem prosent av alle lokalitetene for laks og regnbueørret som hadde en dødelighet under fem prosent i sjøfasen. På selskapsnivå var det om lag åtte prosent av produsenter av laks og mellom tre og fire prosent av produsenter av regnbueørret som oppnådde under fem prosent dødelighet i tiden fisken sto i sjø. Dette gir en indikasjon på hva som er mulig å oppnå gjennom gode produksjonsforhold og god drift. Målsettingen er derfor realistisk, selv om den vil være krevende å oppnå. Det er også fremmet både fra enkeltoppdrettere, vitenskapelige institusjoner og andre at det er fullt mulig å oppnå under fem prosent dødelighet i oppdrett over tid.

Målsettingen skal ikke innføres som et krav i regelverket, men regelverket skal bidra med verktøy som trekker utviklingen i næringen i riktig retning. Regjeringen mener at det må stilles klare krav til kontinuerlig forbedring. Forbedringen bør skje for hver produksjonssyklus på den enkelte lokalitet, basert på det utgangspunkt den enkelte oppdretter har. Regelverk og andre virkemidler for å oppnå forbedring bør videreutvikles, slik at oppdretterne kan drive et målrettet arbeid for å redusere dødelighet. Et prikksystem, der velferd eller dødelighetsovertredelser vil gi anmerkning, kan for eksempel være et virkemiddel som forvaltningen kan benytte seg av. Det vil i tilfelle være behov for å se nærmere på hvordan et slikt system kan tilpasses regelverket som omhandler velferd.

Målsettingen er lik for alle arter vi har oppdrett av. Grunnlaget for å hevde at flere aktører kan oppnå målsettingen om å få dødeligheten ned mot fem prosent på sine lokaliteter, er i dag avgrenset til laksefisk i sjøfasen. Det krever mer kunnskap og nærmere utredninger for å ha det samme grunnlaget for vurderinger av dødeligheten hos settefisk. Tiltak som å etablere hensiktsmessige rapporteringskrav, kan styrke forvaltningens datagrunnlag i prosessen med å vurdere hvor lav dødelighet det er mulig å oppnå i ulike faser av produksjonen.

Ved å innføre en fiskegruppeidentitet som følger fisken gjennom hele produksjonen, vil det bli mulig å beregne dødelighet i settefiskfasen, i den påfølgende matfiskfasen, og totalt gjennom hele

produksjonssyklusen. En slik bedring i data-grunnlag kan legge til rette for å standardisere dødelighetsberegninger, og sikre systematisk arbeid for bedre overlevelse og sikre dyrevelferd. Det vil videre gjøre dødelighetstallene for oppdrettsfisk mer sammenlignbare med andre produksjonsdyr.

Innføring av en øvre grense for akseptabel dødelighet

I forbindelse med Stortingets anmodningsvedtak nr. 605, 30. april 2024, om en faglig grense for dødelighet i sjøfasen av lakseoppdrett, er det vurdert å innføre en absolutt grense for uakseptabel dødelighet, og hvilke forvaltningsmessige konsekvenser en slik grense kan gi.

En slik grense kan både være basert på pågående dødelighet, eller total dødelighet for de forskjellige fasene i produksjonen. Dyreholder kan bruke grensen som et verktøy for å vite når dødeligheten er for høy, og vil utløse forvaltningsmessige tiltak. Ved risiko for overskridelse har dyreholder mulighet til å gjøre tiltak slik at den høye dødeligheten ikke vedvarer. Grensen kan også brukes til å identifisere lokaliteter som har for høy dødelighet i etterkant av en produksjonssyklus. Som oppfølging av overskridelsen, kan det settes inn forvaltningsmessige tiltak som bidrar til at virksomheten klarer å styre mot målsettingen om fem prosent dødelighet. En grense vil være enkel å forholde seg til for både næring og forvaltning, ved at det settes en tydelig ramme som gir forutsigbarhet.

Det å fastsette en grense for hva som er uakseptabel dødelighet, kan på en annen side gi inntrykk av at all dødelighet under en slik grense er akseptabel. Det er det nødvendigvis ikke. En absolutt øvre grense tar ikke inn over seg at det er mange ulike årsaker til dødelighet, eller hvordan dyreholder håndterer risikobildet med høy dødelighet. En øvre grense vil måtte settes ganske høyt, og dermed stå i motsetning til målsettingen. En slik grense vil kunne ta fokus bort fra målsettingen på fem prosent, og de forebyggende tiltak som dyreholder må iverksette for å oppnå denne.

I diskusjonen rundt det å sette en grense for hva som er akseptabel og uakseptabel dødelighet blir det påpekt at det kan oppstå uforutsette situasjoner, som for eksempel alger og maneter, som kan gi akutt høy dødelighet til tross for god beredskap. Det må det selvsagt tas høyde for. Dersom en situasjon oppstår gjentakende, så kan den imidlertid ikke regnes som uforutsett. Høy

dødelighet ved behandling og håndtering av svak fisk vil heller ikke kunne ses på som en uforutsett hendelse, som kan tas hensyn til ved beregning av dødelighet.

Regjeringen ønsker basert på vurderingene over, ikke å innføre en øvre grense for uakseptabel dødelighet, men vil heller stille klare krav til kontinuerlig forbedring for å nå målsettingen om fem prosent.

Dødelighet som indikator i trafikklyssystemet

Det er tatt til orde for at dødelighet må inn som en indikator i trafikklyssystemet, og regjeringen ble i forbindelse med behandlingen av Prop. 78 LS (2022–2023), anmodet om å vurdere dette jf. Innst. 372 L (2022–2023). Slik regjeringen vurderer det, er det godt utredet i Meld. St. 16 (2014–2015) hvorfor dødelighet ikke er egnet som indikator i trafikklyssystemet. I trafikklyssystemet er det den samlede påvirkningen på miljøet som er styrende for om det kan gis vekst i et produksjonsområde. Dødelighet handler i hovedsak om hvilken påvirkning oppdrettslaksen opplever.

Selv om det virker urimelig at oppdrettere som drifter med høy dødelighet, får vokse og dermed produsere mer fisk, er det andre virkemidler som vil være mer målrettede for å få ned dødelighet. Dette handler om de virkemidlene som er rettet mot den lokaliteten og det selskapet som har høy dødelighet. Samtidig skal ikke regelverket innrettes på en slik måte at det kan virke som en driver for høyere dødelighet, slik det har blitt påpekt at reglene som gir unntak i trafikklyssystemet har gjort. Regjeringen har derfor endret unntaksreglene slik at antallet medikamentfrie behandlinger blir redusert. Endringen vil få virkning fra kapasitetsjusteringsrunden i 2026. Det er også varslet at krav om antall behandlinger på sikt skal senkes ytterligere.

Regjeringen har varslet at det kommer en stortingsmelding om tillatelsessystemet for akvakultur. Her vil det gjøres en helhetlig gjennomgang, som blant annet inkluderer hensynet til dødelighet og trafikklyssystemet. Her vil det også være mulig å se nærmere på hvordan man kan benytte ulike insentiver for å trekke næringen i en positiv retning.

Mål og tiltak

Regjeringen har i første omgang valgt å prioritere følgende områder:

Metoder og utstyr

Regjeringen vil utrede hvordan en sertifisering og eventuelt godkjenning for ny teknologi og metoder som har helse- og velferdsmessige konsekvenser for dyrene, kan gjennomføres. I den forbindelse vil det være naturlig å vurdere funksjonelle krav til standarder for anlegg og utstyr med krav til dokumentasjon, overvåkning og sertifisering, etter mal fra det tekniske regelverket for blant annet forebygging av rømming (NYTEK23). Det kan være relevant å differensiere mellom metode- og produktgrupper, og ha et standardisert dokumentasjons- og godkjenningssløp for metoder og utstyr som brukes for bedøving, avlving og medisinsk behandling av oppdrettsfisk, og som har mulig negativ effekt på dyrevelferden.

Dokumentasjon av hvordan en ny metode eller ny teknologi kan påvirke velferden til fisken må utformes på en slik måte at dyreholder og fiskehelsepersonell kan gjøre en informert vurdering av metodens egnethet for den aktuelle fiskegruppen, og hvordan utstyr skal brukes for å sikre god velferd for dyrene.

Det er en kjent problemstilling at ulike selskaper gjennomfører utprøving av teknologiske løsninger på tilnærmet like produkter. Forvaltningen har forsøkt å oppfordre næringen til deling av resultater ved utprøving av ny teknologi og metoder, men det har vist seg å være vanskelig å få til. En løsning på denne problemstillingen er at myndighetene stiller krav i regelverket til deling av data. En slik deling av data må imidlertid avveies mot bedriftenes behov for konfidensialitet i utprøvnings/utviklingsfasen.

Dersom et selskap søker om offentlig støtte til å utvikle og teste ny teknologi og nye metoder for drift, kan det offentlige stille krav om at erfaringer, resultater og data deles med resten av næringen på egnet vis. Et eksempel på dette er utviklingstillatelsene, som ble tildelt med krav om deling av visse typer resultater og data fra prosjektet. Større grad av informasjonsdeling i næringen kan ha positive effekter i form av økt innovasjon og mer effektiv ressursbruk.

Steril fisk kan bidra til å redusere en av oppdrettsnæringens negative miljøpåvirkninger. Dersom produksjon av steril fisk i kommersiell matfiskproduksjon skal være lovlig, må imidlertid velferdskonsekvensene være dokumentert og metoden funnet egnet ut fra hensynet til den aktuelle fiskeartens velferd. Velferdsdokumentasjonen må blant annet vise at metoden fremmer egenskaper som gir dyr med god fysisk funksjon og helse. Det er ikke tilfellet med produksjon av triploid laks i

dag. Regjeringen vil derfor ikke tillate bruk av triploid fisk i matfiskproduksjon.

Dersom metoden for triploid produksjon på et senere tidspunkt skal kunne bli vurdert som egnet, må utfordringene som ses i dag løses gjennom forskning og utvikling. Alternativt må det finnes andre metoder for at matfisken skal bli steril. Det følger av regelverket at triploid produksjon av andre arter ikke kan tillates med mindre det kan fremlegges velferdsdokumentasjon for den aktuelle arten. Forsøk og utprøvinger med triploid og annen steril fisk faller inn under virkeområdet til forskrift om bruk av dyr i forsøk, og vil dermed være søknadspliktig.

Regjeringen vil:

- Utrede hvordan en sertifisering og eventuelt godkjenning for ny teknologi og metoder som har helse- og velferdsmessige konsekvenser for akvakulturorganismer, kan gjennomføres.
- At data fra utprøving av ny teknologi og metoder som er av velferdsmessig betydning for akvakulturorganismer, kan deles.
- Ikke tillate bruk av triploid fisk i matfiskproduksjon.

Transport, servicefartøy og slakting av fisk

Ut fra utviklingen i næringen, er det behov for forskriftsregulering av andre typer virksomheter enn de som i dag faller innenfor virkeområdet til gjeldende forskrifter. Servicefartøyer og andre mobile anlegg er eksempler på det. Det bør vurderes om det vil være hensiktsmessig å oppdatere dyrevelferdslovens § 8 til å dekke bredere enn den gjør i dag, gjennom for eksempel å vise til produsenter av utstyr og leverandører av tjenester.

Krav til godkjenning av fartøyer eller andre mobile anlegg der akvakulturdyr holdes midlertidig for å behandles eller gjennomgå andre prosedyrer knyttet til dyrehold, følger av akvabiosikkerhetsforskriften og er knyttet til artikkel 19 i forordning (EU) 2016/429 (Animal Health Law), og gjelder kun dyrehelse. I tillegg gjelder forskrift om internkontroll for å oppfylle akvakulturlovgivningen (IK-Akva) for transportører og andre tjenesteprodusenter som kan påvirke velferden hos akvakulturdyr i akvakulturanlegg. IK-Akva er hjemlet i akvakulturloven, matloven og dyrevelferdsloven. Mye av dagens håndtering og behandling av oppdrettsfisk skjer på servicefartøy. Det er derfor nødvendig å innføre krav til fiskevelferd ved godkjenning av slike fartøyer.

Slik kravet om kompetanse til velferd er utformet i dag, kan det være vanskelig for den som er ansvarlig for slakteriet å avgjøre hva som bør inngå i et opplæringsprogram og hvem som bør gjennomføre programmet. For å unngå brudd på velferdsregelverket bør det innføres tydeligere krav til kompetanse enn de som finnes i dag. Målet med en slik tydeliggjøring skal være å sikre en enhetlig forståelse av hva som skal inngå i et opplæringsprogram, og hvordan man kan sikre at de som håndterer fisken har den nødvendige praktiske og teoretiske kompetansen.

Bedøvningsmetodene for laksefisk kan fungere tilfredsstillende med hensyn til fiskevelferd for de fleste arter i oppdrett. Dette forutsetter imidlertid at metode og utstyr er godt tilpasset art og fiskestørrelse og at utstyret brukes og vedlikeholdes som de skal. Mattilsynets tilsynskampanje i 2022 avdekket blant annet en rekke feil og mangler knyttet til bedøving og avliving av fisk. Mattilsynet fant videre at de tekniske innretningene for bedøving og avliving av fisk varierer mellom ulike slakterier.

For å sikre at metoder og utstyr for bedøvelse og avliving er egnet for de arter og størrelsesgrupper det skal brukes på, krever regelverket at metoder og utstyr skal være utprøvet og funnet forsvarlig før det tas i bruk. I praksis innebærer dette krav til dokumentasjon. I dag er det mangler i kvaliteten på dokumentasjonen for bedøvelses- og avlivingsmetoder for mange arter i oppdrett. Den dokumentasjonen som foreligger, er hovedsakelig utført på laks. På lik linje med andre metoder og utstyr som brukes i oppdrett har det vist seg å være vanskelig å følge opp slike mangler. Dette betyr at det ikke er sikkerhet for at metoder og utstyr til bedøvelse og avliving fungerer forsvarlig for alle arter og størrelsesgrupper som det brukes på.

Regjeringen vil:

- Innføre krav til fiskevelferd ved godkjenning av servicefartøyer eller andre mobile anlegg der akvakulturdyr behandles og håndteres.
- Tydeliggjøre krav til velferdskompetanse for slakterier og tilvirkingsanlegg.
- Vurdere å innføre krav om sertifisering eller godkjenning av bedøvelses- og avlivingsutstyr.

Regulatoriske rammer, risikobasert tilsyn og internkontroll

Akvakulturloven § 6 oppstiller et krav om hvilke tillatelser som må gis etter andre sektorlover, før

en akvakulturtillatelse etter akvakulturloven kan gis. Dyrevelferdsloven er ikke opplistet her. Selv om dyrevelferdsloven ikke er eksplisitt nevnt i akvakulturloven § 6 kan det likevel ikke gis tillatelse til akvakulturdrift som vil være i strid med dyrevelferdsloven.

Det er prinsipielt viktig å få løftet dyrevelferdsloven på samme nivå som matloven i regelverket, selv om en slik ending i stor grad kan betraktes som en formalisering av gjeldende rett. Når dyrevelferdsloven nevnes som sektorlov i akvakulturloven kan loven bedre bli tatt hensyn til i planleggingen av en lokalitet. Nærings- og fiske-ridepartementet ønsker derfor å oppdatere akvakulturlovens § 6 med henvisning også til dyrevelferdsloven som sektorlov.

Stor produksjon i stadig mer teknologiske avanserte anlegg, inkludert eksponerte lokaliteter, krever god og helhetlig risikostyring. Fiskeridirektoratet gjennomførte i 2022 en tilsynskampanje med søkelys på næringens risikovurderinger. Rapporten viser at oppdrettsnæringen fortsatt er umoden når det gjelder risikostyring. Riksrevisjonen anbefaler at Nærings- og fiskeridepartementet utvikler regelverket for risikostyring og internkontroll i havbruksnæringen, og utvikler et mer risikobasert tilsyn. Det er derfor viktig at arbeid med risikostyring styrkes både fra næringens og myndighetene sin side.

Det er ikke satt klare rammer i regelverket for hva som er god nok dyrevelferd i oppdrett. Dyreholder må derfor selv definere egne rammer. Det kan det være utfordrende å styre risiko etter. Den foreslåtte målsettingen om redusert dødelighet og kontinuerlig forbedring i drift, samt hensiktsmessige endringer i driftsregelverket, vil være med på å gi oppdretter en bedre ramme for risikostyring. Regelverket må utformes tydelig nok til å gi klare grenser, og funksjonsbasert nok til at det varer.

Ensidig bruk av dødelighet som indirekte mål for velferd vil ikke nødvendigvis gi et riktig bilde av velferden til fisken, eksempelvis kan dødelighet kamufleres gjennom nødslakt. Det kan derfor være naturlig å ta i bruk andre velferdsindikatorer også. NOU 2023: 23 peker for eksempel på tilvekst og slaktekvalitet som mulige velferdsindikatorer til regulatoriske formål. Kamerateknologi, som er utviklet for å telle lus, kan også brukes til å registrere ulike operative velferdsindikatorer. Dette kan brukes i selskapenes egen risikostyring, blant annet for å nå målet om høyere overlevelse, og har potensial til benyttes regulatorisk på sikt. Det vil stille nye krav til rapportering i regelverket. Innrapporterte data gir tilsynet muligheter til å plan-

legge ressursbruk basert på risiko, og hensiktsmessig rapportering er nødvendig for å få til dette. Det kan for eksempel handle om at dato for telling av og behandling mot lakselus rapporteres.

Dyrevelferdsloven har flere bestemmelser som innebærer at dyreholder har en handlingsplikt ved dårlig velferd. Avliving av dyr som lider eller står i fare for å lide kan være en slik handlingsplikt. En velfungerende internkontroll skal bidra til å definere når handlingsplikten inntreffer, og sette opp realistiske planer for å iverksette den pliktige handlingen.

Klarere rammer for velferd i regelverket vil gjøre det enklere for virksomhetene å planlegge både drift og investeringer for å etterleve kravene. Regelverk med klare krav til ansvarsfordeling og handleplikt vil forenkle tilsynet og oppfølgingen, og reduserer prosessrisikoen for tilsynsmyndigheten. Dette vil igjen bidra til likhet for loven og mer rettferdig konkurranse mellom virksomhetene.

Regjeringen vil:

- Tilpasse næringens rapporteringskrav for å sikre at Mattilsynet og Fiskeridirektoratet har et tilstrekkelig datagrunnlag for å foreta risiko-basert tilsyn.
- Stille tydelige krav til risikostyring og internkontroll i havbruksnæringen.

Lakselus

Forebygging av lusepåslag bør begynne allerede med valg av strategi ved utsett av fisk. Dette innebærer at fisken er frisk og at den settes ut under betingelser og temperaturer som legger til rette for god helse. Dyreholder må bruke biosikkerhetsplanen for å vise hvordan de skal forhindre og håndtere påslag av lakselus. Biosikkerhetsplanen er knyttet opp mot internkontrollregelverket, og vil være gjenstand for revisjon.

På områdenivå kan grep som bidrar til en bedre lokalitetsstruktur være kraftfulle virkemidler. Havforskningsinstituttet har vist hvordan strategisk lukking eller reduksjon i produksjon på særlig smittespredende lokaliteter kan redusere den totale smitten mellom lokalitetene. Andre virkemidler, som i dag er frivillige, som brakkeleggingsområder med koordinerte utsett og utslakting, koordinerte avlusinger og preventive tiltak vil kunne bidra til å redusere det totale smittetrykket, dersom det er full oppslutning om slike tiltak. Det er behov for mer kunnskap om hvordan dette

kan gjøres på best mulig måte, samt hvilke effekter slike tiltak vil kunne ha opp mot andre hensyn.

Det viktigste forebyggende tiltaket mot luse-smitte vil være å skille laksen fra lakselusen. De siste årene har akvakulturnæringen jobbet med å utvikle ulike skjermingsteknologier for å hindre at lus kommer i kontakt med oppdrettsfisk, og teknologier for individuell detektering og fjerning av lus på enkeltindivider i merd. Aktører som har jobbet dedikert med implementering av slike metoder har meldt om god effekt. Forutsatt at denne typen metoder og teknologier er velferdsmessig forsvarlig i bruk, kan dette være viktige bidrag for å beskytte oppdrettsfisken mot lakselus.

Behandling mot lakselus kan være en stor påkjenning for oppdrettsfisken. Ved behov for behandling av fiskegrupper som har nådd slaktestørrelse, skal derfor slakting alltid vurderes som alternativ. I slike tilfeller bør terskelen for å behandle være høy. Spesielt gjelder dette i situasjoner der populasjonen har gjennomgått flere belastende behandlinger eller der en samlet vurdering tilsier at risiko ved behandling er høy.

Regjeringen vil:

- Innføre krav om tiltak som effektivt forebygger påslag av lakselus både på lokalitetsnivå og områdenivå.

Rensefisk

Oppdrettsbetingelsene som rensefisken tilbys er først og fremst utformet for å ivareta laksefiskens behov. Det er derfor utfordrende å få rensefisk til å trives og overleve i oppdrettsmerdene. Dersom rensefisken ikke behandles godt og beskyttes mot lidelse, oppfylder dyreholder ikke sine plikter. Internkontrollen vil være et viktig redskap for oppdretter for å dokumentere at de oppfyller sine plikter opp mot dyrevelferd. Et godt datagrunnlag for reell dødelighet er viktig for selskapets risikostyring. Dødelighet kan da bli en egnet velferdsindikator for regulatoriske formål.

Målsettingen om å få dødeligheten ned mot fem prosent gjelder også for rensefisk. For å arbeide mot dette målet er det nødvendig med en systematisk tilnærming. Dyreholder må kunne dokumentere at kravene i velferdsregelverket etterleves og at dødeligheten reduseres på en planmessig måte. Forbedring bør kunne dokumenteres fra produksjonssyklus til produksjonssyklus.

Høy dødelighet, samt helse- og velferdsutfordringene blant rensefisk, reiser spørsmål om forvarligheten ved å videreføre bruk av rensefisk. Videre bruk av rensefisk forutsetter en varig og planmessig bedring av velferden. For å nå målsetningen er det viktig at myndighetene fører tilsyn med at regelverket overholdes og bruker tilgjengelige virkemidler. Det kan også være behov for skjerpning av praksis og endringer i eksisterende regelverk.

Gitt de velferdsutfordringene bruken av rensefisk gir, kan krav om bruk av rensefisk i økologisk oppdrett virke som et paradoks opp mot det økologiske prinsippet om å skape et miljø som tilgodeser husdyrenes naturlige atferd og behov. De vurderingene som gjøres opp mot bruken av rensefisk og hvordan velferden til rensefisk kan bedres, vil også gjelde for økologisk lakseoppdrett.

Fangstmetode og transport til oppdrettsanlegget er en påkjenning for villfanget rensefisk, og dødelighet er høy, spesielt den første tiden etter utsett i merd. Månedlig dødelighet for leppefisk er ofte mer enn ti ganger høyere enn for laksen. Mye tyder på at ulike rensefiskarter har ulik sårbarhet overfor både fangstmetoder og livet i merden. Oppdretterne meldte til Mattilsynets rensefiskkampanje at enkelte arter har særlig kort overlevelse etter utsett til merd. De siste årene har en del oppdrettere valgt å fase ut enkeltarter eller alt hold av rensefisk, blant annet fordi det er vanskelig å legge til rette for god velferd i merdene.⁸

Dyrevelferdsloven § 21 sier at dyr bare skal holdes om de kan tilpasse seg holdet på en dyrevelferdsmessig forsvarlig måte. Den høye dødeligheten tyder på at mange rensefisk ikke har tilpasset seg holdet eller at merder som er tilpasset laksens behov ikke er egnet for rensefisk. Regjeringen vil derfor utrede om særlig sårbare arter av rensefisk bør fases ut. Det er også behov for å vurdere andre aspekter ved de ulike artenes sårbarhet. Det er relativt lite dokumentasjon på hvordan utfisking, rømming og smitte fra leppefisk i oppdrett påvirker de ville bestandene. Kvote i fisket etter leppefisk er ikke artsspesifikke, noe som kan gi et ubalansert uttak av de ulike artene. Noen studier har vist at fiske på leppefisk kan endre både artssammensetning og størrelsesfordeling i et område. Slike aspekter bør også inngå i sårbarhetsvurderingen.

⁸ Fiskehelsesrapporten, 2023.

Regjeringen vil:

- Sikre at aktører som bruker rensefisk, kan dokumentere at rensefisken behandles godt og beskyttes mot unødige påkjenninger og belastninger.
- Sikre varig og planmessig bedring av velferden til rensefisk i oppdrett.
- At særlige sårbare arter av rensefisk bør fases ut.

7.5.3 Sports-, hobby- og selskapsdyr

7.5.3.1 Generelt

Oppsummering og vurdering

Regjeringen vil trekke fram følgende positive utviklingstrekk ved hold av sports- hobby- og selskapsdyr:

- Kunnskap om de forskjellige artenes behov og hva som kreves for å tilrettelegge for god velferd i slike dyrehold utvikles stadig og er blitt mer tilgjengelig for alle.

Det er likevel grunn til å se nærmere på følgende forhold:

- Sports-, hobby- og selskapsdyr er en uensartet gruppe dyrehold med svært varierende kompetanse hos dyreholderne.

Mål og tiltak

Regjeringen har valgt å prioritere følgende områder:

Hold av sports-, hobby- og selskapsdyr

Noen hovedutfordringer ved hold av sports-, hobby- og selskapsdyr er varierende kompetanse hos dyreholder, noe som for eksempel kan medføre mangelfullt levested, hold av dyr alene, lite aktivisering og feil føring. Ikke alle arter som holdes, er lette å få til å trives som selskaps- eller hobbydyr. Det er mange som kjøper dyr på impuls uten å ha tilstrekkelig forkunnskap om dyret de skaffer seg. Flere av dyrene har spesielle levested og krav til levested, ernæring og stell som forutsetter god kompetanse hos eieren. Eventuelle tegn til sykdom eller mistrivsel, kan være vanskelig å oppdage fordi dyrenes kroppsspråk kan være vanskelig å tolke. Dette kan være negativt for dyrevelferden.

Regjeringen vil:

- Utrede forslag til tiltak for å motvirke at folk kjøper dyr på impuls, og for at eiere har tilstrekkelig kunnskap og kompetanse til å holde dyrene på en god måte.

7.5.3.2 Hund*Oppsummering og vurdering*

Regjeringen vil trekke frem følgende positive utviklingstrekk for hold av hund:

- Hundehold bidrar til bedre fysisk og psykisk helse for mennesker i alle aldre, og mange ser på hunden sin som et familiemedlem. Dette gir positive bidrag til folkehelsen.
- Hunder har fått et bredere anvendelsesområde i de senere år, og det har gitt en større oppmerksomhet på nytteverdien av hold.
- Mange konkurrerer med hunden sin i aktiviteter som lydighetstrening, agility, jaktprøver, utstillinger eller hundekjøring.
- Noen eksempler på andre formål hunder brukes til er ettersøkshunder, gjeterhunder, trekkhunder (for eksempel deltakelse i forskjellige typer hundeløp eller kjøring av turister), førerhunder, lavinehunder, servicehunder, terapi- og besøkshunder, redningshunder, hunder som trenes opp til å oppdage sprengstoff eller narkotika, avdekke råte i hus eller sykdom og symptomer hos pasienter, vaktthunder samt tjenestehunder for forsvar, politi og tollvesen. Flere av disse oppgavene gjør hunden til en svært viktig ressurs for samfunnet.

Det er likevel grunn til å se nærmere på følgende forhold:

- Avl som disponerer for arvelige lidelser, helse- og atferdsproblemer
- Bruksområder med høyere risiko for dårligere dyrevelferd
- Bruk av tvangsmidler
- Identifisering av individer

Mål og tiltak

Regjeringen har valgt å prioritere følgende områder:

Avl av hund

Uansvarlig avl har for flere raser medført innavl som disponerer hundene for arvelige lidelser,

helse- og atferdsproblemer. Avl på ekstreme eksteriøre trekk har også medført dårlig dyrevelferd for mange hunder. Endring av dyrevelferdsloven § 25 har lagt til rette for å pålegge raseklubber og avlsorganisasjoner et større ansvar for forsvarlig avl. For å sikre entydig identifikasjon av avlsdyr og deres avkom, er det nødvendig å innføre krav om obligatorisk ID-merking og registrering av hunder.

Særskilte bruksområder

Enkelte bruksområder medfører høyere risiko for dårlig dyrevelferd uten at det stilles konkrete forskriftskrav som reduserer slik risiko. Dette gjelder blant annet større hundehold og utendørs hundehold, samt enkelte nye bruksområder for eksempel dyreassisterte intervensjoner. Se eget kapittel om det sistnevnte. Det er også viktig at hunden får mulighet til å kunne løpe fritt, uten at det har konsekvenser for mennesker og dyr.

Bruk og salg av tvangsmidler

Bruk av tvangsmidler som pigghalsbånd, samt omsetning av strømhalsbånd er ikke forskriftsregulert. Bruken av strømhalsbånd er regulert. Reguleringen innebærer at bruk av strømhalsbånd er tillatt for nødvendig aversjonstrening av hund mot jaging av beitedyr, tamrein og klovvilt når treningen utføres av personer som tilfredsstiller kompetansekravene i forskriften. Slik bruk kan forsvares idet den bidrar til å forebygge unødige skader og belastninger på de nevnte dyrene når hunder løper løs under jakt og lignende. Mange har imidlertid påpekt at det forekommer ulovlig bruk av slike halsbånd og at omsetning av slike bånd derfor burde reguleres.

Regjeringen vil:

- Utarbeide forskrift om oppstalling av trekkhunder og annet spesielt hundehold.
- Innføre obligatorisk ID-merking og registrering av hund.
- Oppfordre kommunene til å etablere friområder der hunder kan trenes og mosjoneres uten bånd.
- Innføre forskriftsregulering av hundeavl.
- Arbeide for økt kunnskap om arvelige lidelser hos hund.
- Innføre forskriftsregulering av omsetning av visse produkter brukt til å regulere hunders atferd.

7.5.3.3 Katt

Oppsummering og vurdering

Regjeringen vil trekke frem følgende positive utviklingstrekk for hold av katt:

- Dyrevelferden blant eide katter er generelt god.
- En stadig økende andel av katter blir ID-merket.
- Det har også blitt vanligere å ta betalt for kattunger, ikke bare for renavlede rasekatter, men også for huskatter.
- Huskatter er generelt ikke plaget med genetisk betingede sykdommer som skyldes selektiv avl.

Det er likevel grunn til å se nærmere på følgende forhold:

- Kompetanse for å ivareta tilstrekkelig dyrevelferd
- Avl på ekstreme eksteriørtrekk
- Hjemløse katter
- Store kattehold

Mål og tiltak

Regjeringen har valgt å prioritere følgende områder:

Katteeiers kompetanse

Kompetanse er en forutsetning for alt dyrehold og omfatter både kunnskap, evne, vilje og holdninger. Det er sentralt å synliggjøre at dyreeier selv har ansvaret for å ha riktig og tilstrekkelig kompetanse til å ivareta kattens velferd.

Avl

Innen raseavl er det utfordringer knyttet til avl på ekstreme eksteriørtrekk. Blant huskatter er den største utfordringen ukontrollert formering med kattunger som kan ende opp som hjemløse.

Dumping av katter – hjemløse katter

De fleste hjemløse katter vil over tid ha dårlig dyrevelferd på grunn av kulde, sult, sykdom og skader. Hjemløse katter skyldes mangelfull kompetanse hos dyreholdere, spesielt i form av holdninger om at katter klarer seg selv og ikke innebærer forpliktelser eller utgifter. Det er behov for å øke kompetansen hos dyreholdere.

I et ansvarlig kattehold inngår blant annet identitetsmerking som dokumenterer eierskap til

dyret. Regjeringen vil derfor opprettholde oppfordringen til katteeiere om å ID-merke kattene sine.

Store kattehold

For å kunne føre tilsyn med store kattehold, er Mattilsynet avhengig av å ha oversikt over hvor disse befinner seg og hvilken type dyrehold det er.

Organisasjoner, foreninger og enkeltpersoner som oppstaller og omplasserer katter, må oppfylle kravene i forskrift om omsetning og midlertidig hold av dyr. Forskriften setter krav om at virksomheter som er omfattet, skal melde fra om aktiviteten til Mattilsynet. Mattilsynet fører tilsyn med etterlevelse av bestemmelsene i forskriften.

I et katteoppdrett vil det tidvis kunne være mange individer i forskjellige aldre hos en og samme eier. Mattilsynet har i dag ingen oversikt over hvor mange som driver oppdrett av katter, hvem de er eller hvor de er lokalisert. Kjennskap til hvem som driver oppdrett av et visst omfang, er nødvendig for å kunne føre tilsyn med etterlevelse av lovens bestemmelser inkludert avlsbestemmelsene.

Regjeringen vil:

- Oppfordre til frivillig ID-merking av katter.
- Innføre forskrift om registreringsplikt for store kattehold.

7.5.3.4 Hest

Oppsummering og vurdering

Regjeringen vil trekke fram følgende positive utviklingstrekk for hold av hest:

- Velferden for hest i Norge må i hovedsak regnes som god. Både hold, trening og konkurranser, transport og avliving er regulert i forskrifter.

Det er likevel grunn til å se nærmere på følgende forhold:

- Hester holdes og brukes på mange ulike måter, og kompetansen hos hesteholdere og andre aktører varierer mye. De største utfordringene gjelder mulighetene for fri mosjon og naturlig atferd sammen med artsfrender, og bruk av utstyr og treningsmetoder.
- Behov for mer kunnskap om både negative og positive velferdsindikatorer hos hestene.
- Bedre kompetanse hos alle som eier, bruker og håndterer hester.

- Forskrift om velferd for hest bør oppdateres for å ivareta hestens behov gjennom dyrenes ulike livsfaser bedre enn den gjør i dag, samtidig som den legger til rette for valg av ulike løsningsalternativer avhengig av hestens alder, bruk og praktiske forhold.
- Vurdere å forskriftsfeste ansvaret avlsorganisasjonene og oppdretterne har for forsvarlig avl.

Mål og tiltak

Regjeringen har valgt å prioritere følgende områder:

Revisjon av forskrift om velferd for hest

Forskrift om velferd for hest trådte i kraft i 2005 og er knapt endret siden. Alderen på forskriften, veksten i hesteholdet og oppmerksomheten rundt hesters behov tilsier at forskriften bør gjennomgås og revideres.

Oppstalling, mosjon og sosialt samvær

Hester er flokkdyr med stort behov for samvær med artsfrender. Særlig føll og unghester har behov for å utfolde seg fritt. Hester som får god adgang til fri mosjon og naturlig atferd, blir mindre stresset, utvikler sjelden stereotypier og blir mentalt og fysisk bedre rustet til å tåle trening og bruk. Dagens regelverk krever mulighet for daglig mosjon og uteliv, med daglig trening og/eller fri bevegelse minst to timer hver dag.

Gruppehold gir gode forutsetninger for et godt hesteliv, men gruppen må være stabil for å fungere godt og unngå skader. For hingster må man ta spesielle hensyn.

Oppbinding på spiltau har særlig vært brukt på rideskoler, men blir stadig mindre vanlig. Et forbud mot spiltau for nye staller og ved ominnredning av eksisterende vil antakelig ha begrenset negativ effekt for hesteholderne. For andre typer hestehold er spiltau så lite utbredt at et forbud neppe vil få særlig betydning. Spiltau er forbudt eller fases ut i andre land det er naturlig å sammenligne oss med.

Det er vanlig å gi hestene flere timer utetid daglig uansett treningsopplegg og oppstallingsform. Mange går ute store deler av døgnet sommerstid og får noen uker på sommerbeite. Konkurranshester går sjelden ute i flokk. Treningen dekker som regel behovet for fysisk og mental stimulering, men dette kan ikke fullt ut erstatte behovet for fri bevegelse og samvær med andre hester.

Praktiske forhold kan gjøre det vanskelig å tilby hesten selskap med artsfrender gjennom hele livet. Mange oppstaller hesten sin hjemme og har bare én hest. Særlig føll og unghester kan utvikle stress og stereotyp atferd hvis de holdes alene. For føll er nær kontakt og melk fra mor særlig viktig frem til 6 måneders alder. Sportens regelverk lar ikke hopper som ammer eller har føll yngre enn 6 måneder delta i konkurranser, men forskriftene setter ingen nedre aldersgrense for avvenning.

Kompetanse ved hold, trening og bruk av hest

Hold, trening og bruk av hest på en dyrevelferdsmessig forsvarlig måte krever god kompetanse. Regelverket krever nødvendig kunnskap hos hesteholdere og personell som stiller og bruker hestene, men det er ikke krav til formell kompetanse. Alle som driver hestesenter, treningsstall, hestepensjonat eller omsetning av flere enn seks hester i året, må ha tillatelse fra Mattilsynet. Regelverket gir ingen føringer for hvordan søkerens kompetanse skal vurderes ut over at vedkommende ikke må ha brutt dyrevelferdsregelverket.

En del videregående skoler med fagkrets naturbruk tilbyr studieretning heste- og dyrefag, som kan gi relevant kompetanse på et grunnleggende nivå. Det er også mulig å ta fagbrev i hestehold gjennom opplæring i bedrift.

Sportens egen utdanning av personell innen trav, galoppsport og riding har dyrevelferd som et viktig tema. Trav- og galoppsportens organisasjoner krever godkjent utdanning for å få trenerlisens. Norges Rytterforbund tilbyr trenerutdanning for ridelærere, men mange ridelærere bygger bare på egne erfaringer som rytter, og det er ingen krav for å kunne kalle seg «trener». Det er derfor vanskelig å definere hvem som er «ridelærere» og underlegge dem offentlige krav.

Norsk Hestesenter tilbyr NOKUT-godkjent utdanning av rideskolelærere, og Bransjeforeningen for rideskoler gjennomfører årlig kurset «Bærekraftige rideskoler». Tilgangen på personell er likevel for liten til at alle rideskoler kan ansette rideskolelærere med godkjent utdanning. Det er ingen krav for å kunne kalle seg «rideskolelærer».

Kvalitetssikret formell kompetanse hos rideskolelærere og kommersielle trenere i trav- og galoppsporten vil fremme dyrevelferden både direkte og ved at kunnskap og ferdigheter spres videre til ansatte og elever.

Forbud mot inngrep og utstyr mot stereotyp atferd

Stereotyp atferd, som krybbebiting og luftsluking, er tegn på mangler i levemiljøet. Atferden vil sjelden forsvinne selv om hesten kommer i et optimalt miljø. Det har vært vanlig å bruke en stram såkalt luftslukerrem øverst rundt halsen eller fjerne visse halsmuskler i den tro at luftsluking er skadelig for hesten, men slike tiltak har ingen faglig begrunnelse og kan påføre hesten nye plager.

Avl av hest

Det er stor oppmerksomhet mot uheldige effekter av uforsvarlig avl hos en rekke dyrearter. For hest er utfordringene små. Dyrevelferdsloven sier at avl skal fremme egenskaper som gir robuste dyr med god funksjon og helse. Det finnes ingen forskriftskrav som regulerer velferden ved avl av hest.

Hesteavlsorganisasjonene er godkjent av Mattilsynet og utarbeider avlsplaner, som blant annet skal ivareta god helse og begrense innavl. Lister over diskvalifiserende lidelser og egenskaper inngår i avlsplanene. I 2022 ble det født ca. 2 070 føll i Norge, fordelt på snaut 20 raser.

Det kan være hensiktsmessig å forskriftsfeste ansvaret avlsorganisasjonene og oppdretterne har for forsvarlig avl ut fra hensynet til dyrevelferden.

Regjeringen vil:

- Innføre forbud mot oppstalling på spiltau i nye staller og ved ominnredning av eksisterende staller.
- Utrede utvidelse av kravet om utegang og fri bevegelse for hester som står oppstallet.
- Innføre forbud mot bruk av luftslukerrem og kirurgiske inngrep for å hindre luftsluking.
- Utrede forbud mot visse typer utstyr som blir brukt i konkurranse med hest.
- Utrede krav om at alle hester de to første leveårene skal kunne ha full fysisk kontakt med andre hester både inne og utendørs.
- Utrede krav om at føll ikke skal avvennes før de er seks måneder gamle.
- Innføre forskriftskrav for forsvarlig avl av hest ut fra hensynet til dyrevelferden.
- Fjerne kravet om tillatelse fra Mattilsynet for å drive omsetning av mer enn seks hester i året.

*7.5.3.5 Herptiler**Oppsummering og vurdering*

Regjeringen vil trekke frem følgende positive utviklingstrekk:

- I forkant av legaliseringen av hold av 19 forskjellige arter av herptiler, ble det gjort et grundig utredningsarbeid. De aktuelle artene ble valgt fordi de ikke er farlige, oppdrett i fangenskap er veletablert, hold av dyrene på en tilfredsstillende måte er oppnåelig for kompetente dyreeiere og de utgjør ikke noen trussel mot naturmangfoldet.

Det er likevel grunn til å se nærmere på følgende forhold:

- Ulovlig innførsel og hold av arter som ikke står på positivlisten

Mål og tiltak

Regjeringen har valgt å prioritere følgende områder:

Hold av herptiler

Herptilhold medfører flere forskjellige typer utfordringer. Selv om det ble innført en positivliste over arter som kunne holdes uten egen tillatelse, har det fortsatt vært pågang for å få lov til å holde flere arter. Det kan derfor ikke utelukkes at det fortsatt kan forekomme ulovlig innførsel og hold av arter som ikke er oppført på listen.

Positivlisten krever større kompetanse hos Mattilsyn, politi og tollvesen når det gjelder å vurdere om reptiler de kommer over i sitt arbeid, tilhører lovlige arter.

Mange herptiler er rovdyr og spiser i naturlig liv små pattedyr. Det er ikke tillatt å føre med levende dyr. Det er derfor helt nødvendig at det avles slike «byttedyr», som avlives i tråd med dyrevelferdsloven, og deretter benyttes til fôr. De fleste dyrene som brukes som fôr til norske herptiler, blir oppdrettet i og innført fra land i EU. Norske myndigheter har derfor ingen mulighet til å føre tilsyn med oppdrett og avlving av disse dyrene. Det er også vanskelig å føre tilsyn med at ulovlig føring med levende dyr ikke skjer.

En del herptiler vil kunne være bærere av salmonella. Det innebærer behov for en spesiell kompetanse om hygiene i slike dyrehold.

Regjeringen vil:

- Gjeninnføre forbud mot herptiler med overgangstid for de som eier dyr som er lovlig å holde etter dagens regelverk. Ved gjeninnføring av forbud legges samme unntaksbestemmelser og -praksis som tidligere til grunn.

7.5.3.6 Andre sports, hobby og selskapsdyr*Oppsummering og vurdering*

Regjeringen vil trekke fram følgende positive utviklingstrekk:

- Kanin har vært et populært hobby- og selskapsdyr gjennom mange år. Den senere tiden har det blitt økt oppmerksomhet på kaniners behov og det er i dag lett tilgang til kunnskap om hva som skal til for å gi kaniner god velferd.
- I tiden fra forrige dyrevelferdsmelding ble skrevet har kunnskap om eksotiske fuglers behov blitt lettere tilgjengelig for de fleste dyreholdere.
- Det er blitt vanligere å holde fugler i større volierer fremfor i små bur
- Det er blitt flere veterinærer med spesialkompetanse om eksotiske fugler.

Det er likevel grunn til å se nærmere på følgende forhold:

- Kompetanse hos dyreeiere
- Oppstalling av store eksotiske fugler

Mål og tiltak

Regjeringen har valgt å prioritere følgende områder:

Hold av kanin

Å holde kanin på en måte som gir dyrene mulighet til å føle trygghet, trives og å utøve naturlig atferd, er mer utfordrende enn oppfatningen tradisjonelt har vært. Kompetansen er mangelfull hos mange eiere og både oppstallingsforhold og fôring er ofte dårlig tilpasset dyrenes behov. Det sees også et økende problem med hjemløse kaniner som er blitt dumpet av eieren. Det legges ikke opp til å forskriftsregulere hold av kanin nå, men oppfordre til at eiere setter seg inn i tilgjengelig veiledningsmateriell for å sikre riktig hold av kani-
nen.

Hold av store eksotiske fugler

For eksotiske fugler er det stor variasjon mellom de forskjellige artenes størrelse, plassbehov, leveste, sosiale behov og egnethet for hold. Burhold som begrenser flyvemulighetene, og fugleeiernes kompetanse om for eksempel fôring, avl og sosiale behov hos fuglene, er faktorer som kan ha betydning for utviklingen av helse- og velferdsutfordringer for fuglene.

Regjeringen vil:

- Innføre forskriftsregulering av hold av store eksotiske fugler.

7.5.4 Viltlevende dyr**7.5.4.1 Viltlevende landdyr***Oppsummering og vurdering*

Regjeringen vil trekke frem følgende positive utviklingstrekk:

- Bestands- og helseovervåkingsprogrammer for vilt er videreført og videreutviklet.
- Forbud i utøvelsesforskriften § 17 mot å skyte med og bære blyhagl i forbindelse med jakt i våtmark med virkning fra 15. februar 2023.
- Regler for fangst i utøvelsesforskriften kapittel 9 er oppdatert blant annet med krav til godkjente feller som grunnlag for human og selektiv fangst med virkning fra 1. april 2024.

Det er likevel grunn til å se nærmere på følgende forhold:

- Sammenhengen mellom ulike regelverk som har bestemmelser om dyrevelferd.
- Skadeskyting av vilt i forbindelse med jakt og felling.
- Hvordan ny kunnskap om dyrevelferd og effekter av jakt, felling og fangst bedre kan tas i bruk i forvaltningen.
- Forebygging og reduksjon av dyrepåkjørsler på vei og jernbane.
- Finansiering og håndtering av dyrepåkjørsler og ettersøk av skadet vilt.

Mål og tiltak

Regjeringen har valgt å prioritere følgende områder:

Gjennomgang og modernisering av viltloven

Det pågår i 2024 et arbeid med å gjennomgå og modernisere viltloven. Arbeidet ledes av Landbruks- og matdepartementet og gjennomføres i tett samarbeid med Klima- og miljødepartementet, med bistand fra Miljødirektoratet og Landbruksdirektoratet. Lovarbeidet skjer innenfor rammene av blant annet dyrevelferdsloven og naturmangfoldloven, og vil være et viktig grunnlag for en bærekraftig høsting av vilt gjennom jakt og fangst og annen felling av vilt, innenfor dyrevelferdsmessig akseptable rammer. Det tas sikte på å overføre en lovproposisjon til Stortinget våren 2025.

Kunnskapsutvikling og -formidling om jakt, viltbestander og vilthelse

Ivaretagelse av dyrevelferden ved utøvelse av jakt, fangst og felling er først og fremst avhengig av at jegerne har nødvendige kunnskaper og ferdigheter, samt gode holdninger. Det er derfor sentralt å videreføre og videreutvikle jegerprøveopplæringen og kunnskapsformidlingen til jegere, med vekt på holdninger og kunnskaper for en etisk og forsvarlig utøvelse av jakt, fangst og felling. Videre er det viktig å opprettholde eksisterende bestands- og helseovervåkning av viltarter, samt beredskap og evne til håndtering av eventuelle viltsykdommer etter behov.

Trafikkpåkjørsler av vilt og andre dyr

Påkjørslene representerer store samfunnsøkonomiske kostnader og medfører store lidelser for påkjørte dyr som ikke blir drept umiddelbart, eller for avkom som blir etterlatt uten å være i stand til å greie seg selv. Flere departementer og underliggende etater har sektoransvar på dette området. Landbruks- og matdepartementet og Samferdselsdepartementet vil legge til rette for felles innsats og samarbeid om forebygging av dyrepåkjørsler og tiltak som kan bidra til reduserte dyrelidelser knyttet til påkjørsler.

Som en del av dette, vil Landbruks- og matdepartementet, i samarbeid med berørte departementer og etater, etablere et tverrsektorielt samarbeidsforum for forebygging og reduksjon av dyrepåkjørsler. Politi og forsikringsbransjen vil inviteres til å delta. Som ledd i å utvikle kunnskapsgrunnlaget, vil Landbruks- og matdepartementet legge til rette for gjennomføring av en oppdatert samfunnsøkonomisk analyse av omfang og kostnader knyttet til dyrepåkjørsler i Norge.

Departementet vil også få utredet alternative løsninger for finansiering av kommunalt arbeid med ettersøk og håndtering av skadde og døde dyr etter påkjørsler.

Regjeringen vil

- Etablere et tverrsektorielt samarbeidsforum for forebygging og reduksjon av dyrepåkjørsler.
- Legge til rette for gjennomføring av en oppdatert samfunnsøkonomisk analyse knyttet til dyrepåkjørsler i Norge.
- Utrede alternative løsninger for finansiering av kommunalt arbeid med ettersøk og håndtering av skadde og døde dyr etter påkjørsler.

7.5.4.2 Viltlevende akvatiske dyr*Oppsummering og vurdering*

Regjeringen vil trekke frem følgende positive utviklingstrekk:

- Dyrevelferdsloven angir sektorovergripende regler for ivaretagelse av dyrevelferd og respekt for dyr som også omfatter viltlevende akvatiske dyr.
- Norge er en av verdens største fiskerinasjoner og regnes som verdensledende innen fiskeriforvaltning. I 2023 eksporterte Norge villfangst fisk og fiskeprodukter for 43 milliarder kroner, og er sentral for bærekraftig matforsyning i verden.
- Selektivt fiskeutstyr retter seg mot og fanger spesielle arter og størrelsesgrupper, og lar uønskede størrelser og arter unnsnippe. Flere tiltak er iverksatt i Norge for å kontrollere selektiviteten i fiskeutstyr, med tanke på både størrelse og artsseleksjon.
- Det erkjennes at riktig og rask avliving er avgjørende for kvaliteten til fisken videre i matkjeden.
- Det har blitt innført velferdsmessig forsvarlig regulering når det gjelder slipping av fangst (for å unngå å få for store fangster av sild og makrell), eksempelvis retningslinjer for «Beste praksis for slipping fra not».
- De årlige opprensningstoktene som Fiskeridirektoratet gjennomfører, er et svært viktig bidrag for å redusere marin forsøpling og spøkelsesfiske.
- I alle norske teinefiskerier er det innført krav om rømmingshull som er sydd igjen med nedbrytbar bomullstråd.

Det er likevel grunn til å se nærmere på følgende forhold:

- Viltlevende fisk har ikke hatt samme velferdsfokus som produksjonsdyr.
- All høsting og utnyttelse av viltlevende marine ressurser skal skje så skånsomt som mulig.
- Det må rettes oppmerksomhet mot holdninger til dyrevelferd, kunnskap om dyrevelferd og dyrevelferdsmessig forsvarlig behandling av villfisk.

Mål og tiltak

Målet til regjeringen er å fremme bedre kunnskap om dyrevelferd i fiskeriene og blant fritidsfiskere, særlig knyttet opp mot god produktkvalitet, skånsomme fiskemetoder og for å unngå spøkelsesfiske.

Dyrevelferdsloven krever at fiske og fangst utøves på en dyrevelferdsmessig forsvarlig måte. Fangst og avlivingsmetoder for villfisk har i mindre grad blitt problematisert. Dyrevelferd knyttet til fangstoperasjonen av villfisk er utfordrende og forbedring av fiskevelferden omfatter hele fangstprosessen. For å sørge for god velferd må det rettes oppmerksomhet mot holdning til dyrevelferd, kunnskap om dyrevelferd og håndtering av villfisk i tråd med dyrevelferdsregelverket.

Kunnskap er viktig både hos yrkesfiskere og fritidsfiskere. Havressurslovens regler om høsting og annen utnyttelse av viltlevende marine ressurser oppstiller krav om at all høsting og annen utnyttelse av viltlevende marine ressurser skal skje så skånsomt som mulig. Gjennom dette ivaretas formålet til dyrevelferdsloven også gjennom havressursloven.

Regjeringen har valgt å prioritere følgende områder:

Villfisknæringen

Bedre dyrevelferd i fiskeriene kan gi økt produktkvalitet og bidra til en mer bærekraftig forvaltning av fiskeriressursene, men for å få til dette er vi avhengige av kunnskap.

Fiskerinæringen er opptatt av kvalitet, og at større oppmerksomhet på kvalitetsforbedring vil øke dyrevelferden. Det er imidlertid begrenset oppmerksomhet knyttet til dyrevelferd i villfisknæringen. Holdningsskapende arbeid er heller ikke viet mye oppmerksomhet.

Fiskerinæringen driver fiske og fangst på arter som frem til de høstes, lever fritt. Hensynet til dyrevelferd oppstår under fangstoperasjonen. Fisk blir utsatt for trengsel, utmattelse, kvelning, temperatursjokk og fysisk skade under fangst og

fiske. De blir også sjelden bedøvet før slakting. I forarbeidene til dyrevelferdsloven ble det lagt til grunn at de fangst og avlivingsmetodene som da var i alminnelig bruk, ikke ville være i strid med loven, men at ny kunnskap kunne endre på dette. Etter dette har vi fått mer kunnskap om at fisk også kan lide, og det har blitt utviklet mer skånsomme metoder for innfangning av fisk. På tross av krav om røkting av fangstredskaper er det likevel i praksis begrensede muligheter til å oppnå god dyrevelferd for villfisk under fangstoperasjonen.

Måten fisk slaktes på om bord på fiskefartøy varierer. Det kan være forskjellig praksis basert på art, størrelser, sammensetning av fangsten, og mellom fartøy og fiskere i henhold til etablert praksis og fasiliteter om bord. Der fisk kan fjernes individuelt fra utstyret (for eksempel teiner og liner) er det bedre potensial for dyrevelferdsmessig avlaving. Det bør tilrettelegges for forskning og utvikling av kommersielt anvendbare fangst- og avlivingsmetoder som er mer skånsomme for fisken, og velferdsregelverk for villfisk må utvikles i takt med kunnskaps- og teknologiutvikling.

Flere av tiltakene som gjelder fiskeri bidrar også til sjøpattedyrs velferd. Det gjelder særlig å redusere tap av redskap, opprensning av forlatt redskap, modifikasjon i utformingen/alternative fiskeredskap og akustiske alarmer, men også forvaltningsmessige tiltak som reduksjon i fiske og stengte områder/fiskeforbud.

Regjeringen vil:

- Fremme kunnskap om at god dyrevelferd fremmer god produktkvalitet.
- Arbeide for å minske den samlede belastningen på fisk i forbindelse med fangst.
- Tilrettelegge for forskning og utvikling av kommersielt anvendbare fangst- og avlivingsmetoder som er skånsomme for dyrene.

Spøkelsesfiske

Når fiskeredskap av ulike grunner blir stående igjen i sjøen og fisker uten røkting, oppstår såkalt spøkelsesfiske. Spøkelsesfiske medfører langvarig lidelse og død for de dyrene som fanges. Omfanget av spøkelsesfiske kan begrenses gjennom en serie avbøtende tiltak, bla. å modifisere utstyr og fiskepraksis for å minimere tap, etablere flere programmer for å rapportere om og gjenfinne tapt utstyr, innarbeide biologisk nedbrytbare komponenter i utstyret for å redusere spøkelsesfiskekapasitet og å legge til rette for avhending av utstyr på land for å unngå at utstyr forla-

tes på havet. Alle som fisker har en plikt til å drive fiske på en slik måte at tap av redskap kan unngås. I dag må alt tap av utstyr rapporteres til Fiskeridirektoratet. Regjeringen vil arbeide for å minimere omfang av spøkelsesfiske og at havressursloven og dyrevelferdsloven brukes som hjemmelsgrunnlag.

Regjeringen vil

- Arbeide for utvikling av fiskeredskaper i biologisk nedbrytbare materialer.

Fritidsfiske

Fritidsfiske er populært i Norge, og rundt en tredjedel av befolkningen fisker i sjøen minst en gang i året. Å høste fra sjøen til matauk har en lang tradisjon, og er forankret i allemannsretten. Den som fisker må sørge for å ha nok kunnskap og kompetanse om arten de fisker etter, hva slags utstyr

som er aktuelt, og hvordan håndtere og avlive fisken.

Ved «fang-og-slipp» løsrives fisket fra den norske fangsttradisjonen, å skaffe mat. Kravet om god og skånsom behandling av fisk er også strengere når det ikke er meningen å avlive fisken. Et begrenset omfang av fang-og-slipp i bestands-truede vassdrag er akseptabelt, hvis det skjer på en skånsom måte og kun levedyktig fisk settes ut igjen. Det er viktig at den som fisker ivaretar fisken på en slik måte at fisken overlever å bli satt ut igjen på det stedet den ble fanget.

Regjeringen vil

- Fremme kunnskap hos fritidsfiskere om skånsomt fiske og dyrevelferdsmessig korrekt avliving.
- Fremme tiltak for å bidra til at dyrevelferden ivaretas ved fang-og-slipp.

8 Økonomiske og administrative konsekvenser

Matproduksjon legger beslag på knappe innsatsfaktorer som arbeidskraft, kapital og areal, og har en påvirkning på miljø, ville dyr og klima. Dette er kostnader som må avveies mot gevinstene det norske samfunnet høster av matproduksjonen, som å være mer selvforsynt med mat, bosetting i distriktene og bevare kulturlandskap.

Dyrevelferd har betydning utover det som handler om dyrene og forholdene i dyreholdet. Dyrevelferd, menneskevelferd og miljø henger sammen. Dyrevelferd knyttes stadig tettere til FNs bærekraftsmål, slik dyrehelse er inkludert i begrepet «En helse» som omhandler sammenhengen mellom dyrehelse, human helse og miljø. Med høy dyretetthet kan det oppstå økt smittepress og større risiko for sykdom i samfunnet. Friskere dyr vil kunne produsere mer og gi tryggere mat til befolkningen. Dyr som trives og har det godt påvirker mennesker som omgås dem, enten det er profesjonelt eller til fritidsformål. Kontakt med dyr er viktig for mange menneskers trivsel i hverdagen.

Bedre dyrevelferd gir gevinster, men tiltak som bedrer dyrevelferden kan også medføre kostnader for produsentene, forbrukerne og forvaltningen.

Tiltakene i denne meldingen vil ha samfunnsøkonomiske virkninger. Gevinstene for samfunnet er først og fremst i form av bedre dyrevelferd, og kostnadene er knyttet til selve gjennomføringen av tiltakene. Det er krevende å anslå disse størrelsene presist. Tilpasninger til nye krav vil kunne løses på ulike måter, til ulik kostnad. Der det er gjort beregninger bygger disse på en rekke forutsetninger, med varierende usikkerhet. Noe av usikkerheten handler om hva det er man sammenlikner med, altså hva man beregner de økonomiske konsekvensene i forhold til. Nullalternativet er å ikke gjennomføre tiltak for økt dyrevelferd. Tidspunkt for innføring av tiltak, endringer i økonomiske forhold, kunnskap eller teknologi, strukturutvikling og dyrevelferdstiltak som vil gjennomføres uavhengig av denne meldingen er sentrale usikkerhetsfaktorer.

Regjeringen mener at det i vurderingen av nye tiltak for bedre dyrevelferd er nødvendig at kost-

nader og effekter for konkurransesituasjonen vektlegges. Det kan for de fleste landbaserte produksjoner være begrensede muligheter for å hente ut økte priser i markedet eller kompensere for økte kostnader gjennom overføringer. Regjeringen ønsker å opprettholde og styrke konkurransekraften til den norske produksjonen av husdyrprodukter og sjømat. Regjeringen legger vekt på å ha overgangstider ved innføring av nye tiltak, for å begrense kostnadene og for å legge til rette for at flere produsenter vil og kan fortsette å produsere.

Kostnadene vil være avhengig av mange forhold som vil eller kan endre seg. Tilpasning til nye krav vil også kunne løses på ulike måter, til ulik kostnad, av ulike aktører.

Tiltakene som foreslås i stortingsmeldingen kan grovt sett deles i to kategorier:

- Tiltak som krever investeringer i anlegg, driftsbygninger og utstyr.
- Tiltak som krever endret praksis.

Noen av tiltakene som omtales i stortingsmeldingen er allerede satt i gang, mens andre er nye forslag til tiltak.

Å måle direkte effekter av nye tiltak for dyrevelferden, eller å verdsette gevinstene i kroner og øre, er komplisert. Når de ulike dyreholdene og næringene er så forskjellige som de er, må nye tiltak for å bedre dyrevelferden være presise og målrettede, samtidig som de ikke må svekke andre sider ved dyreholdet og produksjonen. Regjeringen legger vekt på at alle nye tiltak må være basert på oppdatert og relevant kunnskap om hva som kan forbedre dyrevelferden både på kort og lang sikt.

Oppdatert kunnskap viser at en del av dagens driftssystemer ikke er optimale for god dyrevelferd. Det er behov for mer kunnskap for å finne de beste løsningene for dyrene, og hva som er praktisk og økonomisk gjennomførbart for næringene.

Regjeringen ønsker best mulig dyrevelferd innenfor forsvarlige økonomiske rammer.

Norge har høye krav til dyrevelferd, og en del forbrukere velger trolig norske produkter ut fra dette. Det er usikkert i hvilken grad det er eller vil

være mulig å ta høyere pris som følge av høyere dyrevelferdsmessige standarder for all norsk produksjon. Økt bevissthet blant forbrukerne bør være et mål og en utfordring både for næringene og samfunnet som helhet.

8.1 Generelle tiltak og strategier

8.1.1 Bruk av forsøksdyr

Regjeringen vil utrede hvordan arbeidet med reduksjon, forbedring og erstatning av forsøksdyr (3R) kan organiseres, herunder om ressursene i eksisterende strukturer som Forsøksdyrkomiteén og Norecopa kan utnyttes bedre ved organisering i et nasjonalt 3R-senter. I utredningen vil det gjøres en nærmere vurdering av økonomiske og administrative virkninger ved en eventuell etablering av et 3R-senter i Norge.

8.1.2 Virkemidler, sanksjoner og straff

Regjeringen vil utrede heving av strafferammen etter dyrevelferdsloven § 37, og utrede inndragning av utbytte eller fortjeneste ved brudd på loven. Videre vil regjeringen øke overtredelsesgebyret for overtredelser av dyrevelferdsloven. Forslagene antas å ikke ha vesentlige økonomiske eller administrative konsekvenser. Mulighet til inndragning av utbytte eller fortjeneste og økte overtredelsesgebyrer vil bety at brudd på regelverket vil merkes økonomisk av de som ilegges slike sanksjoner. Dette, sammen med en økt strafferamme, kan antas å ha allmennpreventive virkninger.

Regjeringen vil innføre forbud i dyrevelferdsloven § 14 mot å ha og dele seksualiserte bilder som omfatter dyr. Forbudet mot å ha og dele seksualiserte bilder som omfatter dyr skal dekke et hull i lovverket for å ivareta rettssikkerheten til dyr. Forslaget antas å ikke ha vesentlige økonomiske eller administrative virkninger.

Totalt sett vil økte muligheter for sanksjoner og straff ved brudd på dyrevelferdsregelverket kunne føre til bedre etterlevelse av regelverket og være i tråd med allmenne etiske oppfatninger.

8.1.3 Alvorlig vanskjøtsel av dyr

Regjeringen vil innhente mer systematisk kunnskap om årsaker til alvorlig vanskjøtsel av dyr og hvordan dette kan forebygges. Dette vil ikke innebære større økonomiske konsekvenser enn selve utredningsarbeidet ved innhenting og systematiseringen av kunnskap.

Regjeringen vil videre vurdere mulighetene for større grad av informasjonsutveksling mellom eksterne aktører som er innom gården, for å fange opp situasjoner som kan utvikle seg til alvorlig vanskjøtsel av dyr. I tillegg forslår regjeringen å innføre meldeplikt til Mattilsynet for slakterier og meierier ved uventede avvik i leveranser fra produsentene. Kostnadene ved dette antas å være begrenset til de interne kostnadene de enkelte aktørene vil ha ved informasjonsutveksling og oppfølging av meldeplikt, og opplæring og bevisstgjøring om dette.

Regjeringen vil ha en årlig rapportering på status og forebyggende arbeid med alvorlig vanskjøtsel av dyr i Nasjonalt samarbeidsforum for helse, miljø og sikkerhet (HMS) i landbruket. Dette medfører ingen økonomiske og administrative konsekvenser av betydning.

Regjeringen vil utrede muligheten for å gjennomføre kartleggingstilsyn for å forebygge og fange opp saker under utvikling, for eksempel ved bruk av dyrevernnemndene. Vurdering av konsekvens av et slikt tiltak vil være en del av utredningen.

8.2 Produksjonsdyr på land

Under beskrives økonomiske og administrative konsekvenser av tiltak for bedre dyrevelferd for produksjonsdyr på land.

8.2.1 Hold av storfe

8.2.1.1 Opprettholdt krav om løsdrift for alt storfe

Regjeringen ønsker fortsatt en utvikling der alt storfe skal gis mulighet for fri bevegelse. Regjeringen foreslår derfor å fastholde kravet om løsdrift for alt storfe innen 2034.

Norsk institutt for bioøkonomi (NIBIO) anslo i 2021 et investeringsbehov på 18–23 milliarder kroner for å få alt storfe i melkeproduksjon over i løsdriftssystemer. Anslaget er usikkert, da det er uklart blant annet hvor mange storfe det vil være i 2034, byggekostnader og hvilke løsninger som velges (for eksempel fordeling av tilbygg og nybygg).

Siden det i denne meldingen legges opp til en videreføring av allerede vedtatt politikk, fører ikke denne anbefalingen i seg selv til økte kostnader, men det vil være behov for investeringsmidler på et høyt nivå til næringen for å gjennomføre tiltaket, for å hindre at omlegging bidrar til en sentralisering av norsk jordbruk.

8.2.1.2 Sosial oppstalling av kalver fra to ukers alder

Kalver oppstalles mange steder i enkeltbokser en periode etter fødsel. Regjeringen vil innføre krav om sosial oppstalling av kalver fra to ukers alder, så lenge det er forsvarlig for kalven selv. I dag er kravet sosial oppstalling fra åtte ukers alder.

NIBIO vurderte i 2023 konsekvenser av å redusere tiden i enkeltbinger fra 8 til 6 uker. De fant at det virker som at mange i dag ikke benytter makstiden på åtte uker, men at kalvene settes i fellesbinger etter kortere tid.

Det er vanlig å ha kalv i enkeltbinger en vesentlig kortere periode enn åtte uker. Vanlig praksis antas å være omtrent to uker før de flyttes over i grupper, så lenge det er forsvarlig for kalven selv. Tiltaket vurderes å ha høy grad av gjennomførbarhet, uten betydelige investeringskostnader. Det kan imidlertid være hensiktsmessig med unntak for enkelte frem til de legger om til løsdrift, senest når løsdriftskravet trer i kraft, slik at omleggingen kan skje samtidig.

8.2.1.3 Areal til ungdyr og okser i fellesbinger

Regjeringen foreslår å utrede hvordan løsninger som i større grad ivaretar dyrenes atferdsbehov kan fases inn i fremtidige driftssystemer for storfe. Dette inkluderer et krav om økt areal til oppstalling av okser, kastrater og kviger, som i dag står i fullspaltebinger.

I denne utredningen vil det inngå en vurdering av økonomiske konsekvenser i forhold til effekt på dyrevelferden. Mange av tiltakene antas å kunne være kostbare og krevende å gjennomføre for næringen. En løsning for økt arealkrav til oppstalling av okser, kastrater og kviger kan imidlertid være å knytte det til nybygging og større ombygginger. En tilstrekkelig overgangsperiode og investeringsvirkemidler vurderes å være en forutsetning for at tiltaket ikke skal få betydelige negative konsekvenser for produksjonsomfang, økonomi og besetningsstruktur.

8.2.1.4 Mykere liggeunderlag for alt storfe

Dagens regelverk tillater at okser og ungdyr ligger rett på støpt betong eller betongspaltegulv. Mykere underlag for alt storfe kan inkludere gummibelagt betongspalt, gummimatter eller talle/dypstrø.

NIBIO (2023) vurderte konsekvenser av et krav om tett og myk liggeplass for alt storfe, der de så på ulike løsninger. Kostnader til vedlikehold

og eventuelt endrede driftskostnader var ikke inkludert i beregningene. Å legge gummibelegg på betongspalt ble anslått å ha en samlet investeringskostnad på 4,3 milliarder kroner, tilsvarende en årlig kostnad per storfe på mellom 759 og 1 645 kroner, avhengig av høyeste levendevekt.

Etablering av talle/dypstrø ved nybygg ble anslått å ha en investeringskostnad for et bygg på 248 m² beregnet for 25 ungdyr og okser på 3,0–3,6 millioner kroner. NIBIO vurderte at talle/dypstrø kunne innebære lavere investeringskostnader og høyere driftskostnader enn gummi på betongspalt. For eksempel ble ombygging av bingene til ungdyr/okser til liggebåser for 40 ungdyrplasser i et båsfjøs anslått å ha en investeringskostnad på 2,9 millioner kroner.

Regjeringen anbefaler at mykere liggeplass for alle dyregrupper av storfe utredes videre i sammenheng med areal og kvalitet på areal, jf. tiltak beskrevet i kap. 7.5.1.1. Utredning av forslaget innebærer ikke økonomiske konsekvenser.

8.2.1.5 Ku og kalvsamvær

I melkeproduksjonen er det vanlig å skille kalv fra ku like etter fødsel. Praktiske tilpasninger for langvarig ku og kalv-samvær vil innebære nye driftsformer for storfe. Det er derfor et stort kunnskapsbehov om praktiske løsninger, hygiene, kalvehelse og jurhelse

Det foreslås ikke konkrete tiltak som vil ha økonomiske konsekvenser.

8.2.2 Hold av svin

8.2.2.1 Klargjøre dagens regelverk og prioritere tilsynsvirksomhet

Regjeringen foreslår å videreutvikle og klargjøre regelverket slik at det blir enklere å forstå og etterleve. Det foreslås også å prioritere tilsynsvirksomhet og samarbeid med svinenæringen for bedre etterlevelse av regelverket. Dette vil kunne medføre behov for økte ressurser til Mattilsynet.

8.2.2.2 Forbud mot fiksering

Til forskjell fra mange land har Norge hatt krav om løstgående purker i fødebinger siden 2000. Fiksering av gris er forbudt, med noen få unntak. Regjeringen foreslår å innføre forbud mot fiksering av purker i fødebinger, med overgangstid på ti år for eksisterende driftsbygninger.

Bortfall av fikseringsmulighet har i praksis vist å medføre en arealøkning på om lag 20 prosent.

Forslaget om å fjerne unntak for forbudet mot fiksering i fødebinger anbefales med en overgangstid på ti år. Uten overgangstid vil flere svineprodusenter i gamle fjøs der det er vanskelig å bygge om fødebingene måtte investere i nytt fjøs eller legge ned driften tidligere enn ellers. Det innebærer høyere kostnader for den enkelte og for næringen.

Økt areal er kostbart, men de fleste som bygger nytt bygger likevel større fødebinger enn dagens minimumskrav på 6 m². Nytt krav til minsteareal i fødebinge er relevant å utrede og oppdatere ved en revisjon av holdforskriften for svin. I forbindelse med utredningen må det også vurderes økonomiske konsekvenser i forhold til dyrevelferdsmessig effekt.

8.2.2.3 *Utrede bedre driftssystemer for svin*

Selv om Norge har et strengt regelverk for hold av svin, er ikke driftssystemene gode nok i forhold til den kunnskapen vi nå har om grisens velferdsbehov, spesielt de atferdsmessige behovene. Samtidig er bygg til gris i dag svært kapitalkrevende og kostnadene går vesentlig opp dersom man må investere i nye og større bygninger. Regjeringen foreslår å utrede hvordan areal og kvaliteten på areal til svin kan økes og utvikles for fremtidens driftssystemer i svineproduksjonen, inkludert overgangstid og investeringsbehov for eventuelle nye krav. Tiltaket innebærer i seg selv ingen økonomiske konsekvenser utover kostnader knyttet til å gjennomføre utredningen.

8.2.3 **Hold av småfe**

8.2.3.1 *Utrede bedre hus for småfe*

For å ivareta småfes velferd i inneføringsperioden er det viktig med nok plass til å bevege seg fritt i bingen, ligge komfortabelt og ivareta sosiale behov.

Regjeringen foreslår å utrede hvordan arealet og kvaliteten på areal til småfe kan økes og utvikles for å sikre dyrene naturlig bevegelse, nok hvile og ivaretagelse av viktige atferdsbehov. Eventuelle nye krav vurderes å kunne innebære vesentlige økonomiske konsekvenser for mange produsenter, og regjeringen legger til grunn at det vil være mest aktuelt å knytte dem til nybygg og større ombygginger.

Det finnes i dag ingen samlet oversikt over hvor stort tilgjengelig areal småfe i Norge har. NIBIO har utredet foretaksøkonomiske kostnader

ved økte arealkrav for småfe med utgangspunkt i å øke fra dagens 0,9 m² per dyr.¹ For foretak med relativt store besetninger anslo de investeringskostnader på mellom 0,8 og 9,6 millioner kroner for en rekke ulike mulige tilpasninger til et arealkrav på 1,5 m² per dyr. Bygging av luftegård hadde lavest kostnad, mens nybygg hadde høyest kostnad. De beregnede kostnadene var noe høyere for melkegeit enn for sau og ammegeit. NIBIO vurderte i samme rapport kostnader ved å innføre krav om mulighet for tett liggeunderlag, uten et økt arealkrav. Liggepall for sau med helning og liggeheller for geit ble anslått å innebære investeringskostnader på henholdsvis 53 000 kroner og 68 000 kroner for besetninger av en viss størrelse, gitt at den eksisterende planløsningen la til rette for det.

Inkludert i regjeringens forslag til utredning er vurdering av økonomiske konsekvenser i forhold til dyrevelferdsmessig effekt. Tiltaket innebærer i seg selv ingen økonomiske konsekvenser utover kostnader knyttet til å gjennomføre utredningen.

8.2.3.2 *Reduserte tap på beite*

Regjeringen foreslår å øke innsatsen for å redusere tap av småfe på utmarksbeite og bidra til bedre oversikt over tapsårsaker som grunnlag for målrettede tiltak. Krav om velferdsplan og økt bruk av elektronisk sporing kan være aktuelle virkemidler å arbeide videre med. Regjeringen vil i tråd med Stortingets føringer føre en restriktiv rovviltpolitikk som bidrar til reduserte tap av sau og lam på utmarksbeite.

En overordnet landbrukspolitisk målsetting er å utnytte utmarksbeite og ha et levedyktig landbruk i hele landet. Bruk av utmarksbeiter er en driftsform som ligger nær opp til det optimale for å kunne oppfylle dyrenes grunnleggende behov, men det høye totale tapstallet innebærer smerte og lidelse for mange dyr. Tiltaket vurderes å ha begrensede økonomiske konsekvenser.

8.2.3.3 *Velferdsplan*

Regjeringen vil videreutvikle regelverket slik at dyrehold med småfe har en plan for å håndtere mulige dyrevelferdsutfordringer gjennom produksjonsåret. Dette inkluderer areal og ressurstilgang i inneføringsperioden og beskrivelser av forebyggende tiltak mot beitetap.

¹ Utredning til dyrevelferdsmelding. NIBIO 2024.

Dette tiltaket vurderes å ikke innebære vesentlige økonomiske konsekvenser ut over omfanget av regelverksarbeidet.

8.2.3.4 Helsetjeneste for geit

Regjeringen mener det bør etableres en helsetjeneste for geit, som for svin, fjørfe, sau og storfe. Økonomiske konsekvenser, innretning og finansiering må vurderes i forbindelse med jordbruksoppjøret.

8.2.4 Hold av fjørfe

8.2.4.1 Miljøberikelser i hold av verpehøns, slaktekylling og kalkun

Regjeringen foreslår at alle dyr i verdikjedene for konsumegg, slaktekylling og kalkun skal få tilgang til miljøberikelser i form av stimulerende innredning og spiselige eller manipulerbare elementer. Sammenlignet med slaktekyllingen er det forsket lite på hva som kan være relevante miljøberikelser for kalkun og foreldregenerasjonen til slaktekyllingen.

Det er ikke foretatt beregninger av økonomiske konsekvenser av dette tiltaket. I slaktekyllingproduksjonen er det allerede et bransjekrav om miljøberikelser, og for verpehøns har man i økende grad tatt i bruk miljøberikelser de senere årene. De økonomiske konsekvensene av dette tiltaket vurderes å være moderate.

8.2.4.2 Utfasing av hold av høns i innredede bur (miljøbur)

Regjeringen foreslår å varsle et forbud mot nyetablering av anlegg med miljøbur, samt en overgangstid der eksisterende miljøbur skal fases ut innen 2030. I Norge holdes alle verpehøns enten i miljøinnredning/innredede bur eller i frittgående systemer der aviar er mest vanlig.

De senere årene har det foregått en markedsdrevet omlegging til frittgående systemer. Forbudet mot nakne bur kom i 2012. Etter dette valgte noen å legge om til miljøbur. Det finnes derfor fortsatt miljøburanlegg av nyere dato som ikke er utslitt/nedskrevet, og som det vil være uforholdsmessig kostbart å bygge om nå.

De økonomiske konsekvensene av dette tiltaket er usikre, da de særlig avhenger av hvordan markedet i fravær av dette tiltaket ville drevet utviklingen med utfasing av miljøbur videre.

8.2.4.3 Utfasing av systematisk av daggamle kyllinger

Regjeringen støtter næringens satsing på metoder for kjønnssortering i egget, og vil arbeide for et europeisk forbud mot avlaving av daggamle kyllinger.

Metoden for kjønnssortering i egget er mer kostbar enn nåværende praksis med manuell kjønnssortering av daggamle kyllinger. Den økonomiske konsekvensen av et eventuelt forbud er ikke vurdert.

8.2.4.4 Hurtigvoksende slaktekyllinghybrider

Bransjen har selv varslet en utfasing av hurtigvoksende kyllinghybrider. Dette vil medføre behov for utbygging i kyllingproduksjonen for å klare tilstrekkelig produksjon med ny hybrid i hele næringen. En slik omlegging medfører også kostnader knyttet til arealer, energiforbruk og fôrforbruk.

Ved en omlegging til mer saktevoksende hybrider blir det plass til færre dyr per kyllinghus, og det må bygges nye hus (og/eller tilbygg) for å holde produksjonen på samme nivå. NIBIO har anslått at årsproduksjonen målt i kg kjøtt per eksisterende kyllinghus kan reduseres med 20 prosent ved overgang fra Ross 308 til Hubbard JA787 som følge av at senere slaktealder og større dyr gir færre innsett og færre antall dyr per år.² Det understrekes at anslagene er usikre.

Regjeringen vil i første omgang avvente næringens planlagte omlegging til mindre hurtigvoksende slaktekyllinghybrid. Uavhengig av hva som vil være utløsende for en omlegging, vil det innebære økte kostnader for næringen.

8.2.4.5 Areal/tetthet for slaktekylling

Regjeringen mener det bør utredes om flere dyrebaserte indikatorer kan inngå i overvåkingen av dyrevelferd og legges til grunn for fastsettelse av dyretetthet i dyrevelferdsprogrammet for slaktekylling. Det foreslås som del av utredningen å vurdere hvilken maksimal dyretetthet som muliggjør god bruk av ulike typer miljøberikelser. Tetthet (kg dyr/arealenhet) er en viktig faktor for dyrevelferd. Samtidig har arealkrav stor økonomisk betydning i kyllingproduksjonen. Det er mange faktorer i tillegg til tetthet som påvirker fuglenes velferd, der bondens styring av fôring og miljøet er sentralt. Dyrevelferdsprogrammet for slakte-

² Utredning til dyrevelferdsmelding. NIBIO 2024.

kylling bruker tråputescore som en indikator på kvaliteten på miljøet og strøet, og produsenter med høy tråputescore blir satt ned i dyretetthet. Det foreslås ikke et generelt krav om lavere tetthet for slaktekylling.

De økonomiske konsekvensene utredes nærmere.

8.2.4.6 *Naturlig lys for slaktekylling*

Regjeringen varsler et krav om at alle nye slaktekyllinghus skal bygges med mulighet for naturlig lys. Dagslys gir mer aktivitet og lek, mer variert atferd og bedret beinhold hos slaktekylling.

Mange av nybyggene i slaktekyllingproduksjonen bygges med vinduer i dag.

Tiltaket vurderes å ha begrensede økonomiske konsekvenser utover en eventuell merkostnad ved å inkludere vinduer eller lamper med «naturlig lys» i byggeprosjektet. Kostnaden for den enkelte vil avhengig av hvilken løsning som velges.

8.2.4.7 *Regulering av kommersielt hold av and, gås og vaktel*

Regjeringen vil utvikle regelverk for kommersielt hold av and, gås og vaktel. Selv om hold av and, gås og vaktel for matproduksjon er beskjedent i Norge, mener regjeringen at slikt dyrehold bør forskriftsreguleres. Særlig har produksjon av ender en rekke problemområder der det er behov for tydelige føringer, herunder krav til relevante miljøberikelser og areal. De økonomiske og administrative konsekvenser av dette tiltaket vil utredes under utarbeidelse av regelverket, når man ser hvilke konkrete tiltak som foreslås.

8.2.5 Reindrift

8.2.5.1 *Gjøre eksisterende regelverk mer tilgjengelig*

Regjeringen ønsker å gjøre det enklere for både reieiere og forvaltning å orientere seg om gjeldende regelverk. Da det ikke kan utarbeides et samlet regelverk med tydeliggjøring av ansvar og plikter for reindriften, foreslår Regjeringen at det utarbeides en veileder på samisk og norsk som gir en samlet oversikt over aktuelt regelverk. Regjeringen foreslår også å oversette relevant regelverk til samisk. Tiltaket vurderes å ha begrensede økonomiske konsekvenser.

8.2.5.2 *Kartlegge tapsårsaker og redusere tap på beite*

Regjeringen vil øke innsatsen for å redusere tap av tamrein og bidra til bedre oversikt over tapsårsaker som grunnlag for målrettede tiltak. Regjeringen vil i tråd med Stortingets føringer føre en restriktiv rovviltpolitikk som bidrar til reduserte tap av tamrein.

Reindriftens helårsbeiting over store områder med lav dyretetthet, der dyrene lever i sine naturlige leveområder, gir et godt utgangspunkt for god dyrevelferd og -helse. Samtidig er det store lidelser forbundet med tap på beite, og tapstallene er i enkelte områder uakseptabelt høye. Tiltaket vurderes å ha begrensede økonomiske konsekvenser.

8.2.5.3 *Styrke veterinære tjenester*

Regjeringen vil utrede en kompensasjonsordning for utjevning av kostnadene for veterinærreiser i reindriften. Regjeringen vil også videreføre Reinhelsetjenesten, spesielt med sikte på å sørge for at veterinærer i reindriftsområdene har tilstrekkelig kunnskap om tamrein, reindrift og reindriftssamisk kultur.

Tilgang på veterinærtjenester er viktig for velferd og helse hos tamreinen. Reinhelsetjenesten har bidratt til å bedre kunnskapen om rein og reindrift blant veterinærer, inkludert privatpraktiserende. Helsetjenesten skal også bidra til et bedre kunnskapsgrunnlag og legge grunnlag for et system for analyse og overvåkning av sykdommer hos rein.

Utredning av en kompensasjonsordning vurderes å ha begrensede økonomiske konsekvenser. Bevilgninger til Reinhelsetjenesten er gjenstand for forhandlinger i reindriftsforhandlingene, og vedtas av Stortinget som en del av den årlige reindriftsavtalen. Økonomiske konsekvenser, innretning og finansiering må vurderes i den forbindelse.

8.3 Akvatiske produksjonsdyr

Regjeringen mener at det skal være en målsetting å få dødeligheten ned mot fem prosent for alle fiskearter i akvakultur, og foreslår tiltak på flere områder som vil bidra til bedre velferd og lavere dødelighet. Disse er nærmere drøftet i kap. 7.5.2.

Regjeringen mener at god dyrevelferd er avgjørende for en bærekraftig akvakulturnæring og god markedsadgang. Dårlig dyrevelferd har

store kostnader for oppdrettere, dyr og samfunn. Videre påvirker fiskens helse og velferd kvaliteten på fisken ved slakt og dermed hvilken pris som oppnås. Høy dødelighet øker næringens ressurs- og klimaavtrykk.

Det kan i noen tilfeller være bedriftsøkonomisk lønnsomt å gjennomføre en avlusing på fisk som er svak for å holde seg under grensene i luseforskriften. Oppdretter kan på denne måten få 3–4 uker med ekstra tilvekst på fisken som overlever behandlingen mot høyere dødelighet i produksjonen. Dette er et eksempel på en praksis som øker dødeligheten og svekker næringens omdømme. I sjømatnæringen kommer tre av fire eksportkroner fra akvakultur, og 95 prosent av all norsk akvakulturproduksjon eksporteres. Videre vekst i eksport forutsetter at norsk sjømat opprettholder et godt omdømme i globale markeder. Økt oppmerksomhet rundt matsikkerhet og dyrevelferd internasjonalt øker forventningene til at norsk sjømat skal være både trygg og bærekraftig. Tiltak som bidrar til mindre sykdom og bedre dyrevelferd i norsk akvakultur er også tiltak som bidrar til å sikre norske oppdrettere markedsadgang og mulighet til videre vekst.

8.3.1 Hensyn ved utvikling av nye metoder og utstyr

Regjeringen mener at risiko for helse og velferd bør bli utredet og hensyntatt ved utviklingen av nye metoder, teknologi og produksjonsformer. Klare retningslinjer knyttet til når en ny metode kan tas i bruk vil gjøre det mer forutsigbart for næringen og lettere for Mattilsynet å føre tilsyn. Det er ingen økonomiske eller administrative konsekvenser knyttet til utredningene.

Regjeringen vil ikke tillate bruk av triploid laks i matfiskproduksjon. Forslaget stadfester dagens praksis, og forventes derfor ikke å ha vesentlige virkninger verken for næringen eller forvaltningen. Konsekvensen av et eventuelt forbud for de selskapene som i 2013 fikk såkalte «grønne tillatelser» med særlige vilkår om bruk av steril fisk, vil drøftes i den kommende havbruksmeldingen. Inntil videre har disse selskapene fått dispensasjon til å bruke vanlig diploid laks på disse tillatelsene.

8.3.2 Velferd under transport og slakt

Regjeringen foreslår tiltak for å bedre fiskens velferd i forbindelse med transport og slakt, som krav ved godkjenning av servicefartøy med mer, krav til kompetanse og vurdering av krav om ser-

tifisering eller godkjenning av utstyr. Hvilke kostnader forslaget om å innføre krav til fiskevelferd ved godkjenning av servicefartøyer eller andre mobile anlegg der akvakulturdyr behandles og håndteres, vil medføre for næring og forvaltning, vil være en del av de utredningene som må gjøres for hvert enkelt tiltak. Det samme gjelder for forslaget om å vurdere å innføre krav om sertifisering eller godkjenning av bedøvelses- og avlivingsutstyr. Forslaget om å tydeliggjøre krav til velferdskompetanse for slakterier og tilvirkingsanlegg innebærer først og fremst en presisering av dagens regelverk. Dette kan medføre noen kostnader for næringen knyttet til kompetansehevende tiltak.

8.3.3 Bedre internkontroll og tilsyn

Regjeringen vil tilpasse næringens rapporteringskrav for å sikre at Mattilsynet og Fiskeridirektoratet har et tilstrekkelig datagrunnlag for å foreta risikobasert tilsyn. Endrede krav til rapportering forventes på kort sikt å medføre noen omstillingskostnader for næringen. Staten vil også ha omstillingskostnader knyttet til å sette opp et effektivt rapporteringssystem. Videre kan mer hensiktsmessig og automatisert rapportering bidra til en effektiviseringsgevinst på lengre sikt, både knyttet til bedre beslutningsgrunnlag og mindre tidsbruk. Gevinstene i forvaltningen av bedre datagrunnlag er blant annet et bedre grunnlag for å gjennomføre risikobasert tilsyn. Dette gjør forvaltningen i stand til å disponere knappe tilsynsressurser mer effektivt ved å spisse tilsynsaktiviteten mot anlegg og aktører med forhøyet risiko for overtredelser av regelverket.

Stor produksjon i stadig mer teknologisk avanserte anlegg, inkludert anlegg på eksponerte lokaliteter, krever god og helhetlig risikostyring. Forslaget om å stille tydeligere krav til risikostyring og internkontroll i havbruksnæringen, vil legge til rette for dette og forventes å bidra til en bedre økonomi for næringsaktørene på lang sikt.

Omfanget av økonomiske og administrative konsekvenser vil vurderes i utredningene av spesifikke rapporteringskrav og tiltak.

8.3.4 Forebygge påslag av lakselus

Regjeringen vil innføre krav om tiltak som effektivt forebygger påslag av lakselus både på lokalitetsnivå og på områdenivå. Ytterligere reguleringer antas generelt å påføre bedriftene noen kostnader knyttet til å sikre at driften er i overensstemmelse med regelverket. Det kan videre innebære

at bedriftene må oppgradere eller investere i nytt utstyr. Avhengig av innretningen på kravene, kan det tenkes at dette vil være av ulik betydning for oppdrettere som allerede jobber systematisk og godt for å forebygge påslag av lakselus i sine anlegg, og oppdrettere som ikke gjør det. I den grad forslagene bidrar til å forebygge påslag av lakselus, vil det gi mindre håndtering og behandling, redusere dødelighet og ha positive konsekvenser for fiskens velferd. Lavere oppblomstring av lakselus i oppdrettsanleggene vil videre redusere påslag av lakselus på vill laksefisk, samt redusere næringens utslipp av legemidler. Dette vil være bedriftsøkonomisk gunstig for aktørene som vil ha sunnere fisk å selge og lavere produksjonskostnader.

Omfanget av økonomiske og administrative konsekvenser vil vurderes nærmere i utredningen av konkrete tiltak.

8.3.5 Bedre dyrevelferd hos rensefisk

Regjeringen foreslår å utrede om det er særlig sårbare arter rensefisk som bør fases ut, og konsekvensene av en slik utfasing. Videre vil regjeringen sikre varig og planmessig bedring av velferden til rensefisk i oppdrett, og sikre at aktører som bruker rensefisk kan dokumentere at fisken behandles godt og beskyttes mot unødige påkjenninger. Forslagene forventes samlet sett å øke lakseoppdretteres kostnader ved å bruke rensefisk. Spesielt kan forslaget om å sikre varig og planmessig bedring av velferden til rensefisk i oppdrett være kostnadsdrivende. Økte kostnader og ressursbruk ved bruk av rensefisk som tiltak mot lakselus antas å redusere etterspørselen og bruken av rensefisk. I den grad rensefisk fungerer som tiltak mot lakselus, kan redusert bruk av rensefisk tenkes å påvirke oppdrettslaksens velferd, da redusert bruk av rensefisk kan medføre økt bruk av andre og mindre skånsomme former for lusebehandling. Redusert bruk av rensefisk kan også påvirke de som fisker rensefisk levende for salg til oppdrettere og de som oppdretter rensefisk, i form av redusert salg og mindre inntekter.

Omfanget av økonomiske og administrative konsekvenser vil vurderes nærmere i utredningen av konkrete tiltak.

8.4 Hold av sports-, hobby- og selskapsdyr

Regjeringen foreslår å utrede forslag til tiltak for å motvirke at folk kjøper dyr på impuls, og tiltak for at eiere har tilstrekkelig kunnskap og kompetanse til å holde den aktuelle arten på en god måte.

Sports-, hobby- og selskapsdyr er en uensartet gruppe dyrehold med varierende kompetanse hos dyreholderne. Mange anskaffer sports-, hobby- og selskapsdyr på impuls, uten tilstrekkelig kunnskap om dyret. Kunnskap om de forskjellige artenes behov og hva som kreves for å tilrettelegge for god velferd i slike dyrehold er viktig.

De økonomiske eller administrative konsekvenser av aktuelle tiltak vil vurderes i utredningen.

8.4.1 Hund

8.4.1.1 Avl av hund

Regjeringen vil innføre forskriftsregulering av hundeavl. For å sikre entydig identifikasjon av avlsdyr og deres avkom, er det nødvendig å innføre krav om obligatorisk ID-merking og registrering av hunder.

Strengere krav til avl vil innebære blant annet et behov for økt bruk av veterinærmedisinske undersøkelser av avlsdyr. For den enkelte oppdretter av raser der det foreligger diagnostiske tester, vil økt bruk av slike tester medføre økte kostnader. Omfanget av kostnadene vil variere for de ulike rasene. For å få best mulig oversikt over forekomst av lidelser i den enkelte populasjon, vil det også være nødvendig at valpekjøpere lar sin valp undersøke for de samme lidelsene.

Tiltaket vil sannsynligvis være kostnader knyttet til å opparbeide kunnskap om helsetilstand i de enkelte rasene. En slik kostnad vil dels kunne falle på avlsorganisasjonene. Det finnes allerede databaser der veterinærene kan registrere diagnoser for hunder. Det er imidlertid rimelig å anta at et privat register vil være basert på brukerbetaling. Det er ikke mulig å anslå hvilket omfang dette vil få.

Det vil kunne redusere mulighetene for avl på enkelte raser og dermed bortfall av salgsinntekter. Det er behov for å utrede økonomiske og administrative konsekvenser av tiltaket nærmere.

Regjeringen vil også arbeide for økt kunnskap om arvelige lidelser hos hund. Økt kunnskap om arvelige lidelser medfører økt behov for forskning, og formidling av kunnskap. Det er ikke mulig å anslå omfanget av disse kostnadene.

8.4.1.2 Særskilte bruksområder

Regjeringen vil utarbeide forskrift om oppstalling av trekkhunder og annet spesielt hundehold. Kostnader knyttet til nye krav må utredes i forbindelse med forskriftsarbeidet.

8.4.1.3 Bruk og salg av tvangsmidler

Regjeringen vil utrede behovet for å regulere omsetning av visse produkter brukt til å regulere hunders atferd. Redusert omsetning vil gi redusert inntekt for forhandlere av slike produkter.

8.4.1.4 Etablering av friområder for hund

Regjeringen vil oppfordre kommunene til å etablere friområder der hunder kan trenes og mosjoneres uten bånd uten å komme i konflikt med mennesker eller andre dyr. Det er kommunene som må avgjøre hvor mye midler de vil benytte til slike tiltak.

8.4.2 Katt

8.4.2.1 Registreringsplikt for store kattehold

Regjeringen vil innføre forskrift om registreringsplikt for store kattehold.

Tiltaket vil ikke medføre store kostnader for katteeiere. Mattilsynet vil måtte bruke noe ressurser på registreringsarbeidet, men tiltaket vil samtidig gi Mattilsynet bedre grunnlag for risikobasert tilsyn. Det vurderes beskjedne økonomiske og administrative konsekvenser av tiltaket.

8.4.2.2 Frivillig ID-merking av katt

Regjeringen vil oppfordre til frivillig ID-merking av katter. Tiltaket gir ingen økte offentlige kostnader. For dyreeiere bør slike kostnader, som vurderes å være beskjedne, være en naturlig del av dyreholdet.

8.4.3 Hest

8.4.3.1 Regelverksendringer

Regjeringen vil innføre enkelte regelverksendringer på noen områder knyttet til hestehold:

- Forbud mot bruk av spiltau i nye staller og ved ominnredning av eksisterende staller.

- Forskriftskrav for forsvarlig avl av hest ut fra hensynet til dyrevelferden.
- Forbud mot bruk av luftslukerrem og kirurgiske inngrep for å hindre luftsluking.

Det foreligger ingen konkrete kostnadsestimer for forbud mot spiltau. Kravet vil innebære et større arealbehov per hest, og kostnadene ved tiltaket vil være knyttet til nødvendige ombygginger. Overgang fra spiltau til boks vil medføre krav om større areal, eller færre dyr som skal oppstalles. Dette vil være en avveining i hvert enkelt tilfelle.

For de øvrige regelverksendringene er det ikke forventet vesentlige økonomiske og administrative konsekvenser.

8.4.3.2 Fjerne omsetningskrav

Regjeringen vil fjerne kravet om tillatelse fra Mattilsynet for å drive omsetning av mer enn seks hester i året. Tiltaket anses å ikke ha økonomiske og administrative konsekvenser.

8.4.3.3 Utredninger

Regjeringen vil utrede nærmere enkelte tiltak for blant annet hold og bruk av hest:

- Utvidelse av kravet om utegang og fri bevegelse for hester som står oppstallet.
- Krav om at føll ikke skal avvennes før de er seks måneder gamle.
- Krav om at alle hester de to første leveårene skal kunne ha full fysisk kontakt med andre hester både inne og utendørs.
- Forbud mot visse typer utstyr som blir brukt i konkurranse med hest.

Eventuelle økonomiske og administrative konsekvenser vil vurderes i utredningen.

8.4.4 Herptiler

8.4.4.1 Gjeninnføre forbud mot herptiler med overgangstid for de som eier dyr som er lovlig å holde etter dagens regelverk

Regjeringen vil gjeninnføre forbud mot herptiler med overgangstid for de som eier dyr som er lovlig å holde etter dagens regelverk. Tiltaket vil måtte gjennomføres med overgangstid for eksisterende dyreeiere. Kostnader vil være knyttet til tapt omsetning for oppdrettere, zoobutikker og veterinærer, samt ressurser i forvaltningen.

8.4.5 Andre sports-, hobby- og selskapsdyr

8.4.5.1 Innføre forskriftsregulering av hold av store eksotiske fugler

Regjeringen vil innføre forskriftsregulering av hold av store eksotiske fugler. Det er ingen vesentlige økonomiske eller administrative konsekvenser knyttet til tiltaket.

8.5 Viltlevende dyr

8.5.1 Viltlevende landdyr

Dyrepåkjørslar på vei og jernbane representerer betydelige dyrevelferdsmessige utfordringer. Regjeringen vil etablere et tverrsektorielt samarbeidsforum for forebygging og reduksjon av dyrepåkjørslar. Ulike departementer og etater som har et sektoransvar knyttet til dyrepåkjørslar, og eventuelt andre aktører, forutsettes å bære egne administrative og økonomiske kostnader ved deltakelse i samarbeidsforumet. Kostnader knyttet til gjennomføring av en oppdatert samfunnsøkonomisk analyse av dyrepåkjørslar i Norge, samt utredning av alternative finansieringsløsninger for kommunalt fallviltarbeid knyttet til dyrepåkjørslar, forutsettes gjennomført innenfor Landbruks- og matdepartementets gjeldende budsjetttrammer og de ordinære budsjettprosessene.

8.5.2 Viltlevende akvatiske dyr

8.5.2.1 Fremme kunnskap om at god dyrevelferd fremmer god produktkvalitet

Regjeringen vil fremme kunnskap om at god dyrevelferd fremmer god produktkvalitet.

Det må rettes oppmerksomhet mot holdninger til dyrevelferd, kunnskap om dyrevelferd og behandling av villfisk i tråd med god dyrevelferd. Vi har kunnskap om at fisk også kan lide, og høsting og utnyttelse av viltlevende ressurser skal skje så skånsomt som mulig.

Økt kunnskap viser at bedre dyrevelferdsmessig praksis i fiskeriene ikke bare vil være mer etisk, men vil også kunne føre til forbedringer i

bærekraft og produktkvalitet. Fangst av villfisk er en viktig del av verdens matforsyning. Verdens befolkning øker og det øker også presset på verdens matressurser, herunder mat fra havet. Norsk fangst av villfisk er en viktig forsyningskilde.

Arbeidet forutsettes gjennomført innenfor de til enhver tid gjeldende budsjetttrammer.

8.5.2.2 Arbeide for å minske den samlede belastningen på fisk i forbindelse med fangst.

Regjeringen vil arbeide for å minske den samlede belastningen på fisk i forbindelse med fangst. Dyr skal behandles godt og beskyttes mot fare for unødige påkjenninger og belastninger. Begrepet «unødige» rommer noe av kjernen når det gjelder dyrevelferd og viser at hensynet til dyrevelferd må avveies mot andre mål og verdier i samfunnet.

Arbeidet forutsettes gjennomført innenfor de til enhver tid gjeldende budsjetttrammer.

8.5.2.3 Tilrettelegge for forskning og utvikling av kommersielt anvendbare fangst- og avlivingsmetoder som er skånsomme for dyrene

Regjeringen vil tilrettelegge for forskning og utvikling av kommersielt anvendbare fangst- og avlivingsmetoder som er skånsomme for dyrene. Ved fangst av villfisk i stor skala vil det ikke være praktisk mulig å stille de samme kravene til skånsom avlving som når dyr fanges enkeltvis. Dyrevelferd knyttet til fangstoperasjonen av villfisk er utfordrende. Dette er utgifter som må avveies mot de gevinstene samfunnet høster av matproduksjon.

Arbeidet forutsettes gjennomført innenfor de til enhver tid gjeldende budsjetttrammer.

Landbruks- og matdepartementet

t i l r å r :

Tilråding fra Landbruks- og matdepartementet 20. desember 2024 om Dyrevelferd blir sendt Stortinget.

Vedlegg 1

Oppfølging av St.meld. nr. 12 (2002–2003) Om dyrehold og dyrevelferd

St.meld. nr. 12 (2002–2003) *Om dyrehold og dyrevelferd* inneholdt strategier, målsettinger og en rekke foreslåtte tiltak for å forbedre dyrevelferden. Den ble dermed førende for arbeidet med regelverk og tilsyn på dyrevelferdsområdet. Etableringen av Mattilsynet i 2004 og en ny lov om dyrevelferd i 2010 var viktige hendelser som bidro å realisere mange av tiltakene som var foreslått.

Stortingsmeldingen anga en etisk plattform som skulle være førende for holdninger til og hold av dyr i vårt samfunn. Dyrers egenverdi, krav om kompetanse hos dyreholdere, levestandard som gir dyrene god livskvalitet, funksjonsfriske dyr i avl og vurdering av dyrevelferd før nye tekniske løsninger og driftssystemer tas i bruk var temaene i plattformen.

Et overordnet mål i meldingen var sunne dyr i gode miljøer, konkretisert som at utformingen av miljøet skal møte dyrenes atferdsmessige behov, og at dyr ikke skal påføres unødige belastninger. Fem strategier, eller delmål, ble definert:

- Kompetanse hos dyreeiere.
- Kunnskapsutvikling og –formidling.
- Hensiktsmessig regelverk og kompetent tilsyn.
- Innsyn og forbrukerkommunikasjon.
- Internasjonalt samarbeid.

Arbeid med å forebygge dyretragedier som skyldtes sviktende tilsyn og stell, var også en viktig overordnet målsetting i stortingsmeldingen. Flere av strategiene og delmålene, slik som økt kompetanse hos dyreeiere, profesjonalisering av dyrevelferdsforvaltningen og lovfestet meldeplikt, skulle bidra til dette.

I tillegg til de overordnede målsettingene og strategiene nevnt over, ble en rekke tiltak konkretisert i meldingen, for både grupper av dyr, enkelte dyreslag og bruk av dyr. Disse er beskrevet nærmere sammen med status for oppfølging av tiltakene.

1 Status – strategier og tiltak

1.1 Kompetanse hos dyreeiere og andre som driver med dyr

Det ble i St.meld. nr 12 (2002–2003) foreslått å lovfeste krav om kompetanse hos eiere av næringsbasert dyrehold, mens organisasjoner for eiere av familie- og hobbydyr ble anmodet om å styrke kompetansen hos sine målgrupper. Krav om kompetanse for dyreholdere og andre som utøver aktiviteter med dyr, ble innført i og med dyrevelferdsloven § 6. Loven stiller krav om realkompetanse og gir hjemmel til å fastsette krav om formell kompetanse.

Arbeidet med kompetansekrav startet allerede før dette, og i løpet av årene 2003-2005 kom det krav om dokumentert kompetanse hos dyreholdere i holdforskriftene for svin, småfe, storfe og hest. Arbeidet med å utvikle krav om kompetanse fortsatte, og i dag er det også krav om dokumentert dyrevelferdskompetanse i produksjon av slaktekylling, for dyrebilsjåfører, slakteriansatte og forsøksdyrpersonell.

I akvakulturnæringen ble krav om dokumentert kompetanse innført for slakterier, transportører og oppdrettere i årene 2006-2008.

I 2006 kom et nytt forskriftskrav som påla dyrebutikker å sende med skriftlig informasjon til kjøpere av dyr om dyrets mentale behov, krav til levestandard og stell. Det ble utformet informasjonsbrosjyrer for i alt 17 ulike typer familie- og hobbydyr. Brosjyrene kom første gang ut i 2006 og ble revidert i 2014. I 2017 utga Mattilsynet også en mer omfattende veileder om hold av kanin med fokus på hvordan dyrevelferdslovens bestemmelser skulle tolkes. Denne var beregnet for både dyreholdere og Mattilsynets inspektører.

For å styrke kompetansen til hunde- og katteiere og egne inspektører, har Mattilsynet utgitt veiledere om hunde- og kattehold. Da en del reptilarter i 2017 ble tillatt å holde som hobbydyr, ble det laget informasjon om de tillatte artene beregnet på førstegangseiere.

1.2 Kunnskapsutvikling og –formidling

Denne strategien gikk ut på å styrke forskningsinnsatsen innen dyrehelse og velferd, særlig relatert til velferd hos oppdrettsfisk. Videre skulle forvaltningstøtten på dyrevelferdsområdet styrkes ved å etablere et system for faglig støtte innen dyrehold og dyrevelferd og videreføre Rådet for dyreetikk som støtte i etiske spørsmål.

Mattilsynet har siden opprettelsen i 2004 hatt samarbeidsavtaler med Veterinærinstituttet om bistand på områdene dyrehelse, fiskehelse og dyrevelferd, og med Havforskningsinstituttet innenfor blant annet velferd og helse hos akvatiske dyr.

Vitenskapskomiteen for mattrygghet ble opprettet i 2004. Den har en egen faggruppe for dyrehelse og dyrevelferd. Rådet for dyreetikk har eksistert siden 1993, og etter en kort pause i virksomheten ble det gjenoppnevnt som anbefalt i St.meld. nr. 12 (2002–2003). Gjeldende mandat er fra 2005.

1.3 Hensiktsmessig regelverk og kompetent tilsyn

I stortingsmeldingen i 2003 varslet den daværende regjeringen en fullstendig gjennomgang av dyrevernavloven fra 1974. Den reviderte loven skulle definere overordnede normer og rammer for dyrevelferd, mens detaljerte og materielle bestemmelser skulle nedfelles i forskrifter. Nye hjemler skulle utredes, blant annet krav til kompetanse hos dyreeiere, en profesjonalisering av dyrevernavforvaltningen og en rapporteringsplikt for alle som oppdager sviktende tilsyn med og stell av dyr.

Ny dyrevelferdslov

Lov om dyrevelferd trådte i kraft 1. januar 2010 og opphevet den gamle loven om dyrevernav. Dyrevelferdsloven gjennomførte den etiske plattformen og de relevante overordnede målsettingene fremhevet i meldingen, slik som kompetansekrav og varslingsplikt, og ga hjemler for mer detaljerte forskrifter om blant annet hold og bruk av dyr. Det ble også innført nye forvaltningsmessige virkemidler, som alternativ og/eller supplement til straff. Mattilsynet har tilsyns- og vedtaksmyndighet etter loven, og fikk adgang til å ilegge forbud mot aktiviteter omfattet av dyrevelferdsloven, når det er nødvendig for å hindre fremtidige lovbrudd. Tidligere var det kun domstolen som kunne fradømme noen rett til å ha med dyr å

gjøre. Det ble også innført en adgang til å ilegge overtredelsesgebyr.

Nye forskrifter om dyrevelferd

Fra 2003 til 2023 er det fastsatt et betydelig antall forskrifter med hjemmel først i dyrevernavloven fra 2003 til 2009, deretter i dyrevelferdsloven fra 2010. Flere av forskriftene gjennomfører EUs forordninger og direktiver om dyrevelferd sammen med nasjonale tilleggsregler, mens andre kun inneholder nasjonale bestemmelser.

Ny tilsynsmyndighet

Den utøvende forvaltningen av dyrevelferdsloven ble lagt til Mattilsynet da tilsynet ble etablert i 2004. Mattilsynet ble etablert etter en sammenslåing av Statens næringsmiddeltilsyn, Statens dyrehelsetilsyn, Statens landbrukstilsyn, Fiskeridirektoratets sjømatkontroll og 89 kommunale og interkommunale næringsmiddeltilsyn. Dyrevernavnemndene, som tidligere hadde vært selvstendige tilsynsenheter, ble videreført som en del av Mattilsynet for å ivareta lekmannsskjønnet.

Utvikling av tilsynet med dyrevelferd

Utvikling av datainnsamling, analyser av data og utvikling av nye verktøy har gitt Mattilsynet bedre muligheter enn før til å hente informasjon. Dette gjør det enklere å dokumentere status for dyrevelferden og å risikobasere tilsynet.

1.4 Innsyn og forbrukerkommunikasjon

I stortingsmeldingen fra 2003 ble det fremmet tiltak om at det skulle utarbeides en årlig statusrapport om dyrevelferd og etableres egnede møteplasser med næringen og forbrukerorganisasjonene for drøfting av status. Daværende regjering ville innføre etikk og dyrevelferd i barne- og ungdomstrinnet på skolen, og det skulle tilrettelegges for dyrevelferdsmerking av produkter.

Offentlige rapporter

Fra 2015 har Mattilsynet publisert tertialrapporter og årsrapporter for dyrevelferd med oversikt over sine funn på tilsyn i dyrehold med landdyr. Rapportene har blitt et viktig verktøy for å synliggjøre og dokumentere Mattilsynets arbeid med dyrevelferd. Rapporter fra tilsynskampanjer av ulike dyrehold publiseres på Mattilsynets nettside.

Elektronisk varsling

Siden 2010 har Mattilsynet hatt et system for å motta elektronisk varsling om mishandling eller alvorlig vanstell av dyr. Dette gjorde det enklere for folk å oppfylle varslingsplikten i den nye dyrevelferdsloven, og for myndighetenes mulighet til å oppdage alvorlige lovbrudd, spesielt mot kjæledyr. Antall registreringer steg raskt fra 3 235 varsler i 2013 til 12 666 varsler i 2018. Siden har antallet ligget stabilt på drøyt 12 000 i året.

Veiledere

Det er utarbeidet veiledere om hold av storfe, svin og hest, om hest og hund i konkurranser, fremvisning av dyr, transport av dyr og om omsetning og midlertidig hold av dyr. Det er også utarbeidet veiledere for fiskevelferd ved slakting av akvakulturdyr, om fiskevelferd ved utvikling og bruk av metoder, utstyr, teknologi med videre i akvakultur, og om dyrehelsepersonell og bruk av ikke-medikamentelle avlusingsmetoder. Det er videre utarbeidet veiledere om tamrein, katt, kanin, utenørs hold av hund, og om hund generelt.

Møter med interessegrupper

Etter 2003 ble det etablert faste fora for årlige eller halvårlige møter mellom Mattilsynet og interessegrupper, blant annet husdyrnæringens organisasjoner, dyrebeskyttelsesorganisasjoner, dyreholdorganisasjoner, hestesportsorganisasjoner, Veterinærinstituttet og Den Norske Veterinærforening. Dette var nyttig i en tid der mye nytt regelverk og andre initiativer skulle utvikles. Etter hvert har møter med aktuelle interessenter om konkrete problemstillinger erstattet faste fora.

1.5 Internasjonalt samarbeid

Rammene for dyrevelferdsregelverket ble allerede i 2003 i økende grad fastsatt i internasjonale fora. Aktiv deltakelse i internasjonale fora som Europarådet, EU (EØS) og den internasjonale dyrehelseorganisasjonen (OIE, fra 2022 WOAH) var et prioritert tiltak i St.meld. 12 (2002–2003). Norges posisjon i WTO-forhandlingene om dyrevelferd skulle også vurderes.

Norge deltok aktivt i Europarådets faste komite som laget anbefalinger om hold av enkelte typer produksjonsdyr, til denne ble lagt ned i 2010. Siden da har arbeidet med felles standarder for dyrevelferd foregått hovedsakelig i regi av EU.

EU har siden 2003 fastsatt direktiv om hold av slaktekylling (2007) og om forsøksdyr (2010), samt forordninger om transport (2005) og avlving av dyr (2009). I EU deltar Norge aktivt på møter i Kommisjonen der forslag til regelverkstekster blir diskutert. Norge har også vært medlem av EUs dyrevelferdsplattform siden denne ble opprettet i 2017, for å sikre bedre og mer enhetlig praktisering av dyrevelferdsregelverket i EU.

Norske myndigheter deltar aktivt i arbeidet med dyrevelferd i WOAHS (World Organisation for Animal Health) ved å gi innspill til dyrevelferdsstandarder og koordinerer også innspill om nye eller endre standarder med EU.

I Nordisk Ministerråd leder Norge arbeidsgruppen for mikrobiologi, dyrehelse og dyrevelferd som ble opprettet i 2007, og sørger gjennom dette for et felles nordisk samarbeid innen dyrevelferd.

2 Status – tiltak for flere dyrearter/ dyrehold

2.1 Gjennomgang av ulike avlsprogram med tanke på konsekvenser for dyrenes sunnhet og velferd

I 2006 vurderte Mattilsynet avlsopplegget til ni norske organisasjoner for husdyr og selskapsdyr. Vurderingene ble gjort på bakgrunn av en rapport fra Veterinærmedisinsk oppdragssenter (VESO) om dyrevelferdsmessige utfordringer ved avl av de samme dyreartene.

2.2 Krav om installering av brannvarslingsanlegg i større driftsbygninger innen fem år

Krav til brannvarslingsanlegg ble tatt inn i forskriftene for hold av fjørfe, storfe, småfe, hest og svin i perioden 2004-2010. I tillegg er det bestemmelser som skal ivareta evakuering av dyr ved en brann. Det er også lagt vekt på det brannforebyggende arbeidet.

2.3 Gjennomgang av regelverket som regulerer transport av dyr, spesielt vurdere forberedelser til transport, transporttid og anledning til bruk av stoppesteder

EUs transportforordning (forordning (EF) nr. 1/2005) om vern av dyr under transport og tilknyttede aktiviteter) ble gjennomført i det norske

regelverket i 2007. Transportforordningen inneholdt flere spesifikke krav, blant annet om godkjenning og registrering av transportører, kompetansebevis for sjåfører og dokumentasjon av reiseruter. På noen områder var det mulig å utvikle eller beholde strengere nasjonalt regelverk.

2.4 Gjennomgang av regelverket som regulerer håndtering av slaktedyr med tanke på styrket hensyn til dyrevelferd, samt sikre en landsdekkende nødslakteordning

I 2013 ble EUs avlivingsforordning (forordning (EF) nr. 1099/2009 om beskyttelse av dyr på tidspunktet for slakting eller avliving) gjennomført i en ny forskrift om avliving av dyr sammen med nasjonale tilleggsbestemmelser. Krav til bedøving før avliving også for religiøs slakting er et eksempel på strengere nasjonalt regelverk. Avlivingsforordningen inneholder krav om kompetansebevis for personer som håndterer levende dyr på slakterier. For å få kompetansebevis, må de gjennomføre og bestå et opplæringsprogram godkjent av Mattilsynet.

EU innførte fra 2006 nye bestemmelser om nødslakt i den såkalte animaliehygieneforordningen nr. 853/2004 (vedlegg III). Med dette ble anledningen til å avlive dyr på gården før de sendes til slakteriet (nødslakt) innsnevret til å kun gjelde dyr som har vært utsatt for en ulykke. EUs regelverk for nødslakt ble gjennomført i norsk rett fra 2010.

1.3 Status – tiltak de enkelte dyrearter/dyrehold

3.1 Produksjonsdyr

Akvatiske dyr i oppdrett

En rekke velferdsbestemmelser i tråd med Europarådsanbefalingene om hold av fisk ble innarbeidet i forskrifter for etablering, drift, transport og slakterier i årene fram mot ny dyrevelferdslov. Dette innebar at man fikk på plass et regelverk for fiskevelferd som gir oppdrettsfisk god beskyttelse. Kunnskapen om fiskevelferd har økt og det er utviklet løsninger på noen av utfordringene beskrevet i St.meld. 12 (2002–2003). Samtidig har nye utfordringer oppstått.

I 2014 ble det utgitt en veileder om fiskevelferd ved utvikling og bruk av metoder, utstyr, teknologi med videre i akvakultur. Siden da har Mattilsynet rettet søkelyset mot å følge opp at innovasjonen i akvakulturnæringen skjer innenfor fiskevelferdsmessige forsvarlige rammer.

Satsing på forskning for å utvikle gode velferdsindikatorer for fisk i oppdrett

Det har vært nedlagt mye forskningsinnsats innen fiskevelferd de siste 20 årene, og i 2018 ble et sett velferdsindikatorer publisert.

Bedre bedøvningsmetoder i forbindelse med slakting

I 2007 kom en forskrift om slakterier og tilvirkingsanlegg for akvakulturdyr. Forskriften innførte forbud mot bruk av karbondioksid (CO₂) som bedøvelsesmetode, og bruk slaktemerd ble begrenset til seks døgn. Det ble også stilt et særskilt krav om at syk og svekket fisk skulle avlives så raskt som mulig etter ankomst til slakteriet. Slag mot hodet og elektrisk bedøving erstattet CO₂ som bedøvelsesmetode og nytt utstyr har blitt utviklet for å ivareta velferd under avliving. Videre ble det jobbet med kunnskapsstatus for pumping, sedering og levendekjøling.

I 2003 ble produksjon av fisk regulert som førkvoter, noe som medførte at oppdrettsfisk kunne bli sultet som et virkemiddel i oppdretternes produksjonstilpasning. I 2005 ble ordningen erstattet med maksimalt tillatt biomasse (MTB).

Redusert forekomst av misdannelser og andre produksjonsrelaterte lidelser

Forekomsten av misdannelser hos laksefisk har blitt redusert siden 2003. Samtidig er det fortsatt problemer med misdannelser for oppdrettet rensefisk og andre marine arter, og avvikende hjerteform hos oppdrettslaks og regnbueørret.

Redusert dødelighet hos smolt i forbindelse med transport og utsetting i sjø

I årene 2004–2008 ble det innført flere forskriftsbestemmelser for å redusere smoltdødelighet. Næringen satte også selv i verk en rekke tiltak, blant annet biosikkerhetstiltak og avl. Som følge av dette ble dødeligheten for smolt etter utsett ble kraftig redusert i perioden 2009–2015.

*Storfe**Løsdrift for alt storfe innen 20 år, forbud mot bygging av båsfjøs fra 2004*

En ny forskrift om hold av storfe ble fastsatt i 2004. Den forbød nybygging og omfattende restaurering av båsfjøs og innførte krav om løsdrift for alt storfe fra 2024. Løsdriftskravet ble i jordbruksoppgjøret i 2016 utsatt til 2034.

Tilgang på liggeplasser med mykt underlag fra 2005, og krav om å være utendørs i sommerperioden, innen 10 år

Krav om at alt storfe, med unntak for ukastrerte okser over seks måneder, skal være utendørs i sommerperioden, trådte i kraft i 2014. Mykt liggeunderlag for kyr var et annet viktig velferdskrav i den nye storfeforskriften, og ble innført fra 2005.

I 2015-2016 gjennomførte Mattilsynet et nasjonalt tilsynsprosjekt om velferd for kalv i melkeku-besetninger, som omfattet 10 prosent av alle storfehold med melkeproduksjon. Dette ga en oversikt over regelverksetterlevelsen i kalveholdet og grunnlag for å foreslå forbedringer i regelverk og tilsynssystemer. I 2017 ble det innført krav til luftkvalitet og forebyggende tiltak mot gjødselgassforgiftning for alle fjøs.

*Svin**Løsdrift for alle griser, inkludert purker i forbindelse med grising, innen 10 år*

Etter en konsekvensanalyse ble det besluttet å ikke innføre et totalforbud mot fiksering av purker på grunn av store kostnader. Det er derfor fremdeles tillatt å fikse purker som er spesielt urolige, i inntil én uke i forbindelse med fødsel.

Beriket innemiljø og en fôrrasjon som gir metthetsfølelse

I 2003 kom en ny holdforskrift for svin. Denne inneholdt blant annet krav om beriket innemiljø i form av egnet rotmateriale, og om fôr som gir metthetsfølelse. Dette var en gjennomføring av EU-direktiver fra 2001. I 2017 utarbeidet Mattilsynet en veileder om tildeling av rotmateriale.

Krav om deltakelse i dyrevelferdsprogram for svineprodusenter ble forskriftsfestet i 2020.

*Småfe**Forskriftsregulering av sau- og geiteholdet*

Forskrift om velferd for småfe (sau og geit) kom i 2005. Den inneholder blant annet et krav om tilsyn med dyr på utmarksbeite minst én gang per uke i områder uten særskilt risiko. Mattilsynet gjennomførte i perioden 2007–2010 en tilsynskampanje på velferd for beitedyr. I etterkant av denne tilsynskampanjen ble det laget retningslinjer for tilsyn med sau på utmarksbeite, sist oppdatert i 2022.

Reduserte rovvilttap gjennom en større grad av fysisk skille mellom rovvilt og beitedyr

Rovvilforlikene innebar at utmarksarealet i Norge ble delt inn i forvaltningsområder prioriterte for henholdsvis beitedyr og fredet rovvilt. Mattilsynet har årlig rapportert til Landbruks- og matdepartementet om status for tap av sau og tamrein på utmarksbeite og konsekvenser for dyrevelferden i de berørte områdene.

Redusert forekomst av kroniske infeksjonssjukdommer hos geit

Fra 2001 til 2014 gjennomførte Helsetjenesten for geit et forskningsprosjekt kalt Friskere geiter. Målsettingen var å utrydde sjukdommene CAE (caprin artritt encephalitt), byllesjuka og paratuberkulose i norske geitebesetninger. Prosjektet resulterte i en vesentlig reduksjon av sjukdommene.

*Tamrein**Rammebetingelser for reindriften skal sikre god overensstemmelse mellom dyretall og beiteressurser, og tilstrekkelig areal til tradisjonell drift*

Etter reindriftsloven kom i 2007, er det gjennomført og blir gjennomført reduksjonsprosesser i Finnmark. I øvrige reinbeiteområder er reintallet under det fastsatte øvre reintallet. Et reintall tilpasset beitegrunnlaget har stor oppmerksomhet og er en prioritert oppgave for reindriftsmyndighetene. Arelsaker har fått økt oppmerksomhet og vært et sentralt tema i reindriftsforhandlingene. I forhandlingene har partene blitt enige om en rekke tiltak for å skaffe mer kunnskap om tilgjengelig areal for reindriften og ivareta reindriftenes behov og etablert en rådgivertjeneste som skal bistå distriktene i oppfølging av arealsaker.

Reduserte tap ved beitekriser og reduserte rovvilttap skal sikres ved en gjennomgang av eksisterende virkemidler og økt kompetanse i kriseføring

Reindriften har vært gjennom flere beitekriser siden 2017. Næringen er i dag, sammen med forvaltningen, blitt mye bedre til å håndtere en beitekrise slik at dyrevelferden ivaretas. I reindriftingsforhandlingene er det lagt vekt på å bygge opp beredskapsfondet og med bakgrunn i erfaringer fra krisene løpende justerte systemet for oppfølging. Formålet med beredskapsfondet er å forhindre omfattende tap av rein eller andre store dyrevelferdsmessige utfordringer ved beitekriser, der reinbeitedistriktets eller reinslagets eget beredskapsfond ikke er tilstrekkelig til gjennomføring av nødvendige tiltak. Gjennom distriktstilskuddene er det lagt grunnlag for at distriktene setter av penger til egne beredskapsfond.

Det ble i St.meld. 12 (2002–2003) lagt vekt på at tapene på grunn av rovviltangrep måtte reduseres, blant annet for å sikre en forsvarlig dyrevelferd. Det ble fremhevet at en sentral forutsetning for å redusere de samlede tapene i reindriften var en reindrift tilpasset naturgrunnlaget med tamrein i god kondisjon. Videre skulle virkemidler vurderes i forbindelse med utforming av ny rovviltmelding. Etter omlegging av rovviltpolitikken har reindriften gjennom 2000-tallet opplevd økende forekomster av de ulike rovviltartene i sine beiteområder. Med et reintall tilpasset beitegrunnlaget og økt uttak av kalv, har reindriften de siste årene gjort viktige endringer i egen drift for å redusere tap til rovvilt. Raske uttak av rovdyr i områdene der tamrein beiter, er så langt det eneste tiltaket der det er enighet om effekt over tid.

Hensynet til dyrevelferd skal styrkes i forbindelse med transport og opphold i arbeidsgjerder

Mattilsynet gjennomførte et nasjonalt prosjekt der dyrevelferd ved gjerdearbeid ble undersøkt i 2011/2012. Erfaringen er at dette i hovedsak gjøres på en dyrevelferdsmessig akseptabel måte.

Nasjonale tilleggskrav om transport av tamrein ble innført i transportforskriften fra 2012. Mattilsynet har undersøkt forhold under transport av tamrein blant annet i 2019. Generelt observeres lite avvik fra dyrevelferdsregelverket i disse sammenhengene. I 2003 ble kun unntaksvis hele reinflokker transportert med bil mellom beiteområder. Dette er nå mer vanlig i enkelte områder, og da særlig om våren.

Fjørfe

En prinsipiell målsetting om løsdrift for verpehøns, men iverksetting avhenger av mer hensiktsmessige systemer

Mattilsynet utredet krav om løsdrift for verpehøns og konkluderte i 2007 med å fraråde dette. Bakgrunnen var blant annet en rapport fra VESO som viste til dyrehelse og -velferdsproblemer i slike systemer. Tradisjonelle bur (uten innredning) ble forbudt i EU/EØS fra 2012 og da også i Norge. Som følge av forbudet mot tradisjonelle bur, har både dyrematerialet og løsdriftssystemene utviklet seg i positiv retning for dyrevelferden. I dag holdes rundt seks prosent av norske verpehøns i innredede bur og resten i løsdrift.

Gjennomgang av regelverket for slaktekylling og kalkun med tanke på reduksjon av tettheten i forhold til dagens nivå

EUs slaktekyllingdirektiv ble gjennomført i den norske holdforskriften for høns og kalkun i 2013, med flere nasjonale tilleggskrav, blant annet en ytterligere redusert tetthet. Krav om deltakelse i dyrevelferdsprogram ble innført fra 2013 for slaktekylling- og 2017 for kalkunprodusenter.

Pelsdyr

Gjennomgang av eksisterende regelverk og nye krav for å sikre velferden til rev og mink

Etter stortingsmeldingen i 2003 ble det igangsatt et omfattende arbeid for å forbedre regelverket for hold av mink og rev. Livdyrutstillinger for pelsdyr ble forbudt i 2008. I 2011 kom en ny forskrift om hold av pelsdyr. Den innførte blant annet krav om fleksible bursystemer for å gi dyrene større plass deler av året, og om at rev skulle ha skjulested i buret. Mer skånsom håndtering av dyrene med blant annet minimal bruk av tvangsmidler var også nye krav.

I 2014 oppnevnte regjeringen et utvalg som skulle gjennomgå pelsdyrnæringen. Rapporten (NOU 2014: 15) skulle gi grunnlag for å vurdere næringens fremtid; bærekraftig utvikling eller styrt avvikling. I 2016 ble en stortingsmelding om pelsdyrhold (Meld. St. 8 (2016–2017)) lagt frem, hvor regjeringen gikk inn for å videreføre pelsdyrnæringen med flere innstramminger i regelverket. I 2017 ble det derfor innført flere krav i forskriften, denne gang om gruppehold av mink, dyrevelferd

ferdsprogram, aktivitetsobjekter i burene, bedre føring av avlsdyr, utelukkelse av rev med feil beinstilling fra avl og journalføring av stellet av dyrene.

I 2019 vedtok Stortinget et forbud mot hold av pelsdyr. Forbudet trer i kraft fra 2025. Avviklingen av pelsdyrholdet gikk raskt da forbudet ble vedtatt, og i dag er det ingen pelsdyrfarmer igjen i Norge.

1.3.2 Sports- hobby- og familiedyr

Hest

Vurdere behovet for en ny forskrift som gjelder alt hestehold med krav om forsvarlig oppstalling, føring, daglig mosjon og uteliv m.m.

Forskrift om velferd for hest kom i 2005 og omfatter alt hestehold, herunder oppstalling, føring, daglig mosjon og uteliv.

Hestesportorganisasjonene bes om å vektlegge kunnskap om hesters atferdsmessige behov i sitt opplegg med lisensiering av trenere/ryttere

Kunnskap om hesters atferdsmessige behov kreves for å løse rytterlisens i ridesporten og i utdanningen av rideskolelærere, ridetrenere, travtrenere og galopprenere.

Veileder om bruk av tvangsmidler ble laget i 2007. Regler om tillatt utstyr inngår i sportens reglementer.

Behov for å styrke tilsynsfunksjonen trav- og galopp-sporten

Stevneveterinærordningen er blitt utredet flere ganger, senest i forbindelse med forskrift om velferd for hest og hund i konkurranser. Ved trav- og galopppløp med totalisatorspill kreves det offentlig stevneveterinær, som skal være ansatt i Mattilsynet. For andre høyintensive konkurranser skal arrangøren oppnevne en stevneveterinær.

Fortsatt høy prioritet til arbeidet med å hindre bruk av alle typer doping i hestesport

Dopingforskriften for hest ble fornyet i 2007 og tatt inn i forskrift om velferd for hest og hund i konkurranser (konkurransedyrforskriften) i 2021. Både Det Norske Travselsskap, Norsk Galopp og

Norges Rytterforbund driver et aktivt anti-dopingarbeid.

Hund og katt

Organisasjonene anmodes om å utarbeide retningslinjer for hold

Brosjyrer med råd om hold av hund og katt ble utarbeidet første gang i 2006 og oppdatert i 2014. Dette var en del av et større samarbeidsprosjekt mellom Mattilsynet og interesseorganisasjoner for å øke kompetansen hos dyreeiere. Forskrift om bruk av strømhalsbånd trådte i kraft i 2008. I 2014 utga Mattilsynet en tilsynsveileder for hundehold og en for kattehold. I 2018-2019 gjennomførte Mattilsynet et tilsynsprosjekt i 453 utendørs hundehold. Erfaringene fra dette prosjektet ble brukt til å oppdatere en egen veileder om hold av hunder utendørs, opprinnelig utgitt i 2003.

Forskriftsregulering av spesielt hundehold, for eksempel hold av trekkhunder eller annet hundehold i større omfang. Styrket beskyttelse av hunder ved konkurranser

En ny forskrift om velferd for hest og hund i konkurranser trådte i kraft i 2021. Forskriften setter blant annet forbud mot doping og beskriver arrangørenes ansvar for å regulere og føre tilsyn med konkurransene. Mattilsynet fører tilsyn ved de største hundeløpene.

Sikre en bedre kontroll med kattepopulasjonen gjennom innføring av et offentlig krav om ID-merking

Etter en utredning i 2010 anbefalte Mattilsynet ikke å innføre et offentlig krav om ID-merking av katter, hovedsakelig begrunnet med at et slikt krav ville bli for vanskelig å håndheve og derfor ha tvilsom effekt på omfanget av hjemløse katter. Mattilsynet gjennomførte i 2016 en landsdekkende kampanje sammen med Dyrebeskyttelsen Norge, Smådyrpraktiserende veterinærers forening og Norsk huskattforening for å øke kattens status i samfunnet og få flere katteiere til å ta mer ansvar. Andelen katteiere som ID-merker kattene sine frivillig har økt gjennom mange år, og DyreID anslår at om lag 80 prosent av kattunger blir merket i dag.

Andre familie- og hobbydyr, sirkusdyr og annen framvisning av dyr

Det vil bli utarbeidet en positivliste over eksotiske dyr som tillates holdt som familiedyr

En revidert forskrift om forbud mot å innføre, holde og omsette eksotiske dyr trådte i kraft i 2017. Den inneholdt en positivliste over 19 forskjellige reptilarter som siden har vært tillatt som hobbydyr i Norge.

Det vil bli utarbeidet en positivliste over dyr som tillates fremvist på sirkus

Hold av dyr i dyreparker og annen fremvisning av dyr skal forskriftsreguleres.

Det ble i 2016 fastsatt en ny forskrift om dyrevelferd ved fremvisning av dyr. Forskriften regulerer fremvisning av dyr i dyreparker og sirkus samt annen fremvisning av dyr for publikum, for eksempel på besøksgårder og midlertidige arrangementer. Forskriften angir en liste over dyrearter det er tillatt å fremvise i dyreparker og ved midlertidig fremvisning, uten særlig tillatelse. For fremvisning av dyr i sirkus kreves det særskilt tillatelse fra Mattilsynet.

3.3 Dyr i forskning og undervisning

Etablering av en nasjonal plattform for alternativer til bruk av dyr i forsøk

Norecopa ble etablert i 2007 og er en del av det europeiske nettverket ecopa. Dette er et nettverk av konsensusplattformer for å fremme 3R (Reduction, Refinement, Replacement) i forbindelse med dyreforsøk.

Krav om 3R er tatt inn i forskrift om bruk av dyr i forsøk, som ble fastsatt i 2015 og gjennomfører EUs forsøksdyrdirektiv (2010/63/EU).

3.4 Viltlevende dyr

En bedre samordning av dyrevernavlov og viltlov

Bestemmelser om jakt, fangst og fiske, innfangning av viltlevende dyr og utsetting av dyr i naturen ble tatt inn i dyrevelferdsloven fra 2010. Jakt, innfangning og hold av viltlevende dyr er primært regulert i viltloven. Viltforskriften fra 2020, som er hjemlet i både viltloven og naturmangfoldloven, inneholder en bestemmelse om at all håndtering og aktivitet i medhold av forskriften skal utføres i samsvar med dyrevelferdsloven og matloven.

Godkjenningskrav hjemlet i dyrevernavloven for fangstmetoder og –redskap

Omsetning og bruk av driftsformer, metoder, utstyr og tekniske løsninger er regulert i dyrevelferdsloven. Det er ikke fastsatt forskrifter med detaljerte krav for viltlevende dyr.

Sterk begrensning i bruk av fang og slipp som fiskemetode

Mattilsynet har utarbeidet veiledning om hvordan fang-og-slipp bør praktiseres for å være mest mulig skånsomt for fisken.

Totalforbud mot bruk av piggtråd som gjerdemateriale i husdyrgjerder

Dyrevelferdsloven innførte forbud mot bruk av piggtråd i gjerder for å regulere dyrs ferdsel. Mattilsynet har utgitt en tilsynsveileder for bruk av piggtrådgjerde, som sist ble oppdatert i 2019.

Bestilling av publikasjoner

Departementenes sikkerhets- og serviceorganisasjon
publikasjoner.dep.no
Telefon: 22 24 00 00

Publikasjonene er også tilgjengelige på
www.regjeringen.no

Omslagsfoto: Se innsiden

Trykk: Departementenes sikkerhets- og
serviceorganisasjon – 12/2024

